

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ВОЙЧУК Максим Володимирович

УДК 332.122:330.33

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ
РОЗВИТКОМ МІСТА

08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати
власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших
авторів мають посилання на
відповідне джерело.

М. В. Войчук

Науковий керівник: Павліха Наталія Володимирівна, д.е.н., професор

Луцьк – 2018

АНОТАЦІЯ

Войчук М. В. Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2018.

У дисертації розвинуто теоретико-методичні засади сталого розвитку міста. Розкрито концептуальні засади, досвід Європейського Союзу щодо управління сталим розвитком міста та методичні підходи до діагностики цього процесу. Дослідження етапів формування теорій сталого розвитку дало змогу виявити зміну концептуальних підходів до процесів його забезпечення від глобального до локального рівня та закріплення ідеї сталого розвитку міста як одного з ключових пріоритетів глобальних цілей сталого розвитку 2016–2030, затверджених конференцією ООН, що потребує гармонізації соціальних, економічних й екологічних інтересів людства.

Виявлено, що поняття «місто» широко розкрито вченими у розрізі різних галузей знань. На основі аналізу наукових підходів пропонуємо розглядати місто як просторову організацію суспільних відносин, що сформована історико-політичними та соціально-економічними передумовами, унаслідок яких створено середовище життєдіяльності людей, де зосереджено різні сфери діяльності й стилі життя. Характерними ознаками міста та його сталого розвитку є комплексність і міждисциплінарність.

У роботі визначено, що становлення концепції сталого розвитку міста зумовило формування напрямків досліджень, які з часом перетворилися в окремі галузі знань такі як екологія, економіка природокористування, регіональна економіка, просторова економіка, інноваційна економіка, соціальна економіка, географія, геоekonomіка, містобудування та геопланування.

Запропоновано авторське бачення концепції управління сталим розвитком міста як сучасної парадигми просторової організації суспільних відносин, побудованої на засадах комплексності, міждисциплінарності та синергетики, цільовим орієнтиром яких є використання наявних і потенційних можливостей забезпечення розвитку міста, підвищення комфортності проживання в ньому, формування належного рівня якості життя теперішніх та майбутніх поколінь його мешканців. В основу сталого розвитку міста покладено цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, що визначені Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку, а саме: підвищення соціальних й економічних можливостей забезпечення добробуту мешканців; дотримання принципів енергоефективності міста; досягнення екологічної безпеки та раціонального природокористування; оптимальне врахування соціальних, економічних й екологічних інтересів.

В умовах реалізації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом доведено необхідність адаптації вітчизняного механізму управління сталим розвитком міста до європейських стандартів якості життя. У цьому контексті вивчення досвіду країн Європейського Союзу щодо управління сталим розвитком міста є важливим для України в умовах імплементації комплексу документів Європейського Союзу: Лісабонської та Гетеборзької стратегій сталого розвитку, Лейпцезької хартії «Міста Європи на шляху сталого розвитку», Стратегії розумного, сталого та всеохоплюючого зростання «Європа 2020», Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Здійснено періодизацію програм Європейського Союзу щодо сталого розвитку міст, ініціативи яких зосереджені на реалізації таких стратегічних цілей, як посилення економічного процвітання й зайнятості; сприяння рівноправності, соціальній інтеграції та відродженню; захист і покращення міського середовища; сприяння ефективному управлінню містом та розширення можливостей органів місцевої влади.

Вивчення наявних методичних підходів до діагностики управління сталим розвитком міста дало змогу виявити певні розбіжності, що свідчать про

потребу їх удосконалення. У роботі запропоновано методичний підхід до діагностики управління сталим розвитком міста за допомогою виокремлення послідовних етапів, які, на відміну від наявних, уключають аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста, оцінку рівня сталого розвитку міста, визначення ефективності управління ним, моделювання та розробку напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста.

Представлена в роботі методика оцінки сталого розвитку міста передбачає проведення інтегральної оцінки, в основу якої покладено розрахунок інтегрального індексу й побудову множинної регресійної моделі сталого розвитку міста, що відображає вплив факторів розвитку соціальної, економічної та екологічної ситуацій у місті на рівень його сталого розвитку.

Охарактеризовані регіональні передумови сталого розвитку міст України, здійснено оцінку сталого розвитку міст України, проаналізовано ефективність управління цим процесом на прикладі міста Луцька.

Визначено, що безпосередній вплив на сталий розвиток міста чинять регіональні передумови, які згруповано в чотири групи – інституційні, соціальні, економічні, екологічні передумови. Аналіз регіональних інституційних передумов сталого розвитку міста показав потребу вдосконалення інституційного середовища для забезпечення соціально-економічного розвитку й досягнення екологічної безпеки в містах України.

Для характеристики регіональних соціальних передумов сталого розвитку міст України здійснено розрахунки індексів розвитку соціальної сфери в регіонах за 2015, 2016, 2017 рр. за такими групами індикаторів, як населення та міграція, ринок праці, доходи й умови життя, соціальна інфраструктура. За результатами рейтингування та групування регіонів України за цим показником виявлено, що у більшості регіонів України рівень розвитку соціальної сфери є задовільним.

Економічні передумови сталого розвитку міст України охарактеризовано за такими груповими індикаторами, як: ціни, капітальні інвестиції, діяльність

підприємств, торгівля. За результатами розрахунків індексів розвитку економічної ситуації в регіонах України за 2015, 2016, 2017 рр. визначено значну регіональну диференціацію, що свідчить про неоднорідність економічних передумов для забезпечення сталого розвитку в містах України.

Для характеристики регіональних екологічних передумов сталого розвитку міст здійснено розрахунки індексів розвитку екологічної ситуації в регіонах України за 2015, 2016, 2017 рр., в основу чого покладено визначення таких індикаторів, як відходи, забруднення атмосферного повітря, витрати на охорону навколишнього природного середовища. Аналіз дав підставу виявити несприятливу екологічну ситуацію в регіонах України для забезпечення сталого розвитку міст.

За результатами розрахунків інтегральних індексів, що характеризують регіональні передумови сталого розвитку міст в Україні за 2015, 2016, 2017 рр., визначено їх суттєву регіональну диспропорцію.

Оцінку сталого розвитку міст України здійснено на рівні адміністративних центрів, розвиток яких розглянуто крізь призму регіональної економіки й формування регіональної системи розселення.

Проведено рейтингову оцінку сталого розвитку адміністративних центрів України в розрізі часткових індикаторів, зокрема, розвитку соціальної сфери, економічної та екологічної ситуацій в них, що дало змогу виявити суттєву асиметрію їх еволюції.

Результати аналізу засвідчили, що місто Луцьк за інтегральним індексом потрапляє у групу міст з низьким рівнем сталого розвитку, тому рекомендації щодо вдосконалення організаційно-економічного забезпечення управління сталим розвитком, розроблені за його матеріалами, можуть бути використані для інших міст України із врахуванням їх регіональних особливостей.

Аналіз ефективності управління сталим розвитком міста проведено на прикладі міста Луцька за допомогою оцінки основних видатків бюджету міста за такими напрямками, як розвиток соціальної сфери, економічна та екологічна ситуації в місті.

Проведено моделювання та визначено напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів, розроблено механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації, запропоновано рекомендації щодо запровадження управління проектами сталого розвитку міста.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу визначено вплив часткових індексів розвитку соціальної сфери, економічної й екологічної ситуації на інтегральний показник сталого розвитку міста.

У контексті імплементації угоди про асоціацію між Україною та ЄС і з огляду на потребу створення сприятливих передумов для сталого розвитку міст у країні розроблено напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міст. Серед них – імплементація принципів стратегічного управління розвитком міста відповідно до ключових пріоритетів регіональної політики Європейського Союзу; децентралізація державного управління та розвиток територіальних громад; використання методології управління проектами й програмами сталого розвитку міста; підвищення ролі соціальної відповідальності бізнесу; дотримання принципів екологічної відповідальності та розвиток зеленої економіки.

Обґрунтовано, що застосування інтегрованого підходу до здійснення управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації дасть змогу підвищити ефективність виконання стратегічних завдань, спрямованих на соціально-економічне зростання й досягнення екологічної рівноваги, покращення якості життя населення в місті. Це можливо завдяки інтеграції зусиль суб'єктів управління в процесі реалізації взаємоузгоджених цілей і дій; інтеграції об'єктів управління та цільових орієнтирів на основі отримання синергетичного ефекту від цього.

Доведено доцільність застосування методологій управління проектами для досягнення цілей сталого розвитку міста. Здійснення класифікації проектів сталого розвитку міста дало змогу виявити їх багатофункціональність

і різноманіття зацікавлених сторін. Установлено, що в умовах дефіциту бюджетних коштів для розробки та реалізації проектів, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку міста, можуть бути залучені громадські бюджети і грантові програми як джерела проектного фінансування. Для створення сприятливих умов консолідації громадських ініціатив обґрунтовано доцільність створення при міській раді консультативно-дорадчої структури.

Ключові слова: місто, регіон, сталий розвиток міста, управління сталим розвитком міста, механізм інтегрованого управління.

SUMMARY

Voichuk M. V. The Organizational and Economical Principles of the Governance of Sustainable Urban Development. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

The thesis for the degree of PhD in economic sciences by specialty 08.00.05 «Development of Productive Forces and Regional Economy». – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2018.

The thesis developed theoretical and methodological principles of sustainable urban development. The conceptual foundations, experience of the European Union on governance of sustainable urban development and methodical approaches to the diagnosis of this process are revealed. The study of the stages of the theories of sustainable urban development formation has allowed to identify the change of conceptual approaches to the processes of its provision from the global to the local level and consolidate the idea of the sustainable urban development as one of the key priorities of the global goals of sustainable development for 2016–2030, approved by the UN Conference, which requires harmonization of social, economic and ecological interests of mankind.

It was discovered that the concept of «city» is widely disclosed by scientists in the context of various branches of knowledge. Based on the analysis of scientific approaches, we propose to consider the city as a spatial organization of social relations, formed by the historical-political and socio-economic preconditions, which resulted in the creation of people's lives environment, where different fields of activity and lifestyles are concentrated. Characteristic features of the city and its sustainable development are complexity and interdisciplinarity.

The paper determines that the formation of the sustainable urban development concept conditioned the formation of research areas that eventually turned into separate branches of knowledge: ecology, nature economics, regional economics, spatial economics, innovation economics, social economics, geography, geoeconomics, urban planning and geoplantation.

The author's vision of the governance of sustainable urban development concept as a modern paradigm of spatial organization of social relations based on the principles of complexity, interdisciplinarity and synergetics is proposed; the target benchmark of which is the use of existing and potential opportunities for ensuring the development of the city, improving the quality of life in the present, and future generations of its inhabitants. The basis of sustainable urban development is the target orientation of the spatial organization of social relations, defined by the World Commission on Environment and Development, namely: increasing social and economic opportunities for the welfare of the inhabitants; observance of the principles of energy efficiency of the city; achievement of ecological safety and rational use of nature; optimal consideration of social, economic and environmental interests.

In the conditions of the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the necessity of adapting the domestic mechanism for the sustainable urban development governance to the European standards of life quality has been proved. In this context, studying the experience of the European Union in the sustainable urban development governance is important for Ukraine in the process of implementation of the European Union's complex of measures: Lisbon and Gothenburg Sustainable Development Strategies, the Leipzig Charter «The European Cities for Sustainable Development», the Strategy for Smart, Sustainable and Comprehensive Growth for Europe 2020, Association Agreement with the European Union. Periodicization of the European Union's programs on sustainable urban development has been carried out, the initiatives of which are focused on the implementation of strategic goals such as enhancing economic prosperity and employment; promotion of equality, social integration and rebirth; protection and improvement of the urban environment; promoting efficient city management and empowering local authorities.

The study of available methodological approaches to the diagnosis of sustainable urban development governance made it possible to identify certain differences, indicating the need for their improvement. The methodological

approach to the diagnostics of sustainable urban development is proposed in the paper by means of the identification of successive stages, which, in contrast to the available ones, include an analysis of the regional preconditions for sustainable urban development, assessment of the level of sustainable urban development, determination of the efficiency of its governance, modeling and development of directions for increasing the effectiveness of strategic management of sustainable urban development.

The methodology for assessing the sustainable urban development provides an integrated assessment, which is based on the calculation of the integral index and the construction of a multiple regression model of sustainable urban development reflecting the influence of the factors of the development of social, economic and ecological situations in the city on the level of its sustainable development.

The regional prerequisites for the sustainable development of Ukrainian cities are described, the assessment of the sustainable development of Ukrainian cities is made, and the effectiveness of governance of this process is analyzed on the example of the Lutsk.

It is determined that regional prerequisites prevail the direct influence on the sustainable urban development, which are grouped into four groups - institutional, social, economic, and environmental prerequisites. The analysis of regional institutional prerequisites for the sustainable urban development showed the need to improve the institutional environment to ensure socio-economic development and achieve ecological security in the Ukrainian cities.

To characterize the regional social preconditions for sustainable development of Ukrainian cities, calculations of social sector development indicators in regions for 2015, 2016, and 2017 year were carried out for the following groups of indicators: population and migration, labor market, income and living conditions, social infrastructure. According to the results of rating and grouping of Ukraine regions by this indicator, it was found out that in the majority of Ukrainian regions the level of the social sphere development is satisfactory.

Economic preconditions of sustainable development of Ukrainian cities are characterized by such group indicators as: prices, capital investments, activity of enterprises, trade. The calculations of indices of economic situation in the regions of Ukraine for 2015, 2016, 2017 allowed to identify significant regional differentiation, indicating the heterogeneity of economic conditions for sustainable development in the Ukrainian cities.

To characterize the regional environmental preconditions of sustainable urban development, calculations of the indices of the ecological situation in the regions of Ukraine for 2015, 2016, and 2017 were made, which is based on the definition of such indicators as: waste, air pollution, costs for the protection of the natural environment. The analysis allowed to identify an unfavorable environmental situation in the regions of Ukraine to ensure sustainable urban development.

According to the results of calculations of integrated indices that characterize the regional preconditions for the sustainable development of Ukrainian cities in 2015, 2016, 2017 their significant region is identified by imbalance.

The assessment of sustainable urban development in Ukraine is carried out at the level of administrative centers, the development of which is considered through the prism of the regional economy and the formation of a regional settlement system.

The rating assessment of the sustainable development of administrative centers of Ukraine in terms of partial indicators, in particular, the development of the social sphere, economic and ecological situations in them, was done, which made it possible to identify a significant asymmetry of their development.

The results of the analysis showed that Lutsk, according to the integral index, falls into a group of cities with a low level of sustainable development; therefore, recommendations for improving organizational and economic governance of sustainable development, created on its basis, can be used for other Ukrainian cities taking into account their regional peculiarities.

An analysis of the effectiveness of sustainable urban development governance conducted on the example of Lutsk by means of estimation of the city budget main expenditures in such areas as: development of social sphere, economic and

ecological situation in the city. The performance indicator varies in the gap $-1 \geq E \leq 1$, according to the results of calculations, its value for Lutsk as for 2017 is $E = -0,0241$, indicating that there is no effective mechanism for governance of the sustainable urban development.

The modeling and determination of the directions of increasing the effectiveness of strategic governance of the sustainable urban development in the context of European integration processes was developed, the mechanism of integrated governance of the sustainable urban development was created in the context of the implementation of the decentralization reform, and recommendations were made for the implementation of sustainable urban development projects.

Using the correlation-regression analysis, the impact of partial indexes of social sphere development, economic and environmental situation on the integral index of sustainable urban development was determined.

In the context of the Association Agreement between Ukraine and the EU implementation, and given the need to create favorable conditions for sustainable urban development in the country, directions for increasing the effectiveness of strategic governance of sustainable urban development have been developed. Among them is the implementation of the strategic management principles in urban development in accordance with the key priorities of the European Union's regional policy; decentralization of public administration and development of territorial communities; usage of methodology for project management and programs in field of sustainable urban development; increasing the role of corporate social responsibility; adherence to the principles of environmental responsibility and the development of a green economy.

It is substantiated that the application of an integrated approach to sustainable urban development through the implementation of decentralization reform will increase the efficiency of the implementation of strategic tasks aimed at socio-economic and achieved ecological balance, improvement of the life quality of the population. Due to the integration of the efforts of the governance subjects in the process of implementing interacting goals and actions; integration of governance

objects and target benchmarks on the basis of obtaining a synergistic effect from this.

The expediency of usage of the project management methodologies to achieve the goals of sustainable urban development has been proved. The classification of sustainable urban development projects has revealed the multifunctionality and diversity of stakeholders. It was established that in the conditions of deficit of budget funds for the development and implementation of projects aimed at achieving the goals of sustainable urban development, public budgets and grants as sources of project financing can be involved. To create favorable conditions for the consolidation of public initiatives justified the feasibility of the consultative-advisory structure under the city council creation.

Key words: city, region, sustainable urban development, governance of sustainable urban development, integrated governance mechanism.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Войчук М. В. Особливості формування внутрішньої системи екологічного менеджменту в країнах-членах Європейського Союзу в умовах інтеграції. *Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія.* 2013. №7 (186). С. 67–74 [фахове видання].(0,39 друк. арк.).

2. Войчук М. В. Зміст та роль екологічно спрямованої діяльності в умовах становлення зеленої економіки. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції:* зб. наук. праць. Рівне: НУВГП. 2013. Вип. XIX (№ 1). С. 177–184 [фахове видання].(0,38 друк. арк.).

3. Войчук М. В. Напрямки підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки».* 2017. № 3. Ч.2. С. 33–37 [фахове видання, *Index Copernicus*].(0,68 друк. арк.).

4. Войчук М. В., Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації: Регіональна економіка:наук.-практ. журн. 2018. С. 29–36 [фахове видання, *Index Copernicus*].*Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста, проведено аналіз ефективності управління сталим розвитком міста (на матеріалах міста Луцьк) (0,74 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,40 друк. арк.).*

5. Войчук М. В. From sustainability to smartness: evolution of the European regional policy in the field of city development: *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України:*зб. наук. праць. 2018. С. 49–56 [фахове видання, *Index Copernicus*].(1,25 друк. арк.).

6. Voichuk M., Pavlikha N., Kolomechiuk V. Leipzig Charta: Sustainable city development for smart future perspective in European Union. *The economy of Bulgaria and the European Union in the global world: Management, marketing and entrepreneurship, corporate control and business development in Bulgaria and in the EU*. Collective Monographs of Scientific Articles. Sofia: UNSS, 2018. P. 117–126. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано основні засади, проблеми та перспективи інтегрованого управління містом. (0,58 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,19 друк. арк.).*

Наукові праці які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Войчук М. Екологічна стандартизація в контексті сталого розвитку прикордонних територій: геоекономічний аспект. *Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях*: матеріали междунар. нуч.-практ. конф. молодих учених, аспірантів и студентів. 29 апр. 2011 р., г. Симферополь: Таврический нац. ун-т. им. В. И. Вернадского, 2011. С. 56-59. (0,17 друк. арк.).

8. Войчук М. В. Особливості розвитку системи екологічного маркетингу в умовах становлення екологічно збалансованої економіки. *Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах*: матеріали II-ї всеукр. наук.-практ. конф. 15–16 берез. 2013 р. Мукачєво: Мукачівський держ. ун-т. 2013. С. 142–144. (0,13 друк. арк.).

9. Войчук М. В. Зайнятість у структурі екологічного ринку як соціальний аспект розвитку екологічно збалансованої економіки. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів. 14–15 трав. 2014 р. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т. імені Лесі Українки, 2014. Т. 2. С. 96–98. (0,14 друк. арк.).

10. Войчук М., Коломечук В. Управління трансформаційними проектами в сучасному місті: європейський досвід. *Управління соціально-економічними трансформаціями у сучасному місті*: тези наук.-практ.

Інтернет-конф. 27 лют. 2018 р. Київ: КУБГ. 2018. С. 5–7. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано підходи до стратегічного управління розвитком міста. (0,14 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,07 друк. арк.).*

11. Войчук М., Павліха Н. Місце та роль соціальної відповідальності бізнесу в структурі міського розвитку. *Проблеми розвитку малих відкритих економік: матеріали виступів Всеукр. форуму з проблем міжнар. екон. відносин (в онлайн-форматі).* 18 квіт. 2018 р. Житомир: ЖДТУ, 2018. С. 87–91. *Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз співвідношення соціальної відповідальності бізнесу та політики міського розвитку. (0,3 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,15 друк. арк.).*

12. Войчук М. Інструменти інтегрованого стратегічного управління міським розвитком. *Сучасні тренди підготовки фахівців з управління проектами та програмами: матеріали підсумкової наук.-практ. конф.* 23 квіт. 2018 р. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т. імені Лесі Українки, 2018. – С. 77–82 *(0,31 друк. арк.).*

13. Войчук М. Методи проектного менеджменту в структурі системи управління сталим розвитком міста. *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* Кривий Ріг: Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського, 2018. С. 139–142. *(0,2 друк. арк.).*

14. Войчук М. Acquis URBAN: досвід та перспективи сталого розвитку європейських міст. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки: 36. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф.* 18 трав. 2018 р. Харків: ХНАДУ, 2018. С. 120–121. *(0,24 друк. арк.).*

15. Voichuk M., Pavlikha N., Tsymbaliuk I., Kolomechiuk V. City marketing as the integrated development instrument: sustainable development and smart growth. *2nd International scientific conference on business and economics (ISCBE'18).* May 25, 2018. Tetovo: South East European University. 2018. P. 32. *Особистий внесок здобувача: запропоновано використання маркетингу*

інструменту як інтегрованого управління(0,036 друк. арк., особисто автора – 0,008 друк. арк.).

16. Войчук М. В. Інтегрований підхід до управління сталим розвитком міста: європейський контекст. *Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 19 черв. 2018 р. Умань, 2018. С. 187–189. (0,15 друк. арк.).

17. Войчук М. Місце та роль управління проектами в процесі сталого розвитку. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 20–22 верес., 2018 р. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 41–43. (0,11 друк. арк.).

***Наукові праці які додатково відображають наукові
результати дисертації:***

18. Voichuk Maksym. Integration component of environmental management: geo-economic aspect. *Region and regionalism*. No. 11. Vol. 2. Lodz-Opole: Wydawnictwo Instytut Slaski Sp. Z o.o., 2013. P. 81–86. (0,32 друк. арк.).

19. Voichuk Maksym. Policy of single environmental market of European Union: on national and supranational level. *Economic and Regional Studies. Studia Ekonomiczne i Regionalne. Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska*. Biała Podlaska, 2014. Vol. 7. No. 4. P. 73–85[*Index Copernicus*]. (1,6 друк. арк.).

20. Войчук М., Павліха Н. Особливості ринкової трансформації України. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України*: кол. моногр./за заг. ред. Н. В. Павліхи. Wydawca: Zarząd Regionu Środkowowschodniego NSZZ «Solidarność». Druk: Drukarnia Kolor Lublin, 2013. С. 106–112. *Особистий внесок здобувача: визначено засади інтегрованого управління ринковими процесами*. (0,38 друк.арк., особистий внесок дисертанта – 0,18 друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ МІСТА.....	27
1.1. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста.....	27
1.2. Досвід Європейського Союзу щодо управління сталим розвитком міста.....	44
1.3. Методичні підходи до діагностики управління сталим розвитком міста.....	63
Висновки до розділу 1.....	83
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ МІСТА.....	85
2.1. Характеристика регіональних передумов сталого розвитку міст України.....	85
2.2. Оцінка сталого розвитку міст України.....	108
2.3. Аналіз ефективності управління сталим розвитком міста (на прикладі міста Луцька).....	132
Висновки до розділу 2.....	150
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ МІСТА...	152
3.1. Моделювання та напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів.....	152
3.2. Механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації.....	181
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення управління проектами сталого розвитку міста.....	200
Висновки до розділу 3.....	215
ВИСНОВКИ.....	216
Список використаних джерел.....	220
ДОДАТКИ.....	244

ВСТУП

Актуальність теми. Прагматика забезпечення сталого просторового розвитку, відображена в Стратегії розумного, сталого та всеохоплюючого зростання «Європа 2020», набуває особливої актуальності як в Україні, так і в усьому світі. Проблеми й способи забезпечення високої якості та комфортності життя як головні критерії сталого розвитку локалізуються на рівні окремих населених пунктів. В умовах запровадження принципів Лейпцизької хартії «Міста Європи на шляху сталого розвитку» й реалізації Угоди про асоціацію України з ЄС потребує вдосконалення система управління сталим розвитком міста на основі використання досвіду європейських країн.

Цільові орієнтири впровадження в Україні європейських стандартів життя покладено в основу керівних положень Стратегії «Україна-2020», проте в умовах реалізації реформи децентралізації влади управління сталим розвитком міста характеризується фрагментарністю та недостатньою скоординованістю. Це зумовило потребу наукового обґрунтування його організаційно-економічних засад.

Теоретико-методологічні й прикладні положення сталого розвитку розкрито в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Ф. Беркес, В. Вернадський, Ю. Барський, Б. Буркінський, Л. Гринів, Б. Данилишин, М. Долішній, В. Кравців, Д. Макларен, Л. Мельник, Н. Павліха, В. Павлов, С. Харічков, М. Хвесик та ін. Дослідженням проблем розвитку міст займалися В. Бабаєв, Л. Бакалова, І. Буднікевич, Г. Еверс, С. Запорожець, О. Карий, О. Карлова, Л. Керол, І. Маєргойз, З. Сіройч, Н. Фролова, Дж. Форрестер, І. Цимбалюк, Л. Шевчук, С. Шульц, С. Щеглюк й ін.

Попри значний обсяг публікацій із зазначеної вище тематики, залишаються недостатньо обґрунтованими теоретико-методичні та практичні

засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції й реформи децентралізації. Наведені положення зумовили актуальність, наукову та практичну цінність дисертаційної роботи, основні цілі й завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні результати дисертаційної роботи отримано в процесі безпосередньої участі здобувача в науково-дослідній діяльності кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, зокрема науково-дослідної роботи «Трансформація зовнішньоекономічної діяльності України в умовах реалізації європейського вибору» (довідка № 03-28/01/3019 від 29.10.2018 р.), а також у межах виконання таких держбюджетних тем: «Єврорегіон “Буг”: передумови та стратегічні пріоритети сталого просторового розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000580), де дисертантом розкрито сутність і значення управління сталим розвитком міста; «Єврорегіон “Буг”: ринкова трансформація в умовах міжрегіональної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0111U002147), у межах якої розроблено методичні підходи до діагностики управління сталим розвитком міста та проаналізовано його ефективність; «Інноваційні форми активізації бізнесу в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0115U002350), де автором обґрунтовано напрями вдосконалення управління сталим розвитком міста; «Регіональні ринки в умовах європейської інтеграції: механізми конкуренції та конвергенції» (державний реєстраційний номер 0118U001094), у рамках якої дисертантом надано рекомендації щодо запровадження інтегрованого управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування.

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – теоретико-методичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління сталим розвитком міста.

Для досягнення зазначеної мети поставлено й виконано такі завдання:

- удосконалити концептуальні засади управління сталим розвитком міста;
- розкрити досвід Європейського Союзу щодо управління сталим розвитком міста;
- розвинути методичні підходи до діагностики управління сталим розвитком міста;
- охарактеризувати регіональні передумови сталого розвитку міст України;
- провести оцінку сталого розвитку міст України;
- проаналізувати ефективність управління сталим розвитком міста;
- здійснити моделювання та визначити напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів;
- удосконалити механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації;
- розробити рекомендації щодо запровадження управління проектами сталого розвитку міста.

Об'єкт дослідження – процеси організаційно-економічного забезпечення управління сталим розвитком міста.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні засади організаційно-економічного забезпечення управління сталим розвитком міста.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження ґрунтуються на фундаментальних положеннях економічної теорії, класичних і сучасних теоріях розвитку продуктивних сил та регіональної економіки, сталого

розвитку, управління, європейської інтеграції тощо. Розроблення теоретико-методичних і прикладних засад дослідження управління сталим розвитком міста здійснено на основі системного підходу, який уможливив комплексний розгляд цих процесів.

Нами застосовано загальноприйняті в економічній науці методи: монографічний, теоретичного та порівняльного аналізу, історико-логічний – для розкриття теоретичних засад управління сталим розвитком міста (п. 1.1; 1.2); аналізу й синтезу, системно-структурний, абстрактно-логічний, статистичних групувань – для вдосконалення методичних підходів до діагностики управління сталим розвитком міста та характеристики регіональних передумов сталого розвитку міст України (п. 1.3; 2.1); економіко-статистичний, графічний – для оцінювання сталого розвитку міст України й аналізу ефективності управління ним (п. 2.2.; 2.3); структурно-логічного аналізу та синтезу, наукового узагальнення – для обґрунтування організаційно-економічних засад удосконалення управління сталим розвитком міста (п. 3.1; 3.2; 3.3).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі й нормативні акти Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, укази Президента України; офіційні матеріали Державної служби статистики України та її регіональних підрозділів; інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях; законодавчі й нормативні акти Європейського Союзу; електронні ресурси, представлені в мережі Інтернет; результати власних досліджень здобувача, аналітичні розрахунки.

Наукова новизна одержаних результатів й особистий внесок дисертанта полягають у поглибленні теоретичних засад, обґрунтуванні необхідності та розробці напрямів удосконалення організаційно-економічного забезпечення управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції й реалізації реформи децентралізації.

Основні положення дисертації, які визначають її новизну та винесені на захист, полягають у такому:

удосконалено:

- концептуальні засади управління сталим розвитком міста, які, на відміну від наявних, являють собою сучасну парадигму просторової організації суспільних відносин, побудованої на засадах комплексності, міждисциплінарності й синергетики, цільовим орієнтиром яких є використання існуючих і потенційних можливостей забезпечення розвитку міста, підвищення комфортності проживання в ньому, формування належного рівня якості життя теперішніх і майбутніх поколінь його мешканців;

- методичний підхід до діагностики управління сталим розвитком міста, котрий, на відміну тих, що існують, охоплює послідовну реалізацію його проведення: характеристику регіональних передумов сталого розвитку міста; його оцінку; визначення ефективності управління ним; моделювання та розробку напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста;

- організаційно-економічний механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста, який, на відміну від інших, являє собою відкриту, динамічну інтегровану систему взаємодії суб'єктів, об'єктів і цільових орієнтирів управління, що за допомогою використання методів та інструментів, дотримання принципів дає змогу досягнути синергетичного ефекту задля створення умов сталого розвитку міста;

дістали подальший розвиток:

- оцінювання сталого розвитку міста на основі інтегрального показника, розрахунок якого ґрунтується на аналізі та систематизації часткових показників, котрі характеризують соціальну сферу, економічну й екологічну ситуації в місті;

- моделювання сталого розвитку міста, що передбачає застосування кореляційно-регресійного аналізу для побудови множинної регресійної моделі, яка дає можливість кількісно оцінити вплив розвитку соціальної сфери, економічної та екологічної ситуацій на інтегральний показник рівня сталого розвитку міста;

- наукові підходи до формування напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міст України, запровадження яких ураховує європейський досвід щодо концептуальних положень і механізмів реалізації Стратегії розвитку «Європа 2020»;

- науково-практичні підходи до управління проектами сталого розвитку міста та залучення джерел проектного фінансування, запровадження яких сприяє консолідації громадських ініціатив для досягнення цільових орієнтирів сталого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значимість одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, викладені в дисертації, доведено до рівня практичних рекомендацій. Прикладне значення розробки й упровадження вдосконалення організаційно-економічного забезпечення управління сталим розвитком міста підтверджується довідками Департаменту економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації (№911/01-22/2-18 від 31.10.2018 р.); Департаменту соціальної політики Луцької міської ради (№11.2-8.4/15841 від 30.10.2018 р.); Золочівської міської ради Львівської області (№139 від 31.10.2018 р.).

Теоретико-методичні положення дисертаційної роботи можуть бути використані для прийняття практичних рішень керівниками й спеціалістами, органами державного та регіонального управління, місцевого самоврядування для опрацювання сучасних підходів до управління сталим розвитком міста.

Основні теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації впроваджено в навчальний процес Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки під час підготовки навчально-методичних матеріалів викладання дисциплін «Управління розвитком регіонів та територіальних громад», «Економіка регіонів», «Менеджмент та маркетинг», «Основи економічних теорій», «Управління проектами», а також у керівництві студентськими науково-дослідними роботами (довідка №03-28/01/3018 від 29.10.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна праця є самостійно виконаним дослідженням. Усі наукові результати, які викладено в роботі та винесено на захист, відображені в публікаціях. Із наукових праць, виконаних у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї й положення, котрі є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати, положення та висновки дослідження обговорено й схвалено на 12 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких – «Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях» (г. Симферополь, 2011 р.), «Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах» (м. Мукачеве, 2013 р.), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 2014 р., 2017 р.), «Управління соціально-економічними трансформаціями у сучасному місті» (м. Київ, 2018 р.), «Проблеми розвитку малих відкритих економік» (м. Житомир, 2018 р.), «Сучасні тренди підготовки фахівців з управління проектами та програмами» (м. Луцьк, 2018 р.), «Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики» (м. Кривий Ріг, 2018 р.), «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 2018 р.), «2nd International scientific conference on business and economics» (Tetovo, 2018 р.), «Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи» (м. Умань, 2018 р.), «Сучасні тренди міжнародних

економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу» (м. Луцьк, 2018 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 20 наукових праць загальним обсягом 8,11 друк. арк., із яких особисто здобувачу належить 6,87 друк. арк. Дві з них – це монографії у співавторстві, п'ять – статті у фахових наукових виданнях України, у тому числі три – у тих, що включені до міжнародних науково-метричних баз даних, одна – стаття в науковому іноземному виданні, котре входить до міжнародної науково-метричної бази даних, одинадцять – публікації апробаційного характеру в українських та іноземних збірниках.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дослідження становить 211 сторінок. Робота містить 45 таблиць, 58 рисунків і 8 додатків. Список використаних джерел уключає 192 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ МІСТА

1.1. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста

Формування, розвиток та закріплення концепції сталого розвитку людства як парадигми фактично відбулось у середині ХХ на початку ХХІ ст. Проте варто вважати, що наукові основи теорії сталого розвитку закладено значно раніше, зокрема, В. Вернадським у роботах про розвиток біосфери [12, 13], у яких науковцем діяльність людства розглядалась в планетарному масштабі та обґрунтовувалась необхідність зміни способу його існування. Заслуга вченого полягає в тому, що він першим увів у процес дослідження зв'язків системи «людина–природа», у центрі якої перебуває людство з конкретною сукупністю нагальних матеріальних, практичних потреб та інтересів виживання чинного і майбутніх поколінь, новий критеріальний вимір – «людство як єдине ціле» і перемістив соціальний аналіз у глобальну площину [115].

Концепцію сталого розвитку в сучасному її розумінні та вигляді була сформовано дещо пізніше. Загалом існують різні підходи до періодизації розвитку теорії сталого розвитку. Так, шведські науковці Технічного Університету Чармлес Ф. Геденус, М. Пірссон та Ф. Шпрей схильні виокремлювати ряд дат та подій як міжнародного, так і локального водночас наукового, соціального та практичного характеру, що були фундаментом, викликами та лакмусовими папірцями готовності людства до переходу до принципово нового етапу свого розвитку [146].

Процес формування і закріплення концепції сталого розвитку пропонуємо розглядати в розрізі кількох етапів. Ґрунтуючись на множинності підходів до періодизації, вважаємо за необхідне відокремити три ключові періоди формування концепції сталого розвитку, виходячи з того факту, що ідеї сталого розвитку переносились від глобального до локального рівнів (рис. 1.1).

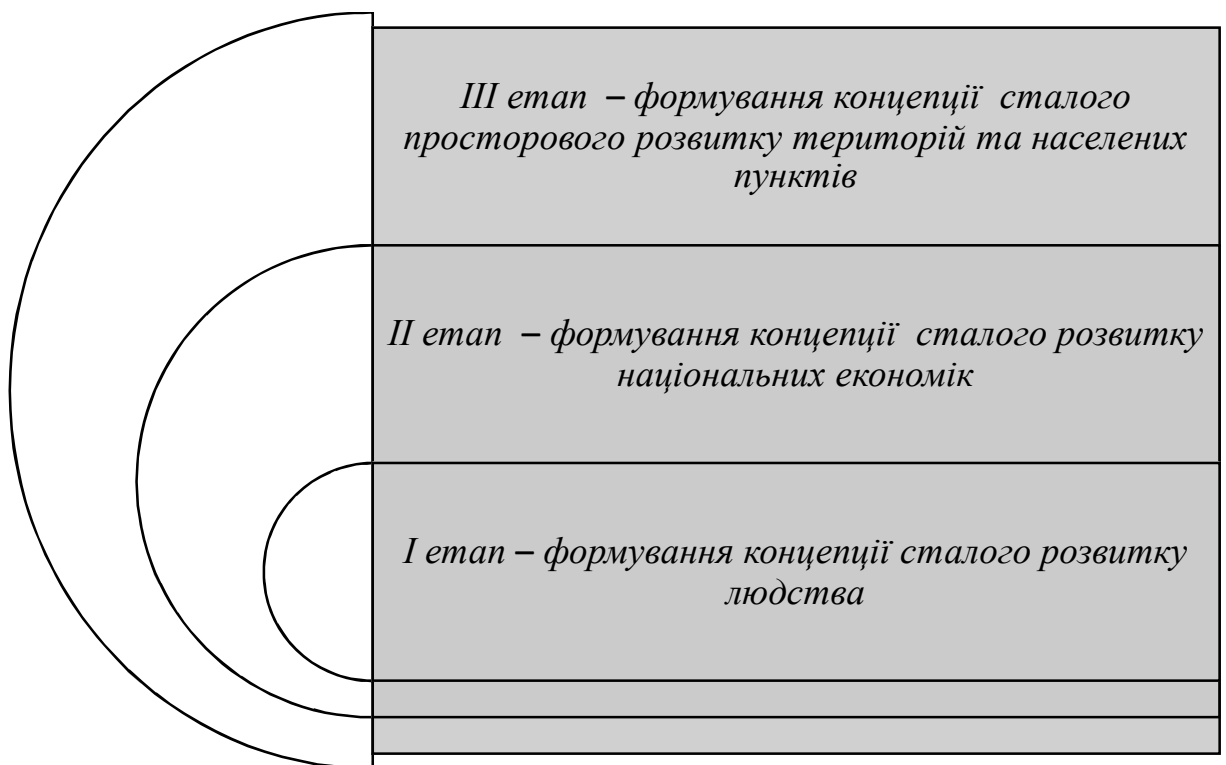

Рис. 1.1. Етапи розвитку концепції сталого розвитку

**Розроблено автором.*

На *першому етапі* «Формування концепції сталого розвитку людства» відбулися:

- «Мовчазна весна» (1962 р.) як перший заклик до активного обговорення питань навколишнього природного середовища;
- заснування сенатором США першого «Дня Землі» (1970 р.), що вважається народженням сучасного екологічного руху;

- створення організацій «Грінпіс» та «Друзі Землі» (1971 р.);
- публікація Римським клубом доповіді «Межі зростання» (1972 р.), у якій йдеться про сценарії продовження економічного й демографічного зростання, що призводять до обмеження ресурсів, збільшення забруднення та до колапсу населення.

Зазначені події стали базисом для розвитку цієї концепції, однак на першому етапі чіткого визначення «сталого розвитку» так і не запропоновано.

Другий етап «Формування концепції сталого розвитку національних економік» окреслив ряд подій, що формували проблематику сталого розвитку держави:

- перша міжнародна конференція з питань навколишнього середовища, прийняття Програми ООН із навколишнього середовища (1972 р.);
- заснування Світової комісії з питань навколишнього середовища та розвитку (1983 р.);
- публікації доповіді «Наше спільне майбутнє», відоме також як «Звіт Брундтланда» (1987 р.) [159];
- Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.);
- підписання Кіотського протоколу (1992 р.);
- підписання Паризької угоди (1992 р.);
- прийнята Декларації тисячоліття ООН (2000 р.).

Виходячи зі змісту «Звіту Брундтланда», сталий розвиток розглядаємо як компроміс між двома різними рухами – екологічним рухом та рухом розвитку – і визнанням потреби у розв’язанні цих проблем.

Уподальшому проблематика сталого розвитку локалізується на рівні територій та населених пунктів. *Третій етап «Формування концепції сталого просторового розвитку територій та населених пунктів»* обумовлений такими подіями:

– «Європейська хартія просторового/регіонального розвитку» або «Торремолінська хартія», розроблена та прийнята Радою Європи (1983 р.) [139];

– Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку», схвалена учасниками Європейської конвенції зі сталого розвитку великих і малих міст Європи (1994 р.) [123];

– Лейпцизька хартія сталого розвитку європейських міст (2007 р.) [151];

– конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо +20» (2012 р.);

– прийняття ООН 17 цілей сталого розвитку (2015 р.).

На відміну від восьми попередньо узгоджених цілей Декларації тисячоліття, нові цілі включають цілі для міст, стале споживання, вплив на клімат, морські ресурси та наземні екосистеми.

Сьогодні існує низка визначень сталого розвитку, що сформульовані вченими в різних сферах наукових досліджень. Зокрема, найпоширенішу дефініцію сталого розвитку (визначення Брундтланда) запропоновано в доповіді «Наше спільне майбутнє»: «сталий розвиток – це розвиток, який відповідає потребам сучасності, не посягаючи на здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби» [159].

М. Кан зазначає, що парадигма сталого розвитку, яка висвітлена в «Порядку денному на XXI століття», спирається на три концептуальні стовпи: «економічну сталість», «соціальну сталість» й «екологічну сталість» [150]. Економічна сталість досягається зростанням, розвитком та збільшенням продуктивності; сталий розвиток розширює стурбованість розвитку монетарним капіталом для розгляду природного, соціального й людського капіталу, запобігає економічному зростанню та споживанню, що їх виснажують. Зі свого боку, соціальна сталість уключає поняття справедливості, розширення можливостей, доступності, участі, обміну, культурній ідентичності та інституційній стабільності. Вона прагне зберегти

навколишнє природне середовище завдяки економічному зростанню та зменшенню бідності. Деякі дослідники припускають, що бідні країни повинні погодитися на деградацію навколишнього природного середовища як короткотерміновий наслідок економічного розвитку. Інші стверджують, що сприятливе навколишнє природне середовище, котре оптимізує розподіл ресурсів, може допомогти уникнути необхідності такої ситуації. Екологічна сталість уключає цілісність екосистеми, пропускну спроможність та біорізноманіття, що вимагає збереження природного капіталу як джерела економічного вкладу та поглинання відходів.

Теоретичні основи, розроблені М. Каном, вказують на те, що економічна, соціальна та екологічна сталості повинні бути інтегрованими, взаємопов'язаними, узгодженими в повному обсязі.

М. Долішній називає сталий розвиток компромісом інтересів теперішніх і майбутніх поколінь, використання природних можливостей кожної країни для вирішення демографічних і технологічних проблем, а також можливостей міжнародного співробітництва в цьому напрямку [39, с. 7].

М. Хвесик та І. Бистряков вважають, що сталий розвиток передусім «пов'язаний з соціально-гуманітарними цільовими орієнтирами, тобто людиною, через що виникає нагальна потреба у філософському обґрунтуванні ключових позицій щодо визначення адекватних форм господарювання» [101, с. 5].

Б. Данилишин розглядає сталий розвиток як «такі відносини в суспільному виробництві, завдяки яким досягаються оптимальні пропорції нормалізації якісного стану середовища, економічного зростання і зростання духовних і матеріальних потреб людей» [34].

Б. Буркинський, В. Степанов, С. Харічков розглядають сталий розвиток крізь призму динамічної рівноваги. Зокрема, як спроможність цієї системи витримувати зміни, створені зовнішніми і внутрішніми впливами в

економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги [9, с. 142].

На думку З. Герасимчук сталий розвиток – це процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та поліпшення якості життя сучасних і наступних поколінь за обставин збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища [32, с. 28].

А. Філіпенко трактує сталий розвиток як баланс і інтеграцію між економічними, екологічними і соціальними потребами людства, з одного боку, і здатністю земних ресурсів і екосистеми задовольняти нинішні та й майбутні потреби – з іншого [99].

Л. Корнейчук пропонує розглядати сталий розвиток як розвиток без виходу ресурсопотоку за межі регенеративних і поглинаючих можливостей навколишнього середовища», метою чого визначено достатнє, а не максимальне багатство на душу населення [59].

Т. Шовгенов тлумачить сталий розвиток як спроможність соціально-економічної системи ефективно використовувати, автономно видозмінювати ресурси свого розвитку, безперервно нарощувати показники своєї позитивної зміни, не збільшуючи або мінімізуючи витрати базових, невідновлюваних ресурсів [109].

О. Пчелінцов визначає сталий розвиток території як перехід до системного управління сукупністю економічних, соціально-демографічних й екологічних процесів на цій території [81].

О. Моліна вважає, що розвиток є сталим, якщо «він максимізує чисті вигоди економічного розвитку при збереженні природних ресурсів і забезпеченні їх якості в часі, передбачає збільшення не тільки реального

доходу на душу населення, але також зростання інших показників добробуту, приводить до позитивних структурних змін в економіці й суспільстві» [62].

Погоджуємося з вищезазначеними підходами до визначення суті сталого розвитку та зауважимо, що досягнення цілей сталого розвитку потребує гармонізації соціальних, економічних та екологічних інтересів. Н. Павліха, розкриваючи засади сталого просторового розвитку, акцентує увагу, що досягнення перспектив сталого розвитку є актуальною науковою проблемою, дослідження якої має багатоаспектний характер і являє собою процес забезпечення ефективної ієрархічної взаємодії та зміни концентрації функцій соціального, економічного, екологічного, інформаційного, інноваційного елементів середовища життєдіяльності людей для повного й доступного для всіх верств нинішнього та майбутнього поколінь людей задоволення їхніх різноманітних потреб [70, с. 42]

Ф. Беркес, Ц. Фольке, Дж. Колдінг розглядають сталість як процес визначення відносин між екологічними, соціальними та економічними вимірами, а сталий розвиток як розвиток – як такий, що задовольняє людські потреби й так покращує якість життя, щоб екосистеми зберігали самі себе за допомогою оновлення [119].

Д. Макларен та Дж. Агйеман вважають, що сталий розвиток являє собою вкладену ієрархію, яка складається з природи, суспільства та економіки, як середовища життя, що дає змогу людському суспільству будувати економічну систему, яка не становить загрози навколишньому середовищу [156].

Залежно від рівня соціально-економічних систем сталий розвиток може розглядатись у глобальних, національних, регіональних, локальних рамках (рис. 1.2):

1) глобальний рівень сталого розвитку, суть якого полягає в рівномірному соціально-економічному розвитку світової спільноти, збереженні й відтворенні навколишнього природного середовища;

збалансований розвиток усіх процесів у біосфері; регулювання цим процесом здійснюється міжнародними організаціями та міждержавними програмними документами;

2) національний рівень сталого розвитку включає окремі країни, стратегічне управління де здійснюється на рівні урядів держав;

3) регіональний рівень сталого розвитку, який характеризується рівновагою між соціальною, економічною, екологічною підсистемами регіону як цілісної системи, управління чим здійснюється на рівні органів державної та регіональної влади;

4) локальний рівень сталого розвитку охоплює міста, сільські території, райони, що зумовлює розробку механізму управління сталим розвитком на основі регіональних і місцевих стратегій за участю органів місцевого самоврядування й громад.

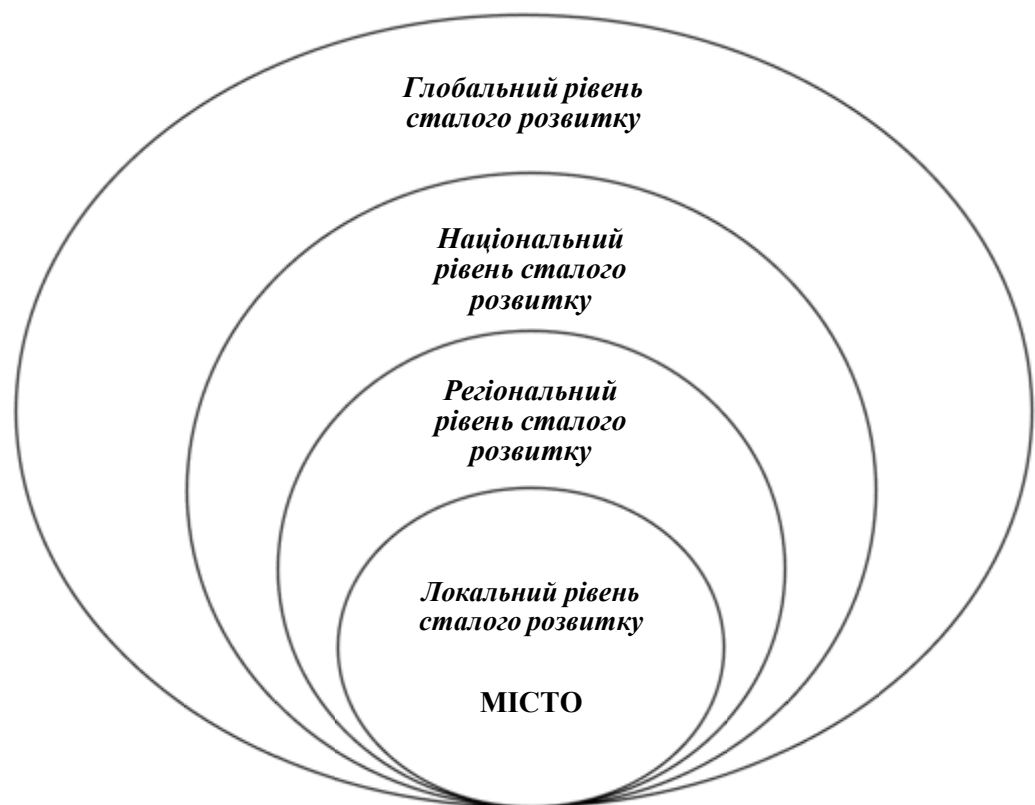

Рис. 1.2. Рівні процесів забезпечення сталого розвитку

**Розроблено автором*

Однією з визначених цілей сталого розвитку в системі заходів регіональної політики Європейського Союзу визначено облаштування населених пунктів, серед яких – міські, сільські та інші населені пункти, урбанізовані і міжпоселенські території.

Зауважимо, що сьогодні великі та малі міста все більше зміцнюють свої місце й роль в економіці окремих держав, їх об'єднань та регіонів. Місто розглядається не лише як адміністративно-територіальну одиницю, але і як інструмент розвитку окремого регіону, що ще більше посилює місію міст. «Визначення в політичній площині ролі та значення міст як ключових драйверів економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності як окремих регіонів, так і держав й їх об'єднань, створило базис для формування нової політики міського розвитку» [174].

Питання забезпечення сталого розвитку міст та міських поселень сьогодні є одним із ключових елементів регіональної політики для більшості розвинених країн світу. Головною умовою сталого розвитку міста виступають збалансованість і взаємодоповнення таких компонентів, як соціум, економіка та екологія. Звернемо увагу на те, що вищезазначені компоненти взаємопов'язані між собою й впливають один на одного, формуючи певний рівень якості життя населення, відповідний базис розвитку.

Розкриваючи зміст сталого розвитку міста, відзначимо думку Т. Йігітцалнара, що «процвітання та екологічна сталість міст нерозривно пов'язані. Тому міста можуть зберегти своє процвітання лише тоді, коли екологічні та соціальні цілі повністю інтегровані з економічними цілями» [188].

Як справедливо зазначають Д. МакКларен і Дж. Агйемен, сьогодні більшість населення світу мешкає у містах, а майбутнє людства – абсолютно міське [156]. К. МакКормік і Б. Кісс називають міста центрами економічного

розвитку [155]. При цьому, погоджуємося з твердженням А. Саверіадес, що виснаження природних ресурсів і знищення природних територій, руйнація міських екосистем зумовлюють зростання витрат на покращення якості життя [162], що, на нашу думку, є необхідним для досягнення перспектив сталого розвитку міста.

Концептуальні засади сталого розвитку міст визначено Програмою ООН із населених пунктів, де зазначено цільові орієнтири сталого розвитку міст, а саме забезпечення збалансованого розвитку міст, із погляду їх соціальних, економічних та екологічних аспектів [170].

Міста відіграють ключову роль у якості рушійних сил розвитку регіональної економіки; є осередком більшості робочих місць, фірм і закладів інфраструктури; центром інновацій, підприємництва та економічного зростання. Як зазначає С. Щеглюк, підвищення ролі великих міст у регіональній економіці зумовлено активізацією процесів глобалізації й локалізації. Це спостерігається на прикладі великих міст, міських агломерацій і передусім регіональних метрополій як вищої форми просторової організації населення [110, с. 419].

На думку О. Карлової міський спосіб життя, як елемент суспільно-економічної формації на різних етапах суспільного прогресу має свої особливості. У забезпеченні прогресивного економічного зростання виняткову роль відіграють саме міста, як основа для подальшого розвитку продуктивних сил, концентрації виробництва і населення, які вимагають постійної зміни всіх сфер людського життя. Зміна сфер людського життя обумовлена, як згадувалося раніше, суперечностями в складній міській системі. Важливим джерелом суперечностей є взаємодія всіх розглянутих законів і закономірностей, об'єктами дії яких є зв'язок елементів матеріально-просторової підсистеми міста, зокрема взаємодія матеріально-технічної та екологічної підсистем. Ці суперечності виникають у ході розвитку міста і

вирішуються завдяки впливу на них людського чинника як керуючого елементу в соціально-економічній системі [53, с. 34].

У проекті Закону України «Про засади адміністративно-територіального устрою України» місто визначено як «населений пункт з переважно компактною забудовою, сталим складом населення, на території якого розташовані промислові і переробні підприємства, підприємства комунального господарства, житловий фонд, який має розвинуту соціальну, комунальну і транспортну інфраструктуру» [79].

Для повноцінного висвітлення сутності поняття «місто» з погляду процесів забезпечення його сталого розвитку потрібно виокремити ключові характеристики, що розкриті вченими у розрізі різних галузей знань. Серед них архітектура, місцеве самоврядування, місцеве планування території, юриспруденція, економіка, статистика, географія та ряд інших.

На основі аналізу наукових підходів до категорії «місто», пропонуємо розглядати *місто* як просторову організацію суспільних відносин, що сформована історико-політичними й соціально-економічними передумовами, внаслідок яких створено середовище життєдіяльності людей, де зосереджено різні сфери діяльності та стилі життя.

М. Дженкс і М. Демпсі пропонують визначити сталий розвиток міста як розвиток, спрямований на «покращення якості життя в місті, уключаючи екологічні, культурні, політичні, інституційні, соціальні та економічні компоненти, не створюючи негативних наслідків, наприклад, зменшення природного капіталу й надмірного місцевого боргу для майбутніх поколінь і, таким чином, формування сталого міста» [148].

Сталий розвиток міста, на думку Г. Еверса та П.Найджемпа, являє собою «розвиток міста як складної системи задля забезпечення якості життя її мешканців і збереження навколишнього природного середовища. На думку вчених, запровадження концепції сталого розвитку міста передбачає

створення можливостей для якісного виходу на новий рівень соціально-економічного, демографічного й технологічного розвитку, який у довгостроковій перспективі зміцнює основи міської системи [141].

Дж. Лайл, розглядаючи механізми забезпечення сталого розвитку міст, звертає увагу на досягнення при цьому на необхідність оптимізації цілей розвитку територіальної громади за умови збереження навколишнього природного середовища [153].

В основу сталого розвитку міста покладено цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, що визначені Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку, а саме: підвищення соціальних й економічних можливостей задля забезпечення добробуту мешканців; підвищення енергоефективності міста; забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування; оптимальне врахування економічних й екологічних інтересів.

Досягнення цих цілей передбачає здійснення управлінської діяльності. Як зазначає С. Щеглюк, організаційно-управлінська функція визнається найбільш вагомою у територіальній організації суспільства, є досить широкою за змістом і пов'язана з організацією, координацією та управлінням важливими для населення видами діяльності в соціально-економічній і політичній сферах. Організаційно-управлінська функція пов'язана з організацією, координацією та управлінням сукупністю видів суспільної діяльності, зокрема господарської та політичної, і визначається присутністю певних об'єктів, які виконують відповідні метрополійні функції [111, с. 201].

Необхідність розробки концептуальних засад управління сталим розвитком міста зумовлена тим, що для його майбутнього загрози не обмежуються тільки впливом кліматичних змін і нестабільною енергетичною системою, а включають також наслідки швидкої урбанізації, соціально-економічні кризи, імітацію державного управління та інші [189].

Підсумовуючи вищезазначене, звернемо увагу на доцільність розробки концепції управління сталим розвитком міста, що являє собою сучасну парадигму просторової організації суспільних відносин, побудованої на засадах комплексності, міждисциплінарності та синергетики, цільовим орієнтиром яких є використання наявних та потенційних можливостей забезпечення розвитку міста, підвищення комфортності проживання в ньому, формування належного рівня якості життя теперішніх і майбутніх поколінь його мешканців (рис. 1.3.).

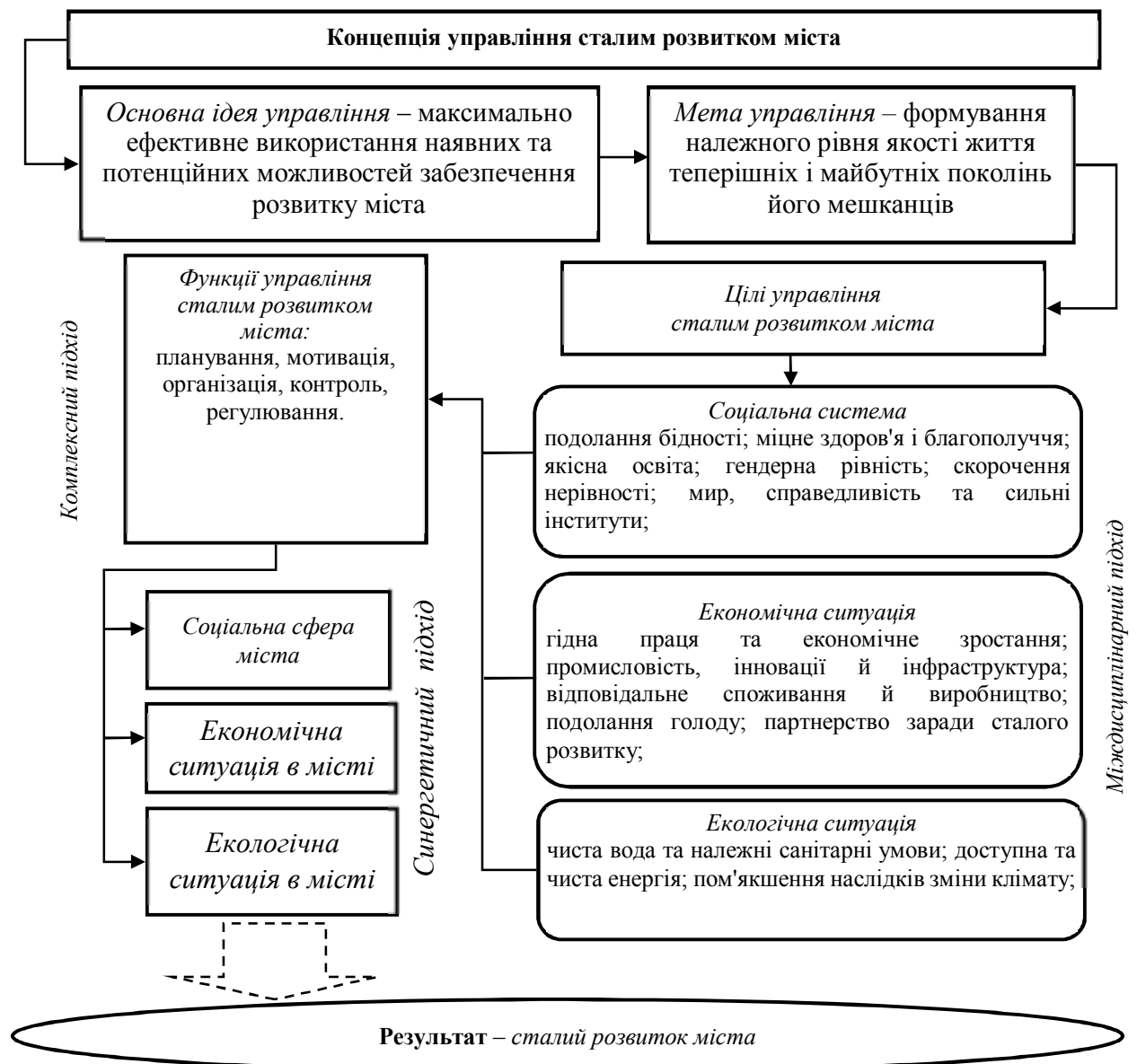

Рис. 1.3. Концепція управління сталим розвитком міста

*Розроблено автором.

Управління у широкому розумінні означає керування діяльністю об'єктом управління формальними та неформальними суспільно-політичними структурами в силу володіння ними владними повноваженнями [91]. Терміна «глобальне управління» в наукових колах вживають схожі за змістом слова, зокрема вплив (періодичні чи постійні спроби цілеспрямованого корегування окремих параметрів об'єкта), упорядкування (форму часткової трансформації параметрів об'єкта на основі дво- чи багатосторонніх зв'язків), контроль (використання ресурсів одного або кількох учасників для запобігання хаотичному розвитку локальних чи глобальних процесів) і регулювання (упорядкування зв'язків або відносин на основі підпорядкування об'єкта встановленим правилам і нормам) [19] .

Н. Павліха звертає увагу на міждисциплінарний характер проблем управління сталим просторовим розвитком. Погоджуємось із думкою вченої, що все різноманіття вчень, покладених в основу формування теорії сталого просторового розвитку, можна згрупувати за ознаками домінування тих чи інших принципів, категорій та термінів, зокрема: фізико-географічні, соціально-географічні, економіко-географічні, соціально-економічні, геополітичні, гео економічні, геосоціальні, гео екологічні, геоінформаційні та інші категорії [69; 71].

З огляду на те, що внесок фахівців у розвиток концепції управління сталим розвитком міста полягає у формуванні напрямків досліджень, які з часом перетворилися в окремі галузі знань (екологія, економіка природокористування, регіональна економіка, просторова економіка, інноваційна економіка, соціальна економіка, географія, гео економіка, містобудування та гео планування), потрібно зазначити, що характеристика передумов забезпечення сталого розвитку міста охоплює застосування комплексного й міжгалузевого підходів.

Т. Ускова трактує управління містом як «спрямований вплив міських органів управління на різні сфери суспільного життя (матеріальну, соціальну, культурну, духовну та ін.) для підвищення рівня життєзабезпечення його населення» [94, с. 13]. При цьому управління здійснює контроль за змінами, врегульовуючи стихійні тенденції розвитку. Автор зазначає, що органи управління повинні мати дві основні цілі: внутрішню – підвищення якості життя населення; зовнішню – збільшення внеску міста в розвиток національного господарства, суспільного розвитку країни. Крім того, кожне місто виникає для виконання певних функцій відповідно до суспільних потреб, а в міру розвитку його функціональна структура ускладнюється. Загалом управління є процесом, оскільки це вплив місцевих органів управління (через планування, організацію, мотивацію, контроль) на місто та його розвиток, а також є різновидом муніципального менеджменту, суть якого полягає у виконанні низки функцій. Відповідно Т. Ускова розглядає управління містом одночасно і як систему, і як процес.

Головною метою управління містом, на думку О. Карлової, є створення самостійного високорозвиненого й конкурентоспроможного міського господарського комплексу, що відповідає вимогам сучасного ринкового середовища, соціальній орієнтації міста в систему взаємовигідних і рівноправних зв'язків [50, с. 1531].

З. Сіройч розглядає управління розвитком міста як процес використання ресурсів задля забезпечення потреб жителів міста, розвитку його економіки та середовища [90, с. 11]. Тут управління виступає функцією, яка, відповідно до ресурсного потенціалу міста та потреб мешканців, забезпечує його розвиток. При цьому автор виділяє дві складові частини розвитку міста – міську економіку й міське середовище.

На питаннях управління якістю міського середовища акцентує увагу І. Огородник, розглядаючи управління містом як діяльність щодо планування і контролю за якістю міського середовища [67, с. 46-47].

Т. Меліхова вважає, що управління містом – це спрямований вплив міських керівних органів на різні сфери міського суспільного життя; це процес, з іншого боку, це система, бо представлена керуючими органами, що здійснюють вплив на різні сфери міського життя. Отже, управління багатофункціональне і здійснюється задля підвищення якості життя населення міста, визначає механізм і правила функціонування в межах міста різних інститутів, тобто управління – це інституція і в той же час процес» [64, с. 154].

Критеріями забезпечення сталого розвитку міста є підвищення рівня комфортності проживання його мешканців, формування належного життєзабезпечення в місті, що впливають на якість життя населення.

На нашу думку, в основу концепції управління сталим розвитком міста покладено *синергетичний підхід*, який полягає в наявності міжсередовищних інтеграційних закономірностей самоорганізації розвитку міста як складної соціоекономіко-екологічної системи (рис. 1.5). Підтвердженням цієї тези є наукова думка М. Хвесика та І. Бистрякова, які вважають, що «з синергетичних позицій, відтворення національної господарської системи вимагає вирішення двох проблемних аспектів щодо сталого розвитку територій. Перший стосується ключових моментів, які забезпечують формування парадигми їх максимальної самоорганізації, другий – пов'язаний з проблемою муніципалізації територіального простору як одного з головних факторів, що сприяють самоорганізації співтовариства на базі активізації відтворення локальних господарських систем» [101, с. 9].

Соціальна складова частини сталого розвитку міста включає комплекс умов і заходів, пов'язаних із покращенням умов життя, підтримкою соціально незахищених верств населення, ростом соціальних гарантій; розвитком

соціальної, комунальної, транспортної, комунікаційної інфраструктури. Покращення соціальної сфери міста, як головний чинник реалізації соціальної складової сталого розвитку міста, забезпечує благополуччя та комфортні умови життя й діяльності рівноцінно для всіх мешканців (рис. 1.4).

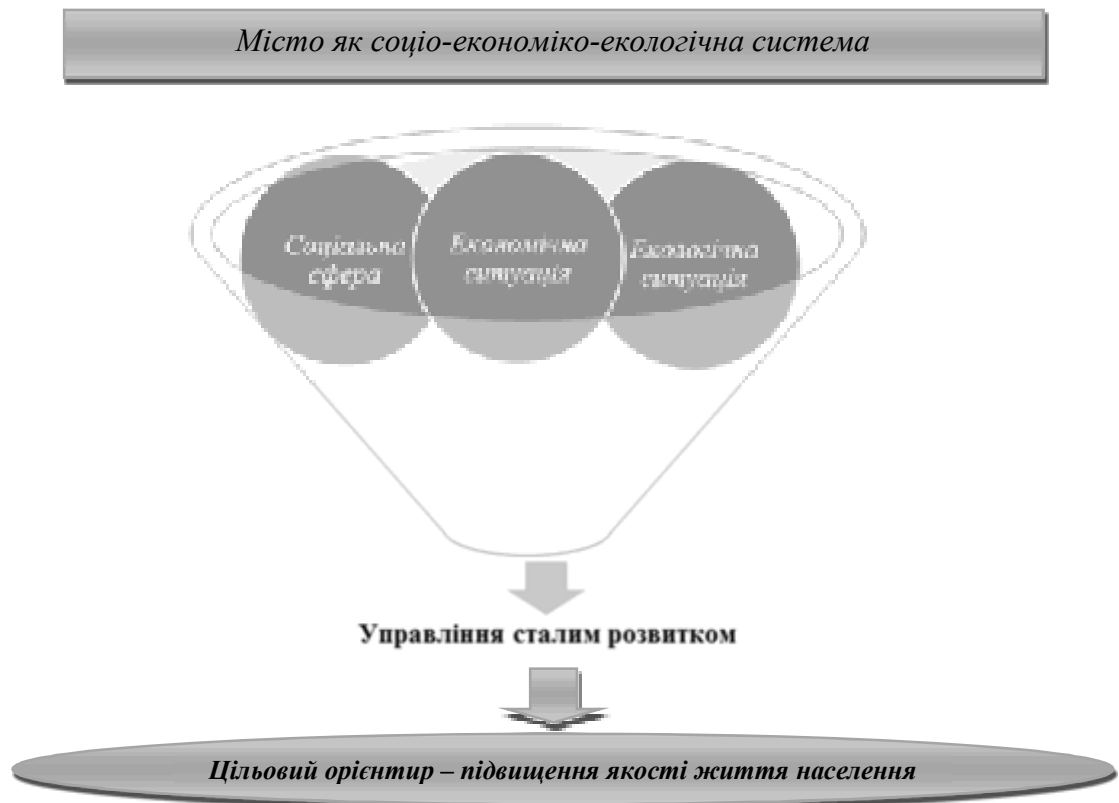

Рис. 1.4. Синергетичний підхід до концепції управління сталим розвитком міста

**Розроблено автором*

Зі свого боку, реалізація економічної складової частини сталого розвитку міста передбачає нарощення обсягів виробництва, зростання доданої вартості, створення нових робочих місць і забезпечує внаслідок цього зростання доходів населення, рівня життя й ліквідацію бідності.

Екологічну ситуацію в місті створюють будь-які дії державної чи місцевої влади, бізнесу, домогосподарств із позиції екологічних наслідків, збереження довкілля, захисту здоров'я людей. Тому реалізація екологічної складової

сталого розвитку забезпечує збереження невідновлювальних ресурсів, життєздатність міського середовища.

Як бачимо, концепція управління сталим розвитком міста еволюціонувала від монографічних досліджень середини XX ст. до міждисциплінарних прикладних досліджень на початку XXI ст. й перебуває в центрі уваги науковців.

Відповідно, для досягнення перспектив сталого розвитку міста в умовах реалізації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом виникає необхідність адаптації вітчизняного механізму управління сталим розвитком міста до європейських стандартів якості життя. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення досвіду країн Європейського Союзу щодо управління сталим розвитком міста, зокрема зважаючи на здійснення імплементації комплексу заходів Співтовариства в цій сфері.

1.2. Досвід Європейського Союзу щодо управління сталим розвитком міста

Розробка та успішна реалізація сучасної стратегії сталого розвитку міста в контексті євроінтеграційних процесів потребує вивчення досвіду Європейського Союзу. Загалом механізми управління сталим розвитком у більшості країн світу сформовані в 70-х роках XX ст. Б. Еванс, Н. Джоас та інші зазначають, що планування сталого розвитку міст, управління цим процесом є надзвичайно важливим завданням, оскільки управління містом і його сталим розвиток швидко стають ключовими проблемами у світі, що зумовлює необхідність проведення відповідних наукових досліджень [140].

ЙігітцалнарТ. розкриває власне бачення процесів забезпечення сталого розвитку через управління містом, інженерію й дизайн [188].

У ході аналізу основних напрямів сталого розвитку міст та територій в межах ЄС, звернемо увагу, що розвиток міста й місцевого самоврядування в контексті розбудови Європи на принципах демократії та децентралізації влади спирається на Європейську Хартію місцевого самоврядування [40].

Зазначимо, що Європейський Союз є одним із піонерів і лідерів у сфері сталого розвитку територій. Зокрема, Співтовариством розроблено та прийнято Лісабонську стратегію, у якій передбачено реалізацію принципів сталого розвитку, тобто досягнення стійких темпів росту, створення великої кількості нових робочих місць і забезпечення гідного рівня життя всім групам населення [131]. Не менш важливий аспект – це виокремлення в програмному документі Європа-2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» одного з ключових пріоритетів, що визначається як «стале зростання через сприяння більш ефективному використанню ресурсів, розвитку збільшенню екологічності та конкурентоспроможної економіки» [135].

Т. Олійник, О. Горох, О. Грубнік розглядаючи документ Європа-2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» як запоруку сталого розвитку, указують, що «Європейським Союзом передбачено поступове зближення і посилення гармонізації політик та законодавства задля сприяння розвитку економіки та підвищення рівня життя суспільства. Фокусування розвитку економіки, зокрема аграрної сфери України, на новітніх, визнаних європейською спільнотою пріоритетах осучаснить засади ведення вітчизняного сільського господарства, дасть змогу призупинити посилення неблагополучних соціально-екологічних процесів у цій сфері» [68].

Країни-члени Співтовариства були першими в прийнятті та початку реалізації стратегії сталого розвитку власних регіонів й адміністративно-

територіальних одиниць. У цьому питанні ключову роль відіграли інструменти Спільних політик Співтовариства, зокрема, Спільна регіональна політика.

В основу реалізації стратегії сталого розвитку регіонів і міст Співтовариства через інструмент Спільної регіональної політики, покладено низку документів, розроблених, прийнятих та імплементованих як складові частини національного законодавства країн-членів (табл. 1.1). Серед цих документів можна виділити такі, що мають загальний характер, тобто безпосередньо не містять положень про сталий розвиток регіонів та міст, проте формують законодавчі й фундаментальні засади створення та реалізації такої стратегії, та групу документів, де вказано безпосередні завдання, орієнтири й стратегії сталого просторового розвитку Співтовариства в цілому, країн-членів, їхніх регіонів, міст й міських поселень.

Таблиця 1.1

Основні документи Європейського Союзу щодо розвитку міст

Рік	Назва	Ціль (внесок)
1957	Римський договір	Зменшення розриву й ліквідація диференціації між регіонами країн-членів Співтовариства
1985	Європейська хартія місцевого самоврядування	Посилення ролі місцевого самоврядування в управлінні регіонами, містами й міськими поселеннями
1992	Маастрихтський договір	Створення Комітету регіонів в структурі Європейської комісії
2000	Лісабонська стратегія	Реалізація принципів сталого розвитку прийнятих Конференцією ООН
2001	Європейська стратегія сталого розвитку (Гетеборзька стратегія)	Розробка та реалізація заходів для подолання проблем й досягнення ідей визначених «Цілями тисячоліття»
2006	Стратегія сталого розвитку ЄС	Досягнення цілей сталого розвитку відповідно до «Порядку денного р галузі розвитку на період до 2030 року»

Продовження табл. 1.1

2007	Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку»	Створення умов для досягнення сталого розвитку міст шляхом інтегрованого управління ними
2010	Європа-2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання»	Стратегія розвитку Співтовариства у відповідності до ключових пріоритетів та з метою подолання загроз та викликів

**Узагальнено дисертантом.*

Спільна регіональна політика Європейського Союзу реалізується паралельно з загальним процесом інтеграції. Хоча проголошеною метою Римського договору стало зменшення розриву між різними регіонами Спільноти та ліквідація відставання в розвитку найбільш відсталих регіонів, єдиними інструментами, якими Договір наділяв спільні інституції, були позики Європейського інвестиційного банку й оцінка Європейською Комісією розміру регіональної допомоги, що її надаватимуть держави-члени задля недопущення конкуренції між країнами-членами в залученні іноземних інвестицій. Поставивши за мету завершити формування єдиного ринку до 1992 р., Єдиний європейський акт визнав, що спільна регіональна політика може зробити вагомий внесок у поліпшення економічного й соціального гуртування Спільноти [181, с. 75]. Це було відліковою точкою для нової регіональної політики Спільноти, заснованою, передусім, на координуванні фінансових інструментів і національних та загальноєвропейських політик, спрямованих на допомогу регіонам, які для свого економічного зростання потребують додаткового імпульсу. Проведена 1988 р. реформа структурних фондів, що відбувалася в контексті заходів, які включали реформу спільної сільськогосподарської політики та врівноваження бюджету Спільноти, відома як «Пакет Делора I» [126], покращила інтеграцію різних дій, реалізованих під егідою структурних політик, і зробила свій внесок до концепції всебічної послідовної стратегії для економічного й соціального гуртування в Спільноті.

Основна мета Спільної регіональної політики – зменшення нинішніх регіональних невідповідностей і запобігання подальшим регіональним дисбалансам у ЄС шляхом передання ресурсів Спільноти проблемним регіонам. При цьому використовують фінансові інструменти Спільноти, що відомі як структурні фонди. Спільна регіональна політика ЄС не ставить на меті замінити національні політики в цій сфері. Відповідно до принципу субсидіарності, передусім, держави-члени мають власними регіональними політиками розв’язувати проблеми своїх регіонів, розвиваючи інфраструктуру та підтримуючи інвестиційну привабливість, які сприяють виникненню нових робочих місць. Проте Спільна регіональна політика координує національні політики, формулюючи настанови й устанавлюючи певні принципи, покликані уникнути конкуренції за отримання регіональної допомоги між державами-членами. Вона також координує різні політики та фінансові інструменти ЄС, прагнучи надати їм «регіонального виміру» і таким чином більшою мірою впливати на регіони, які найбільше потребують уваги.

Комітет регіонів, створений Маастрихтським договором для посилення ролі регіональних органів влади в інституційній системі Співтовариства, відіграє важливу роль у прогнозуванні регіональних тенденцій та управлінні структурними фондами ЄС.

У питаннях регіонального розвитку Співтовариство також несуть власну відповідальність. Сама суть економічної інтеграції полягає в оптимізації ринкових механізмів на європейському рівні. Проте ринкова політика, заснована на певною мірою спонтанному балансі між різними економічними параметрами, суттєво збагачує заможні регіони. До створення Спільного ринку економічна діяльність, навпаки, розвивалася в національному контексті. Окремі види діяльності концентрувалися в певних регіонах і були захищені від міжнародної конкуренції митними бар’єрами. Відкриття кордонів для європейських та інших іноземних компаній, охочих розпочати бізнес на ринку

ЄС, було найвигіднішим для європейських регіонів із добре розвинуеною інфраструктурою, висококваліфікованою робочою силою й найбільш адаптованими до їх бізнесу економічним середовищем. Це призвело до надто високої концентрації бізнесу в окремих регіонах, та відповідно, поглибило дисбаланс. Спільна регіональна політика спрямована компенсувати цю тенденцію, щоб досягти більш збалансованого зростання в межах Спільного ринку. Її цілі й механізми взаємодіють з іншими спільними політиками [117].

Оновлена Лісабонська стратегія росту та вакансій зробила вагомий внесок у економічне зростання Європи [121]. Міста Європи є ключем до виконання завдань, визначених Лісабонським договором, оскільки вони є рушійною силою для регіонального зростання, інновацій і створення робочих місць [124]. Важливо, щоб великі й малі міста ставали та залишалися привабливими як для мешканців, так і для бізнесу. Інноваційність та створення нових економічних можливостей в містах – необхідна умова для забезпечення конкурентоспроможності регіонів у міжнародному вимірі. Крім того, сильні регіональні економіки, керовані конкурентними містами, ефективніше здійснюють соціальну інтеграцію та підтримку й захист фізичного та природного середовищ. Під час економічної кризи міста повинні використовувати свій інноваційний та інтеграційний потенціал, щоб відігравати активну роль у виході й подоланні наслідків кризових явищ [127].

В угодах про створення Європейського Союзу та Європейських Співтовариств немає правових основ для формування міської політики розвитку. Проте Співтовариство керується усталеними традиціями у сфері урбаністичного розвитку й регенерації, а також займає головне місце в підтримці міст і регіонів у їхньому прагненні до конкурентоспроможності та єдності. Протягом останніх двох десятиліть Співтовариство виробило низку важливих політичних документів, ініціатив та програм для підтримки регенерації міст, інновацій в урбаністичній політиці, обміну досвідом та

належною базою практик. Відповідно темпи та структурна складність змін прискорились [128, 129, 130].

Ініціативи та програми зосереджені здебільшого на чотирьох політичних цілях:

- посилення економічного процвітання та зайнятості в містах;
- сприяння рівноправності, соціальній інтеграції та відродженню в містах;
- захист і покращення міського середовища, задля досягнення місцевої та глобальної сталості;
- сприяння ефективному управлінню містом та розширення можливостей місцевих органів влади.

Із метою проведення ефективного та ґрунтовного аналізу програм регіонального розвитку, що діяли в попередні роки й реалізуються нині, нами здійснено їх періодизацію (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Періодизація програм Європейського Союзу щодо розвитку міст

Роки	Назва	Мета
1989 р. – дотепер	INTERREG	Стимулювання регіональної співпраці в межах Співтовариства
1989 р. – дотепер	Quartiers en Crise	Мережа міст, що сприяють інтегрованому підходу до активізації розвитку неблагополучних районів, за участю політиків, техніків і місцевих жителів у цьому процесі
1990 – 2001 рр.	RECITE	Два конкурси проектів міського розвитку
1991 – 2003 рр.	ECOS-Ouverture	Міжрегіональне співробітництво між місцевими органами влади в Європейському Союзі та країнах Центральної й Східної Європи
2000-2006 рр.	EQUAL	Підтримка інноваційних, транснаціональних проектів, спрямованих на подолання дискримінації та нерівності на ринку праці

Продовження табл. 1.2

2002 р. – дотепер	INTERACT	Сприяння співпраці, інформаційна та технічна підтримка участі в інших програмних інструментах Співтовариства
2002 р. – дотепер	URBACT	Дозволити містам працювати разом і розробляти комплексні розв'язання загальних проблем, шляхом налагодження зв'язків, вивчення досвіду, формування висновків і визначення кращих практик
2008 р. – дотепер	URBAN Europe	Відповідь на глобальні міські виклики за допомогою розробки спільних європейських рішень
2014 р. – дотепер	RFEC	Сприяння розвитку регіонів, заохоченням і захистом рівності й прав осіб, закріплених у Договорі, Хартії, міжнародних конвенціях з прав людини.

**Узагальнено дисертантом.*

У політиці згуртування досягнуто кількох ключових етапів підтримки та відновлення міст і їх сталого розвитку. Окрім прямих ініціатив Європейської комісії щодо міської політики, деякі дії мають більш опосередкований вплив на розвиток міст, але все ж уключають сильний міський аспект. Так, наприклад, програма INTERREG включає три напрями співпраці – транскордонний, транснаціональний та міжрегіональний [132]; програма INTERACT, зі свого боку чергу спрямована на заохочення та підтримку ефективного управління європейськими програмами територіального співробітництва [133]; програма ECOS-Ouverture орієнтована на локальне й регіональне партнерств, мета якого протистояння політичним, соціальним та економічним змінам, що відбуваються після падіння Берлінської стіни в Центральній і Східній Європі [134]; ініціатива спільноти EQUAL ставить метою сприяння встановленню рівних можливостей на ринку праці [164].

Пілотну урбаністичну програму ініційовано Європейською комісією після заснування різноманітних мереж співпраці, як от, «QuartiersenCrise» або Європейська мережа регенераційних територій – мережа регіональних і місцевих регіонів самоврядування, створена в 1989 р., що сприяє поліпшенню розвитку та регенерації останніх [165]. Особливо це стосується проблем, з

якими стикаються організації-члени, що працюють у таких сферах, як державні органи, неурядові організації й науково-дослідні установи.

Програми RECITE I (1992–1996) та RECITE II (1998–2001) підтримували обміну досвідом між місцевими органами влади різних держав-членів за допомогою обміну ноу-хау та методами роботи, із метою посилення інституційного потенціалу й реалізації пілотних заходів у сфері політики міського розвитку [165]. Так, у період із 1990 по 1993 р. запущено 33 пілотні проекти. Їх реалізовано в 11 державах-членах. Деякі з них продовжено після закінчення періоду фінансування, тоді як інші діяли як каталізатори подальшої регенерації у відповідних цільових сферах. У липні 1997 р. Комісія затвердила Другий етап пілотної програми з міського розвитку. Із 503 пропозицій, отриманих від органів місцевого самоврядування, 26 проектів із 14 держав-членів були відібрані для фінансування в період з липня 1997 р. по грудень 1999 р. Вони, стосувалися переважно таких питань:

- економічний розвиток в районах, що мають соціальні проблеми;
- екологічні заходи, пов'язані з економічними цілями;
- активізація історичних центрів;
- експлуатація технологічних засобів міст.

Два покоління програм URBACT дотримувалися принципів пілотної програми урбаністики та, безумовно, були найвпливовішим засобом у створенні та поширенні знань та інновацій у розвитку й регенерації міст. Ініціативу URBAN спрямовано на розробку та впровадження інноваційних стратегій регенерації в малих і середніх містах або в забудови міських кварталів у великих містах. Крім того, URBACT ставила метою покращення обміну знаннями й досвідом щодо сталого відтворення та розвитку міст у Співтоваристві. Ініціативи ЄС URBACT I і II об'єднали інтегрований підхід у практично в 200 містах Європи [192]. Їх здебільшого, вони були зосереджені на відродженні занепалих міських кварталів, місцевого економічного

розвитку, екологічних проблемах, мобільності та громадському просторі, робочих місцях та культурних ініціативах. У період із 1994 до 1999 р. ініціатива URBACT I фінансувала програми в 118 міських районах загальною сумою 900 млн євро. Фінансування поширювалось на території з населенням близько 3,2 млн осіб, а проекти переважно були спрямовано на відновлення інфраструктури, створення робочих місць, боротьбу з соціальним відторгненням та покращення навколишнього природного середовища.

З 2000–2006 рр. ініціатива URBACT II продовжувала успіх попередників і зобов'язувалася підтримувати європейські міста в пошуках кращих стратегій розвитку та відновлення. Загалом 730 млн євро інвестовано в стале економічне та соціальне відновлення в 70 міських районах по всій Європі [131]. URBACT акцентовано увагу на концентрації фінансування в окремих цільових сферах та інтенсивній участі громадян і місцевих зацікавлених сторін (спільна відповідальність), а також на посилену «горизонтальну» координацію міських регенераційних заходів як основних елементів комплексного підходу до урбаністичного розвитку.

На основі досвіду попередніх ініціатив та програм Співтовариства з підтримки розвитку й регенерації міст процес створення нових стратегій розвитку призвів до появи спільного європейського «Acquis Urbain» як інструмента політики згуртування. Вона є та буде продовжуватиме відігравати важливу роль у процесі підтримки розвитку міст Європи. Ця роль розширилась у періоді програмування на 2007–2013 р., оскільки міський аспект повністю інтегровано в програми та проекти, які фінансуються спільно з Європейським фондом регіонального розвитку (ERDF). Це дало державам-членам та їх регіонам можливість розробляти, реалізовувати й упроваджувати індивідуальні, інтегровані операції з розвитку на основі так званого «інтегрованого підходу». Цей підхід поєднує в собі такі елементи, як міжгалузева координація дій, сильні горизонтальні партнерства, збільшення

місцевої відповідальності та концентрація фінансування на окремих цільових сферах, які є ключовими елементами «Acquis Urbain» [15].

Концепція сталого розвитку спирається на Європейську стратегію сталого розвитку або Гетеборзьку стратегію (the «Göteborg Strategy») 2001 р. У Стратегії запропоновано заходи для подолання таких загроз, як зміна клімату, бідність, соціальне відторгнення та старіння населення, а також актуалізовано такі питання, як охорона здоров'я та транспорт. На основі огляду Стратегії, розпочатого у 2004 р., Європейська Рада у червні 2006 р. прийняла Стратегію сталого розвитку ЄС (*Spatial Development Perspective*) [133]. Тематики, що мають вирішальне значення для міст, також є ключовими пріоритетами в рамках Цілей сталого розвитку ООН (SDGs): зміна клімату та екологічно чиста енергія, сталий транспорт, стале споживання й виробництво, збереження та управління природними ресурсами, охорона здоров'я, соціальна інтеграція, демографія й міграція, а також глобальна бідність.

У період програми 2007–2013 рр. та із завершенням ініціативи Спільноти, керівні принципи URBAN включено до регуляторної бази для Операційних програм (OPs) Конвергенції регіональної конкурентоспроможності й цілей зайнятості [134].

«[...] ERDF може, де це доречно, підтримувати розробку загальних, інтегрованих та стабільних стратегій для подолання високої концентрації економічних, екологічних та соціальних проблем, що впливають на міські території. Ці стратегії повинні сприяти сталому розвитку міст через такі заходи, як посилення економічного зростання, відновлення фізичного середовища, переобладнання корисних приміщень, збереження й розвиток природної та культурної спадщини, сприяння підприємництву, місцевому ринку праці й розвитку громади, а також забезпечення послуг для населення, ураховуючи зміни демографічних структур...» [117, с. 6]. Ця важлива зміна дала змогу інтегрувати різні галузеві та тематичні політики у всіх містах

Європи в контексті Лісабонської стратегії, Стратегії сталого розвитку й інших пріоритетів Співтовариства. Вищезазначене означає, що держави-члени та регіони змогли продовжувати успішне застосовування інтегрованого підходу ініціатив URBAN й інвестувати в міста за допомогою «основних» програм, орієнтованих на політику згуртування. Уперше в історії політики згуртування всі міста є потенційними бенефіціарами фінансування ERDF. Програми дій, що фінансуються з ERDF, також можуть містити інформацію про підхід до сталого розвитку міста та перелік міст, обраних для вирішення питань урбаністики і взаємодії з органами місцевої влади.

На сьогодні можливості регіонів та держав-членів, які пропонуються новою нормативною базою, використовуються повною мірою в короткостроковій перспективі. Програми дій ERDF передбачають велику різноманітність можливостей, що мають довгострокову мету, чітко реагуючи на різноманітні потреби на місцях та різні економічні умови, зважаючи на історичні контексти міст Європи. Більшість усіх оперативних програм ERDF містять явний урбаністичний ефект, тоді як близько однієї чверті усіх операційних програм вводять певні міські пріоритети. У програмах дій ERDF на 2007–2013 роки можна визначити три різні групи заходів [117].

Першу групу спрямовано на сприяння відновленню незабезпечених і малозабезпечених міських кварталів («URBAN-type actions»), друга стосується сталого міського розвитку в різних тематичних сферах: підвищення конкурентоспроможності, інновації, створення робочих місць, фізична реабілітація міських територій та міських центрів, удосконалення міських інфраструктур, таких як транспорт та очищення стічних вод, а також забезпечення житлом у нових регіонах; третя група сприяла більш збалансованому поліцентричному розвитку. Вона спрямовувалась на розвиток мереж міст та створення зв'язків між економічно потужними та іншими містами, уключаючи малі та середні міста.

За допомогою програми Urban Development Network (URBACT), уже традиційну програму RECITE продовжено для підтримки обміну ноу-хау й досвідом між ключовими учасниками політики урбаністики в Європі.

Завданнями програми URBACT є:

- забезпечення інструменту обміну та навчання для тих, хто приймає рішення щодо політики, практики та інших учасників, що беруть участь у розробці політики міського розвитку;
- навчання через обмін між партнерами URBACT, які діляться досвідом та належною практикою;
- поширення належної практики й досвіду, отриманих в результаті обміну між європейськими містами;
- підтримка міст, відповідальних за розробку політики, практикуючих і керівних органів програм дій у визначенні планів щодо реалізації [130].

Програма URBACT I, яка проведена протягом 2002–2006 рр. за ініціативою спільноти URBANII, була відкрита для всіх міст та регіонів, які реалізували через програму URBANI або запроваджували пілотні проекти в містах. У 2004 р. її відкрито для всіх міст із нових держав-членів, оскільки їм були потрібні керівні вказівки й знання, щоб боротися із значними проблемами, із якими вони стикаються. Всього було виділено 24,76 млн євро, з яких 15,9 млн євро із європейської сторони та 8,86 млн. євро від держав-членів. У цілому URBACT об'єднав 217 міст для роботи в 38 проектах. Із програмою URBACT II Співтовариство розширило свою підтримку для обміну між європейськими містами протягом програмного періоду 2007–2013 років. За його загальним бюджетом близько 69 млн євро (з яких 77 % фінансувалося спільно з Європейським фондом регіонального розвитку), програма URBACT II профінансувала загалом 46 тематичних мереж й 14 робочих груп. Зближуючи національні органи влади, регіональні органи влади та міста з держав-членів ЄС-27, Норвегії та Швейцарії, програма URBACT II була спрямована на

підвищення ефективності міської політики розвитку в Європі й посилення загальної концепції інтегрованого розвитку міста.

Із 2006 р. програму «Регіони для економічних змін» (Regions for Economic Change, RFEC) спрямовано на прискорення реалізації ідей, зміцнення обміну досвідом і найкращими практиками та інноваціями в європейських регіонах за допомогою впровадження нових способів стимулювання не лише регіональних, а й міських мереж, таких як проекти URBACT [132]. Відповідно до цілей Європейського територіального співробітництва, ця ініціатива дала змогу швидко впроваджувати належні інноваційні ідеї в програми дій відповідно до критеріїв конвергенції пріоритетних напрямків регіональної конкурентоспроможності та цілей зайнятості. Однією з особливостей ініціативи «Регіони для економічних змін» є можливість надання так званої етикетки Fast Track для регіональних і міських мереж. Вона надається мережам, які мають намір зробити життєво важливий внесок в одну з 30 пріоритетних тем Ініціативи та забезпечити чітке випробування ідей політики й висловили зацікавленість у тісній співпраці з керівними органами та службами Комісії, оціненими Європейською комісією. «Fast Track Networks» (FTN) повинна реалізувати одну з таких семи тем серед 30-ти під RFEC, які охоплюються програмою URBACT. Серед них:

- управління міграцією й сприяння соціальній інтеграції;
- інтеграція маргіналізованої молоді;
- створення здорових громад;
- розробка комплексної політики щодо міського транспорту;
- розвиток стійкого та енергоефективного житла;
- досягнення сталого міського розвитку;
- повторне використання сміття.

Щороку найбільші інноваційні регіональні проекти в Європі, які також надихатимуть інші регіони, нагороджуються Європейською комісією призом, так званим RegioStars.

Із 2010 року RegioStars Awards також включає спеціальну категорію для інноваційних міських проектів, так званих CityStars.

Міський аудит (UrbanAudit), започаткований Європейською комісією в 1998 р., має на меті дати можливість оцінити стан окремих міст ЄС і забезпечити доступ до порівняльної інформації в цих містах. Після пілотного проекту зі збору порівняльної статистики та показників для європейських міст перший повномасштабний європейський міський аудит відбувся у 2003 р. для тодішніх 15 держав-членів ЄС. У 2004 р. проект розширено на 10 нових держав-членів, а також Болгарію, Румунію та Туреччину. Під координацією ЄВРОСТАТу робота міського аудиту залучає всі національні статистичні установи, а також окремі міста. Другий повномасштабний міський аудит проходив у період з 2006 до 2007 р. та включав 321 європейське місто у 27 країнах ЄС, а також 42 додаткові міста в Норвегії, Швейцарії, Хорватії й Туреччині. Міський аудит містить дані в таких сферах, як демографія, соціальні аспекти, економічні аспекти, громадське залучення, навчання та освіта, навколишнє середовище, подорожі й транспорт, інформаційне суспільство, культура та відпочинок. Завдяки своїй широкій колекції порівняльних даних для європейських міст, аудит забезпечує надійну статистичну базу для формування міської політики.

Останні десять років керівникам міст довелося повністю змінити своє уявлення про те, як повинні рости міста й що в кінцевому підсумку становить ефективний розвиток. Ця зміна відбулася в 1999 р., коли міністри ЄС, відповідальні за територіальне планування та регіональний розвиток, прийняли Європейську перспективу просторового розвитку (ESDP) [128]. Ця знаменна ініціатива не тільки ініціювала програми транснаціонального

співробітництва (стандарт В для INTERREG) і створення мережі Європейської обсерваторії просторового планування (ESPON), й також стала відправною точкою для подальшої дискусії між галузевими міністрами Співтовариства. Це привело до прийняття територіальної програми ЄС на неофіційній нараді міністрів з питань містобудування та територіальної єдності в травні 2007 р. в Лейпцигу [151].

Зіткнувшись із викликами конкуренції, багато міст починають тісно співпрацювати з владою та адміністраціями, щоб сформувати «міста-регіони». Міські регіони можуть запропонувати гарну базу для влади, для роботи у великій міській місцевості, координації й планування дій, забезпечити інтегровану транспортну мережу чи подолати дефіцит навичок. Важливо, що відносини між «містом та регіоном» можуть бути взаємно зміцнюючими, якщо існують позитивні партнерські стосунки, котрі можуть охопити всі переваги як для міста, так і для регіону.

Протягом останніх десятиліть міське планування перетворилося з простої технічної дисципліни на щось набагато складніше, де політики й зацікавлені сторони хочуть, щоб розвиток міста відповідав потребам міст і людей. Багаторічний практичний досвід наповнюють цінними елементами належної практики та рекомендаціями щодо міської політики, яка відповідає європейським містам.

Існує щонайменше чотири параметри або функції, які можна ідентифікувати в даному контексті:

- відхід від окремих секторів до більш широкої інтеграції в місцеву або регіональну економіку;

- перехід повноважень від уряду до місцевого самоврядування, тобто тенденція центральних урядів надавати певні обов'язки нанижчі рівні влади, такі як провінції, регіони, міста, міські райони й райони або ж процес децентралізації.

Разом із приватизацією державних завдань це передбачає участь більшої кількості різних політичних партнерів, організацій та окремих осіб у процесі управління. У такому контексті все більше уваги приділяється розширенню можливостей мешканців міст та окремих районів;

- перехід від універсальної політики до більш цілеспрямованої на місцях;
- зростаюча увага приділяється ефективності реалізованої політики [180].

Розвиток і регенерація міст є динамічною політичною сферою з багатьма цікавими вимірами. Кращі великі та малі міста розглядають, як те чим може стати практична і далекоглядна міська політика. Нинішні національні, регіональні та місцеві програми та проекти розробляються таким чином, щоб посилити їх та сприяти політичним дебатам. Утім, залишаються основні проблеми. Усі міста піддаються впливу глобалізованих ринків, структурних економічних змін та наслідків зміни клімату. Існують також нові виклики для підтримки ЄС у сфері містобудування, що потребують творчих рішень та гнучкого мислення, які включають усі рівні влади й місцевого управління. Зокрема, вони охоплюють питання якості міського середовища. Інноваційні зміни проводяться належним чином, і в найближчі роки необхідним є продовження інтенсивних дебатів й обмін досвідом між містами та регіонами Європи. У листопаді 2008 р. Європейська комісія презентувала консультативний документ «Регіони 2020 – оцінка майбутніх викликів для регіонів ЄС» [165]. У перспективі Комісія визначає майбутні виклики у сферах глобалізації, демографічних змін, зміни клімату та енергетики. Цей документ розглядає та оцінює регіональні наслідки цих чотирьох майбутніх політичних завдань у середньостроковій перспективі до 2020 р., оскільки вони матимуть суттєвий вплив на економіку й суспільство Європи та на рішення щодо того, куди ЄС має скерувати зусилля. Висновки та прогнози цього документа стали важливим внеском у розробку політики згуртування після 2013 р. В останньому розділі документа показано, чому містам потрібно розв'язувати

проблеми глобалізації, демографічних змін (уключаючи міграцію), зміни клімату та енергетичні тенденції, і він наводить приклади того, як вони сьогодні це роблять. Як перспективи розвитку європейських міст також підкреслено важливість та додану вартість спільної європейської методології для сталого й інтегрованого розвитку міст.

Щоб допомогти містам і регіонам скористатися перевагами своїх унікальних активів, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надає технічну та фінансову консультацію, а також фінансує проекти розумних міст. Важливими цілями цього інвестиційного підходу визначено трансформацію міст в розумні й покращення їх сталого розвитку. Використовуючи переваги інформаційних технологій та інновацій, сучасні міста мають можливість упорядкувати їх повсякденне управління, ставати більш ефективними та покращувати багато аспектів свого повсякденного життя. Завдяки більш широкому використанню технології, міста мають можливість продовжувати їх розвиток. ЄІБ вважає «розумний» розвиток одним з важливих шляхів сталого розвитку міст, оскільки «розумні» міста не лише використовують інновації та технології для вирішення складних завдань. Розумні міста експлуатують свої порівняльні переваги та унікальні активи. Як наслідок, індивідуальні розумні міські стратегії відрізнятимуться в їх спрямуванні, щоб покрити специфічні потреби міста, такі як цифровий розвиток, стійка міська мобільність, інтелектуальні мережі, підвищення енергоефективності, адаптація до змін клімату тощо. Усі ці елементи об'єднуються в інтегрованому підході, як частина плану розумного міста [18].

Саме тому стратегію розвитку міст у ЄС спрямовано на те, щоб мати кращу базу знань та сприяти обміну найкращими практиками. Задля покращення доступу до даних Комісія створила «Urban Data Platform», об'єднавши вперше доступні дані Євростату про основні міські проблеми (наприклад, житло, основні забруднювачі й рух транспорту) і надання

основних показників не лише на рівні міста, а й для функціональних урбаністичних територій та мегаполісів. Крім того, дві важливих недавніх публікації сприяють розумінню європейських міст: «Урбаністична Європа: статистичні дані про міста, містечка і передмістя», що містить детальну статистику; «Доповідь про стан європейських міст», яка відображає реальний стан європейських міст, підкреслюючи, як їхні унікальні характеристики можуть сприяти підтримці пріоритетів роботи ЄС та зростанню, подоланню проблем міграції й змін клімату, за допомогою посилення інновацій, охоплення людей з різного походження та зменшення впливу на планету.

Знання й інформація також мусять бути спрощеними для міст. Ось чому Комісія створила єдину точку доступу в мережі Інтернет для міст і зацікавлених сторін, у форматі «єдиного вікна» (one-stop-shop) про всі міські ініціативи в ЄС, що надає повну, надійну та індивідуальну інформацію про правила, фонди й знання. Важливо використовувати отримані знання та досвід. Для цього потрібен новий погляд на капіталізацію знань, розвиток потенціалу й мережі. Є багато елементів, які можуть використовуватися для натхнення, наприклад, «мережа передачі» в рамках програми URBACT або «TAIEX REGIO-рівний-рівному» («TAIEX REGIO peer-to-peer»), який допомагає державним службовцям обмінюватися знаннями, таким чином підвищуючи їх адміністративну спроможність. Дійсно, знання, створене протягом десятиліть з підтримкою ЄС, є фрагментарним, доступним через окремі проекти. Наукові та прикладні знання необхідно об'єднати, синтезувати та зробити легко доступними для політиків.

Отже, вивчення досвіду Європейського Союзу дало змогу визначити основні стратегічні орієнтири сталого розвитку міста, такі як стійка енергетика, стійкий транспорт, екологічна інфраструктура, утилізація відходів і вторинна переробка матеріалів та інше. Адаптація практики Співтовариства в питаннях сталого розвитку міст до вітчизняних умов виступає інструментом

підвищення якості й комфортності життя населення як головного пріоритету реалізації національних інтересів України.

1.3. Методичні підходи до діагностики управління сталим розвитком міста

Однією з функцій управління сталим розвитком міста виступає моніторинг, який передбачає збір, обробку, аналіз інформації про всі процеси і явища, пов'язані із забезпеченням якості життя мешканців міста та збереженням навколишнього природного середовища.

О. Карлова звертає увагу, що «на даний час все більш виразно формується концепція необхідності розробки методики соціально-економічного розвитку міського комплексу, що є основою складання науково обґрунтованих програм розвитку міських комплексів. Зараз існують окремі методи і методики, розроблені як українськими, так і зарубіжними вченими з проблем функціонування і розвитку міських комплексів, однак цим методикам бракує комплексності та об'єднання окремих методів для досягнення найкращих практичних результатів» [51, с. 18]. Враховуючи це, вважаємо, що реалізація функції моніторингу в системі управління сталим розвитком міста передбачає проведення діагностики процесу управління сталим розвитком міста, що дає можливість визначити поточний стан, проблеми, рівень ефективності процесу управління й розробити напрямки удосконалення управління сталим розвитком міста.

О. Гетьман і В. Шаповал під «діагностикою» розуміють спосіб розпізнавання соціально-економічної системи за допомогою реалізації

комплексу дослідницьких процедур і виявлення в них слабких ланок і «вузьких місць», який відноситься до методів непрямих досліджень [33, с. 9].

Л. Костирко визначає діагностику як комплекс досліджень, спрямованих на виявлення цілей функціонування господарюючого суб'єкта і способів їх досягнення [60, с. 336].

А. Міщенко розглядає «діагностику» як етап процесу ухвалення рішень, на якому менеджери аналізують основні причинно-наслідкові зв'язки конкретної визначеної ситуації [65, с. 336].

В. Боковець пропонує розуміти під діагностикою «спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу господарського процесу на основі типових ознак, властивих даному порушенню» [6, с. 495].

Б. Колас вважає процес діагностики процесом розгляду в динаміці симптомів явищ, які можуть затримати процес досягнення поставлених цілей і виконання завдань, наразити на небезпеку заплановану діяльність. Це передбачає коригувальні рішення і/або перегляд цілей і прогнозів. Знання ознаки (симптому) дозволяє швидко і досить точно встановити характер порушень, не виконуючи безпосередніх вимірів, тобто без дій, що потребують додаткового часу і коштів [56, с. 976].

Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко вважають, що діагностика поточного стану території повинна ґрунтуватися на комплексному підході і включати щонайменше три види дослідження: базовий (об'єктивний) аналіз статистичних показників стану громади; соціологічний аналіз; стратегічний аналіз [11, с. 53-54].

У традиційній термінології економічного аналізу діагностика означає вивчення стану об'єкта [7, 38, 113]. Термін «діагностика» тлумачиться також як вивчення ознак, що характеризують стан організмів і систем для прогнозування можливих відхилень у їхній діяльності [37]. Щодо місця діагностики в процесі управління, то вона розглядається як необхідний етап

розв'язання проблем, які існують у процесі життєдіяльності систем і застосовується після виявлення негативних тенденцій у результаті спостереження за їх станом [95].

Залежно від динамічних завдань діагностики слід розрізняти діагностику стану й діагностику процесу. Діагностика стану включає оцінку соціально-економічного стану регіону в даний час (або за період). Діагностика процесу пов'язана з визначенням динаміки розвитку, виявленням факторів ендogenous та екзогенного характеру, які впливають на розвиток регіону. Важливе виявлення взаємозв'язків і залежностей, які є визначальними для даного конкретного регіону. Роль діагностики в системі управління регіоном визначається її спрямованістю на виявлення відхилень і їхніх причин. Тому діагностика призначена для реалізації таких функцій управління, як аналіз і прогнозування та реалізує зворотний зв'язок у системі управління [74, с. 53].

Діагностика ґрунтується на результатах збору і обробки інформації, а саме – на моніторингу [55]. Щодо класифікації видів діагностики, то в літературі виділяються декілька класифікаційних ознак. О. Хохлова визначає види діагностики за ситуацією; за проблемою й за процесом розвитку [103].

Авторами робіт [42; 74] виокремлено такі види діагностики залежно від кінцевої мети її здійснення: експрес-діагностика, що є попереднім етапом виявлення проблеми; фундаментальна діагностика, яка передбачає поглиблений аналіз, виявлення проблеми та її причин; остаточна діагностика, що узагальнює попередні етапи.

Л. Костирко сформовано такі різновиди концепцій діагностики соціально-економічного стану регіону:

- аналітична концепція, яка передбачає систематичне оцінювання об'єкта діагностики за обраними параметрами на підставі наявних даних;
- інформаційна концепція, що розглядає діагностику як систему ідентифікації проблем об'єкта дослідження, причин, котрі їх зумовили, з

метою інформаційного забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень;

- антикризова концепція, яка передбачає діагностику поточних та потенційних кризових явищ системи з метою запобігання їх негативному впливу на її діяльність;

- консультаційно-дорадча концепція, що прирівнює систему діагностики до дорадчих інформаційних систем економічного спрямування локального типу, які ґрунтуються на використанні сучасних програмних продуктів і спрямовані на виконання конкретних завдань діагностики [60].

3. Варналій [35, с. 61] пропонує виокремити такі індикатори управління регіональним розвитком, як економічні, соціальні та екологічні. До економічних відносять виробничо-економічні, структурні, інвестиційні й фінансові індикатори, індикатори науково-технологічного потенціалу й зовнішньоекономічної діяльності. До соціальних належать показники життєвого рівня населення, соціальної інфраструктури, стану трудових ресурсів, здоров'я населення, демографічної та криміногенної ситуації. До екологічних індикаторів відносять показники стану природного середовища, антропогенного впливу на природне середовище, показники використання природних ресурсів.

На думку І. Сангадієвої [90, с. 58], діагностика соціально-економічного стану регіону включає ряд послідовних кроків: аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища регіону; визначення системної функції регіону й цілей стратегії його розвитку; вибір стратегії функціонування та розвитку регіону; реалізація стратегії розвитку регіону; оцінка й контроль реалізації стратегії розвитку регіону.

Дослідник М. Вишиванюк [14] наголошує, що неприпустимим є, щоб розвиток регіонів здійснювався за рахунок невідтворювальної експлуатації будь-якого з основних чинників відтворення – трудових ресурсів, природних

ресурсів, існуючих виробничих фондів, інфраструктурної мережі. На його думку, економічний розвиток має розглядатися в тісному взаємозв'язку з розвитком соціальної та екологічної сфери регіону, адже економіка, будучи вирішальною сферою людської діяльності, значно впливає і на інші сфери.

Під економічною діагностикою розвитку регіонів В. Василенко пропонує розуміти комплекс науково-методологічних і науково-прикладних досліджень, спрямованих на виявлення, описання й ототожнення проблем, пов'язаних зі змінами умов розвитку окремих елементів продуктивних сил на цій території [10, с. 15].

Серед методів аналізу та синтезу (у вигляді економічної діагностики розвитку регіонів) найбільш прийнятні статистичні, оскільки уможливають характеристику масштабів процесів чи явищ, структурі сукупності та збалансованості їхніх окремих складових, поширенню процесів чи явищ та інтенсивності їх розвитку. Така діагностика деяких територій дозволяє виділити їх загальні й по-одинокі тенденції, а також закономірності. Це може стати основою для можливої ідентифікації проблемних ситуацій, знання про які дозволяють обирати найефективніші заходи, здатні в короткостроковій перспективі або змінити негативну тенденцію, або закріпити й посилити позитивний початок. Що стосується поодиноких тенденцій і закономірностей, то їх виявлення не є складним у методичному плані, а ось виділення загальних явищ змушує зайнятися пошуком їх своєрідного знаменника [10, с. 15-16].

Враховуючи вищезазначене, процес діагностики управління сталим розвитком здійснюється на різних рівнях – локальному (міських поселень), регіональному (адміністративно-територіальних громад, сільських територій), національному (країни), глобальному (групи країн, світу в цілому).

Окрім національних та міжнародних рекомендацій, науковці та бізнес-структури також сприяли розробці методів та інструментів оцінювання сталості [137]. Ця точка зору є надзвичайно важливою, оскільки реалізація сталих міст не може бути досягнута, якщо всі підприємства та влада не стануть сталими разом із громадами в цілому в усіх країнах [161].

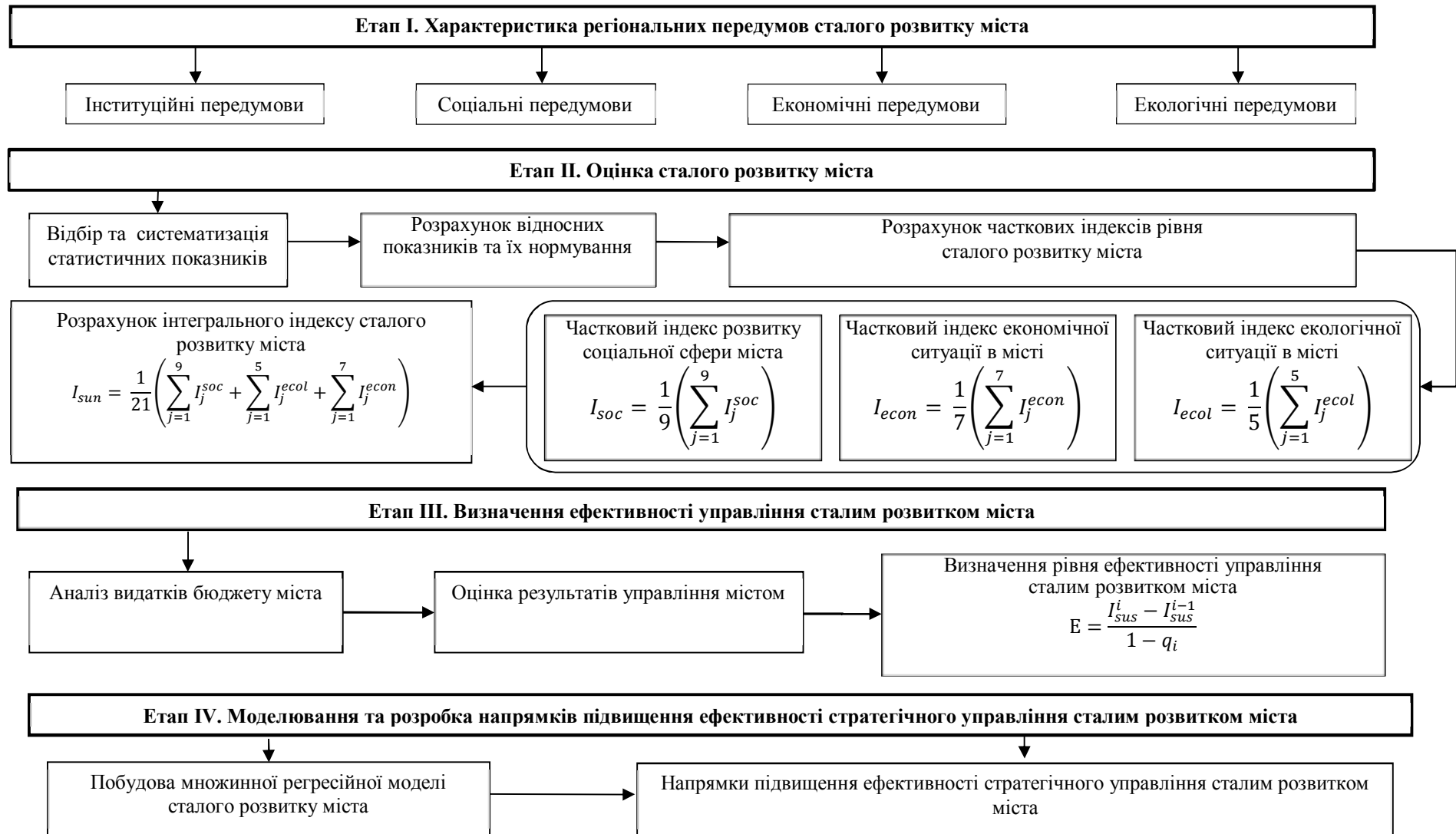

Рис. 1.5. Методика діагностики управління сталим розвитком міста*

* Розроблено автором.

Карлова О. пропонує для оцінки стану системи життєзабезпечення міста використовувати «наступні прийоми: інтегральну оцінку соціально-економічного стану системи життєзабезпечення міста; структурно-порівняльний аналіз; оцінку розвитку підприємницької діяльності в місті; інтегральну оцінку соціальної структури системи життєзабезпечення міста; визначення галузевої структури системи життєзабезпечення міста; аналіз мультиплікатора (модель економічної бази); метод припущень, метод коефіцієнта розміщення, метод мінімальних вимог [52, с. 69-76].

Слід зазначити, що у науковій літературі широко розкрито різноманітні методичні підходи до оцінки рівня сталого розвитку та аналізу ефективності управління цим процесом. Їх вивчення дало можливість виявити певні розбіжності, що свідчить про потребу їх удосконалення. У зв'язку з цим нами запропоновано *методичний підхід до діагностики управління сталим розвитком міста* (рис. 1.5), який на відміну від наявних, охоплює послідовну реалізацію етапів.

Етап I «Аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста» проводиться на національному та міжрегіональному рівнях. Він уключає в себе визначення та аналіз *регіональних передумов сталого розвитку міста*, тобто умов або обставин, які сформовані в певному регіональному просторі (у наших дослідженнях – в адміністративні області) та мають безпосередній вплив на сталий розвиток міста.

Регіональні передумови сталого розвитку міста, на нашу думку, можна згрупувати в чотири групи – інституційні, соціальні, економічні, екологічні передумови.

Послідовна декомпозиція кожного етапу побудови інтегрального індексу сталого розвитку міста уможливорює формування набору відповідних характеристик базового рівня, які можуть бути представлені 21 одним стандартним статистичним показником. На рис. 1.6 представлено

декомпозицію інтегрального індексу сталого розвитку міста, яка об'єднує систему критеріїв і статистичних показників його побудови.

Рис. 1.6. Декомпозиція інтегральної оцінки сталого розвитку міста*

*Розроблено автором.

Інституційні передумови сталого розвитку міста – це комплекс нормативно-правових, організаційно-владних та нормативно-структурних умов розвитку міста, що формуються на національному, регіональному та власне міському рівні. До них варто віднести нормативно-правові засади сталого розвитку, зокрема, закони, акти, постанови та розпорядження органів влади на всіх рівнях, власне систему владних інституцій всіх рівнів та гілок (законодавчу, виконавчу та судову), неурядові громадські утворення.

Соціальні передумови сталого розвитку міста – це стан, індикатори та закономірності розвитку соціальної системи регіону та міста. Цю групу передумов формують такі індикатори, як кількість та природний приріст населення, ситуація на ринку праці, рівень доходів та умови життя населення, стан та рівень розвитку соціальної інфраструктури, система охорони здоров'я та соціального захисту населення.

Економічні передумови сталого розвитку міста – це стан економічної системи, що визначається такими індикаторами як фінанси та рахунки, підприємницька активність, інвестиції та інновації, торгівля, промисловість.

Екологічні передумови сталого розвитку міста – це стан навколишнього природного середовища та система використання природних ресурсів. Зокрема, серед ключових індикаторів варто виділити рівень забруднення атмосферного повітря, рівень накопичення та система поводження з відходами, витрати на охорону навколишнього природного середовища.

Визначення регіональних соціальних передумов сталого розвитку міста пропонуємо здійснити за допомогою регіонального індексу розвитку соціальної сфери в регіоні (I_{soc}) за допомогою чотирьох часткових індикаторів, що формуються сімома параметрами та характеризують структуру та кількість населення, ситуацію на ринку праці, рівень доходів та умови життя населення, стан соціальної інфраструктури (табл 1.3).

Позначення ($\uparrow$) та ($\downarrow$) використані для характеристики конкретного показника X_j як стимулятора ($\uparrow$), або дестимулятора ($\downarrow$) відповідно. Отже, можна стверджувати, що більше значення стимулятора свідчить про позитивний стан відповідної системи, а більше значення дестимулятора про негативний стан системи.

Таблиця 1.3

**Визначення регіональних соціальних передумов
сталого розвитку міста**

Група індикаторів розвитку соціальної сфери	Індикатор	Параметри	Позначення
	Населення та міграція	Чисельність населення (за оцінкою) станом на 1 лютого поточного року	$X_1^{soc} (\uparrow)$
	Ринок праці	Зареєстроване безробіття	$X_2^{soc} (\downarrow)$
	Доходи та умови життя	Наявний дохід населення	$X_3^{soc} (\uparrow)$
		Середня заробітна плата	$X_4^{soc} (\uparrow)$
		Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель	$X_5^{soc} (\uparrow)$
	Соціальна інфраструктура	Кількість осіб, які навчалися на початок навчального року у загальноосвітніх навчальних закладах	$X_6^{soc} (\uparrow)$
		Кількість осіб, які навчалися на початок навчального року в університетах, академіях, інститутах	$X_7^{soc} (\uparrow)$

**Розроблено автором на основі [83].*

Визначення регіональних економічних передумов сталого розвитку міста пропонуємо здійснити за допомогою регіонального індексу розвитку економічної ситуації в регіоні (I_{econ}) за допомогою трьох індикаторів, що формуються п'ятьма параметрами та характеризують підприємницьку активність, інвестиційний клімат, внутрішню та зовнішню торгівлю (табл. 1.4.).

Таблиця 1.4

**Визначення регіональних економічних передумов
сталого розвитку міста**

Група індикаторів розвитку економічної ситуації в місті	Індикатор	Параметри	Позначення
	Ціни	Індекси споживчих цін за регіонами	$X_1^{\text{econ}}(\uparrow)$
	Капітальні інвестиції	Капітальні інвестиції	$X_2^{\text{econ}}(\uparrow)$
	Діяльність підприємств	Кількість підприємств	$X_3^{\text{econ}}(\uparrow)$
	Торгівля	Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами (експорт)	$X_4^{\text{econ}}(\downarrow)$
		Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами (імпорт)	$X_5^{\text{econ}}(\uparrow)$

**Розроблено автором на основі [83].*

Визначення регіональних екологічних передумов сталого розвитку міста пропонуємо здійснити за допомогою регіонального індексу розвитку екологічної ситуації в регіоні (I_{ecol}) за допомогою трьох індикаторів, що формуються чотирма параметрами та характеризують рівень забруднення атмосферного повітря, ситуацію з відходами та обсяги витрат на охорону навколишнього природного середовища (табл 1.5.).

Таблиця 1.5

**Визначення регіональних екологічних передумов
сталого розвитку міста**

Група індикаторів розвитку екологічної системи	Індикатор	Параметри	Позначення
	Відходи	Утворення відходів по регіонах. Обсяги відходів I-IV класів небезпеки	$X_1^{\text{ecol}}(\downarrow)$
	Атмосферне повітря	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	$X_2^{\text{ecol}}(\downarrow)$
	Витрати на охорону навколишнього природного середовища	Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища	$X_3^{\text{ecol}}(\downarrow)$
		Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища	$X_4^{\text{ecol}}(\downarrow)$

**Розроблено автором на основі [83].*

Враховуючи те, що всі індикатори та параметри, які формують індекси, входять до моделі вимірюються за допомогою різних фізичних величин, мають різні інтерпретації, змінюються в різних діапазонах та мають різну спрямованість, необхідно привести їх до нормованого (стандартизованого) виду за наступними формулами. При цьому вважаємо, що вони будуть вимірюватися за N -бальною шкалою, де $N=I$.

Якщо показник X_j є стимулятором, тобто його зв'язок з відповідним індикатором I розвитку міста прямий (чим більше значення X_j , тим кращий стан підсистеми), то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою:

$$I_j = \frac{X_j - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (1.1)$$

де X_{min} – мінімальне значення j -го показника, а X_{max} – максимальне значення j -го показника.

Якщо показник X_j є дестимулятором, тобто його зв'язок з відповідним індикатором розвитку міста I обернений (чим більше значення X_j , тим стан підсистеми гірше), то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою:

$$I_j = 1 - \frac{X_j - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (1.2)$$

де X_{min} – мінімальне значення j -го показника, а X_{max} – максимальне значення j -го показника.

Така нормалізація забезпечує інформаційну односпрямованість індикаторів, при цьому їхні змінювання відбуватимуться у діапазоні від 0 до 1. Найгірші значення індикаторів з точки зору сталого розвитку міста відповідатимуть числовим значенням близьким до 0, а найкращі – будуть наближуватися до 1.

При агрегуванні показників в одну інтегральну оцінку використовують так звану теорію «адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових.

Аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста визначається за допомогою характеристики інституційних передумов та розрахунку регіональних індексів соціальних, економічних, екологічних передумов сталого розвитку міста (рис. 1.7).

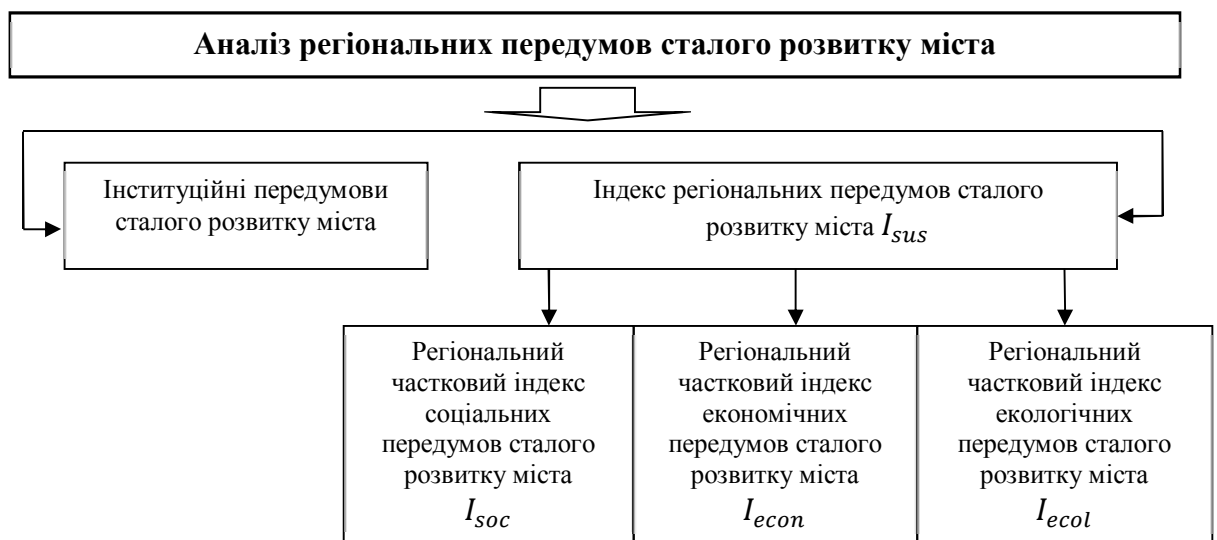

Рис. 1.7. *Аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста*

**Розроблено автором*

Індекс регіональних передумов сталого розвитку міста визначається як рівнозважене середнє вісімнадцяти нормалізованих (стандартизованих) за формулами (1), (2) параметрів X_j розвитку:

$$I_{sun} = \frac{1}{18} \left(\sum_{j=1}^9 I_j^{soc} + \sum_{j=1}^4 I_j^{ecol} + \sum_{j=1}^5 I_j^{econ} \right), \quad (1.3)$$

відповідно, регіональний індекс соціальних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{soc} = \frac{1}{9} (\sum_{j=1}^9 I_j^{soc}), \quad (1.4)$$

регіональний індекс економічних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{ecol} = \frac{1}{4} (\sum_{j=1}^4 I_j^{ecol}), \quad (1.5)$$

регіональний індекс екологічних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{econ} = \frac{1}{5} (\sum_{j=1}^5 I_j^{econ}). \quad (1.6)$$

Етап II «Оцінка сталого розвитку міста» передбачає здійснення розрахунку інтегрального індексу (I_{sun}) на основі розрахунку часткових індикаторів рівня сталого розвитку.

Для цього здійснюються відбір та систематизація статистичних показників розвитку міста, на основі чого здійснюється розрахунок відносних показників та їх нормування, й розрахунок часткових індикаторів сталого розвитку міст України.

Індикатор – це параметр або значення, отримане з параметрів, який вказує на/надає інформацію про/описує стан явища/навколишнього середовища/галузі значення якого виходять за рамки, які безпосередньо пов'язані зі значенням параметра. Індекс – це набір агрегованих або зважених параметрів або факторів. Параметр – властивість, яка вимірюється або спостерігається [158, с. 35].

Необхідно розрізняти фактори та інші статистичні дані [116]. Вимірювання деяких подій або явищ створюють необроблені дані, які після обробки часто публікуються як статистика. Ці статистичні дані можуть надати основну інформацію, або вони можуть бути факторами, якщо вони мають деяке додаткове значення та пов'язані з конкретною проблемою. Якщо кількість факторів зменшується, об'єднуючи їх за певною формулою, то вони називаються індексами.

Наступним кроком є розрахунок відносних показників та їх нормування, що дає змогу здійснити розрахунок часткових індикаторів сталого розвитку міст України. Для цього пропонуємо провести аналіз індикаторів розвитку соціальної сфери міста, економічної та екологічної ситуацій.

Сталий розвиток міста пропонуємо обчислювати за допомогою індексу I_{sun} , що формується на основі визначення таких індикаторів – розвитку соціальної сфери (I_{soc}), економічної ситуації (I_{econ}) та екологічної ситуації (I_{ecol}). На основі нормалізованих значень часткових показників за виділеними групами (ознаками) – індикаторів розвитку соціальної сфери, економічної та екологічної ситуації, здійснюємо розрахунок синтетичних часткових індексів.

Індекс розвитку соціальної сфери міста (I_{soc}) пропонуємо визначати за допомогою чотирьох індикаторів, що формуються дев'ятьма параметрами та характеризують структуру та кількість населення, ситуацію на ринку праці, рівень доходів та умови життя населення, стан соціальної інфраструктури (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Індикатори та параметри розвитку соціальної сфери міста

Група індикаторів розвитку соціальної сфери міста	Індикатор	Параметри	Позначення
	Населення та міграція	Чисельність наявного населення по обласних центрах України	$X_1^{soc} (\uparrow)$
		Загальний приріст, скорочення (-) чисельності населення за містами	$X_2^{soc} (\uparrow)$
	Ринок праці	Середньооблікова кількість штатних працівників по містах	$X_3^{soc} (\uparrow)$
		Рух кадрів (сальдо) по містах	$X_4^{soc} (\uparrow)$
	Доходи та умови життя	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників по містах	$X_5^{soc} (\uparrow)$
		Заборгованість із виплати заробітної плати станом на 1 січня по містах	$X_6^{soc} (\downarrow)$
	Соціальна інфраструктура	Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель по містах	$X_7^{soc} (\uparrow)$
		Загальноосвітні навчальні заклади по містах	$X_8^{soc} (\uparrow)$
		Вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації по містах	$X_9^{soc} (\uparrow)$

*Розроблено автором на основі [83].

Індекс економічної ситуації в місті (I_{econ}) пропонуємо визначати за допомогою п'яти індикаторів, що формуються п'ятнадцятьма параметрами та характеризують фінансову ситуацію, підприємницьку активність, інноваційно-інвестиційний клімат, внутрішню та зовнішню торгівлю товарами і послугами, ситуацію в промисловому комплексі (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Індикатори та параметри розвитку економічної ситуації в місті

Група індикаторів розвитку економічної ситуації	Індикатор	Параметри	Позначення
	Діяльність підприємств	Фінансові результати (сальдо) діяльності підприємств до оподаткування	$X_1^{econ}(\uparrow)$
		Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств	$X_2^{econ}(\uparrow)$
	Послуги	Діяльність підприємств сфери нефінансових послуг. Обсяг реалізованих послуг	$X_3^{econ}(\uparrow)$
		Діяльність підприємств сфери нефінансових послуг. Частка послуг, реалізованих населенню у загальному обсязі, %	$X_4^{econ}(\uparrow)$
	Інвестиції та інновації	Капітальні інвестиції	$X_5^{econ}(\uparrow)$
		Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)	$X_6^{econ}(\uparrow)$
	Промисловість	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу	$X_7^{econ}(\uparrow)$

*Розроблено автором на основі [83].

Індекс екологічної ситуації в місті (I_{ecol}) пропонуємо визначати за допомогою трьох індикаторів, що формуються п'ятьма параметрами та характеризують рівень забруднення атмосферного повітря, ситуацію з відходами та обсяги витрат на охорону навколишнього природного середовища.

Таблиця 1.8

Індикатори та параметри розвитку екологічної ситуації в місті

Група індикаторів розвитку екологічної ситуації	Індикатор	Параметри	Позначення
	Атмосферне повітря	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення	$X_1^{ecol}(\downarrow)$
	Відходи	Утворення відходів за містами	$X_2^{ecol}(\downarrow)$
		Накопичення відходів за містами	$X_3^{ecol}(\downarrow)$
	Витрати на охорону навколишнього природного середовища	Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища	$X_4^{ecol}(\downarrow)$
		Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища	$X_5^{ecol}(\downarrow)$

*Розроблено автором на основі [83].

Найчастіше інтегральний показник I визначають як середнє арифметичне стандартизованих значень I_j показників:

$$I = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n I_j. \quad (1.7)$$

Якщо компоненти інтегрального показника мають різну значимість в системі оцінювання, то кожному компоненту надається певна вага ω_j , тобто інтегральна оцінка має форму середньої арифметичної зваженої:

$$I = \sum_{j=1}^n \omega_j I_j. \quad (1.8)$$

де $\omega_j \geq 0$,

а $\sum_{j=1}^n \omega_j = 1$.

Найчастіше значення вагових коефіцієнтів ω_j отримуються в результаті експертного опитування. Присвоєння компонентам інтегрального показника певних ваг є складним завданням для експертів і є достатньо суб'єктивним

підходом в оцінюванні. Для усунення певної суб'єктивності при оцінюванні сталого розвитку міста використовуємо наступний підхід.

Припускаємо, що показники X_j , включені до моделі, є лише індикаторами певних існуючих властивостей сталого розвитку міста, які безпосередньо не вимірюються. Причому X_j мають однакову значимість в системі оцінюванні досліджуваного явища, тому $\omega_j = 1/n$

де $j = 1, 2, \dots, n$.

В свою чергу, індекс сталого розвитку міста визначається як рівнозважене середнє двадцяти одного нормалізованого (стандартизованого) за формулами (1), (2) параметрів X_j розвитку:

$$I_{sus} = \frac{1}{21} (\sum_{j=1}^9 I_j^{soc} + \sum_{j=1}^5 I_j^{ecol} + \sum_{j=1}^7 I_j^{econ}), \quad (1.9)$$

відповідно, індекс розвитку соціальної сфери міста:

$$I_{soc} = \frac{1}{9} (\sum_{j=1}^9 I_j^{soc}), \quad (1.10)$$

індекс економічної ситуації в місті:

$$I_{econ} = \frac{1}{7} (\sum_{j=1}^7 I_j^{econ}), \quad (1.11)$$

індекс екологічної ситуації в місті:

$$I_{ecol} = \frac{1}{5} (\sum_{j=1}^5 I_j^{ecol}). \quad (1.12)$$

Етап III «Визначення ефективності управління сталим розвитком міста» передбачає аналіз основних видатків бюджету міста за відповідними групами факторів, що дає змогу здійснити оцінку результатів управління містом. Після чого здійснюється визначення рівня ефективності управління сталим розвитком міста за формулою:

$$E = \frac{I_{sun}^i - I_{sun}^{i-1}}{1 - q_i}, \quad (1.13)$$

де I_{sus} – інтегральний індекс сталого розвитку міста,

q_i – обсяги витрат бюджету міста за категоріями у % до загального обсягу бюджету,

i – бюджетний рік.

Етап IV «Моделювання та розробка напрямків ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста» передбачає побудову множинної регресійної моделі, розробку стратегії сталого розвитку міста та механізму удосконалення управління його реалізації з врахуванням результатів діагностики управління сталим розвитком міста.

Множинна регресійна модель відображає залежність рівня сталого розвитку міста від стану соціальної сфери, економічної та екологічної ситуацій в місті. Побудова множинної регресійної моделі включає кілька етапів. На першому етапі здійснюється встановлення наявності кореляційного зв'язку між ознаками $X_1 (I_{soc})$, $X_2 (I_{econ})$, $X_3 (I_{ecol})$ та $Y (I_{sun})$ графічним методом і методом аналітичного групування. На другому етапі будується матриця парних коефіцієнтів кореляції.

Для аналізу ефекту впливу економічного, соціального та екологічного розвитку на загальний розвиток міста будується регресійна модель залежності індексу сталого розвитку міста від часткових індексів розвитку соціальної, екологічної та економічної систем:

$$I_{sus} = a_0 + a_1 I_{soc} + a_2 I_{econ} + a_3 I_{ecol}, \quad (1.14)$$

де

a_0, a_1, a_2, a_3 – параметри моделі;

I_{sus} – інтегральний індекс сталого розвитку міста;

I_{soc} – частковий індекс розвитку соціальної сфери міста;

I_{econ} – частковий індекс економічної ситуації в місті;

I_{ecol} – частковий індекс екологічної ситуації в місті

Ця методика моделювання сталого розвитку міста апробована із застосуванням конкретних показників на прикладі адміністративних центрів України. Порядок проведення розрахунків і їхні результати представлено в п. 3.1 дисертації.

Отримані результати виступають основною для розробки та реалізації конкретних управлінських рішень, обґрунтування стратегічних напрямків і механізмів забезпечення сталого розвитку міста.

Отже, запропонований нами методичний підхід діагностики управління сталим розвитком міста дозволяє враховувати систему кількісних і якісних показників та охоплює послідовну реалізацію таких його етапів: аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста; оцінка рівня сталого розвитку міста; визначення ефективності управління сталим розвитком міста; розробка напрямків підвищення ефективності сталим розвитком міста. Застосування цієї методики сприятиме розробці організаційно-економічних засад вдосконалення управління сталим розвитком міста з урахуванням регіональних особливостей, процесів європейської інтеграції та децентралізації.

Висновки до розділу 1

1. Визначення етапів становлення та розвитку сучасної парадигми сталого просторового розвитку (людства, національних економік, розвитку територій, населених пунктів) дозволило обґрунтувати генезис теорії сталого розвитку від глобального до локального рівнів та закріплення ідеї сталого розвитку міста як одного із ключових пріоритетів глобальних цілей сталого розвитку 2016-2030, затверджених конференцією ООН (SDGs).

2. Виявлено, що поняття «місто» широко розкрито вченими у розрізі різних галузей знань, серед яких можна виділити архітектуру, місцеве самоврядування, місцеве планування території, юриспруденцію, економіку,

статистику, географію та ряд інших. На основі аналізу наукових підходів до категорії «місто», пропонуємо розглядати місто як просторову організацію суспільних відносин, що сформована історико-політичними та соціально-економічними передумовами, внаслідок яких створено середовище життєдіяльності людей, де зосереджено різні сфери діяльності та стилі життя.

3. Концепція управління сталим розвитком міста представляє собою сучасну парадигму використання існуючих та потенційних можливостей забезпечення збалансованого розвитку міста заради задоволення потреб теперішніх та майбутніх поколінь його мешканців. В основу її забезпечення покладено цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, що визначені Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку, а саме: підвищення соціальних і економічних можливостей, задля забезпечення добробуту мешканців; підвищення енергоефективності міста; забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування; оптимальне врахування економічних та екологічних інтересів.

4. Характерною ознакою управління сталим розвитком міста є комплексність і міждисциплінарність. Вклад фахівців у розвиток концепції управління сталим розвитком міста полягає у становленні напрямків досліджень, які з часом перетворились в окремі галузі знань: екологія, економіка природокористування, регіональна економіка, просторова економіка, інноваційна економіка, соціальна економіка, географія, геоекономіка, містобудування та геопланування.

5. Країни Європейського Союзу набули певного досвіду щодо управління сталим розвитком міст. Так, в основу формування Спільної регіональної політики Співтовариства, спрямованої на досягнення перспектив сталого розвитку, покладено: Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (Страсбург, 1957 р.), Європейська хартія регіонального просторового планування (Торремолінськ Хартія, Торемполін 1983), Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, 1985 р.), Гетеборзька стратегія

стратегія сталого розвитку Європи (Гетенборг, 2001 р.), Лейпцизька хартія сталого розвитку міста (Лейпциг, 2007 р.), Стратегія Європа-2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» (Брюссель, 2010 р.).

6. Вивчення наявних методичних підходів до оцінки рівня сталого розвитку та аналізу ефективності управління цим процесом дало змогу виявити певні розбіжності, що свідчить про потребу їх удосконалення для застосування в процесі діагностики управління сталим розвитком міста. У роботі запропоновано методичний підхід до діагностики управління сталим розвитком міста за допомогою виокремлення послідовних етапів, які, на відміну від наявних, включають аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста, оцінку рівня сталого розвитку міста, що дає можливість об'єктивно проаналізувати ефективність управління цим процесом та розробити напрямки підвищення його ефективності.

Основні положення першого розділу дисертаційної роботи відображено в працях дисертанта [15, 16, 19, 20, 179, 180, 181].

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ МІСТА

2.1. Характеристика регіональних передумов сталого розвитку міст України

В Україні історично сформувалася мережа міст, яким притаманні різні функції, урахування котрих *зумовлює необхідність застосування диференційованих підходів до організаційно-економічного забезпечення їх сталого розвитку.

Бакалова Л. пропонує виділяти вісім типів міст:

1) м. Київ як столиця України; 2) найкрупніші та крупні багатофункціональні міста; 3) міста, в яких переважають промислові функції; 4) міста, у котрих більше промислових і транспортних функцій; 5) міста, де переважають транспортні функції; 6) міста, у котрих однаково поєднуються промислові та рекреаційні функції; 7) організаційно-господарські й культурно-побутові центри місцевого значення, центри агропромислових комплексів; 8) промислово-аграрні центри [3, с. 186].

На нашу думку, вищезазначена типологія міст України є доречною та може бути застосована для розробки й реалізації стратегій їх розвитку. Із нормативно-правового погляду адміністративно-правовий поділ відбувається на основі Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР», згідно з яким «Адміністративно-територіальними одиницями Української РСР є область, район, місто, район у місті, селище міського типу,

сільрада, село й селище. Населені пункти, на території Української РСР поділяються на міські та сільські. До перших належать міста республіканського, обласного, районного підпорядкування й селища міського типу, до сільських – села і селища незалежно від їх адміністративної підпорядкованості» [94].

Виявлення та наліз регіональних передумов сталого розвитку міст України, тобто обставин, які сформовані в тій чи іншій адміністративно-територіальній одиниці, дають змогу вивчити середовище, у якому відбувається розвиток міста у відповідному регіональному просторі.

Як зазначено, регіональними передумовами сталого розвитку міста є інституційні, соціальні, економічні та екологічні.

Регіональні інституційні передумови сталого розвитку міста формуються нормативно-правовим середовищем та системою владних інститутів, до яких, зокрема, відносимо міністерства та відомства, обласні державні адміністрації, обласні й міські ради.

Серед нормативно-правових документів, що формують інституційне середовище сталого розвитку міст України, виділяємо Конституцію України, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020», Постанову Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів».

Аналіз регіональних інституційних передумов сталого розвитку міста свідчить, що сьогодні актуалізується потреба вдосконалення чинних інститутів і посилення інституційних чинників, спрямованих на підвищення якості соціально-економічного розвитку та збереження довкілля. У вирішенні цього питання провідне місце належить державі. Саме на її рівні повинна бути

вдосконалена структура інституційних відносин і сформований адекватний інституційний фундамент для забезпечення сталого розвитку держави, її регіонів та міст.

Для забезпечення сталого розвитку населених пунктів розробляють правові засади реалізації державної політики в цій сфері на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях. Так, пунктом 2 розділу 5 передбачено, що на регіональному рівні розробляють регіональні правила забудови, якими в межах законодавства та з урахуванням регіональних природнокліматичних, соціально-демографічних й інших особливостей установлюють загальний для територій і населених пунктів (крім міст Києва та Севастополя, міст обласного підпорядкування) Автономної Республіки Крим, області порядок вирішення питань розміщення, погодження будівництва об'єктів містобудування, видачі вихідних даних (архітектурно-планувальних завдань, технічних й інших умов) на їх проектування, погодження та затвердження проектної документації, а також надання дозволів на виконання будівельних робіт, прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, проведення контролю за містобудівною діяльністю; забезпечується координація сталого розвитку населених пунктів регіону з урахуванням державних і суспільних інтересів, а також здійснюється державний контроль за дотриманням законодавства, державних стандартів і норм [77].

Для аналізу *регіональних соціальних передумов сталого розвитку міст* на основі міжрегіональних зіставлень представлених Державною службою статистики України, визначено індикатори сталого розвитку за ключовими параметрами в розрізі регіонів України. В міру об'єктивних обставин під час проведення аналізу не враховані показники таких регіонів, як Автономна Республіка Крим, Донецька та Луганська область (Додаток Б).

Першим показником із групи параметрів, що формують індикатори розвитку соціальної сфери регіону, є *чисельність населення*. Виходячи з історичних передумов, розподіл чисельності населення в регіонах України нерівномірний. Традиційно густонаселеними є регіони центральної та східної частин України, тоді як в північній та західній частинах кількість населення є меншою. На рис. 2.1. зображено динаміку зміни чисельності населення в регіонах України за 2015–2017 рр. Так, найбільш заселеними регіонами є Дніпропетровська, Кіровоградська, Харківська та Одеська області. Загалом, відповідно до статистичних даних, протягом зазначеного періоду спостерігаємо скорочення чисельності наявного населення в регіонах України.

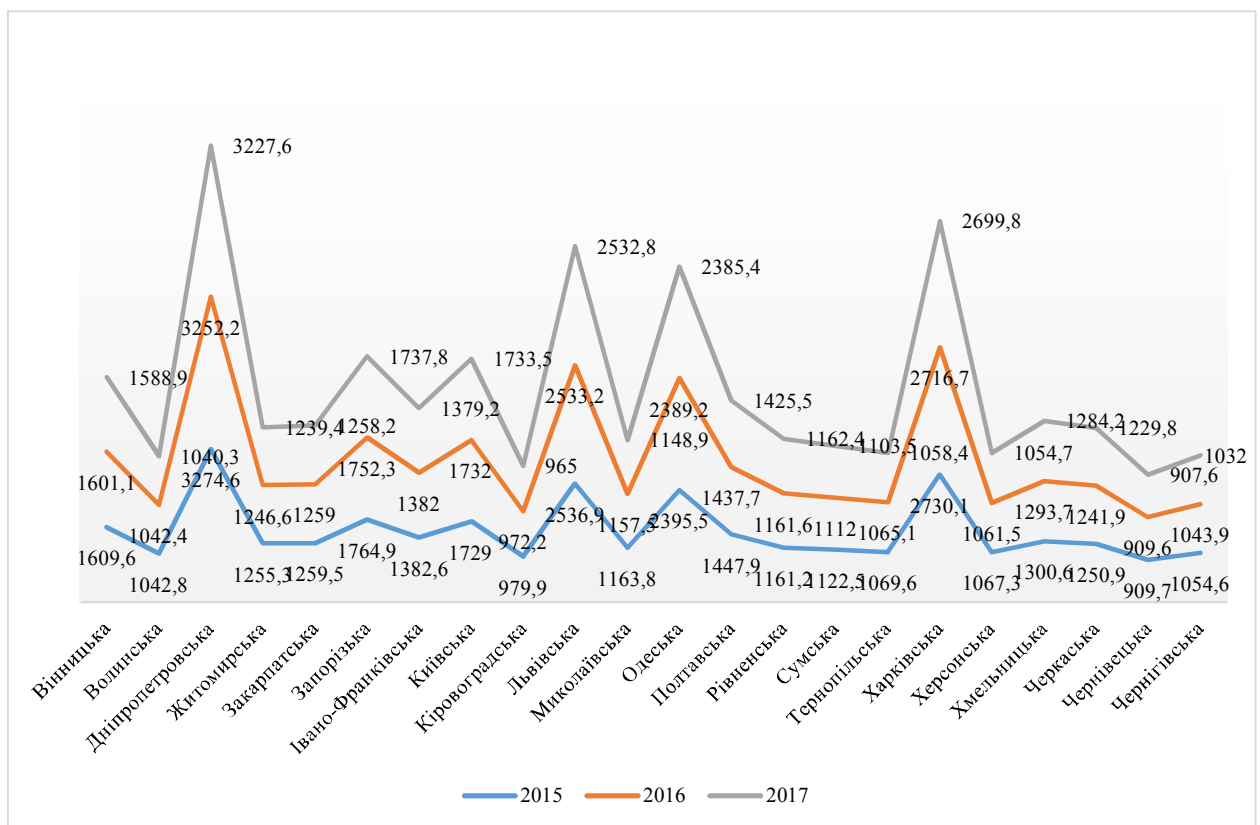

Рис. 2.1. Чисельність населення в регіонах (за оцінкою)

станом на 1 лютого поточного року, тис. осіб

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Важливим параметром розвитку соціальної сфери регіону, як однієї із регіональних соціальних передумов сталого розвитку міст є рівень зареєстрованого безробіття (рис. 2.2). Рівень безробіття в кількісному вираженні прямопропорційний чисельності населення в регіоні, й відповідно його кількісне вираження значно відрізняється по регіонах України. Так, найвищий рівень безробіття зареєстровано в Дніпропетровській області, а найнижчий в Чернівецькій, в яких відповідно проживає найбільше та найменше жителів. Проте, прослідковується тенденція щодо зниження рівня безробіття по регіонах. Виключення лише Хмельницька область, яка має незначний за 2017 р.

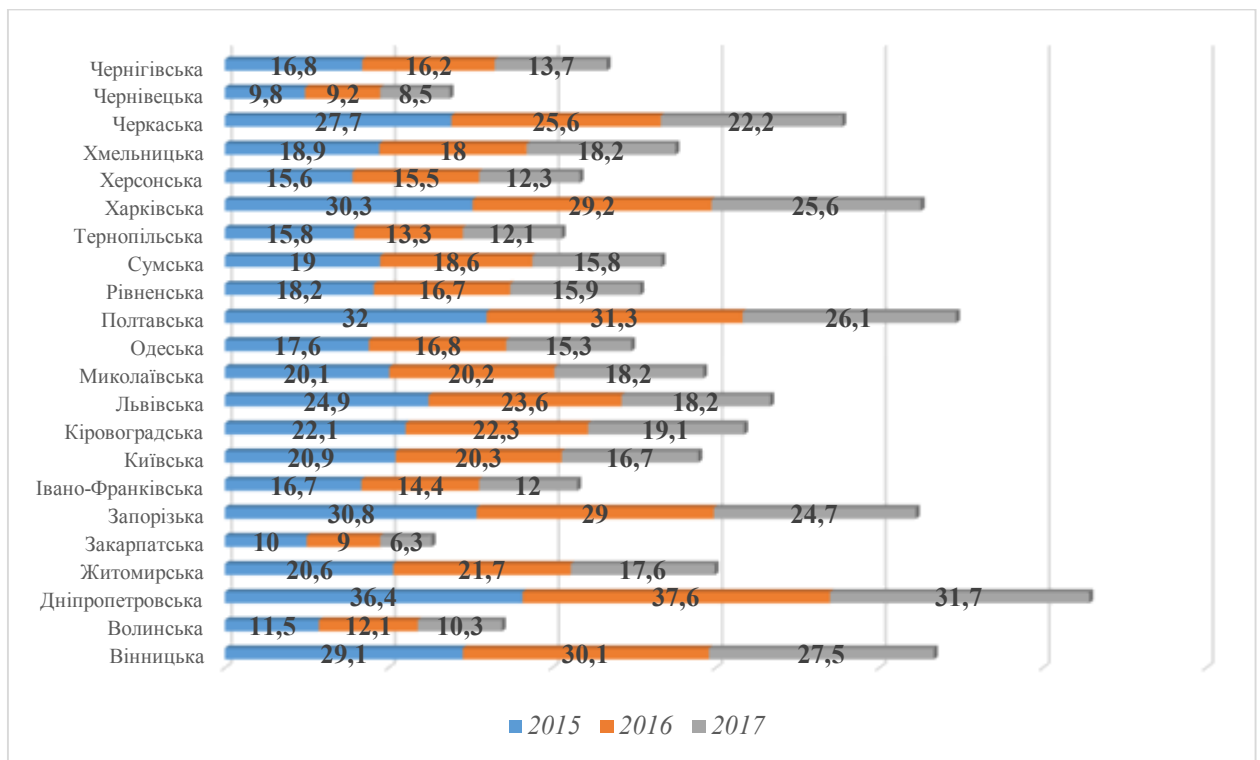

Рис. 2.2. Зареєстроване безробіття за регіонами, тис. осіб

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Не менш важливим параметром розвитку соціальної сфери регіону є показник наявного доходу населення. Для здійснення ефективнішого аналізу динаміки зміни наявного доходу населення в розрізі регіонів України протягом 2015-2017 рр. нами здійснено розрахунок цього показника в доларах США, результати якого представлені в табл.2.1. Так, можна стверджувати, що реальних дохід населення у більшості регіонів України за підсумками 2016 року не збільшився узагалі по відношенню до 2015 року, а зростання доходів відбулось лише у 2017 році – вираженого в доларах США.

Таблиця 2.1

Наявний дохід населення, тис

Регіон	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Вінницька	47,6	2,2	55,8	2,2	69,2	2,6
Волинська	26,0	1,2	31,3	1,2	39,6	1,5
Дніпропетровська	127,8	5,9	143,9	5,6	175,2	6,6
Житомирська	34,8	1,6	41,0	1,6	51,6	1,9
Закарпатська	28,3	1,3	33,8	1,3	41,9	1,6
Запорізька	63,8	2,9	75,9	3,0	91,3	3,4
Івано-Франківська	36,7	1,7	43,8	1,7	54,2	2,0
Київська	58,8	2,7	69,6	2,7	87,8	3,3
Кіровоградська	26,8	1,2	31,7	1,2	39,3	1,5
Львівська	74,9	3,4	89,5	3,5	111,9	4,2
Миколаївська	34,1	1,6	40,4	1,6	50,2	1,9
Одеська	77,5	3,6	93,5	3,7	115,6	4,3
Полтавська	46,2	2,1	54,4	2,1	66,9	2,5
Рівненська	31,0	1,4	36,4	1,4	45,2	1,7
Сумська	34,2	1,6	40,0	1,6	48,7	1,8
Тернопільська	25,7	1,2	30,0	1,2	37,2	1,4
Харківська	87,7	4,0	103,5	4,0	126,2	4,7
Херсонська	29,7	1,4	34,9	1,4	42,3	1,6
Хмельницька	38,0	1,7	44,4	1,7	54,2	2,0
Черкаська	33,6	1,5	40,0	1,6	49,8	1,9
Чернівецька	21,8	1,0	25,8	1,0	32,1	1,2
Чернігівська	29,9	1,4	34,5	1,3	42,4	1,6

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Вагомим параметром, що характеризує рівень розвитку соціальної сфери в регіоні є рівень заробітної плати. У табл. 2.2 відображено кількісні показники середньої заробітної плати за місяць в регіональному розрізі за період 2015-2017 рр. Для підвищення ефективності аналізу нами здійснено розрахунок цього показника в доларах США. Попри динаміку до збільшення середньої заробітної плати по регіонах України в національній валюті майже в двічі за 2017 році у порівнянні з 2015 роком, відповідний показник в доларах США зріс максимально на 50%.

Таблиця 2.2

Середня заробітна плата за регіонами за місяць

Регіон	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Вінницька	2732	125,3	3412	133,3	5097	191,6
Волинська	2652	121,6	3357	131,2	5028	189,0
Дніпропетровська	3735	171,2	4445	173,7	5905	222,0
Житомирська	2643	121,2	3297	128,9	4871	183,1
Закарпатська	2652	121,6	3419	133,6	5191	195,1
Запорізька	3441	157,8	4341	169,7	5831	219,2
Івано-Франківська	2816	129,1	3567	139,4	5218	196,2
Київська	3381	155,0	4453	174,0	6160	231,6
Кіровоградська	2687	123,2	3286	128,4	4919	184,9
Львівська	2905	133,2	3806	148,7	5372	202,0
Миколаївська	3326	152,5	4120	161,0	5743	215,9
Одеська	3250	149,0	4265	166,7	5666	213,0
Полтавська	3085	141,4	3850	150,5	5466	205,5
Рівненська	2898	132,9	3583	140,0	5214	196,0
Сумська	2841	130,2	3455	135,0	5097	191,6
Тернопільська	2403	110,2	3008	117,6	4641	174,5
Харківська	3021	138,5	3797	148,4	5263	197,9
Херсонська	2536	116,3	3249	127,0	4867	183,0
Хмельницька	2737	125,5	3394	132,6	5027	189,0
Черкаська	2742	125,7	3484	136,2	5055	190,0
Чернівецька	2479	113,7	3139	122,7	4717	177,3
Чернігівська	2640	121,0	3365	131,5	4758	178,9

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Характеристику прийняття в експлуатацію житла в регіонах України як однієї із соціальних передумов їх сталого розвитку представлено у динаміці на рис. 2.3. Так, прослідковується динаміка щодо зменшення кількості прийнятих в експлуатацію житлових приміщень у більшості регіонів, винятком є Харківська, Одеська та Івано-Франківська області, зокрема, в останній відбулось стрімке збільшення цього показника.

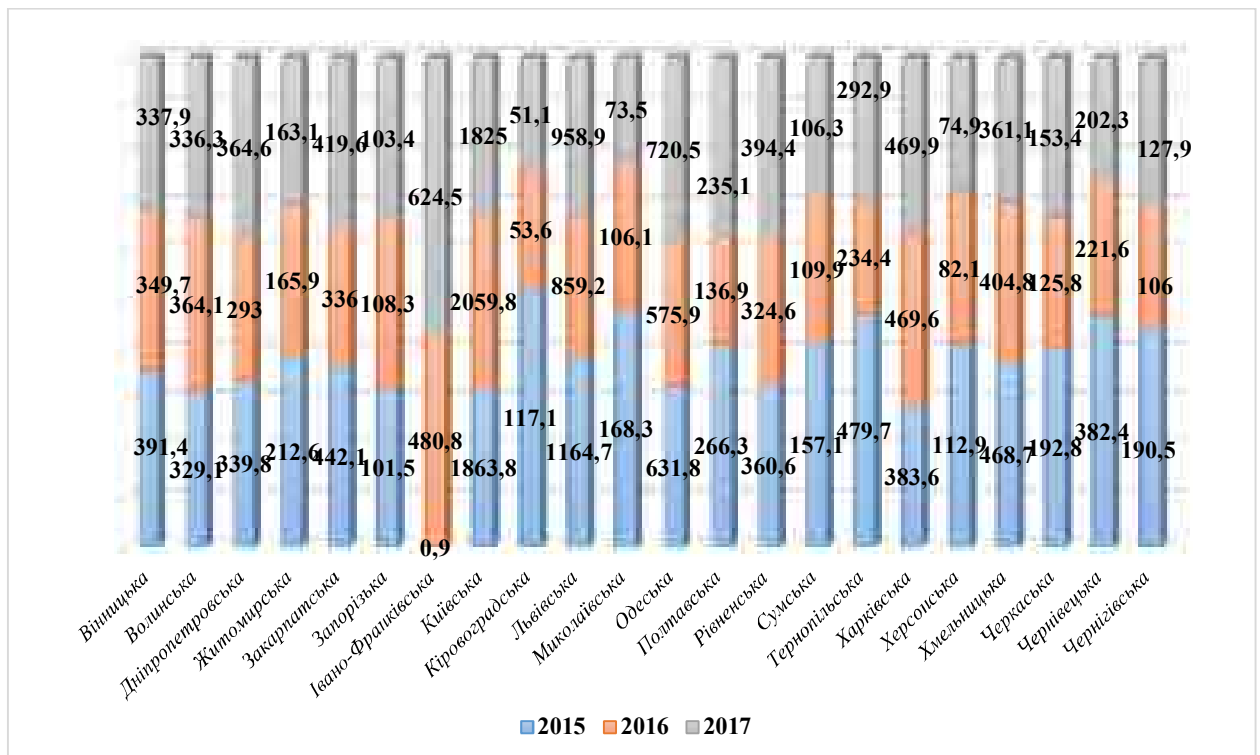

Рис. 2.3. Прийняття в експлуатацію житла по регіонах, тис. м²

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Характеризуючи регіональні соціальні передумови сталого розвитку міст, звернемо увагу на позитивну динаміку збільшення кількості осіб, що навчались в загальноосвітніх навчальних закладах в розрізі регіонів України, крім Львівської, Одеської та Рівненської областей (рис. 2.4.) за період з 2015 до 2017 рр. Диспропорція кількісного вираження цього показника в

регіональному розрізі пояснюється відповідною диспропорцією у кількісному вираженні показника чисельності наявного населення за регіонами України.

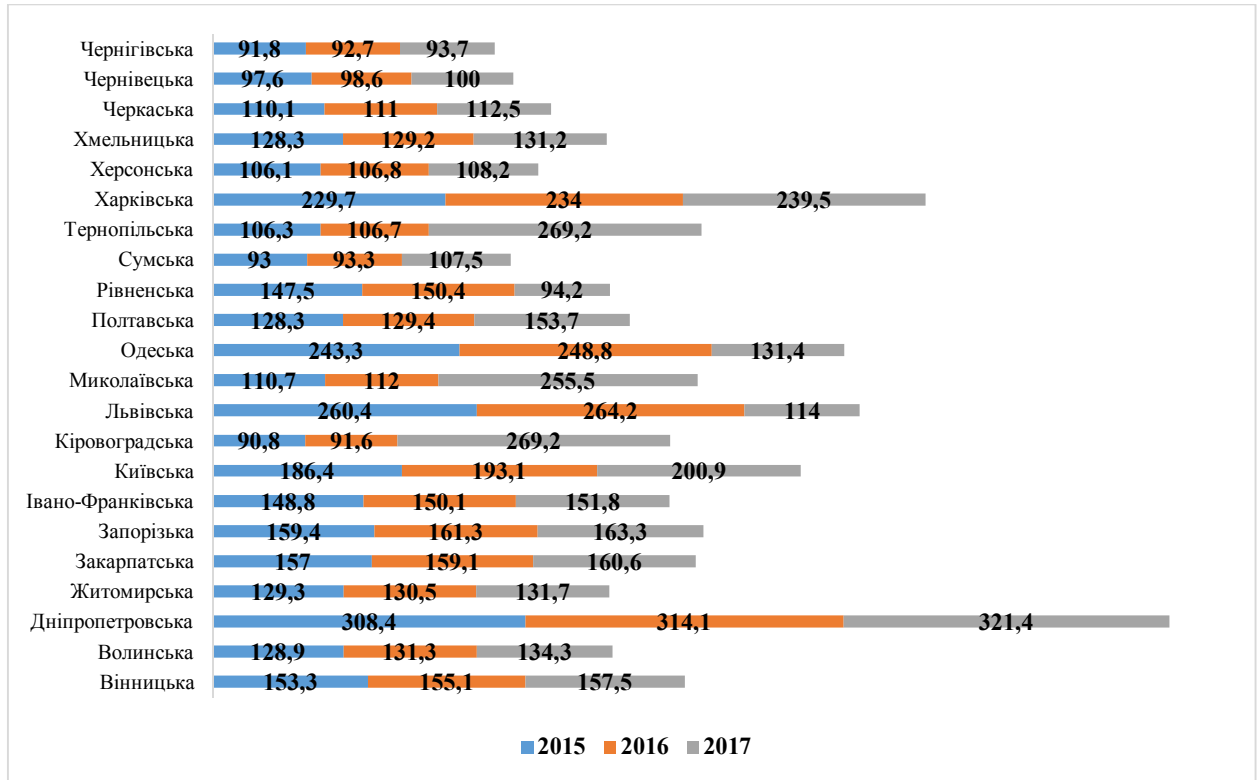

Рис. 2.4. Кількість осіб, які навчалися на початок навчального року у загальноосвітніх навчальних закладах за регіонами, тис. осіб

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Попри позитивну динаміку щодо збільшення кількості осіб, що навчалися в загальноосвітніх навчальних закладах, протягом 2015-2017 рр. спостерігається протилежна тенденція чисельності осіб, які навчалися в закладах вищої освіти у зазначений період у більшості регіонів України (рис. 2.5.). Позитивна динаміка спостерігається тільки у Вінницькій та Черкаських областях, проте приріст є незначним.

Для характеристики регіональних соціальних передумов сталого розвитку міст України нами здійснено розрахунок індексу розвитку соціальної

сфери в регіоні (I_{soc}) відповідно до формули, зазначеної в параграфі 1.3. Результати здійснених розрахунків представлені в табл. 2.5 та Додатку Д, які також відображають результати проведеного рейтингування та групування областей за показником I_{soc} .

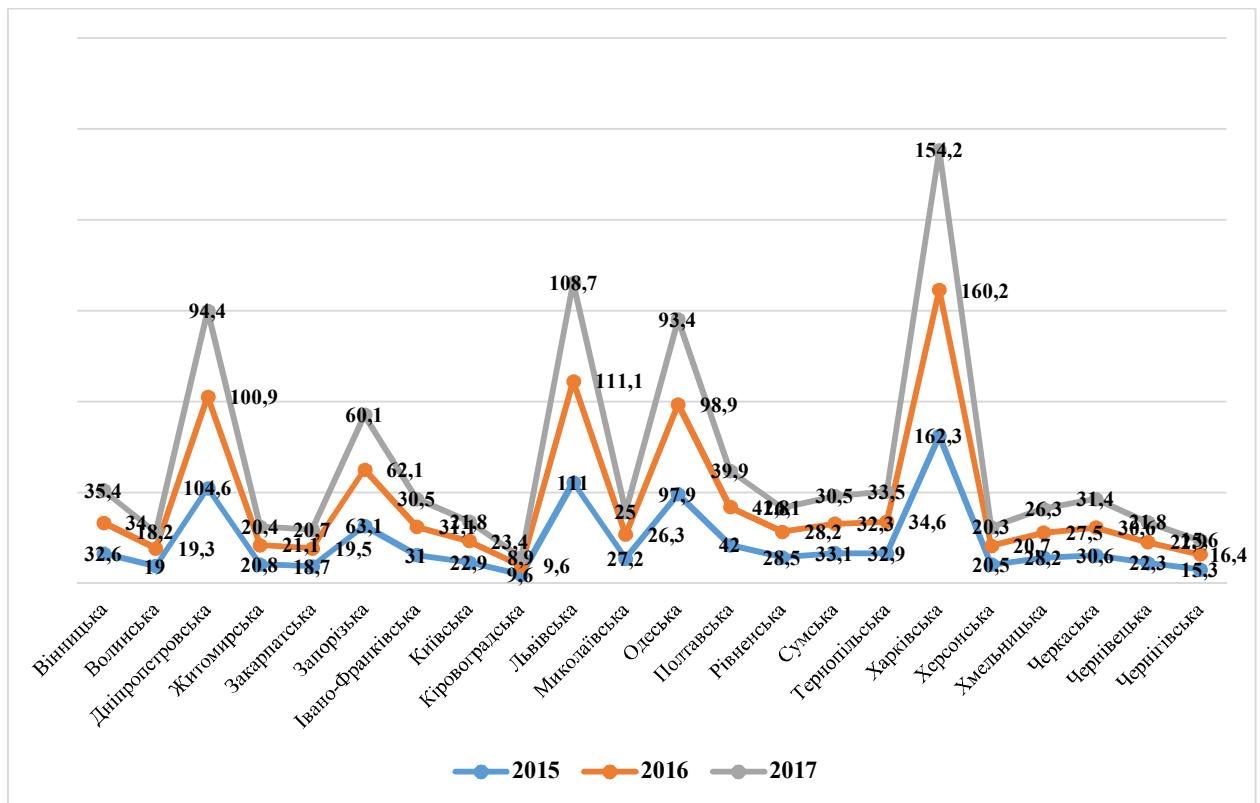

Рис. 2.5. Кількість осіб, які навчалися на початок навчального року у закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації за регіонами, тис. осіб

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Так, групування здійснювалось за відповідним значенням індексу за наступним критерієм: відносно високий рівень А – значення індексу в межах 0,7500-1.0000; достатній рівень В – значення індексу в межах 0,4000-0,7499; недостатній рівень С – значення індексу в межах 0,3501-0,3999; задовільний

рівень D – значення індексу в межах 0,3000-0,3500; низький рівень E – зі значенням індексу в межах 0,0000-0,2999.

Таблиця 2.3

Рейтинг областей України за індексом розвитку соціальної сфери

Область	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Вінницька	0,2440	12	0,2409	13	0,2347	12
Волинська	0,2331	14	0,2334	14	0,2300	13
Дніпропетровська	0,6863	1	0,6743	1	0,6567	1
Житомирська	0,2010	16	0,1908	16	0,1850	18
Закарпатська	0,2842	7	0,2873	8	0,3092	9
Запорізька	0,3525	6	0,3852	6	0,3597	6
Івано-Франківська	0,2568	10	0,3101	7	0,3200	8
Київська	0,5055	5	0,5535	5	0,5565	3
Кіровоградська	0,1272	22	0,1149	22	0,2178	15
Львівська	0,5809	3	0,5894	3	0,5084	5
Миколаївська	0,2608	9	0,2623	10	0,3316	7
Одеська	0,5878	2	0,6231	2	0,5237	4
Полтавська	0,2375	13	0,2423	12	0,2587	11
Рівненська	0,2609	8	0,2641	9	0,2164	16
Сумська	0,2054	15	0,1952	15	0,1953	17
Тернопільська	0,1942	18	0,1822	18	0,2784	10
Харківська	0,5612	4	0,5881	4	0,5652	2
Херсонська	0,1750	19	0,1768	20	0,1718	20
Хмельницька	0,2531	11	0,2481	11	0,2231	14
Черкаська	0,1666	21	0,1820	19	0,1720	19
Чернівецька	0,1966	17	0,1839	17	0,1664	21
Чернігівська	0,1709	20	0,1718	21	0,1430	22
Середнє	0,3064	х	0,3136	х	0,3102	х

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Відповідно до даних табл. 2.3 можна говорити про стабільність розвитку соціальної сфери у більшості областей України протягом 2015-2017 рр. Проте, декілька областей за підсумками 2017 року значно покращили своє місце у рейтингу, а саме: Тернопільська область перебуваючи на 18 місці в 2015-2016 рр., за підсумками 2017 р. опинилась на 10 місці; Кіровоградська область перемістилась з 22 на 15 місце відповідно. Але, на противагу цьому кілька

областей значно погіршили свої позиції в рейтингу, зокрема, Чернівецька область з 17 місця у 2015-2016 рр. за підсумками 2017 р. опинилась на 21 місці; Хмельницька з 11 перемістилась на 14 позицію відповідно, та найгіршу динаміку показала Рівненська область перемістившись з 8 місця у 2015 р. на 16 місце у 2017 р.

Таким чином, рівень розвитку соціальної сфери в регіонах України, що дає змогу проаналізувати регіональні соціальні передумови сталого розвитку міст, в своїй більшості є задовільними – у 2015 році 16 областей відносились до групи E, 2 до групи D, 4 до групи C, і жодна до групи B та A; у 2016 році до групи E – 14, D – 1, C – 4, B – 1, A – 0; у 2017 році відповідно до групи E – 13, D – 2, C – 4, B – 1, A – 0.

У свою чергу, сукупність економічних умов, що впливають на ефективність розвитку міста, формування його економічного потенціалу та особливості організації виробництва – це економічні передумови розвитку міста.

Регіональні економічні передумови сталого розвитку міст нами проаналізовано за наступними параметрами. Динаміку обсягів капітальних інвестицій за регіонами України, які для більш ефективного аналізу також розраховані в доларах США представлено у табл. 2.6. Як бачимо, що попри незначне зменшення обсягів капітальних інвестицій в окремих регіонах у 2016 році (Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Рівненська та Чернівецька області) в порівнянні з 2015 роком, у 2017 році лише у двох областях (Київська та Полтавська) у незначній мірі погіршили даний показник у порівнянні з 2016 роком, в інших регіонах України спостерігаємо позитивну динаміку, особливо у порівнянні з показниками 2015 року. Виходячи зі зміни обмінного курсу гривні в даний період існує диспропорція між значеннями динаміки зміни цього показника, вираженого у національній та іноземній валюті.

Таблиця 2.4

Обсяги капітальних інвестицій за регіонами, млн.

Регіон	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Вінницька	7373,0	338,0	8301,9	324,5	11744,1	441,5
Волинська	6166,8	282,7	6384,2	249,5	7041,9	264,7
Дніпропетровська	25919,9	1 188,3	33169,0	1296,3	42908,5	1613,1
Житомирська	4044,4	185,4	5573,5	217,8	7722,0	290,3
Закарпатська	3778,4	173,2	4663,0	182,2	5623,7	211,4
Запорізька	7794,3	357,3	11039,7	431,5	15879,7	597,0
Івано-Франківська	9609,3	440,5	7947,6	310,6	9707,8	364,9
Київська	24359,1	1 116,8	33411,4	1305,8	34494,5	1296,8
Кіровоградська	4057,1	186,0	6355,3	248,4	7320,9	275,2
Львівська	13386,5	613,7	18605,2	727,1	24105,9	906,2
Миколаївська	5989,9	274,6	9730,2	380,3	11178,0	420,2
Одеська	9983,5	457,7	16728,7	653,8	22299,7	838,3
Полтавська	8337,9	382,3	15265,1	596,6	15855,6	596,1
Рівненська	4334,2	198,7	4324,1	169,0	6126,8	230,3
Сумська	3663,0	167,9	5762,6	225,2	6947,1	261,2
Тернопільська	3827,5	175,5	4888,2	191,0	7150,6	268,8
Харківська	11246,7	515,6	16545,9	646,6	19361,7	727,9
Херсонська	3107,4	142,5	4591,3	179,4	7362,2	276,8
Хмельницька	6809,3	312,2	9123,3	356,6	10499,9	394,7
Черкаська	4485,8	205,7	6498,7	254,0	8144,2	306,2
Чернівецька	2789,2	127,9	2668,8	104,3	2992,1	112,5
Чернігівська	3550,2	162,8	5318,5	207,9	7351,1	276,4

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Одним з ключових показників, що характеризує інфляційні процеси та фактично відображає рівень купівельної спроможності населення є індекс споживчих цін, що зображено на рис. 2.6. Спостерігається зменшення індексу в 2016 році проти відповідного значення у 2015 році в розрізі регіонів, ми вважаємо, що говорити про збільшення купівельної спроможності громадян не варто. Навпаки, за підсумками 2017 року простежується негативна динаміка

до збільшення інфляційних процесів в регіонах та відповідно зниження купівельної спроможності населення.

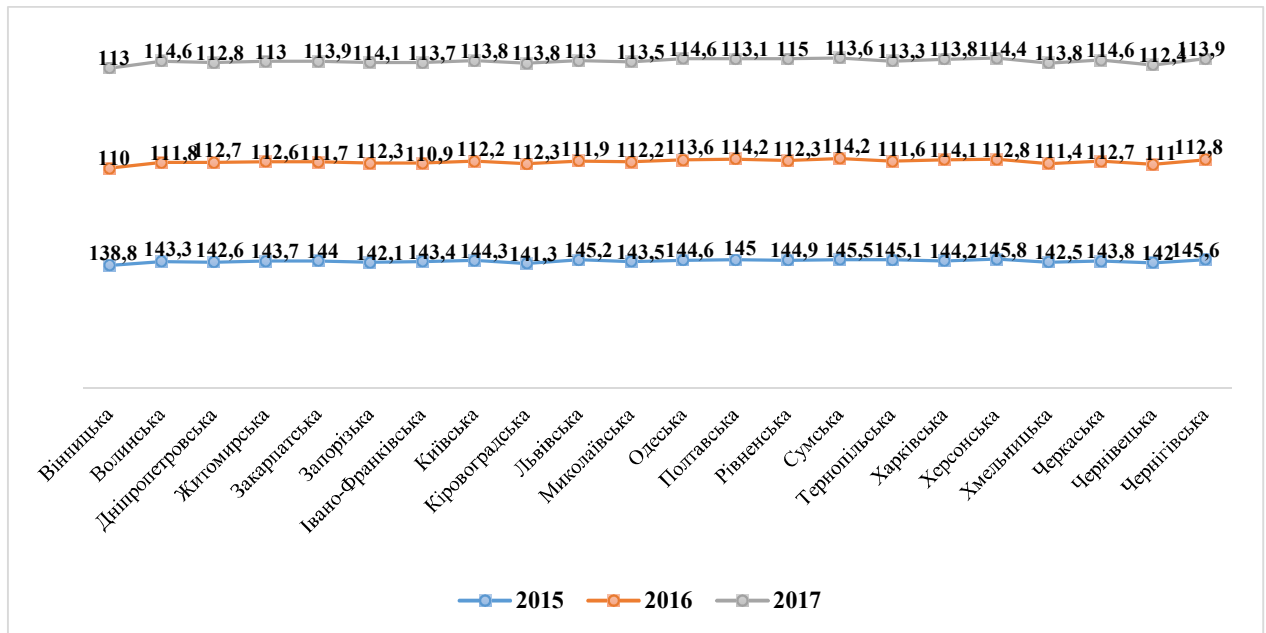

Рис. 2.6. *Індекси споживчих цін за регіонами (грудень до грудня попереднього року)*

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Однією з важливих економічних передумов сталого розвитку міста, що відображає поточну економічну ситуацію в регіоні є кількість суб'єктів господарювання. Динаміка зміни кількості підприємств за регіонами представлена на рис. 2.7. Так, попри зменшення у 2016 році по відношенню до 2015 року, у більшості регіонів кількості підприємств, що пояснюється змінами в законодавстві, яке призвело до масової ліквідації юридичних осіб (Фізичних осіб-підприємців), у 2017 році простежується позитивна динаміка до збільшення кількості підприємств. Так, у більшості регіонів у 2017 році кількість підприємств перевищила відповідне значення 2015 року.

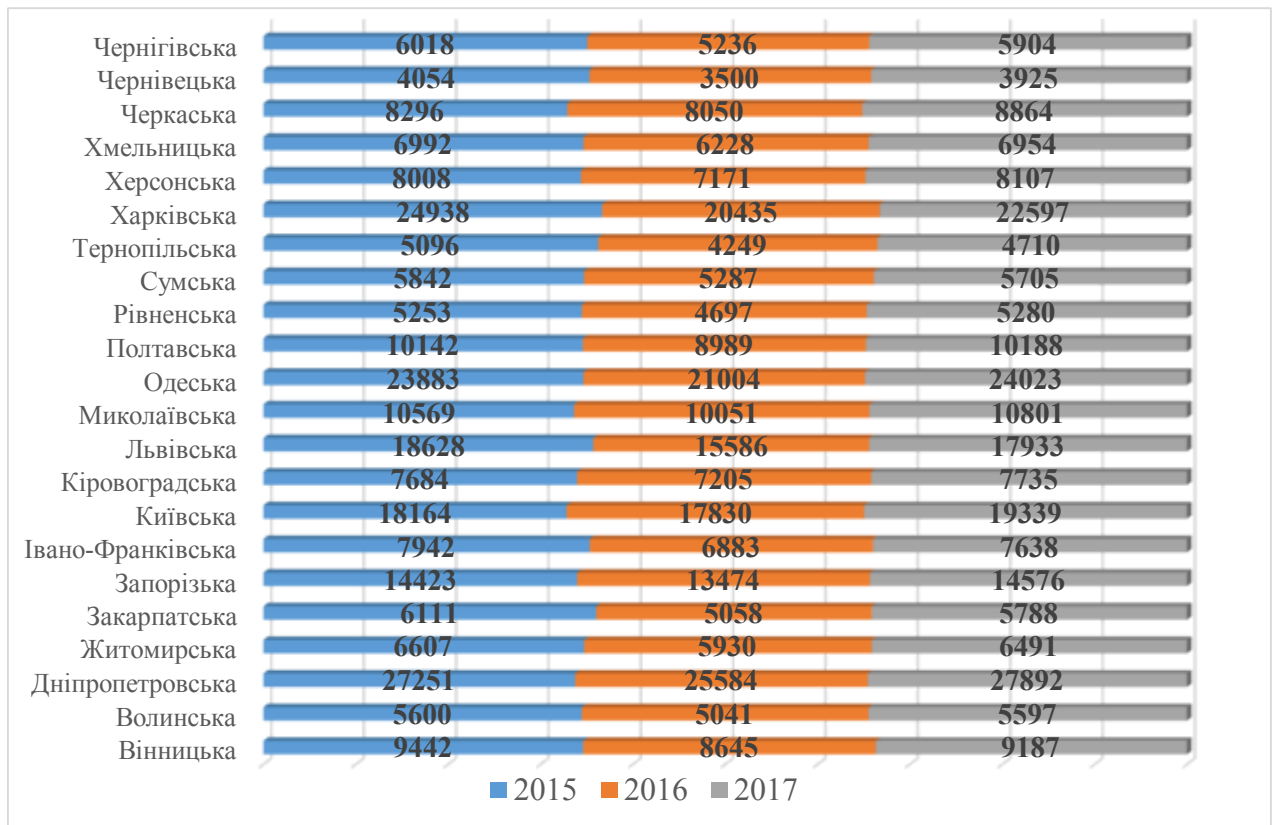

Рис. 2.7. Кількість підприємств за регіонами

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

На основі представленого аналізу та нормованих даних для характеристики регіональних економічних передумов сталого розвитку міст України нами було здійснено розрахунок індексу розвитку економічної ситуації в регіоні (I_{econ}), відповідно до формули зазначеної в параграфі 1.3. Результати здійснених розрахунків представлені в табл. 2.5 та Додатку Д, які також відображають результати проведеного рейтингування та групування областей за показником I_{econ} .

Відповідно до даних табл. 2.5 можна говорити про відносну стабільність економічної ситуації у більшості регіонів України протягом 2015-2017 рр. Проте, декілька областей за підсумками 2017 року значно покращили своє

місце у рейтингу, а саме: Тернопільська область, перебуваючи на 21 місці в 2015 р., за підсумками 2017 р. опинилась на 13 місці; Полтавська область перемістилась з 12 на 6 місце відповідно, Сумська – з 22 на 16, Чернівецька – з 14 на 10, Львівська – з 7 на 2 місце відповідно. Але, на противагу цьому кілька областей значно погіршили свої позиції в рейтингу, зокрема, Закарпатська область з 13 місця у 2015 р. за підсумками 2017 р. опинилась на 20 місці; Волинська з 15 перемістилась на 21 позицію; Черкаська з 13 на 19 позицію; Запорізька з 3 на 8 позицію; Вінницька з 2 на 7 в рейтингу відповідно.

Таблиця 2.5

Рейтинг областей України за індексом економічної ситуації

Область	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Вінницька	0,4976	2	0,5011	4	0,4595	7
Волинська	0,2960	15	0,3077	18	0,2263	21
Дніпропетровська	0,6914	1	0,6698	1	0,7692	1
Житомирська	0,2928	16	0,3717	10	0,3967	11
Закарпатська	0,2498	18	0,3444	13	0,2963	20
Запорізька	0,4641	3	0,4113	8	0,4507	8
Івано-Франківська	0,3558	10	0,4439	6	0,3563	12
Київська	0,4419	6	0,6223	2	0,4787	5
Кіровоградська	0,3786	8	0,2326	22	0,3480	15
Львівська	0,3823	7	0,5281	3	0,5262	2
Миколаївська	0,3656	9	0,3449	12	0,4348	9
Одеська	0,4624	4	0,4972	5	0,4850	4
Полтавська	0,3202	12	0,3126	17	0,4665	6
Рівненська	0,2501	17	0,3133	16	0,2236	22
Сумська	0,2267	22	0,2337	21	0,3381	16
Тернопільська	0,2323	21	0,3394	14	0,3542	13
Харківська	0,4605	5	0,4438	7	0,4933	3
Херсонська	0,2370	19	0,2608	20	0,3031	18
Хмельницька	0,3522	11	0,4002	9	0,3510	14
Черкаська	0,3092	13	0,3304	15	0,2985	19
Чернівецька	0,3086	14	0,3531	11	0,4000	10
Чернігівська	0,2336	20	0,2996	19	0,3220	17
Середня	0,3549	х	0,3892	х	0,3990	х

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Як бачимо, спостерігається значна регіональна диференціація за показниками, що характеризують регіональні економічні передумови сталого розвитку міст. У більшості регіонів України вони є відносно задовільним – у 2015 році 8 областей відносились до групи E, 3 до групи D, 10 до групи C, 1 до групи B та жодна до групи A; у 2016 році до групи E – 4, D – 7, C – 8, B – 3, A – 0; у 2017 році відповідно до групи E – 4, D – 4, C – 4, B – 0, A – 1.

Характеризуючи регіональні економічні передумови сталого розвитку міст в Україні, проаналізуємо зміну показників екологічної ситуації в регіоні. Динаміка утворення відходів I-IV класу небезпеки за регіонами України відображена на рис. 2.9. Лідерами за цим показником є регіони, де розташовані великі промислові зони. Загалом спостерігаємо позитивну динаміку до зменшення кількості утворених відходів у більшості регіонів.

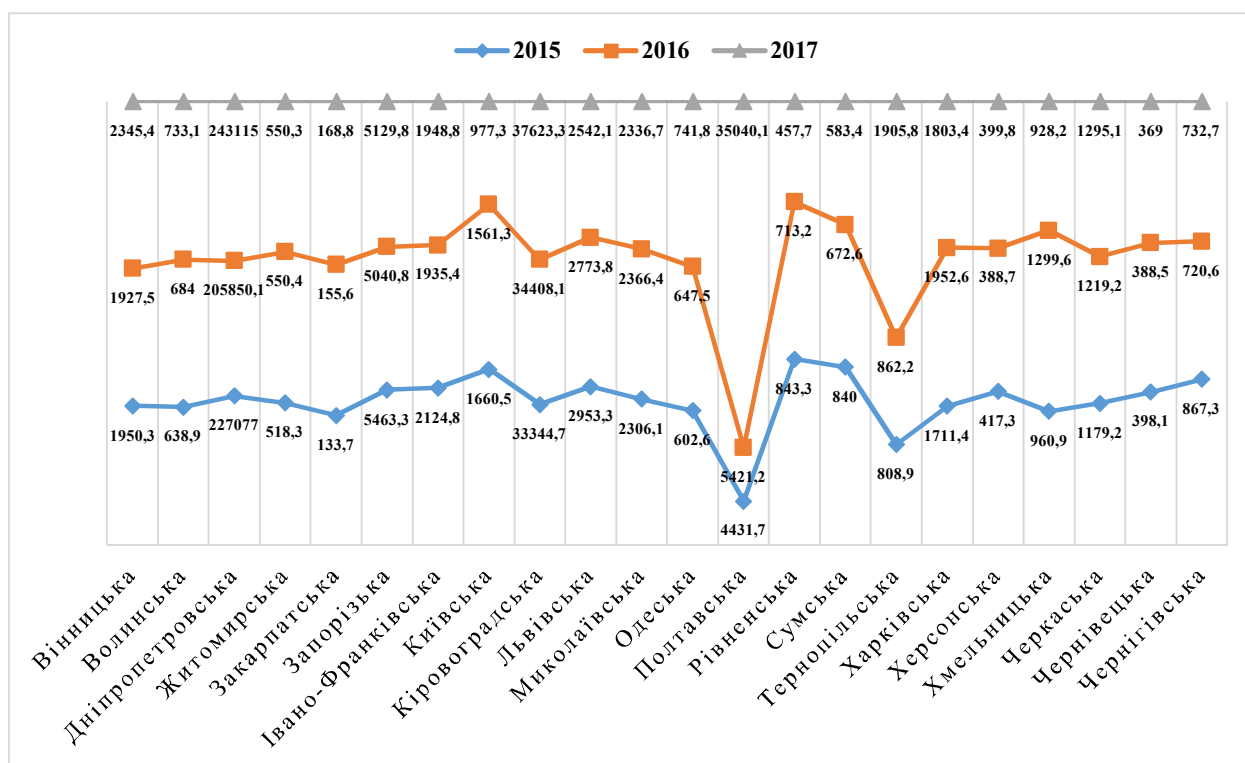

Рис. 2.9. Утворення відходів по регіонах.

Обсяги відходів I-IV класів небезпеки, тис. т

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та автором на основі [83].

Одним із важливих індикаторів екологічної ситуації в регіоні є показник викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення. Як і у випадку з утворенням відходів, їх обсяги є більшими у промислових регіонах України. Проте, простежується позитивна динаміка до зменшення викидів за період 2015-2017 рр. (рис. 2.10).

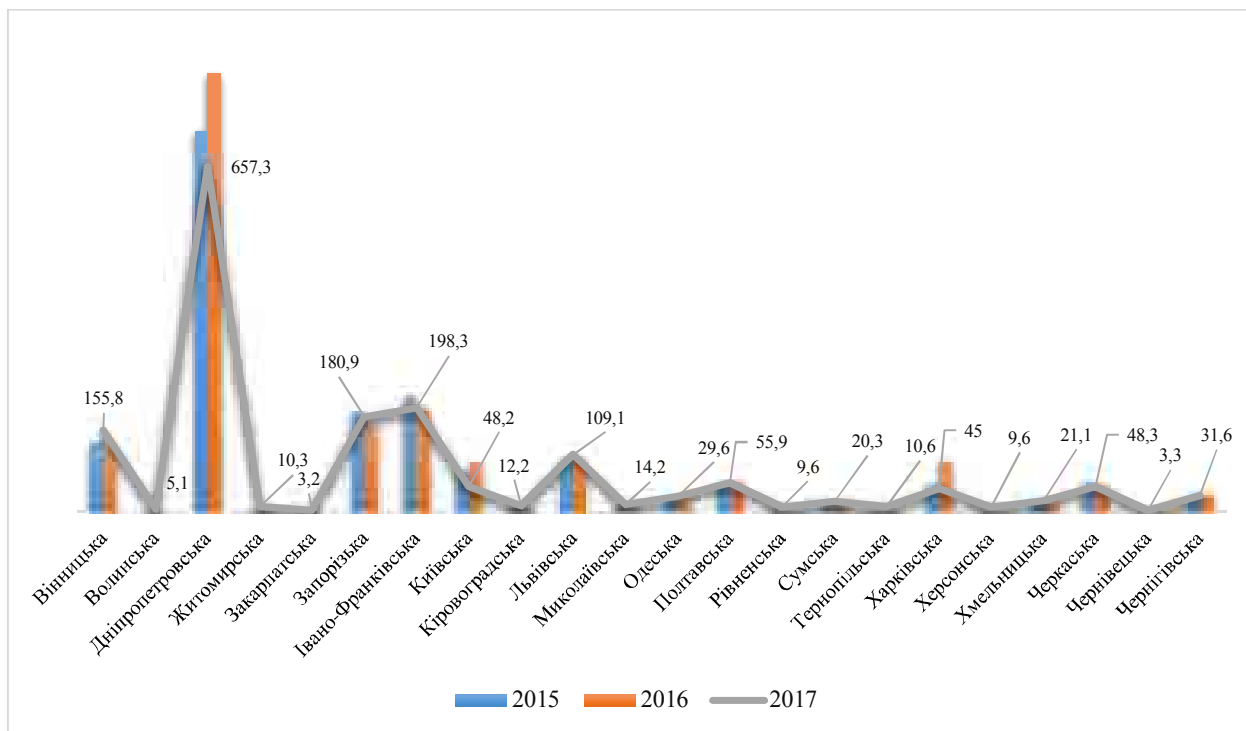

Рис. 2.10. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. т

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та автором на основі [83].

Важливим показником, що впливає на екологічну ситуацію в регіоні є поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища. Обсяги витрат на охорону навколишнього середовища фактично відображають готовність та дії як суб'єктів господарювання, так і органів місцевого самоврядування, вирішувати проблеми пов'язані з підвищенням екологічної безпеки в регіоні. Динаміка зміни поточних витрат на охорону навколишнього

природного середовища в фактичних цінах представлена на рис. 2.11, звідки бачимо позитивні зміни, пов'язані із збільшенням витрат на охорону природного навколишнього середовища в регіонах України.

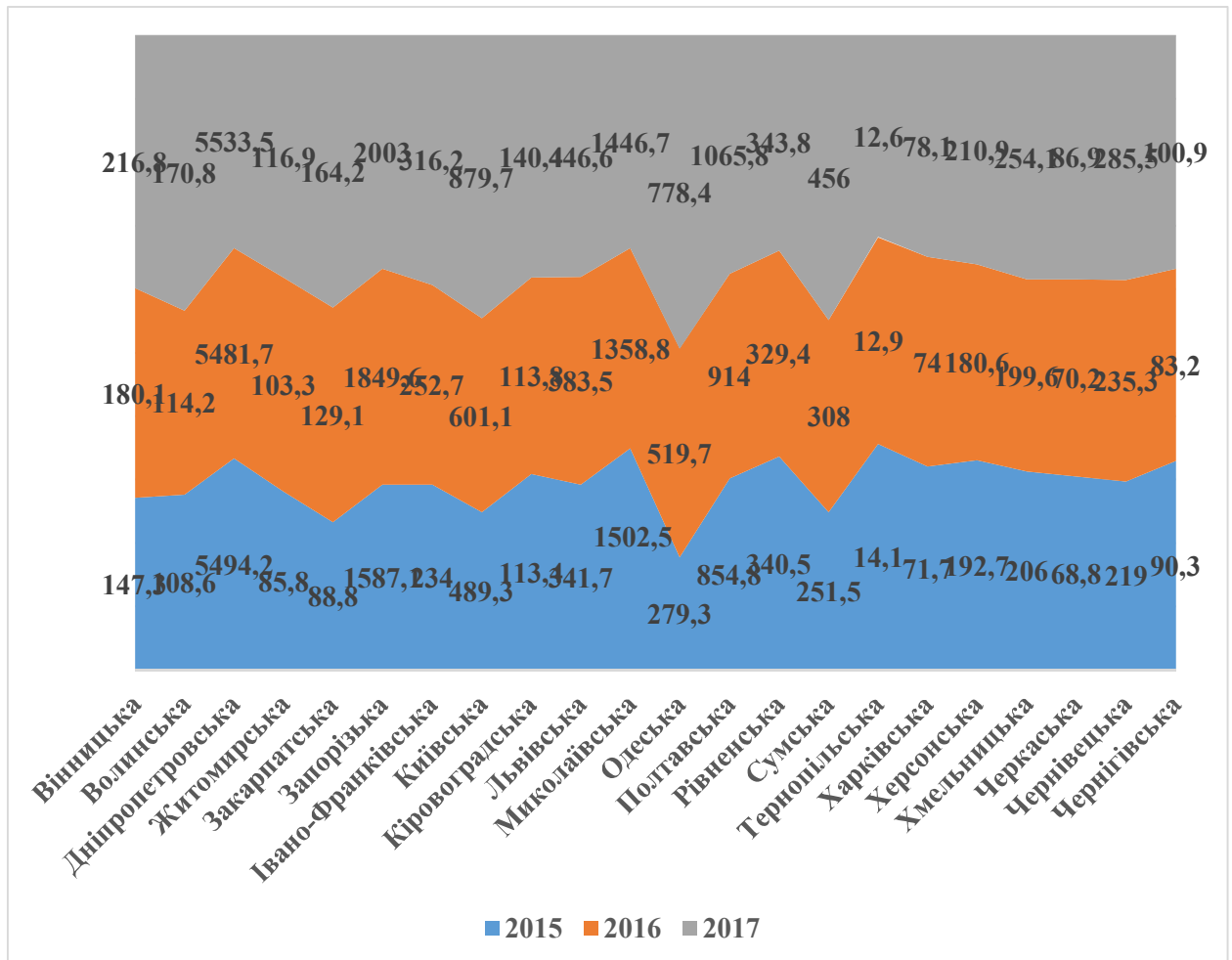

Рис. 2.11. Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, (у фактичних цінах; млн. грн)

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено автором на основі [83].

Динаміка зміни обсягів капітальних інвестицій за період 2015-2017 рр. представлено на рис. 2.12. Відповідно прослідковується динаміка до збільшення обсягів капітальних інвестицій у 2017 р. у більшості регіонів України.

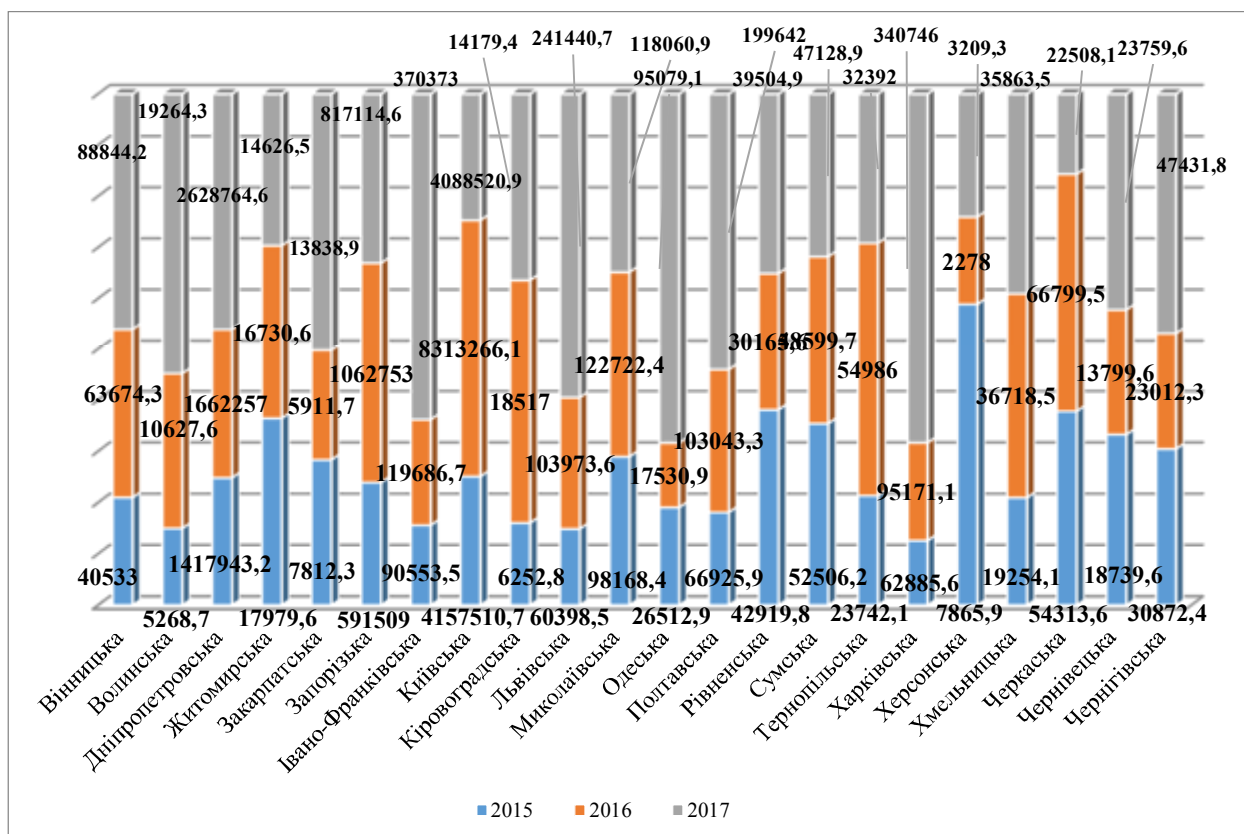

Рис. 2.12. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища (у фактичних цінах; тис. грн)

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено автором на основі [83].

Відповідно до даних табл. 2.6. спостерігається диференціація регіонів України. За даними показниками декілька областей за підсумками 2017 року покращили своє місце у рейтингу, а саме: Харківська область перебуваючи на 16 місці в 2015 р., за підсумками 2017 р. опинилась на 11 місці; Одеська область перемістилась з 9 на 4 місце відповідно, Закарпатська – з 12 на 8, Волинська – з 11 на 9 місце відповідно. Але, на противагу цьому у Полтавській області значно погіршилася показники екологічної ситуації, регіон перемістився з 4 місця у 2015 році на 13 місце у 2017 р.

Таблиця 2.6

Рейтинг областей України за індексом екологічної ситуації

Область	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Вінницька	0,4606	20	0,4722	19	0,4539	21
Волинська	0,5032	11	0,5037	11	0,5069	9
Дніпропетровська	0,3351	22	0,2999	22	0,4107	22
Житомирська	0,5016	13	0,5022	13	0,5023	14
Закарпатська	0,5031	12	0,5049	10	0,5075	8
Запорізька	0,5351	3	0,5606	2	0,5669	2
Івано-Франківська	0,4364	21	0,4540	21	0,4598	20
Київська	0,7440	1	0,7465	1	0,7712	1
Кіровоградська	0,4642	19	0,4609	20	0,4645	19
Львівська	0,4808	18	0,4867	17	0,4913	17
Миколаївська	0,5667	2	0,5592	3	0,5655	3
Одеська	0,5049	9	0,5160	5	0,5296	4
Полтавська	0,5192	4	0,5218	4	0,5037	13
Рівненська	0,5140	5	0,5128	6	0,5145	6
Сумська	0,5080	7	0,5092	8	0,5158	5
Тернопільська	0,4985	14	0,4989	14	0,4972	16
Харківська	0,4869	16	0,4742	18	0,5060	11
Херсонська	0,5060	8	0,5054	9	0,5063	10
Хмельницька	0,5035	10	0,5025	12	0,5053	12
Черкаська	0,4855	17	0,4884	16	0,4862	18
Чернівецька	0,5099	6	0,5103	7	0,5134	7
Чернігівська	0,4962	15	0,4973	15	0,5005	15

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Розраховано автором.

Загалом, екологічна ситуація в областях України, що дозволяє охарактеризувати регіональні екологічні передумови сталого розвитку міст є відносно задовільною. Регіони України в своїй більшості мають середній рівень – у 2015 році жодна з областей не відносилась до групи Е, 1 була у групі D, 20 до групи С, 0 до групи В та 1 до групи А; у 2016 році до групи Е – 1, D – 0, С – 20, В – 0, А – 1; у 2017 році відповідно до групи Е – 0, D – 0, С – 18, В – 3, А – 1.

Для аналізу передумов сталого розвитку міст, що сформовані в регіонах України, нами здійснено розрахунок регіонального інтегрального індексу сталого розвитку, який представлено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

**Рейтинг областей України за інтегрованим
індексом сталого розвитку**

Область	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Вінницька	0,3774	7	0,3800	8	0,3597	10
Волинська	0,3203	14	0,3242	15	0,2981	18
Дніпропетровська	0,6001	1	0,5793	2	0,6304	1
Житомирська	0,3048	16	0,3252	14	0,3305	14
Закарпатська	0,3282	12	0,3595	10	0,3547	12
Запорізька	0,4330	6	0,4372	6	0,4399	6
Івано-Франківська	0,3326	11	0,3879	7	0,3663	9
Київська	0,5453	2	0,6233	1	0,5859	2
Кіровоградська	0,2900	18	0,2382	22	0,3202	16
Львівська	0,4938	5	0,5445	4	0,5097	5
Миколаївська	0,3700	8	0,3624	9	0,4223	7
Одеська	0,5279	3	0,5570	3	0,5131	4
Полтавська	0,3337	10	0,3341	13	0,3849	8
Рівненська	0,3208	13	0,3417	12	0,2932	20
Сумська	0,2877	19	0,2858	20	0,3200	17
Тернопільська	0,2822	20	0,3105	17	0,3568	11
Харківська	0,5112	4	0,5145	5	0,5279	3
Херсонська	0,2771	21	0,2852	21	0,2965	19
Хмельницька	0,3467	9	0,3593	11	0,3336	13
Черкаська	0,2909	17	0,3050	18	0,2901	21
Чернівецька	0,3099	15	0,3183	16	0,3262	15
Чернігівська	0,2718	22	0,2931	19	0,2883	22

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Розраховано автором.

За результатами проведених розрахунків можна зробити висновок, що регіональні передумови сталого розвитку міст в Україні є нерівнозначними. Як бачимо, декілька областей за підсумками 2017 року покращили своє місце у рейтингу інтегрального індексу регіональних передумов сталого розвитку, а саме: Тернопільська область перебуваючи на 20 місці в 2015 р., за підсумками

2017 р. опинилась на 11 місці; Сумська область з 19 на 17, Кіровоградська з 18 на 16, Житомирська з 16 на 14, Івано-Франківська з 11 на 9, та Полтавська з 10 на 8 місце відповідно. Але, на противагу цьому декілька областей значно погіршили свій показник, так Вінницька область з 7 місця у 2015 році перемістилась на 10 місце у 2017 р., Хмельницька з 9 на 13, Рівненська з 13 на 20, Волинська з 14 на 18, та Черкаська з 17 на 21 місце відповідно.

Таким чином, регіональні передумови сталого розвитку міст є в своїй більшості мають відносно задовільний рівень – у 2015 році 7 областей відносилось до групи Е, 8 були у групі D, 6 до групи С, 1 до групи В та 0 до групи А; у 2016 році до групи Е – 4, D – 7, С – 10, В – 1, А – 0; у 2017 році відповідно до групи Е – 6, D – 4, С – 10, В – 2, А – 0.

На рис. 2.13 зображено розмежування областей України за інтегральним індексом регіональних передумов сталого розвитку міст.

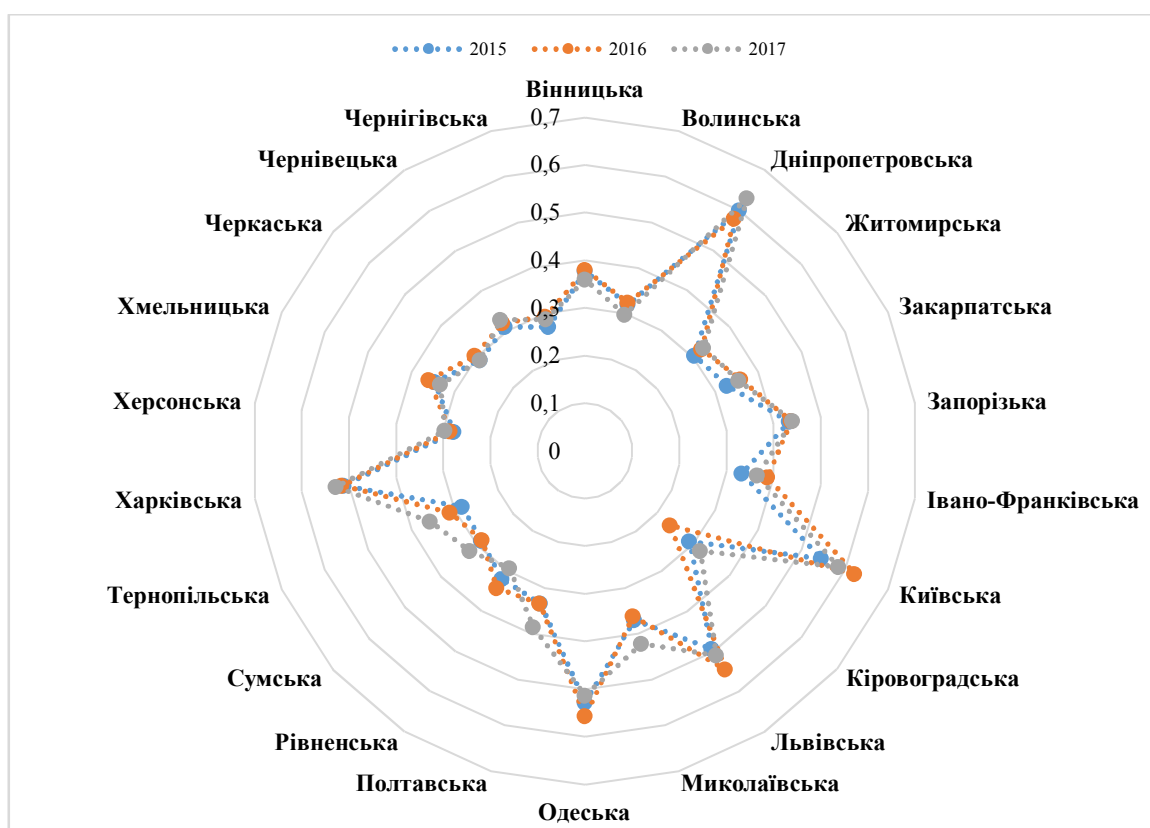

Рис. 2.13. Рейтинг областей України за інтегрованим індексом сталого розвитку

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Розраховано автором

Виходячи з даних відображених на рисунку та проведеного аналізу, можна стверджувати, що регіональні передумови сталого розвитку міст в Україні є недостатньо сприятливими.

2.2. Оцінка сталого розвитку міст України

Оцінку сталого розвитку міст України здійснено на рівні адміністративних центрів регіонів України, розвиток яких розглядається крізь призму функціонування регіональної економіки та формування регіональної системи розселення. Саме обласним центрам регіонів України притаманні тенденції зростання чисельності населення, капіталу, виробничих активів, інфраструктури, потоків транспорту та інше.

Для проведення оцінки сталого розвитку міст України. Здійснено відбір статистичних даних відповідно до індикаторів та параметрів, що характеризують розвиток соціальної сфери, стан економічної та екологічної ситуації в містах. В міру об'єктивних обставин при здійсненні аналізу не брались до уваги показники тимчасово окупованих територій таких міст як Донецьк, Луганськ, Сімферополь та Севастополь (Додаток Е).

Розвиток соціальної сфери, зокрема нерівномірність розподілу населення та диспропорції в чисельності жителів обласних центрів України зумовлені історичними передумовами. На рис. 2.14 відображено динаміку зміни наявного населення в обласних центрах, яка фактично відповідає динаміці, що прослідковується у відповідних регіонах – існує загальна тенденція до скорочення кількості жителів.

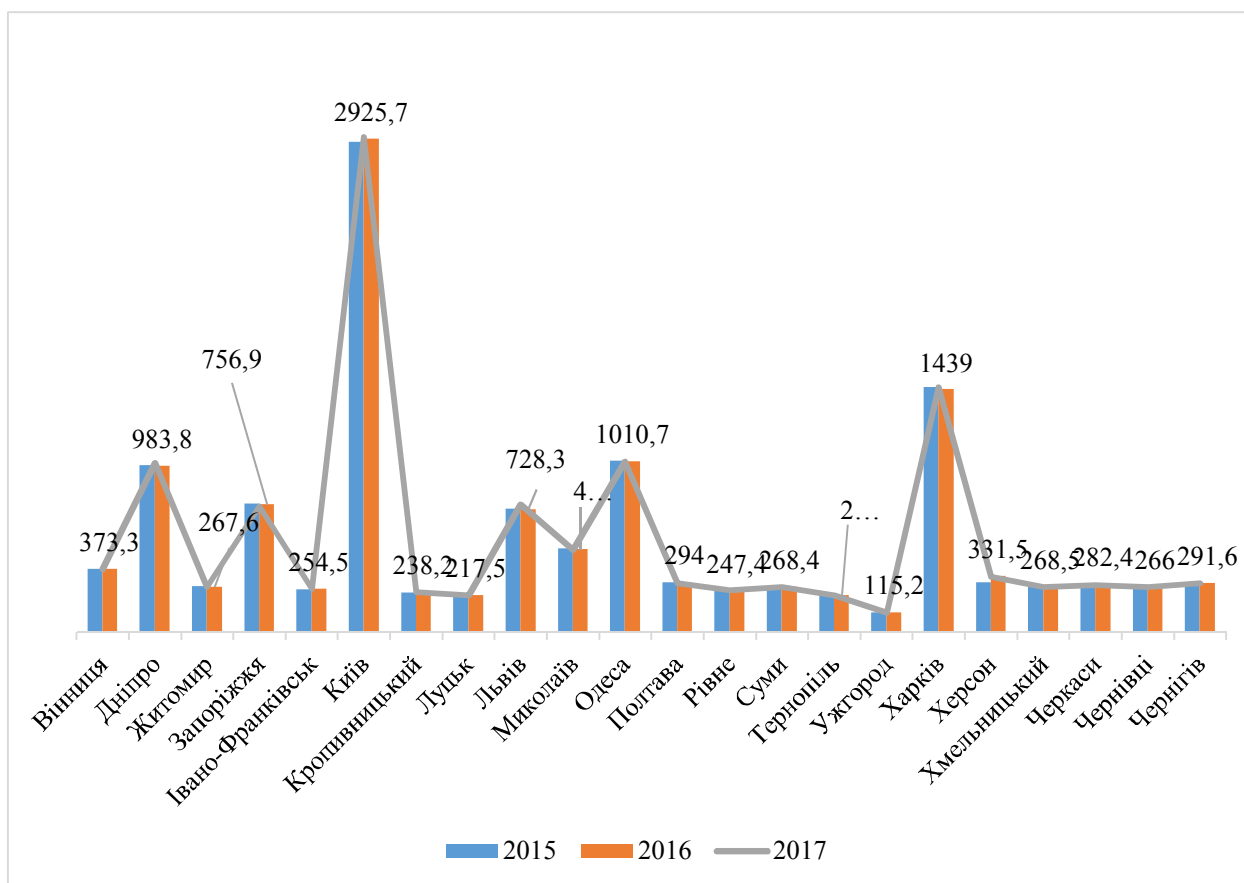

Рис. 2.14. Чисельність наявного населення по обласних центрах України (станом на 1 січня року, тис. осіб)

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено автором на основі: [83].

Як видно на рис. 2.14 загальний приріст (скорочення) чисельності населення в обласних центрах України має негативну тенденцію, проте існує значна диспропорція серед міст – окремі міста показують значний показник приросту, тоді як інші значне скорочення кількості жителів. Таку тенденцію протягом 2015-2017 рр. частково можна пояснити активними міграційними процесами в середині країни.

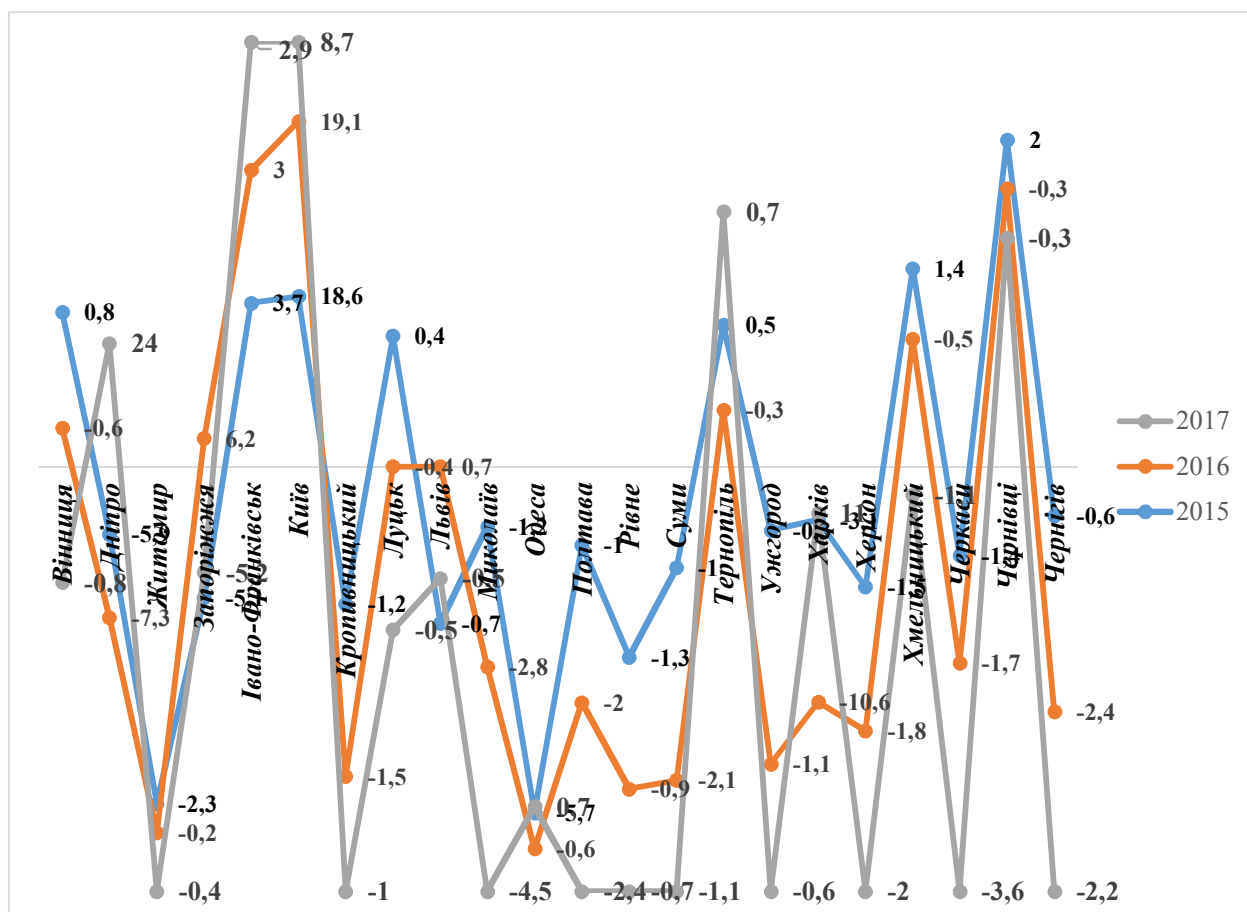

Рис. 2.15. Загальний приріст, скорочення (-) чисельності населення за містами та районами, тис. осіб

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Як видно з даних табл. 2.8., середньомісячна заробітна плата штатних працівників в обласних центрах є вищою, ніж середня у відповідному регіоні. Так, якщо показник середньої заробітної плати виражений в національній валюті за підсумками 2016 року зріз на 25-30% по відношенню до 2015 року, то реальне зростання, яке виражене в доларах США, спостерігається в 2017 році, коли зростання в національній валюті відбулось на 50-60%, та в доларах США на 40-50% відповідно. Таким чином, прослідковується загальна тенденція до зростання середньої заробітної плати за період 2015-2017 рр.

Таблиця 2.8

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників

Місто	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Вінниця	3723	170,7	4657	182,0	7514	282,5
Дніпро	4266	195,6	5018	196,1	7657	287,9
Житомир	3495	160,2	4333	169,3	6980	262,4
Запоріжжя	4470	204,9	5380	210,3	7967	299,5
Івано-Франківськ	3497	160,3	4371	170,8	6777	254,8
Київ	6732	308,6	8648	338,0	12379	465,4
Кропивницький	3293	151,0	4065	158,9	6457	242,7
Луцьк	3383	155,1	4204	164,3	6536	245,7
Львів	3958	181,5	5029	196,5	7571	284,6
Миколаїв	4245	194,6	5223	204,1	7920	297,7
Одеса	4089	187,5	5051	197,4	7536	283,3
Полтава	3906	179,1	4854	189,7	7487	281,5
Рівне	3587	164,4	4377	171,1	6670	250,7
Суми	3894	178,5	4552	177,9	7356	276,5
Тернопіль	3277	150,2	4115	160,8	6600	248,1
Ужгород	3697	169,5	4744	185,4	8767	329,6
Харків	3840	176,0	4605	180,0	7156	269,0
Херсон	3402	156,0	4510	176,3	7203	270,8
Хмельницький	3479	159,5	4124	161,2	6750	253,8
Черкаси	3672	168,3	4551	177,9	7513	282,4
Чернівці	3224	147,8	4102	160,3	6753	253,9
Чернігів	3298	151,2	3996	156,2	6171	232,0

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено та розраховано автором на основі [83].*

Показник середньооблікової кількості штатних працівників, динаміка якого показана на рис. 2.16, є як індикатором стану ринку праці, так і діяльності підприємств в місті. Загалом, обласним центрам притаманна негативна динаміка зміни цього показника, проте стрімке скорочення спостерігається тільки в Івано-Франківській області у 2017 р. у порівнянні з попередніми роком, тоді як в інших містах ця тенденція не так яскраво виражена у кількісному відношенні.

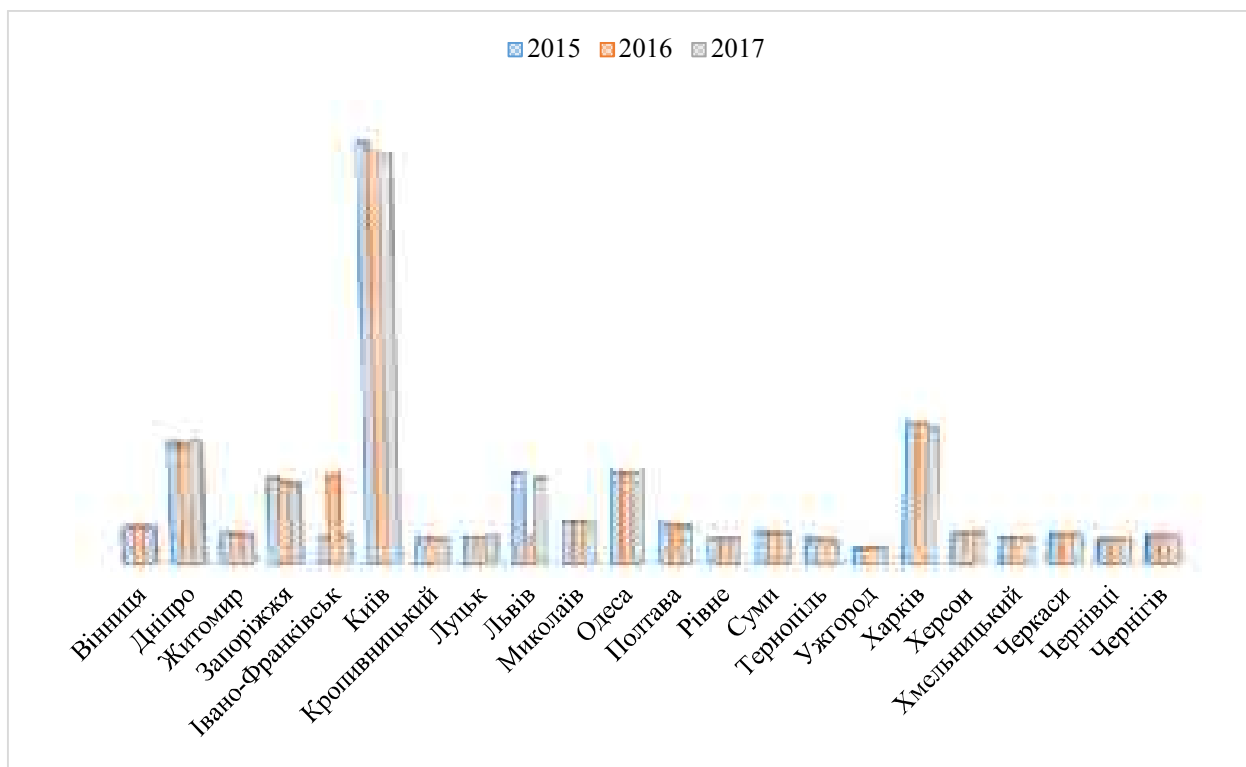

Рис. 2.16. Середньооблікова кількість штатних працівників, тис.

* Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі Складено автором на основі [83].

Одночасно зі зростанням рівня середньої заробітної плати в містах, відбувається й зростання заборгованості з її виплати. Так, на рис. 2.17 відображено динаміку зміни заборгованості з виплати заробітної плати, яка є позитивною в усіх без виключення обласних центрах – тобто заборгованість зростає, хоча й не надзвичайно великими темпами. Прослідковується значна диспропорція у розмірах заборгованості з виплати заробітної плати, наприклад, лідером є Київ з показником 98 млн. грн., коли на противагу в Полтаві цей показник становить 0 – тобто заборгованість відсутня.

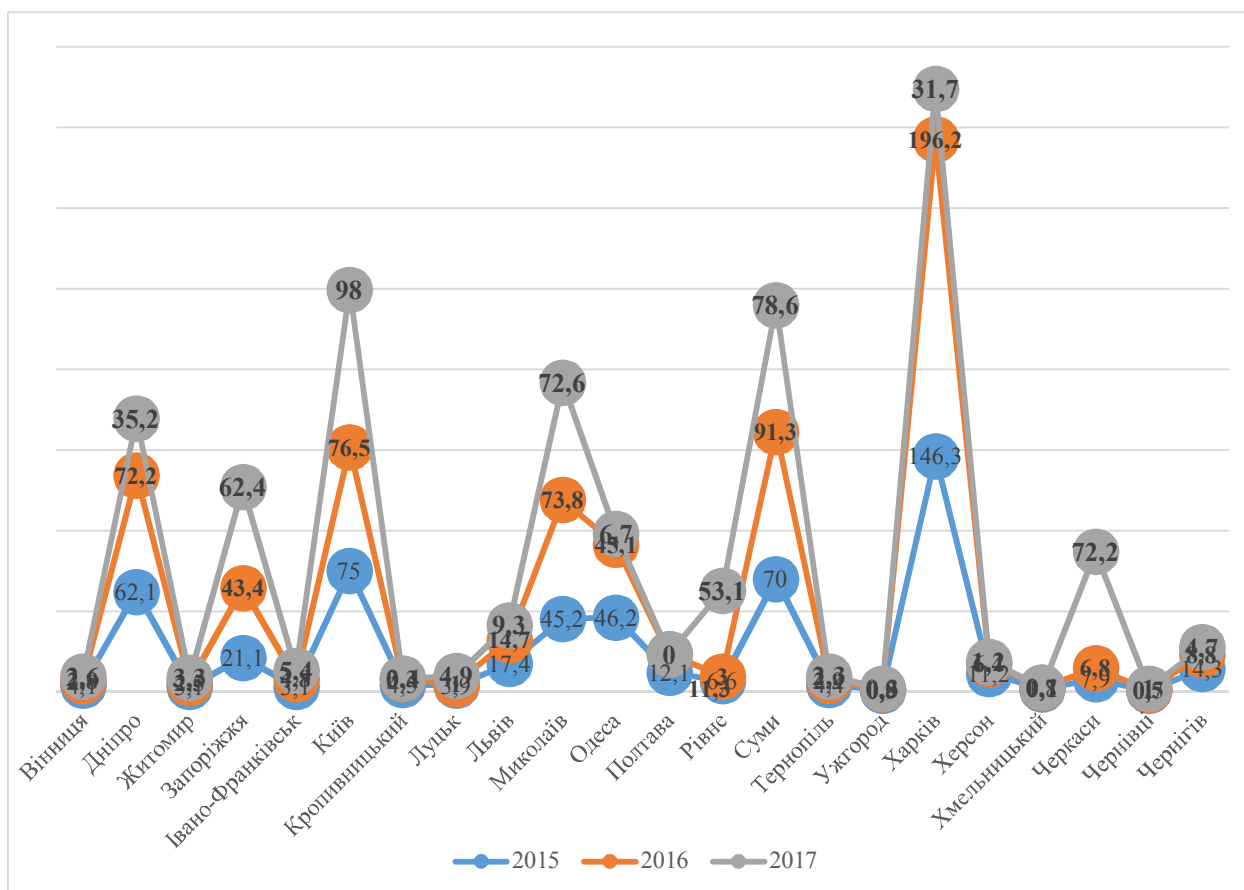

Рис. 2.17. Заборгованість із виплати заробітної плати, млн. грн.

* Складено автором на основі [83].

На відміну від регіональних тенденцій у більшості обласних центрів України прослідковується тенденція до збільшення кількості прийнятих в експлуатацію житлових приміщень (рис. 2.18). Так, лідерами є міста Київ, Львів та Харків, а найнижчі показники мають міста Кропивницький, Житомир та Херсон.

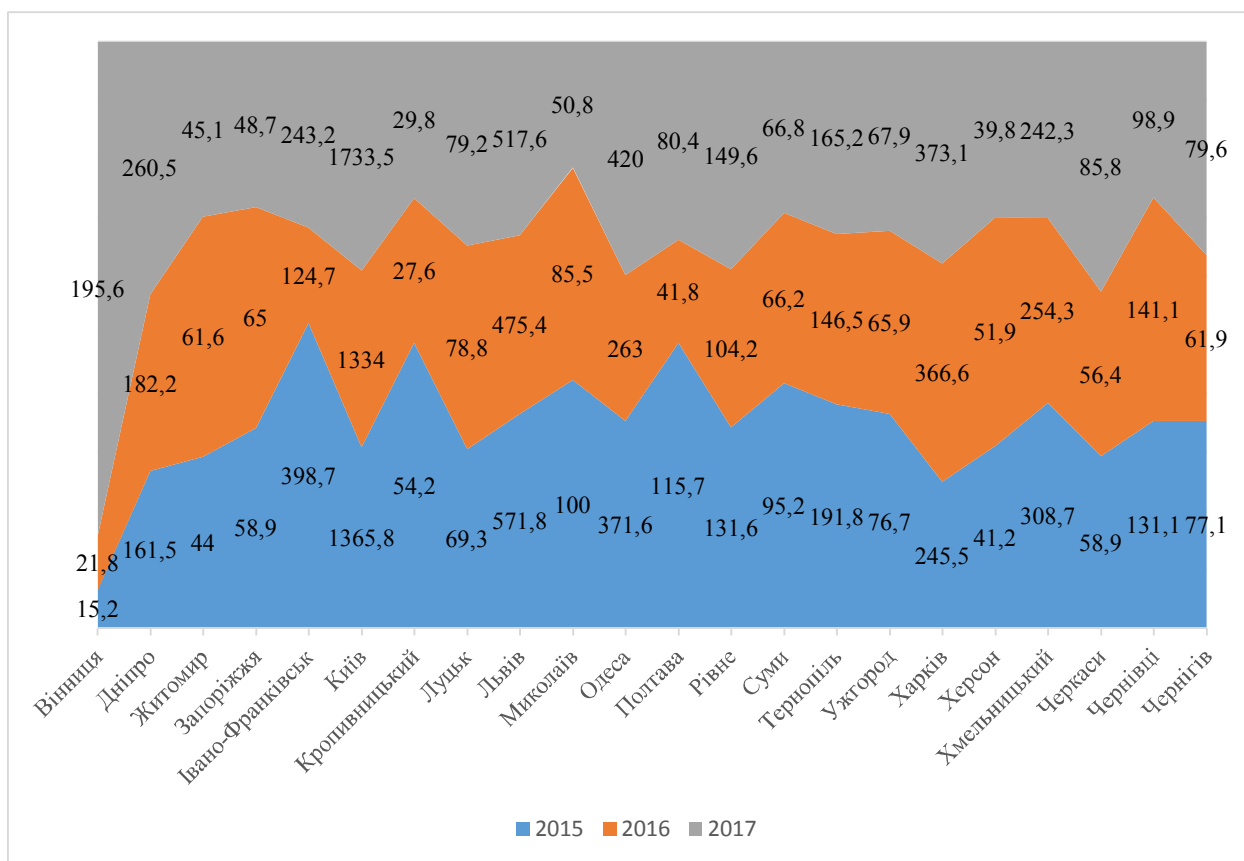

Рис. 2.18. Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель, м²

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено та розраховано автором на основі [83].

На рис. 2.19 відображено динаміку зміни кількості загальноосвітніх навчальних закладів та закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації у період 2015–2017 рр. Кількість навчальних закладів прямопропорційна кількості наявного населення та фактично є незмінною за період 2015–2017 рр.

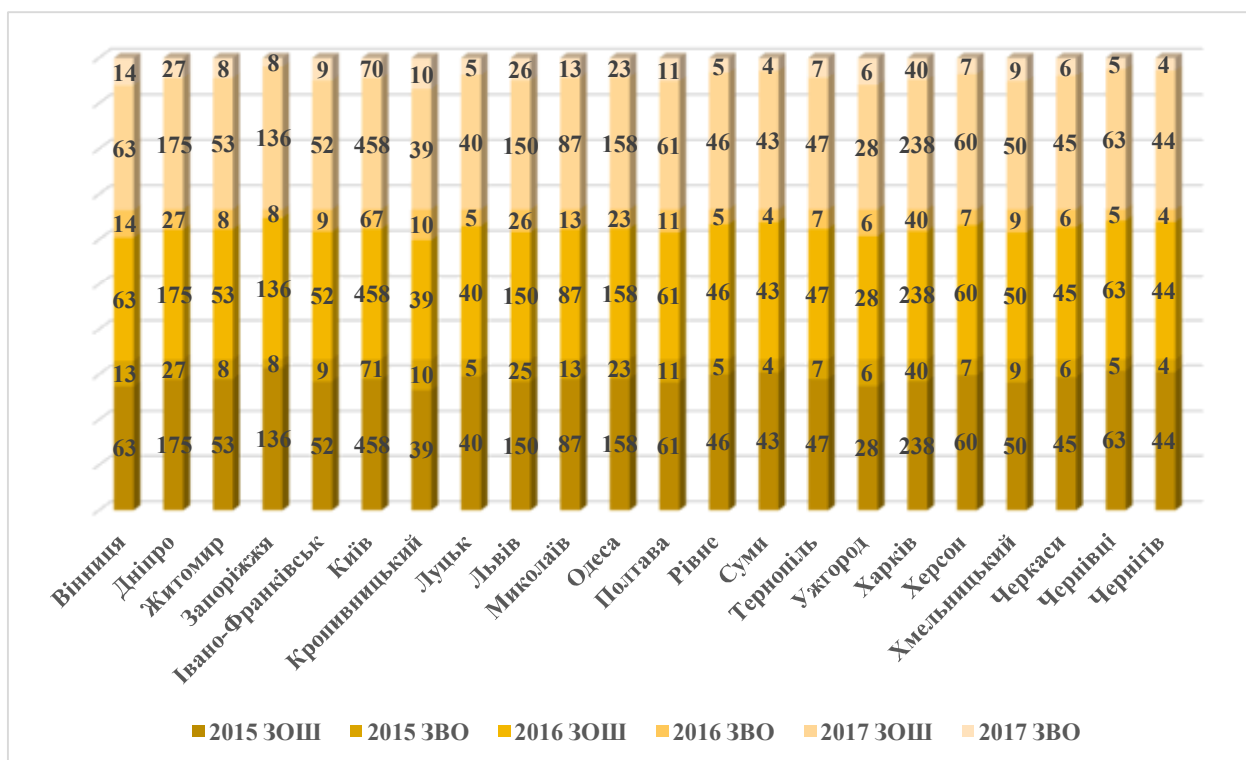

Рис. 2.19. Загальноосвітні навчальні заклади
та заклади вищої освіти III-IV рівня акредитації

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено та розраховано автором на основі [83].

На основі представленого аналізу та нормованих нами було здійснено розрахунок індексу розвитку соціальної сфери міста (I_{soc}) відповідно до формули зазначеної в параграфі 1.3. Результати здійснених розрахунків представлені в табл. 2.9 та Додатку Є, які також відображають результати проведеного рейтингування та групування міст за показником I_{soc} .

Відповідно до даних табл. 2.9. можна говорити про відносну стабільність розвитку соціальної сфери у більшості обласних центрів України протягом 2015-2017 рр. Проте, декілька областей за підсумками 2017 року значно покращили своє місце у рейтингу, а саме: Ужгород перебуваючи на 18 місці в 2015-2016 рр., за підсумками 2017 р. опинився на 8 місці; Херсон перемістився з 17 на 11, Вінниця з 9 на 6, Кропивницький з 20 на 15, Житомир з 16 на 13,

Луцьк з 19 на 16, Тернопіль з 14 на 12 місце відповідно. Але, на противагу цьому кілька обласних центрів значно погіршили свої позиції в рейтингу, зокрема, Запоріжжя з 6 місця у 2015 р. за підсумками 2017 р. опинилось на 17 місці; Львів з 2 перемістився на 5, Черкаси з 15 на 21 позицію відповідно, та найгіршу динаміку як і у випадку регіонального індексу показало Рівне перемістившись з 13 місця у 2015 р. на 20 місце у 2017 р.

Таблиця 2.9

Індекс розвитку соціальної сфери в містах України

Місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Вінниця	0,2001	9	0,2074	8	0,3070	6
Дніпро	0,2789	4	0,2703	5	0,4468	3
Житомир	0,1651	16	0,1875	12	0,2715	13
Запоріжжя	0,2235	6	0,2794	4	0,2444	17
Івано-Франківськ	0,2178	7	0,2184	7	0,2920	7
Київ	0,9433	1	0,9569	1	0,7196	1
Кропивницький	0,1556	20	0,1671	20	0,2608	15
Луцьк	0,1583	19	0,1728	19	0,2532	16
Львів	0,3168	2	0,3266	2	0,3804	5
Миколаїв	0,1951	11	0,1960	11	0,2203	20
Одеса	0,2716	5	0,3039	3	0,3880	4
Полтава	0,1987	10	0,1966	10	0,2871	9
Рівне	0,1719	13	0,1823	15	0,2075	20
Суми	0,1248	22	0,1300	22	0,1823	22
Тернопіль	0,1717	14	0,1816	16	0,2727	12
Ужгород	0,1622	18	0,1732	18	0,2918	8
Харків	0,2802	3	0,2690	6	0,4555	2
Херсон	0,1634	17	0,1844	14	0,2740	11
Хмельницький	0,2012	8	0,1984	9	0,2822	10
Черкаси	0,1671	15	0,1807	17	0,1884	21
Чернівці	0,1772	12	0,1850	13	0,2714	14
Чернігів	0,1504	21	0,1591	21	0,2427	19

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Розраховано автором.*

Таким чином, рівень розвитку соціальної сфери в обласних центрах України, є в своїй більшості є задовільним – у 2015 році 20 областей

відносились до групи E, 1 до групи D, 0 до групи C, 0 до групи B, і 1 до групи A; у 2016 році до групи E – 19, D – 2, C – 0, B – 0, A – 1; у 2017 році відповідно до групи E – 16, D – 1, C – 4, B – 0, A – 1.

На рис. 2.20, відображено динаміку зміни фінансових результатів підприємств (сальдо) до оподаткування. Відповідно до представлених даних можна стверджувати, що 2015–2017 рр. були фактично кризовими для значної кількості міст – лише за підсумками 2017 р. спостерігається значне збільшення цього показника.

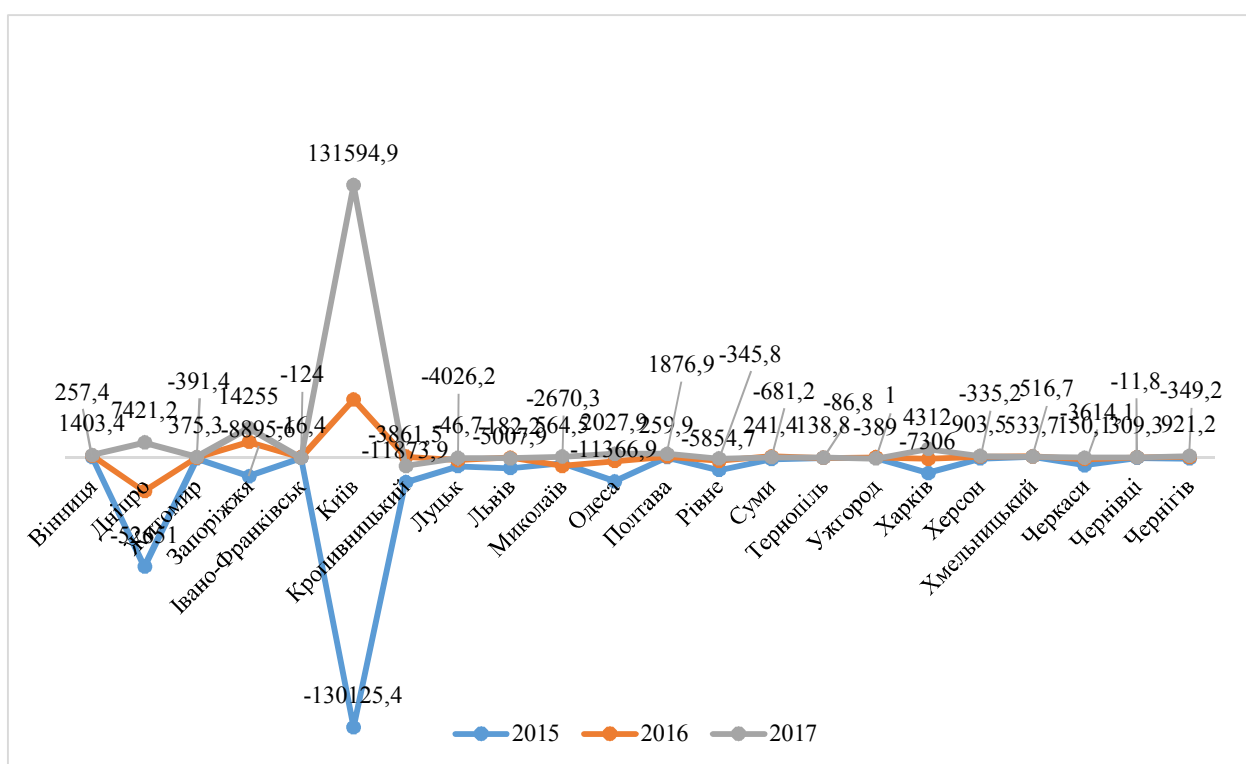

Рис. 2.20. Фінансові результати (сальдо) діяльності підприємств до оподаткування по містах, млн. грн.

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Попри позитивну динаміку, що прослідковується на рис. 2.20, згідно даних рис. 2.21, можна стверджувати, що існує стабільна тенденція нерентабельності підприємств в містах України в проміжку 20-35% до загальної кількості. Такі цифри частково пояснюються тим фактом, що

частина економіки України досі «перебуває в тіні», і такі цифри можуть бути створені штучно. Проте, в той же час, прослідковується позитивна динаміка в ряді міст, серед яких міста Івано-Франківськ, Запоріжжя, Харків та Чернігів.

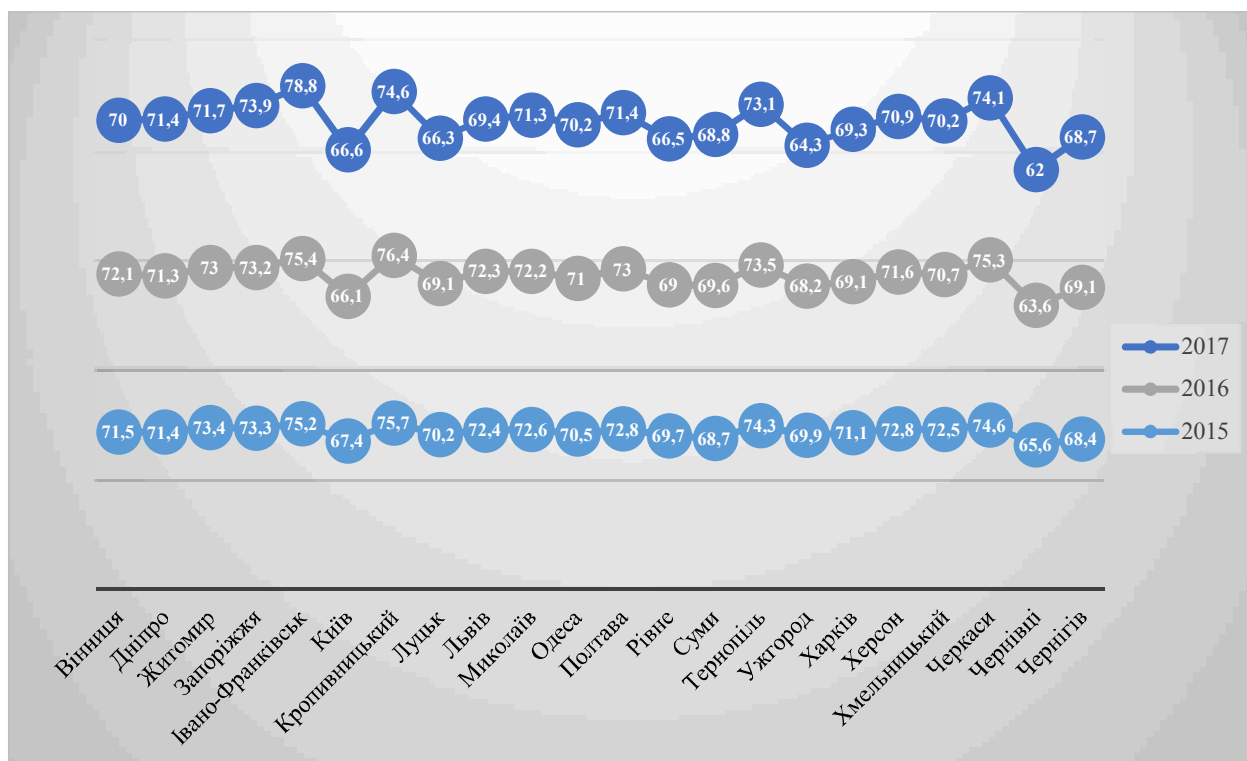

Рис. 2.21. Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств по містах

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Не менш важливим показником є обсяг реалізованих послуг підприємствами, динаміка зміни якого відображена в табл. 2.10, що фактично відображає рівень розвитку сфери послуг та є ключовим критерієм розвитку економіки міста в цілому. Так, загалом прослідковується позитивна динаміка щодо збільшення об'ємів сфери послуг.

Таблиця 2.10

Діяльність підприємств сфери нефінансових послуг: Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах, млн. грн)

Місто	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Вінниця	815,6	37,4	1143,0	44,7	1073,8	40,4
Дніпро	5755,3	263,9	7818,6	305,6	9953,4	374,2
Житомир	693,5	31,8	866,2	33,9	1129,7	42,5
Запоріжжя	1727,0	79,2	2033,1	79,5	2380,4	89,5
Івано-Франківськ	1083,4	49,7	1544,0	60,3	1718,7	64,6
Київ	41237,8	1 890,6	54787,5	2141,2	65080,4	2446,6
Кропивницький	716,7	32,9	774,4	30,3	726,1	27,3
Луцьк	610,5	28,0	742,1	29,0	800,1	30,1
Львів	5251,7	240,8	7610,8	297,4	5975,1	224,6
Миколаїв	3341,5	153,2	4315,9	168,7	4111,1	154,5
Одеса	7605,3	348,7	8934,0	349,2	9279,6	348,8
Полтава	1532,6	70,3	2434,4	95,1	3305,7	124,3
Рівне	757,3	34,7	868,5	33,9	1080,2	40,6
Суми	660,6	30,3	737,8	28,8	1044,2	39,3
Тернопіль	761,7	34,9	871,7	34,1	1388,0	52,2
Ужгород	290,5	13,3	241,6	9,4	352,3	13,2
Харків	5001,9	229,3	6104,6	238,6	7763,7	291,9
Херсон	1085,4	49,8	1261,6	49,3	1317,0	49,5
Хмельницький	392,4	18,0	548,3	21,4	605,5	22,8
Черкаси	933,5	42,8	1160,3	45,3	1274,5	47,9
Чернівці	633,0	29,0	662,3	25,9	747,7	28,1
Чернігів	614,4	28,2	853,5	33,4	1051,8	39,5

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено автором на основі [83].*

Зміну частки послуг реалізованих населенню підприємствами сфери нефінансових послуг, яка фактично є індикатором купівельної спроможності та рівня реального доходу населення, відображено на рис. 2.22. Так, за період 2015–2017 рр. прослідковується зниження цього показника у більшості міст, що свідчить про зниження купівельної спроможності та реального доходу населення. За підсумками 2017 р. тільки міста Вінниця, Кропивницький, Львів та Одеса вийшли на рівень вищий ніж у 2015 р., тоді як всі інші міста мають

показник нижче 2016 р., тобто тенденція до зменшення продовжується, або не вийшли на рівень 2015 р.

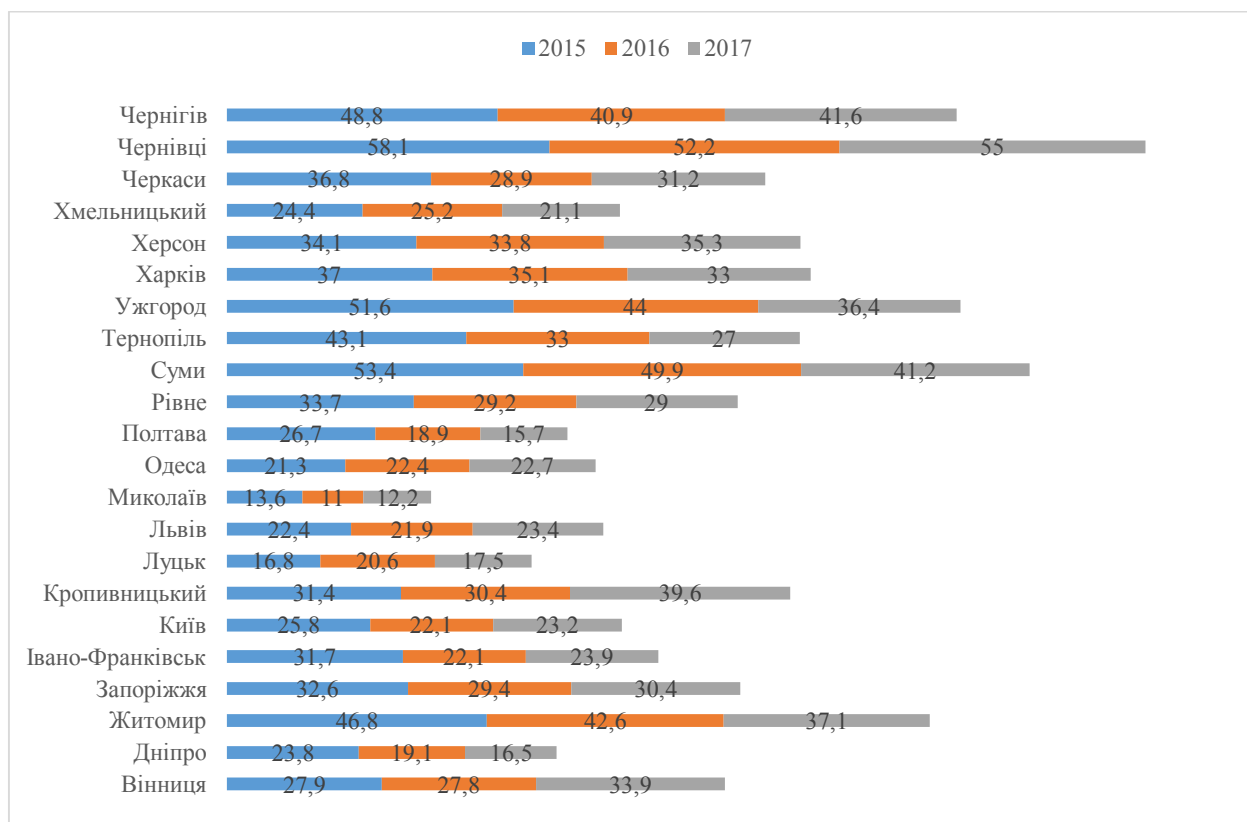

Рис. 2.22. Частка послуг нефінансових послуг реалізованих населенню у загальному обсязі, %

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Іншим важливим показником, що відображає стан економічної ситуації в місті, є інвестиційна діяльність. Так, показники капітальних інвестицій в обласних центрах України відображено в табл. 2.11, та прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) на рис. 2.23. Отже, спостерігається незначна, проте переважно позитивна динаміка в інвестиційних процесах в 2016-2017 рр. по відношенню до 2015 р. В окремих містах в 2016 р. та 2017 р. відбулось зменшення притоку капіталу, проте загальна тенденція свідчить про незначне, проте стабільне збільшення.

Таблиця 2.11.

Капітальні інвестиції по містах за січень–грудень млн.*

Місто	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Вінниця	2989,2	137,0	2882,1	112,6	3908,4	146,9
Дніпро	7008,5	321,3	10318,8	403,3	14033,1	527,6
Житомир	1048,7	48,1	1474,1	57,6	1930,1	72,6
Запоріжжя	4810,2	220,5	6442,5	251,8	9879,2	371,4
Івано-Франківськ	5378,1	246,6	2626,4	102,6	2803,1	105,4
Київ	80216,8	3677,6	96810,7	3783,5	124174,7	4668,1
Кропивницький	1348,0	61,8	1927,7	75,3	2583,9	97,1
Луцьк	1878,1	86,1	2544,9	99,5	2343,3	88,1
Львів	5850,8	268,2	8795,0	343,7	11264,7	423,5
Миколаїв	4164,2	190,9	560,3	21,9	5640,3	212,0
Одеса	5055,3	231,8	8153,4	318,6	11597,3	436,0
Полтава	1855,2	85,1	3413,5	133,4	3804,9	143,0
Рівне	1236,4	56,7	1551,0	60,6	1806,5	67,9
Суми	1454,4	66,7	2054,7	80,3	2640,8	99,3
Тернопіль	1418,0	65,0	1890,6	73,9	3008,7	113,1
Ужгород	594,1	27,2	614,6	24,0	830,2	31,2
Харків	6564,0	300,9	10491,0	410,0	11126,4	418,3
Херсон	1148,5	52,7	1549,4	60,6	2036,2	76,5
Хмельницький	3130,2	143,5	4386,4	171,4	4360,5	163,9
Черкаси	1206,3	55,3	1823,7	71,3	2348,1	88,3
Чернівці	1155,9	53,0	1530,8	59,8	1656,5	62,3
Чернігів	861,3	39,5	1161,8	45,4	1608,1	60,5

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено та розраховано автором на основі [83].

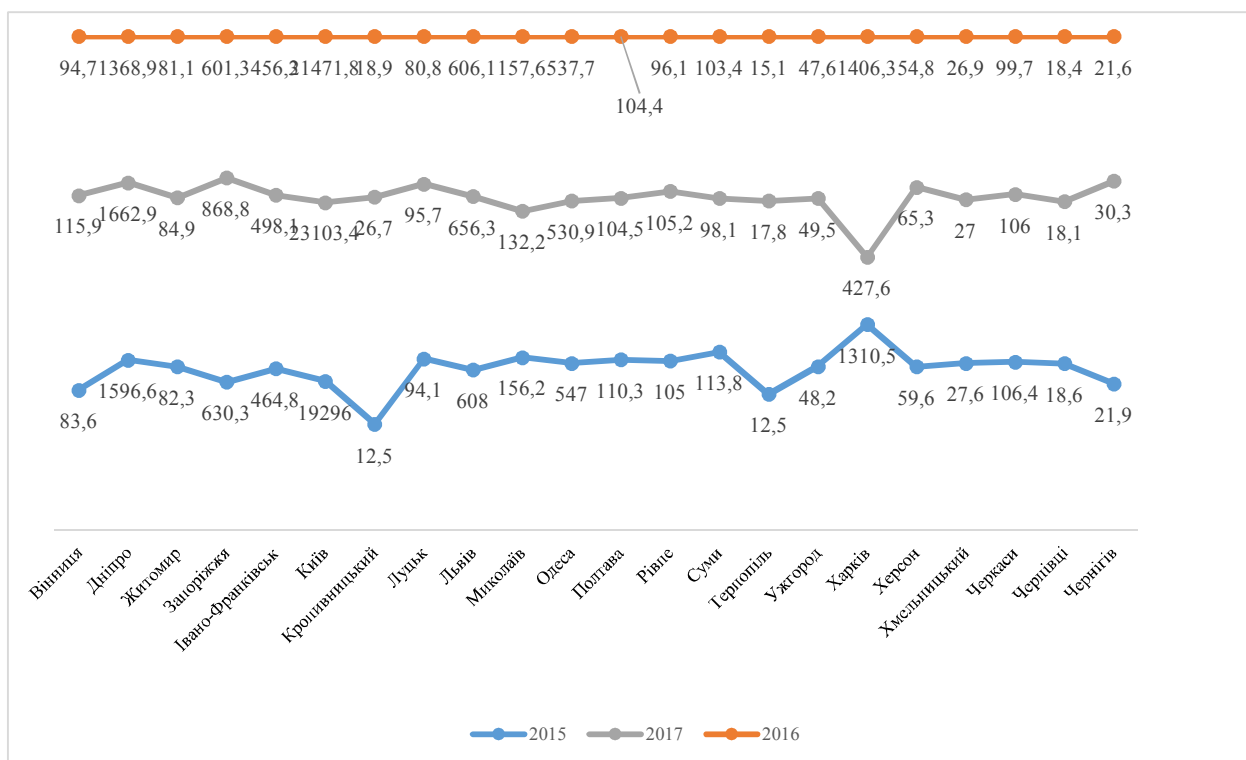

Рис. 2.23. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) у містах, станом на 31 грудня року, млн. дол. США

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Стан розвитку промислового комплексу міста можна оцінити завдяки показникам обсягів реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу, динаміка яких відображена в табл. 2.12. Так, загалом простежується позитивна динаміка щодо збільшення обсягів реалізованої промислової продукції по обласних центрах, виключення становлять міста Кропивницький, Миколаїв та Рівне в яких протягом 2015-2017 рр. відбувається скорочення значення цього показника.

Таблиця 2.12

**Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)
без ПДВ та акцизу, млн***

Місто	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Вінниця	14243,25	653,0	20066,4	784,2	26975,5	1014,1
Дніпро	82036,53	3761,0	99192,7	3876,6	115211,1	4331,2
Житомир	10845,07	497,2	12920,8	505,0	15135,8	569,0
Запоріжжя	95222,75	4365,5	104604,4	4088,1	138827,0	5218,9
Івано-Франківськ	10176,98	466,6	10343,6	404,2	10919,1	410,5
Київ	124415,1	5703,9	148250,4	5793,9	172864,9	6498,5
Кропивницький	11350,1	520,4	10522,5	411,2	11872,9	446,3
Луцьк	7129,904	326,9	9351,4	365,5	11440,0	430,1
Львів	24257,78	1112,1	32589,7	1273,7	39188,1	1473,2
Миколаїв	17966,72	823,7	16203,3	633,3	16290,5	612,4
Одеса	16947,7	777,0	21612,3	844,6	25862,6	972,3
Полтава	29847,14	1368,4	38333,0	1498,1	50119,6	1884,2
Рівне	8933,837	409,6	9828,9	384,1	10276,6	386,3
Суми	14698,93	673,9	17378,2	679,2	19817,5	745,0
Тернопіль	6108,517	280,0	8848,8	345,8	10470,0	393,6
Ужгород	3016,106	138,3	4236,6	165,6	4730,8	177,8
Харків	52942,95	2427,2	60987,2	2383,5	72789,9	2736,4
Херсон	8115,148	372,0	10387,1	405,9	12262,0	461,0
Хмельницький	7583,388	347,7	10042,5	392,5	12358,8	464,6
Черкаси	21084,11	966,6	26646,4	1041,4	24203,3	909,9
Чернівці	3797,992	174,1	5354,2	209,3	6451,1	242,5
Чернігів	8020,508	367,7	9433,6	368,7	11340,0	426,3

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

На основі представленої аналізу та нормованих даних нами здійснено розрахунок індексу економічної ситуації в місті (I_{econ}) відповідно до формули, зазначеної в параграфі 1.3. Результати здійснених розрахунків представлені в табл. 2.13. та Додатку Є, які також відображають результати проведеного рейтингування та групування міст за показником I_{econ} .

Відповідно до даних табл. 2.13., можна говорити про відносну стабільність економічної ситуації у більшості обласних центрів України

протягом 2015-2017 рр. Декілька міст за підсумками 2017 року значно покращили своє місце у рейтингу, а саме: Вінниця перебуваючи на 16 місці в 2015 р., за підсумками 2017 р. опинилася на 10 місці; Дніпро перемістився з 9 на 3, Кропивницький з 8 на 5, Одеса з 19 на 13, Чернігів з 15 на 11 місце відповідно. Але, на противагу цьому кілька обласних центрів значно погіршили свої позиції в рейтингу, зокрема, Житомир з 4 місця у 2015 р. за підсумками 2017 р. опинився на 8 місці; Полтава з 11 перемістилася на 17, Тернопіль з 5 на 15, Ужгород з 12 на 21 позицію відповідно.

Таблиця 2.13

Індекс економічної ситуації в місті*

Місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Вінниця	0,2921	16	0,2304	14	0,1707	10
Дніпро	0,3350	9	0,2516	8	0,2467	3
Житомир	0,3710	4	0,2790	4	0,1823	8
Запоріжжя	0,4284	2	0,3646	2	0,3152	2
Івано-Франківськ	0,3595	7	0,2384	11	0,1995	6
Київ	0,6361	1	0,7807	1	0,7901	1
Кропивницький	0,3422	8	0,2736	5	0,2076	5
Луцьк	0,2223	22	0,1530	22	0,0672	22
Львів	0,3177	14	0,2510	9	0,1619	14
Миколаїв	0,2744	20	0,1590	21	0,1082	19
Одеса	0,2780	19	0,2238	16	0,1643	13
Полтава	0,3256	11	0,2308	13	0,1467	17
Рівне	0,2691	21	0,1800	20	0,1060	20
Суми	0,3308	10	0,2734	6	0,1759	9
Тернопіль	0,3670	5	0,2470	10	0,1577	15
Ужгород	0,3256	12	0,2192	17	0,1042	21
Харків	0,3830	3	0,2913	3	0,2288	4
Херсон	0,3200	13	0,2328	12	0,1680	12
Хмельницький	0,2858	18	0,1954	19	0,1152	18
Черкаси	0,3657	6	0,2696	7	0,1914	7
Чернівці	0,2886	17	0,1995	18	0,1505	16
Чернігів	0,3024	15	0,2261	15	0,1686	11

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Розраховано автором

Таким чином, рівень економічної ситуації в обласних центрах України, в своїй більшості є задовільним – у 2015 році 8 міст відносилось до групи Е, 8

до групи D, 5 до групи C, 1 до групи B, і жодне до групи A; у 2016 році до групи E – 20, D – 1, C – 1, B – 0, A – 1; у 2017 році відповідно до групи E – 20, D – 1, C – 0, B – 0, A – 1.

В свою чергу, група індикаторів екологічної сфери в місті сформована такими параметрами, як викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення – динаміка чого представлена на рис. 2.24. У більшості обласних центрів України простежується негативна динаміка до збільшення викидів, абсолютне виключення становить лише Ужгород, який за підсумками 2017 р. зменшив показник в 10 разів у порівнянні з 2016 р., та 18 разів у порівнянні з 2015 р. відповідно. Натомість у Києві та Львові відбулось збільшення викидів у 2017 р. майже вдвічі в порівнянні з 2015 роком.

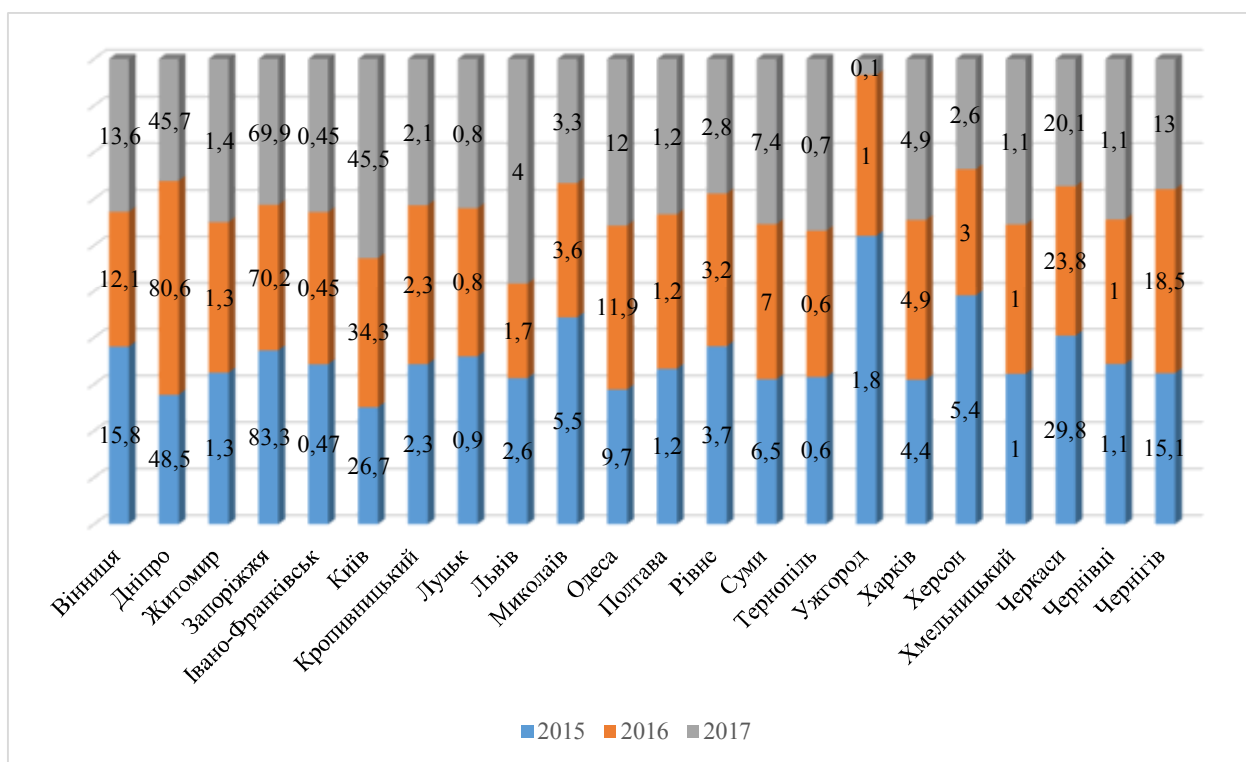

Рис. 2.24. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення по обласних центрах (тис. т)

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Показником екологічної ситуації в місті, який водночас відображає рівень безпечності економічної діяльності, є обсяги утворення відходів. Як видно з рис. 2.25, складно прослідкувати чітку тенденцію щодо збільшення чи зменшення обсягів утворення відходів в обласних центрах. Так, у 2016 р. у більшості міст утворення відходів було зменшено, а у 2017 р. навпаки збільшено. Проте, є обласні центри, де спостерігається стабільна тенденція до зменшення обсягів утворення відходів – Чернівці, Хмельницький, Суми та Кропивницький.

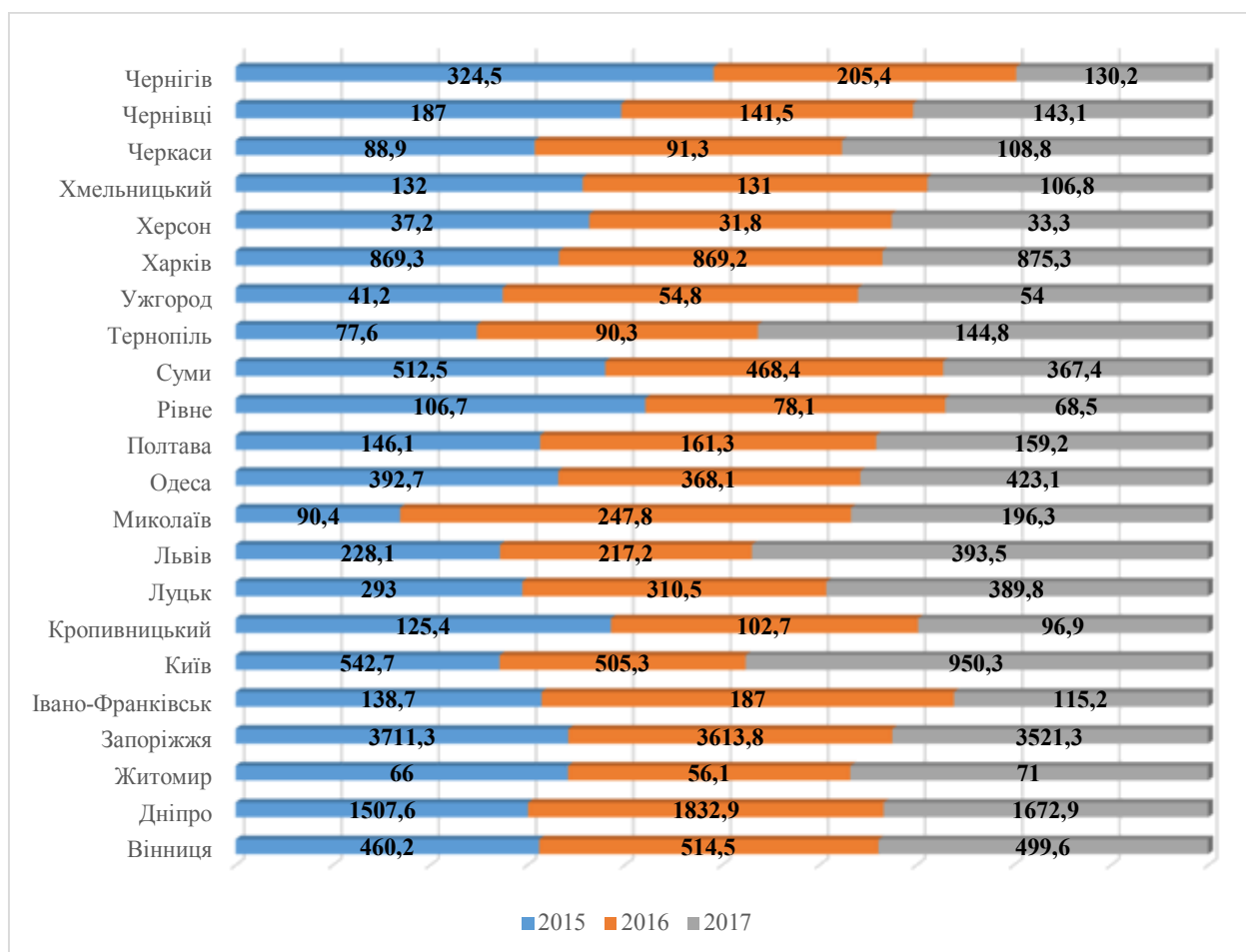

Рис. 2.25. Утворення відходів за містами, т

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Обсяги накопичення відходів є важливим індикатором, що відображає рівень розвитку екологічної ситуації в місті, зокрема, поводження з відходами фактично ілюструє рівень розвитку системи охорони навколишнього природного середовища в місті. Динаміка зміни цього показника відображена на рис. 2.26. Державною службою статистики України не представлено відповідні показники про місто Тернопіль, що є свідченням недієвого моніторингу екологічної ситуації в місті.

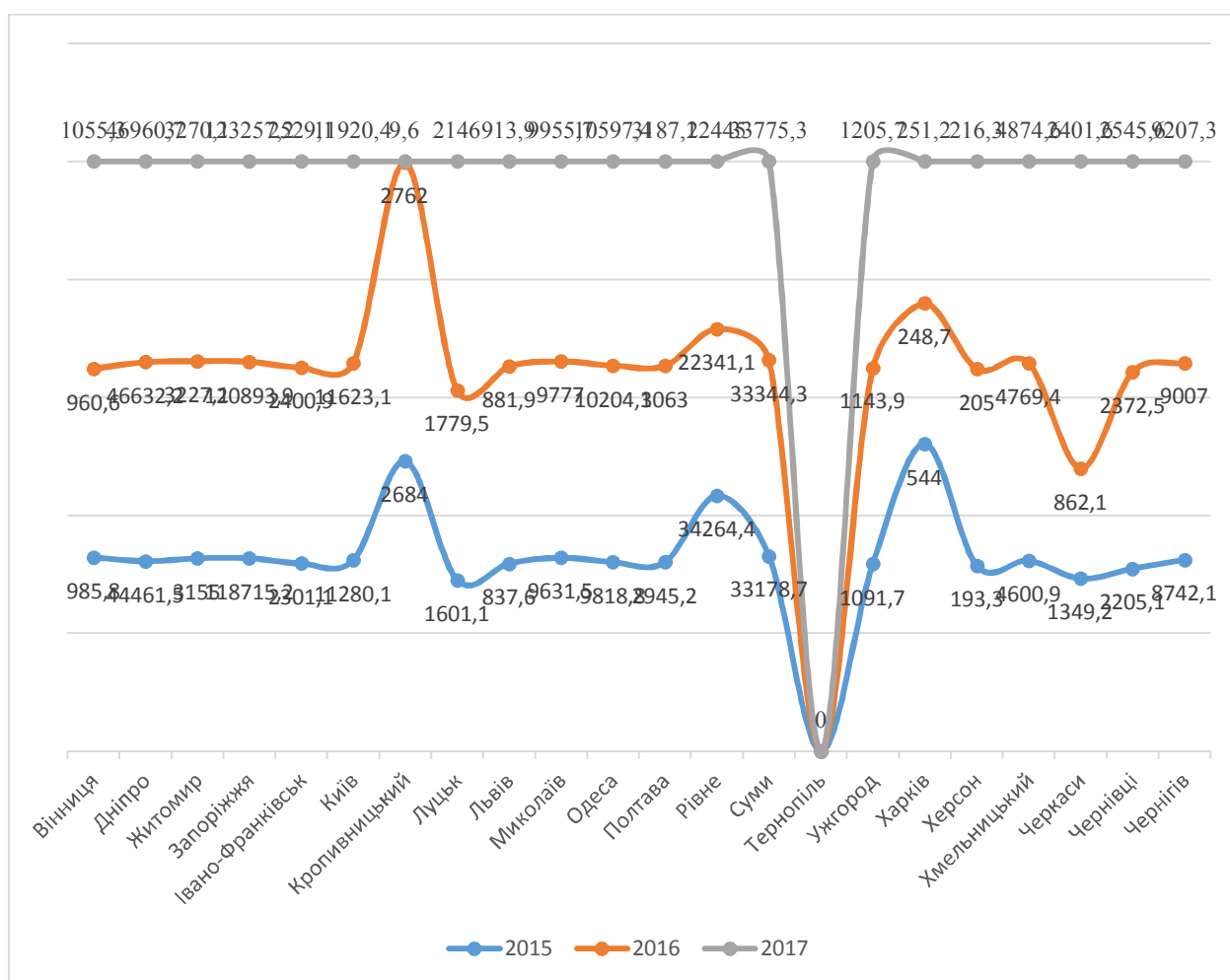

Рис. 2.26. Накопичення відходів за містами, т

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Обсяг поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища фактично відображає рівень розвитку системи охорони навколишнього природного середовища та відповідальності за екологічну ситуацію. Як видно з рис. 2.27, попри значну диференціацію в обсягах, що обумовлюється різницею у власне рівнях забруднення екосистеми міст, спостерігається тенденція до збільшення обсягів поточних витрат у всіх обласних центрах України.

На основі представленого аналізу та нормованих даних нами здійснено розрахунок індекси екологічної ситуації в містах в Україні (I_{ecol}) відповідно до формули зазначеної в параграфі 1.3. Результати здійснених розрахунків представлені в табл. 2.14 та Додатку Є, які також відображають результати проведеного рейтингування та групування міст за цим показником I_{ecol} .

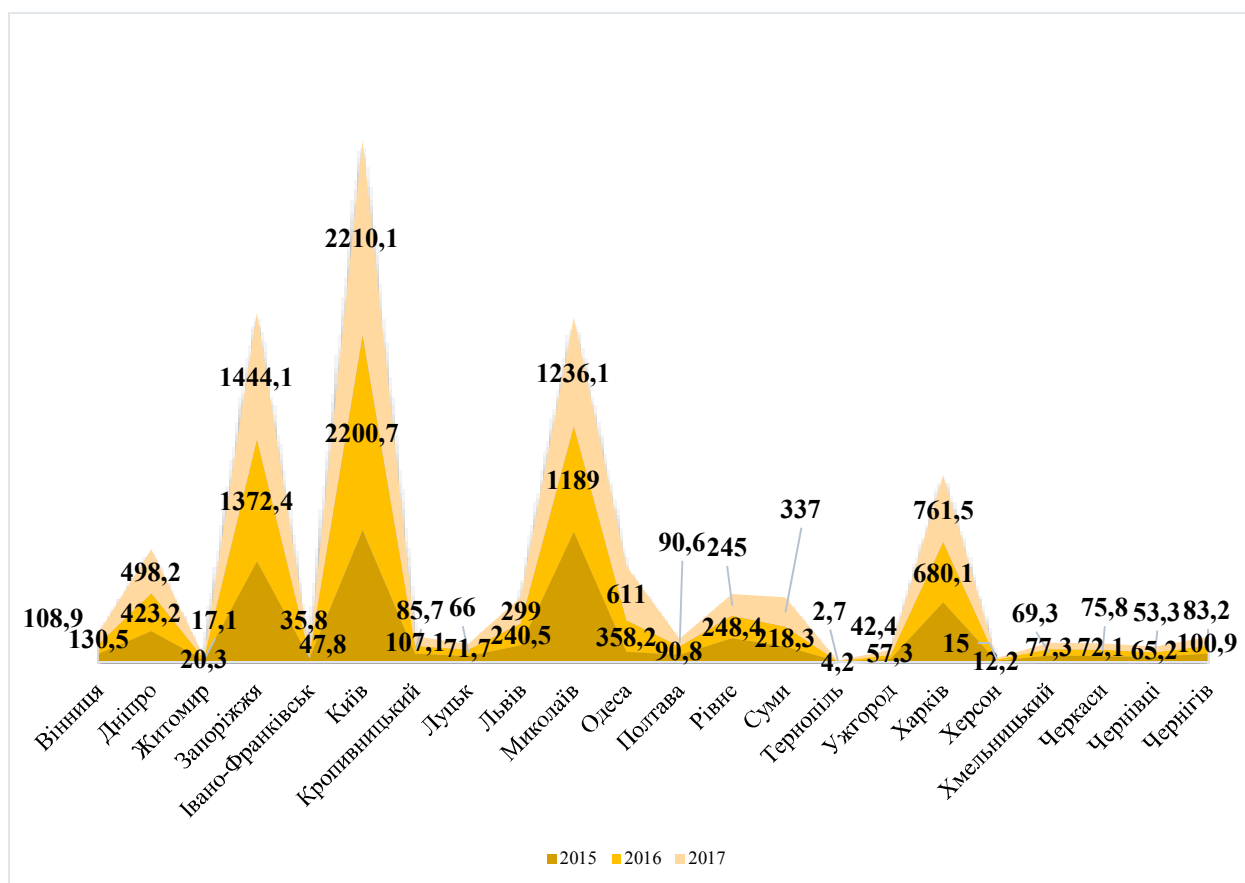

Рис. 2.27. Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, (у фактичних цінах; млн. грн)

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі [83].

Відповідно до даних табл. 2.14 можна говорити про відносну стабільність екологічної ситуації у більшості обласних центрів України протягом 2015-2017 рр. Проте, декілька міст за підсумками 2017 року значно покращили своє місце у рейтингу, а саме: Одеса перебуваючи на 16 місці в 2015-2016 рр., за підсумками 2017 р. опинилася на 8 місці; Херсон перемістився з 13 на 11 місце відповідно. Але, на противагу цьому, кілька обласних центрів погіршили свої позиції в рейтингу, зокрема, Житомир з 11 місця у 2015 р. за підсумками 2017 р. опинився на 13 місці; Луцьк з 12 перемістився на 14, Полтава з 10 на 12 позицію відповідно, та найгіршу динаміку показали Чернівці перемістившись з 6 місця у 2015 р. на 10 місце у 2017 р.

Таким чином, стан екологічної ситуації в обласних центрах України, в переважній більшості має середній рівень – у 2015 році жоден з обласних центрів не відносився до групи Е, 1 відносився до групи D, 15 до групи С, 4 до групи В, і 2 до групи А; у 2016 році до групи Е – 1, D – 0, С – 17, В – 3, А – 1; у 2017 році відповідно до групи Е – 1, D – 0, С – 14, В – 6, А – 1.

На основні проведеного аналізу та розрахунків нами розраховано інтегральний індекс сталого розвитку міст України, який представлено в табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Рейтинг міст України за індексом екологічної ситуації

Місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Вінниця	0,5670	15	0,5749	15	0,5633	16
Дніпро	0,4159	20	0,2919	22	0,4216	20
Житомир	0,5948	11	0,5956	9	0,5920	13
Запоріжжя	0,3312	22	0,3505	21	0,2484	22
Івано-Франківськ	0,6051	5	0,5963	7	0,6065	5
Київ	0,8904	1	0,8176	1	0,7980	1
Кропивницький	0,6001	7	0,5982	6	0,6030	6
Луцьк	0,5918	12	0,5883	13	0,5828	14
Львів	0,6280	4	0,6243	3	0,6384	4
Миколаїв	0,7997	2	0,6806	2	0,6925	2
Одеса	0,5608	16	0,5696	16	0,5982	8
Полтава	0,5977	10	0,5940	11	0,5924	12

Продовження табл. 2.14

Рівне	0,5705	14	0,5808	14	0,5821	15
Суми	0,5420	19	0,5298	19	0,5408	19
Тернопіль	0,4063	21	0,4032	20	0,3936	21
Ужгород	0,5999	8	0,5997	5	0,6026	7
Харків	0,6558	3	0,6195	4	0,6718	3
Херсон	0,5908	13	0,5944	10	0,5937	11
Хмельницький	0,5992	9	0,5932	12	0,5962	9
Черкаси	0,5435	18	0,5442	17	0,5408	18
Чернівці	0,6002	6	0,5961	8	0,5938	10
Чернігів	0,5586	17	0,5424	18	0,5605	17

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено автором на основі*

Відповідно до даних табл. 2.14 можна говорити про відносну стабільність розвитку більшості обласних центрів України протягом 2015-2017 рр., що відповідає даним, отриманим при аналізі регіональних передумов. Проте, декілька міст за підсумками 2017 р. покращили своє місце у рейтингу інтегрального індексу сталого розвитку, а саме: Вінниця перебуваючи на 14 місці в 2015 р., за підсумками 2017 р. опинилась на 8 місці; Дніпро перемістився з 9 на 4, Луцьк з 22 на 19, Одеса з 6 на 3, Херсон з 16 на 11, Чернівці з 17 на 13, та Чернігів з 19 на 16 місце відповідно. Але, на противагу цьому декілька міст значно погіршили свій показник, так Житомир з 7 місця у 2015 році перемістився на 10 місце у 2017 р., Рівне з 18 на 22, Хмельницький з 10 на 15, та Черкаси з 12 на 18 місце відповідно.

Таким чином, рівень сталого розвитку в містах України є задовільним рівень – у 2015 р. 5 обласних центрів знаходились до групи Е, 12 до групи D, 4 знаходився у групі С, жоден у групі В, і один у групі А; у 2016 р. у групі Е – 5, групі D – 7, групі С – 2, жоден у групі В, і у групі А – 1; у 2017 р. відповідно у групі Е – 12, D – 5, С – 4, В – 0, А – 1.

На рис. 2.28 зображено розмежування міст України за інтегральним індексом сталого розвитку у 2017 році.

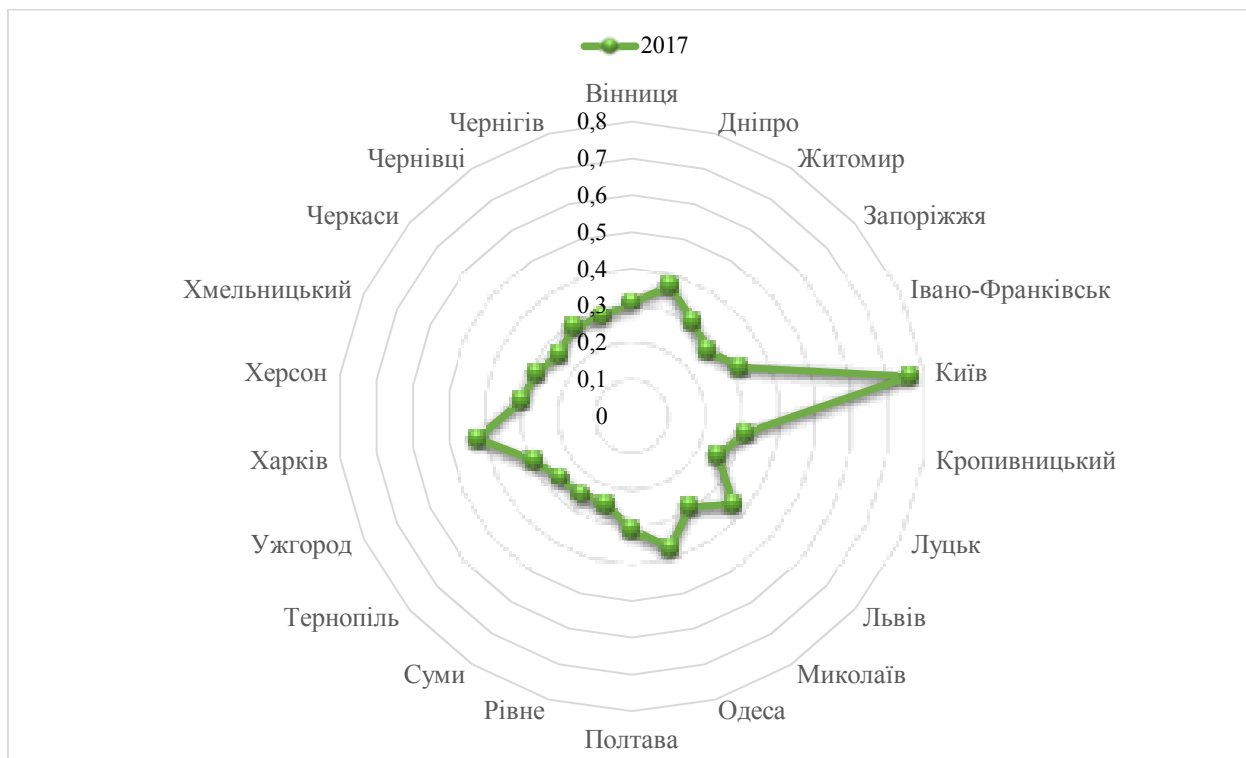

Рис. 2.28. Індекс сталого розвитку міст України

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Розраховано автором*

Виходячи з даних відображених на рисунку та проведеного аналізу, можна стверджувати, що рівень сталого розвитку міст України є низькими. Виключенням є лише місто Київ.

2.3. Аналіз ефективності управління сталим розвитком міста (на прикладі міста Луцька)

Результати проведених розрахунків та аналізу сталого розвитку міст України засвідчили, що індекс сталого розвитку міста Луцька у 2017 році становить 0,2557. Це дало змогу віднести його до групи міст України з низьким рівнем сталого розвитку. У зв'язку тим, що Луцьк належить до найчисельнішої групи міст, вважаємо, що модель управління сталим розвитком міста, яка розроблена для нього, може бути адаптована до інших міст України. Зрозуміло, що модель для кожного конкретного міста повинна бути доповнена із врахуванням локальних та регіональних особливостей.

Отже, аналіз й оцінка ефективності управління сталим розвитком міста Луцька дасть змогу визначити загальні проблеми, характерні для інших міст України, та специфічні міські. Виявлення загальних проблем, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку України, її регіонів, міст на прикладі, міста Луцька, сприятиме розробленню напрямів удосконалення організаційно-економічного забезпечення процесу управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції й реалізації реформи децентралізації.

На першому етапі аналізу, визначаємо рівень впливу регіональних передумов на власне сталий розвиток міста в розрізі часткових та інтегрального індексів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Порівняльний аналіз сталого розвитку Волинської області та міста Луцька

Регіон/місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце	Рівень розвитку
<i>Частковий індекс розвитку соціальної сфери</i>							
Волинська	0,2331	14	0,2334	14	0,2300	13	Низький
Луцьк	0,1583	19	0,1728	19	0,2532	16	Низький

Продовження табл. 2.15.

<i>Частковий індекс економічної ситуації</i>							
Волинська	0,2960	15	0,3077	18	0,2263	21	Низький
Луцьк	0,2223	22	0,1530	22	0,0672	22	Низький
<i>Частковий індекс екологічної ситуації</i>							
Волинська	0,5032	11	0,5037	11	0,5069	9	Достатній
Луцьк	0,5918	12	0,5883	13	0,5828	14	Достатній
<i>Інтегральний індекс сталого розвитку</i>							
Волинська	0,3203	14	0,3242	15	0,2981	18	Низький
Луцьк	0,2829	22	0,2651	21	0,2557	19	Низький

* Розраховано автором.

Так, динаміка зміни часткового індексу соціальної сфери у Волинській області є відносно стабільною, тоді як у Луцьку вона підтверджує позитивну тенденцію до збільшення, причому значення цього індексу є відносно співмірним у регіоні й місті, що свідчить про вагомий вплив регіональних соціальних передумов на розвиток соціальної сфери міста.

Частковий індекс економічної ситуації в регіоні та місті демонструють значну диспропорцію, що вказує водночас на низький рівень розвитку економічної ситуації у Волинській області й Луцьку, а також на відносно низький вплив регіональних економічних передумов на економічну ситуацію міста.

Стан екологічної ситуації в регіоні та місті є достатнім, проте як видно з даних табл. 2.15., їх співвідношення дещо вище порівняно з економічною сферою, проте рівень впливу регіональних екологічних передумов на екологічну ситуації в місті залишається відносно слабким.

Загальна ситуація зі сталим розвитком Волинської області та міста Луцьк залишається на низькому рівні, причому спостерігаємо негативну динаміку до зменшення значення інтегрального індексу сталого розвитку. Попри відносно низький вплив регіональних передумов на окремі сфери й ситуації в місті, за показником інтегрального індексу сталого розвитку Волинської області та

міста Луцька можна стверджувати про відносно високий рівень впливу регіональних передумов загалом.

Отже, як і в більшості регіонів України, у місті Луцьку простежуємо відносно високий рівень взаємозалежності регіонального й міського розвитку. Цей факт підтверджує значимість та необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму управління сталим розвитком міста, який зі свого боку дасть змогу підвищити сталий розвиток регіонів.

Для проведення аналізу сталого розвитку міста Луцька нами здійснено порівняння показників основних індикаторів та параметрів, що визначають стан соціальної сфери міста, економічної й екологічної ситуацій, із відповідними середніми значеннями в обласних центрах України.

Відповідно до історичних передумов, місто Луцьк належить до групи обласних центрів із відносно низькою кількістю населення. Так, на рис. 2.29 представлено динаміку зміни чисельності населення в місті Луцьку та в середньому по Україні. Зокрема, можна стверджувати, що населення міста удвічі менше від середнього показника по Україні.

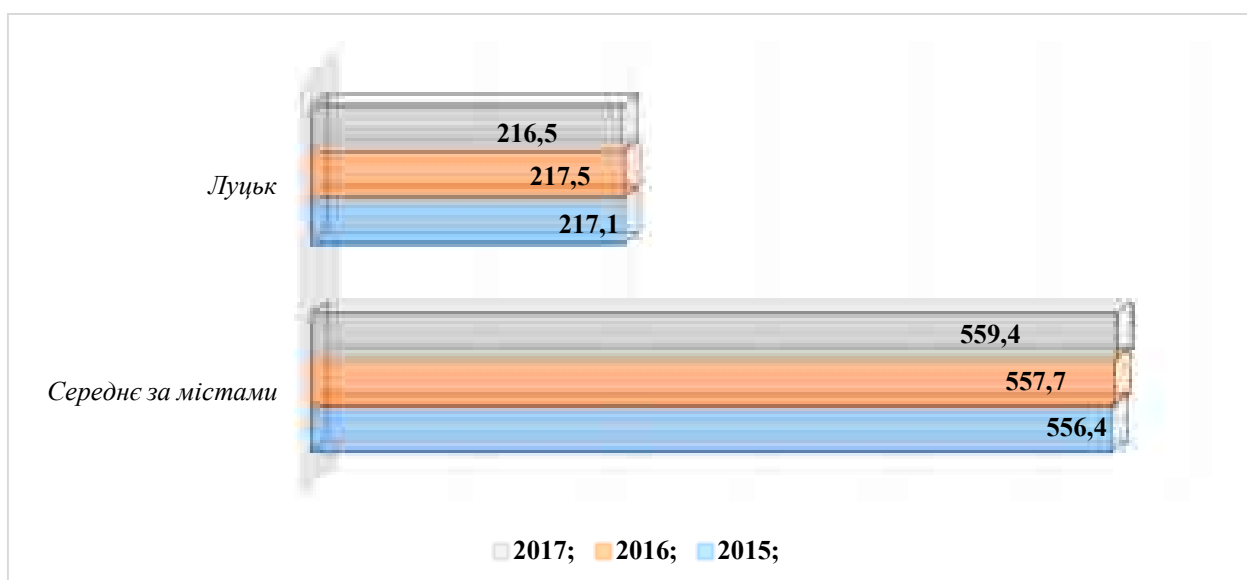

Рис. 2.29. Чисельність наявного населення (станом на 1 січня року, тис. осіб)

* Складено автором на основі [83].

Водночас, темпи загального приросту (скорочення) населення в місті Луцьк, що представлені на рис. 2.30, відповідають загальним тенденціям в обласних центрах України.

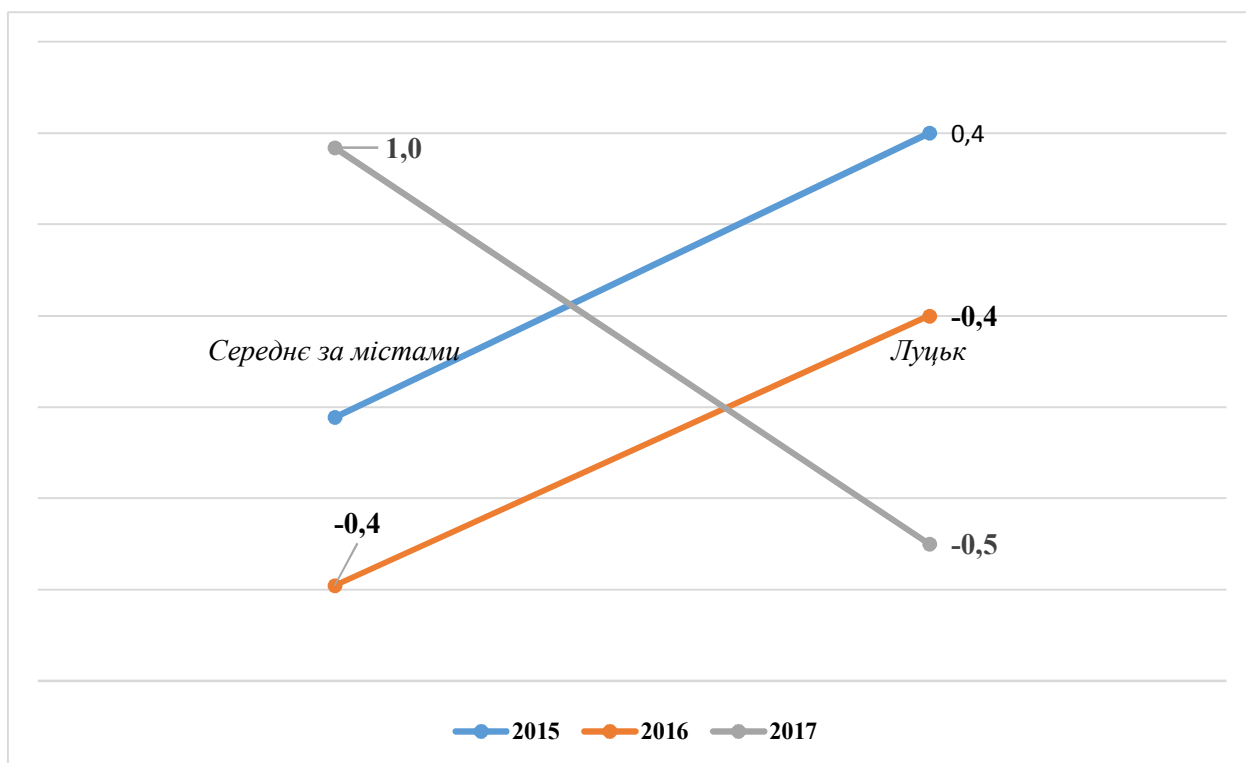

Рис. 2.30. Загальний приріст, скорочення (-) чисельності населення, тис. осіб

* Складено автором на основі [83].

Виходячи з того факту, що населення міста Луцька майже удвічі менше від відповідного середнього показника в обласних центрах України, цілком виправданою виглядає ситуація з середньообліковою кількістю штатних працівників (рис. 2.31) – показник, притаманний місту фактично вдвічі менший від відповідного середнього значення серед адміністративних центрів України.

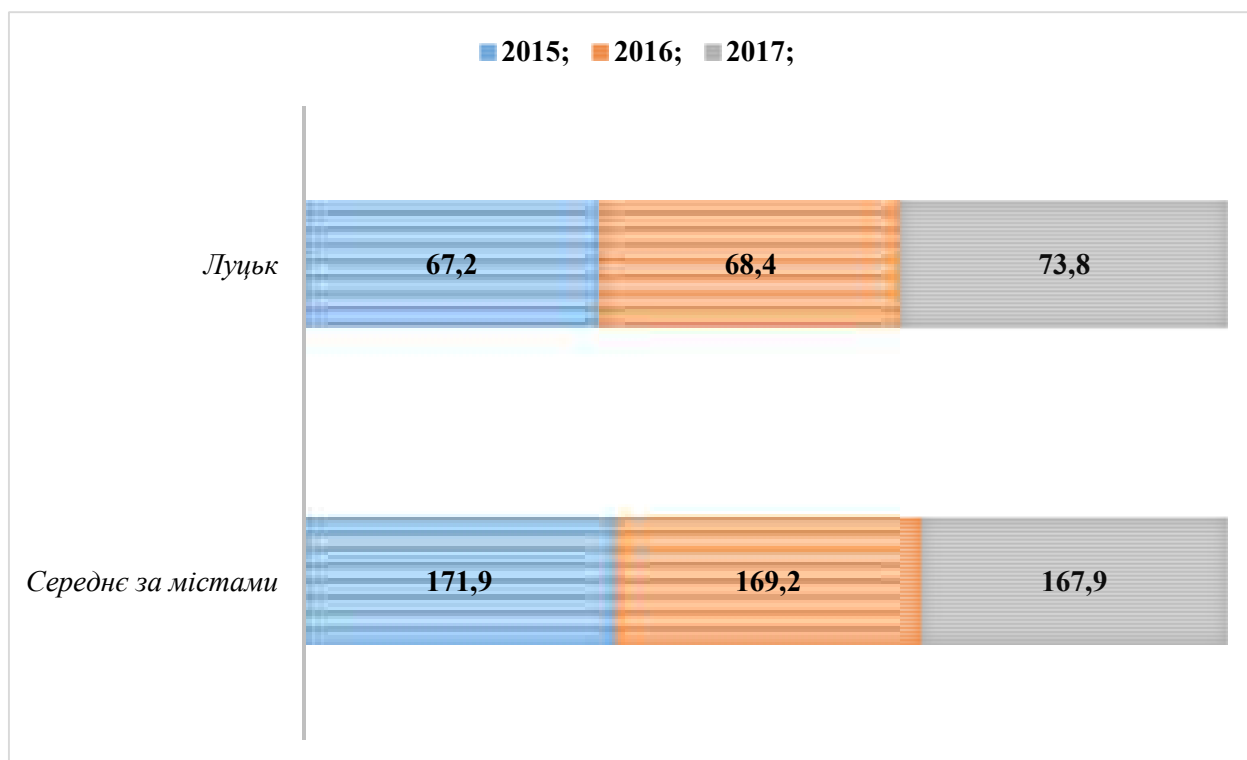

Рис. 2.31. Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб

* Складено автором на основі [83].

Незважаючи на значення попередніх двох показників, ситуація на ринку праці міста, а саме рух кадрів (сальдо) є значно кращою, порівняно із середнім показником у містах України (рис. 2.32), що, зі свого боку чергу свідчить про диференціацію значень параметрів, котрі входять до однієї групи індикаторів та, відповідно формують соціальні передумови сталого розвитку міста.

Водночас рівень середньої заробітної плати в місті Луцьку (табл. 2.16.) незначною мірою нижчий у зіставленні з середнім показником в обласних центрах України, проте відображає притаманну іншим містам позитивну тенденцію до зростання заробітної плати протягом 2015–2017 рр., причому як у гривневому вираженні, так і в доларах США.

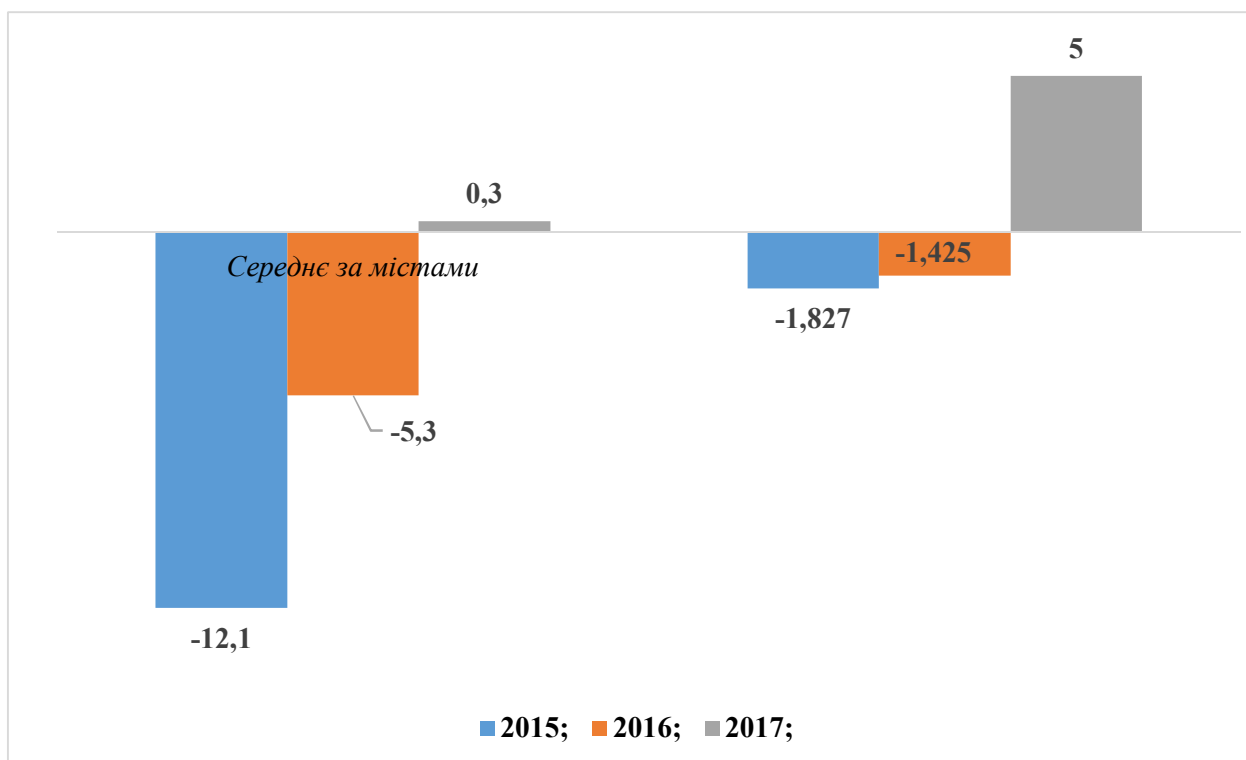

Рис. 2.32. Рух кадрів (сальдо), тис. осіб

* Складено автором на основі [83].

Таблиця 2.16

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників

Місто	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Середнє по містах	3838	176	4750	186	7442	280
Луцьк	3383	155,1	4204	164,3	6536	245,7

* Складено автором на основі: [83].

Позитивною рисою, притаманною соціальній сфері міста Луцька, є значно нижчий рівень заборгованості з виплати заробітної плати у кілька десятків разів – порівняно із середнім значенням цього показника в обласних центрах України (рис. 2.33.)

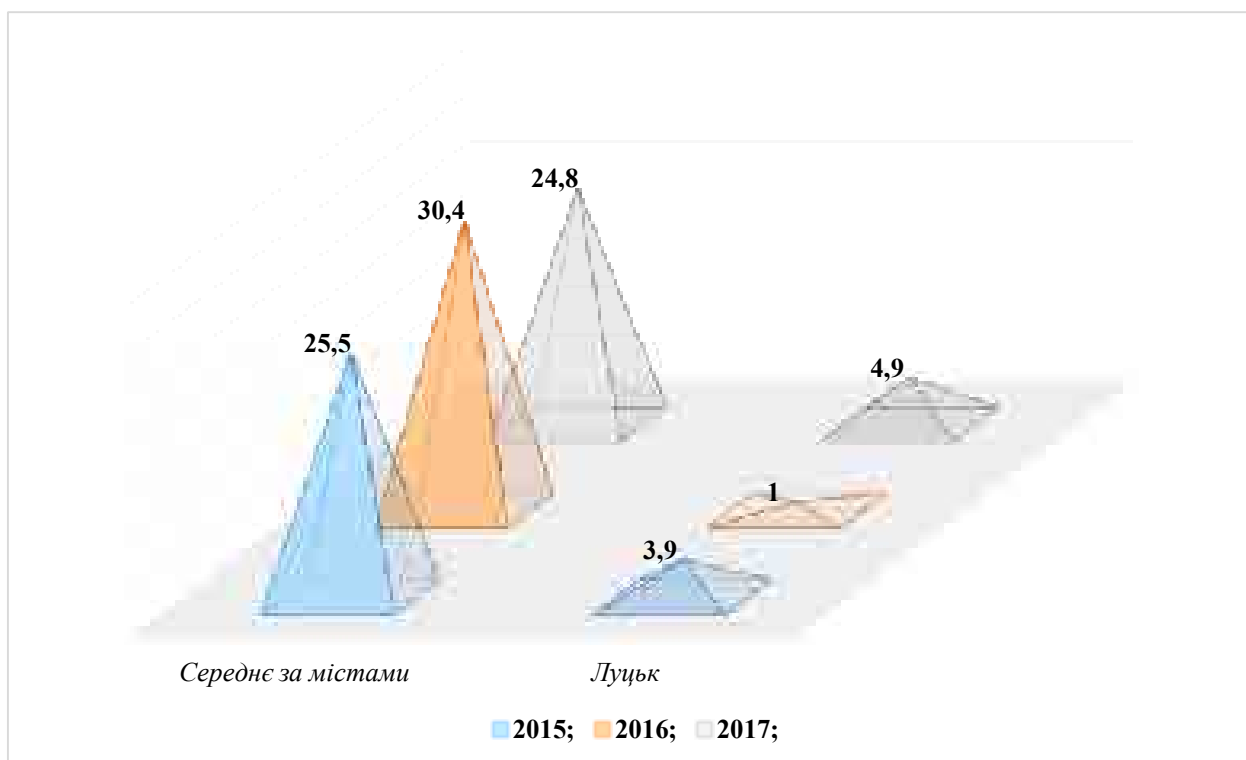

Рис. 2.33. Заборгованість із виплати заробітної плати, млн. грн

* Складено автором на основі [83].

Показник загальної площі прийнятих в експлуатацію житлових приміщень у період 2015–2017 рр., хоча і є нижчим від середнього рівня в декілька разів, проте демонструє динаміку до зростання (рис. 2.34).

Отже, розвиток соціальної сфери в місті Луцьку є задовільним, як і більшості інших обласних центрів України (табл. 2.17). Протягом 2015–2017 рр. показник індексу соціальної сфери міста Луцька перемістився з 16 позиції у 2015 році на 19-ту у 2017 р., що зумовлено збільшенням значення індексу на 0,0949 за два роки. Проте значення індексу розвитку соціальної сфери міста залишається нижчим за відповідне середнє значення.

Таблиця 2.17

Індекс розвитку соціальної сфери міста*

Місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Луцьк	0,1583	19	0,1728	19	0,2532	16
Середнє	0,2316	-	0,2421	-	0,3063	-

* Розраховано автором.

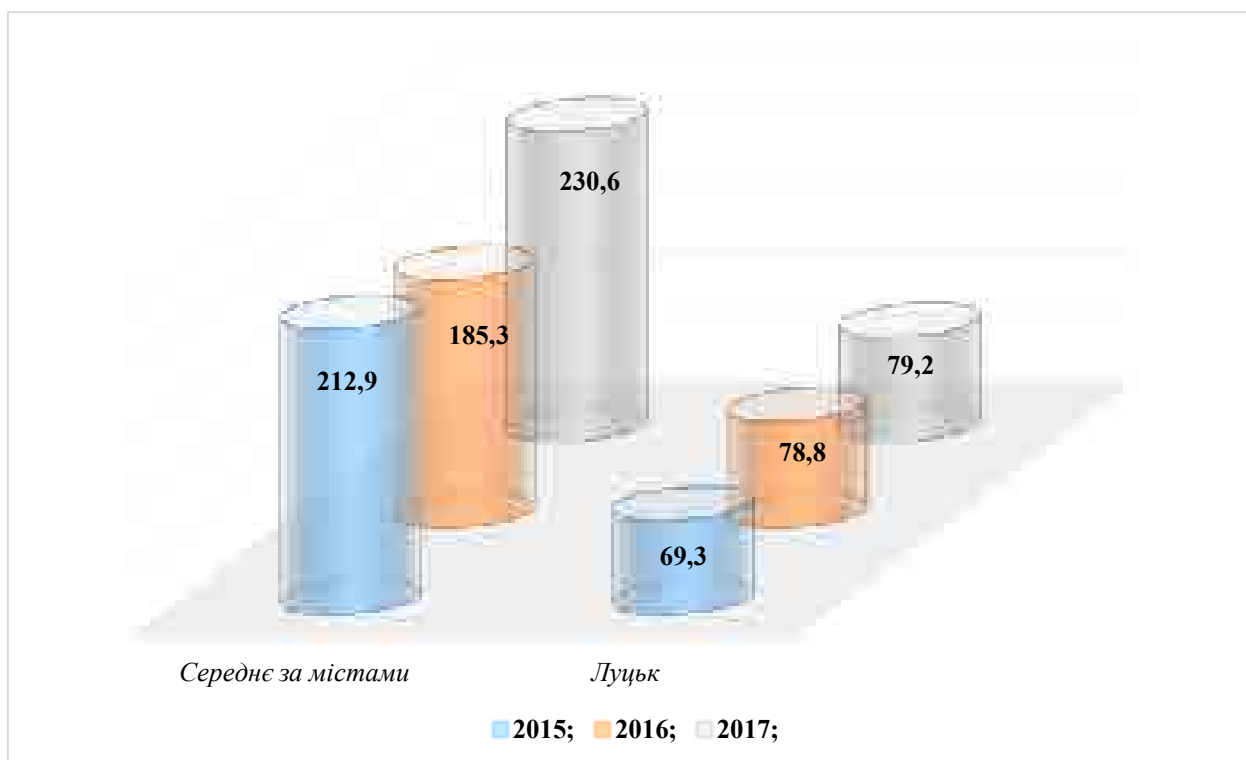

Рис. 2.34. Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель, тис. м²

* Складено автором на основі [83].

Результати розрахунків засвідчили, що показники економічної ситуації в місті Луцьку також є досить диференційованими й неоднорідними, порівнянно з відповідними середніми даними в інших обласних центрах України. Зокрема, фінансові результати (сальдо) діяльності підприємств міста Луцька нижчі від середнього рівня (рис. 2.35), однак демонструють позитивну динаміку: хоча значення сальдо від'ємне, але простежуємо тенденцію до зменшення цього показника.

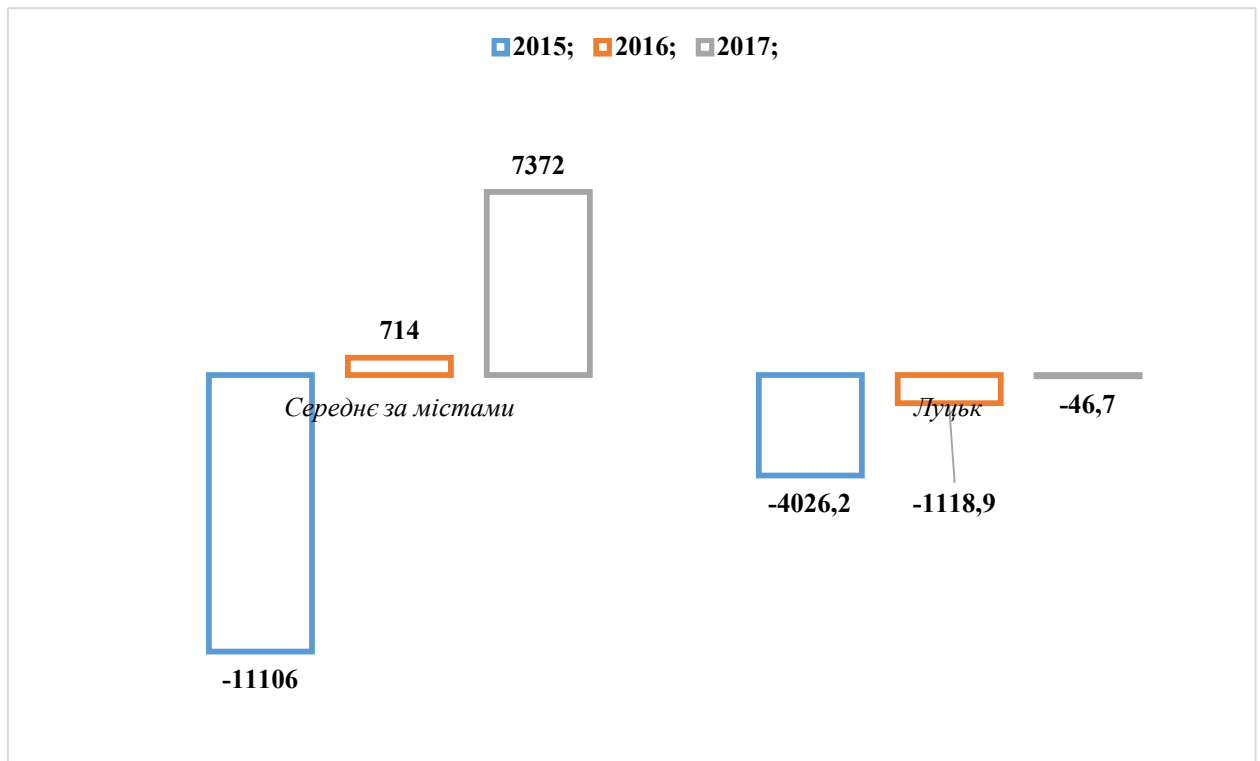

Рис. 2.35. Фінансові результати (сальдо) діяльності підприємств до оподаткування, млн грн.

* Складено автором на основі [83].

Відповідно до негативного значення попереднього показника, кількість підприємств, котрі отримали прибуток протягом 2015–2017 рр., у місті Луцьку скорочувалася, хоча й цей показник не був разюче відмінним від середнього значення по Україні (рис. 2.36).

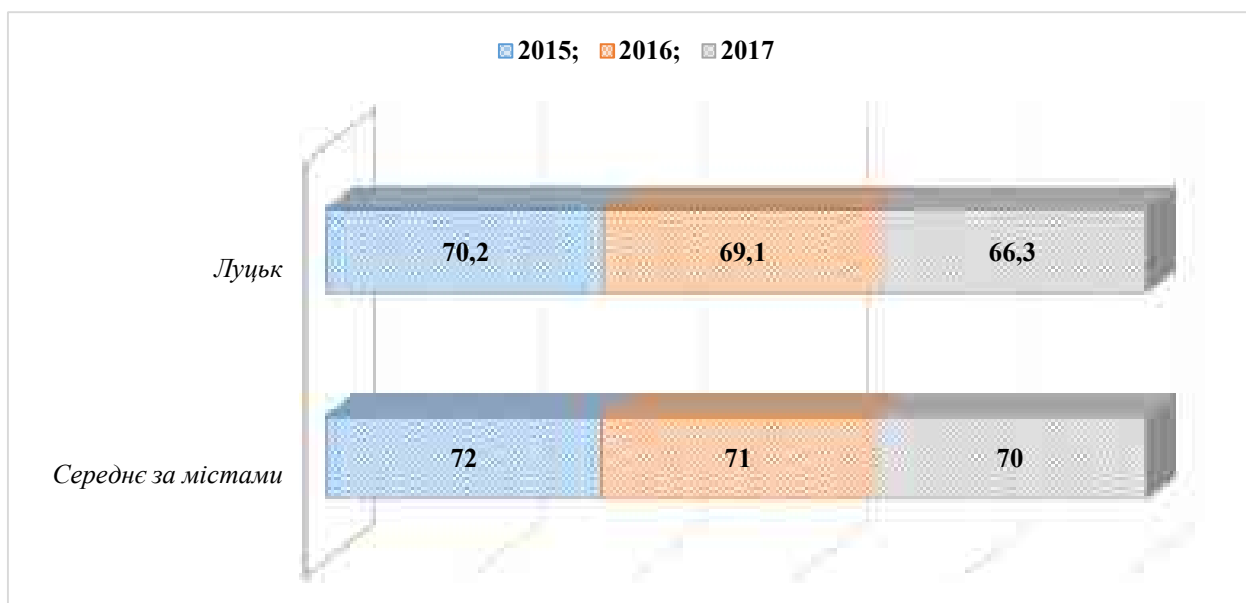

Рис. 2.36. Підприємства, які одержали прибуток, у %
до загальної кількості підприємств

* Складено автором на основі [83].

Значно відрізняються дані діяльності підприємств сфери нефінансових послуг у частині обсягів реалізованих послуг у місті Луцьку – попри позитивну динаміку до збільшення, його значення в рази нижчим відповідного середнього значення в обласних центрах України (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

**Діяльність підприємств сфери нефінансових послуг:
Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах, тис.)**

Місто	2015		2016		2017	
	грн	дол. США	грн	дол. США	грн	дол. США
Середнє	3705	170	4832	189	5553	209
Луцьк	610,5	28	742,1	29	800,1	30,1

* Складено автором на основі [83].

Утім, частка послуг, реалізованих населенню підприємствами сфери, попри загальну негативну тенденцію, залишається відносно на рівні з відповідним середнім показником (рис. 2.37).

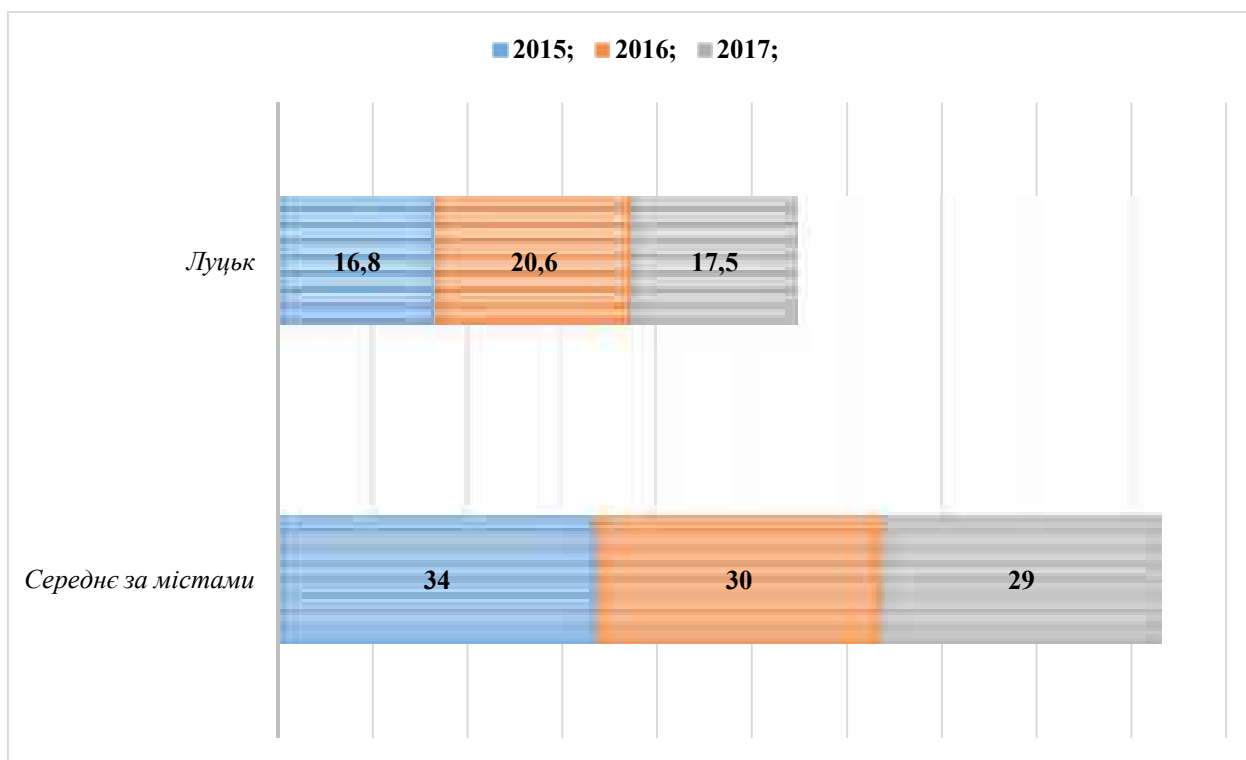

Рис. 2.37. Діяльність підприємств сфери нефінансових послуг.

Частка послуг, реалізованих населенню у загальному обсязі, %

* Складено автором на основі [83].

Динаміка залучення капітальних інвестицій протягом 2015–2017 рр. у місті Луцьку, на відміну від загальної тенденції в обласних центрах України, є негативною та зберігається значна різниця в обсягах капітальних інвестицій в порівнянні з середнім значенням за містами (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Капітальні інвестиції по містах та районах за січень–грудень млн

Місто	2015		2016		2017	
	гривні	дол. США	гривні	дол. США	гривні	дол. США
Середнє	6381	292,5	7864	307,3	10245	385,1
Луцьк	1878,1	86,1	2544,9	99,5	2343,3	88,1

* Складено автором на основі [83].

Відповідно до інших показників діяльності підприємств, обсяги реалізованої промислової продукції в місті Луцьку, хоча й значно нижчі від середнього рівня за обласними центрами України, протягом 2015–2017 рр. демонструють позитивну динаміку до збільшення (табл. 2.20).

Таблиця 2.20.

**Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)
без ПДВ та акцизу, млн**

Місто	2015		2016		2017	
	грн	дол. США	грн	дол. США	грн	дол. США
Середнє	26306,4	1206,0	31233,4	1220,7	10245	1400,2
Луцьк	7129,9	326,9	9351,4	365,5	2343,3	430,1

* Складено автором на основі [83]

Обсяг інвестування в економіку міста Луцька є відносно низьким, у порівнянні з іншими обласними центрами. Так, показник прямих іноземних інвестицій в економіку міста Луцька протягом 2015–2017 рр. є більш ніж у десять разів нижчим від відповідного середнього значення (рис. 2.38).

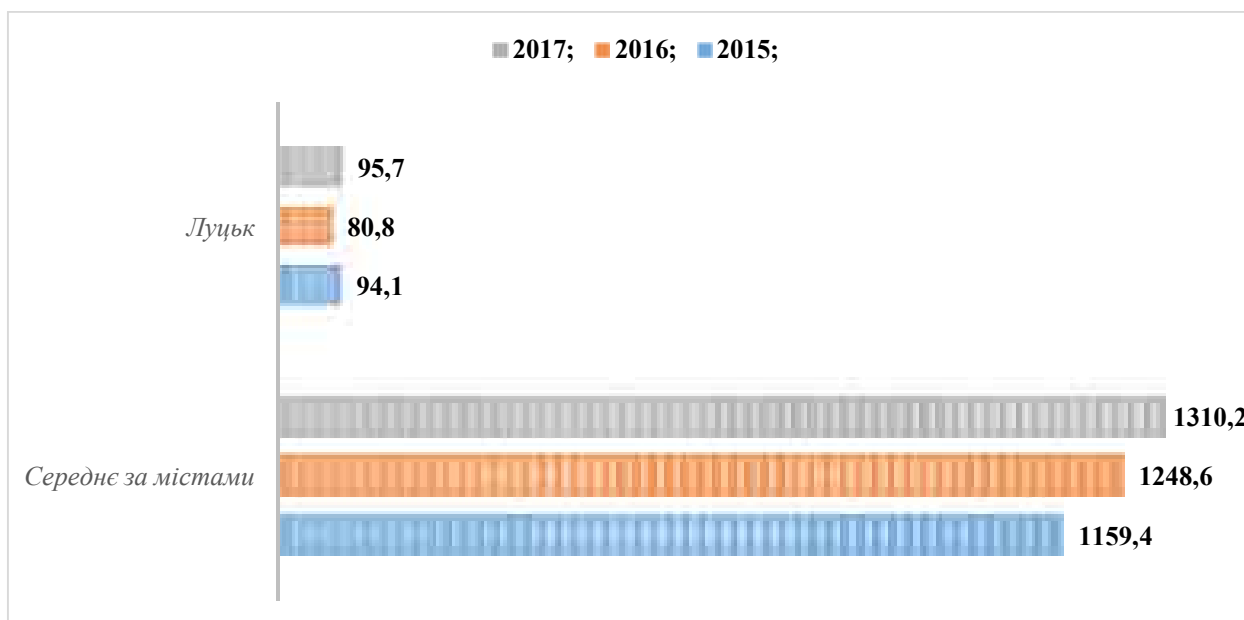

Рис. 2.38. Прямі інвестиції (акціонерний капітал), станом
на 31 грудня року, млн дол. США

* Складено автором на основі [83].

Обсяги капітальних інвестицій теж є нижчі від середнього значення (рис. 2.39).

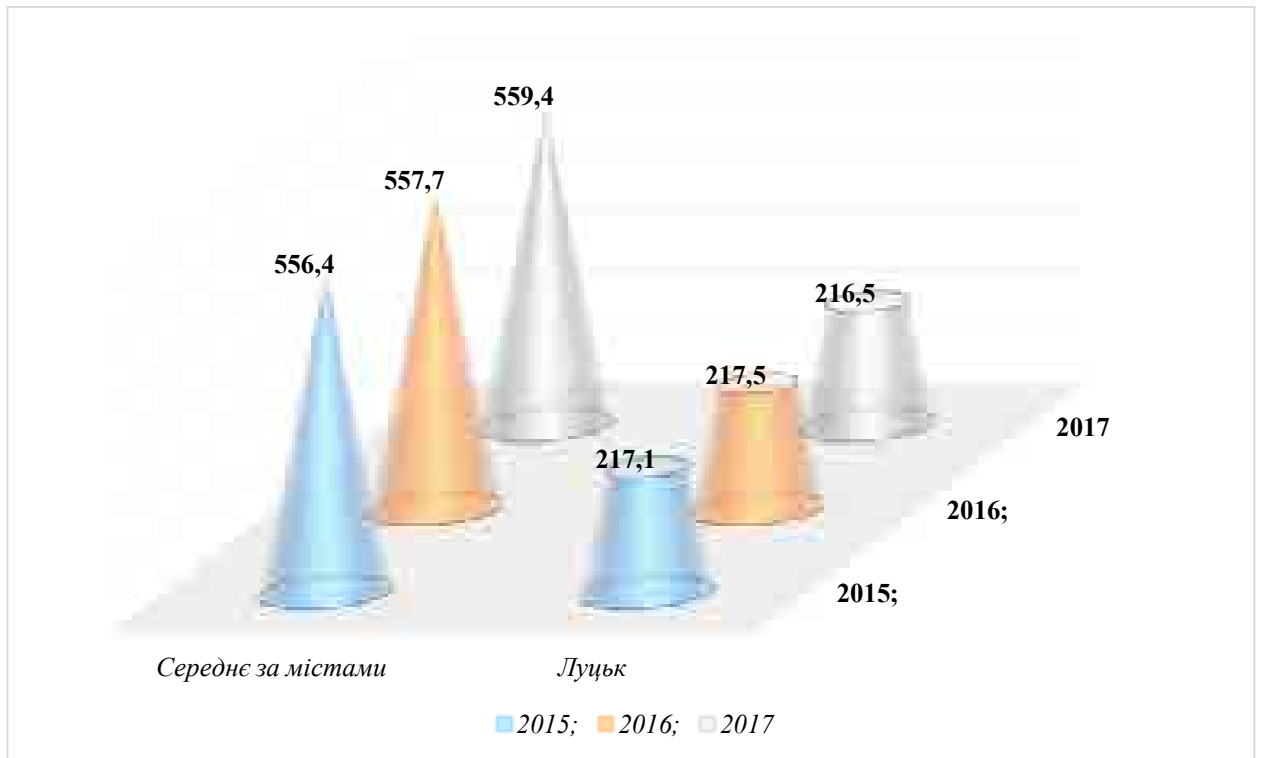

Рис. 2.39. Капітальні у містах та районах, станом на 31 грудня року, млн дол. США

* Складено автором на основі [83].

Отже, економічна ситуація в місті Луцьку, порівняно з іншими обласними центрами України, є відносно незадовільною (табл. 2.21). Протягом 2015–2017 рр. Луцьк погіршив показник індексу економічної ситуації в місті, проте на фоні загальної тенденції не змінив своєї позиції в рейтингу, залишаючись на 22-му місці. Значення індексу змінилося на -0,1551 за два роки та залишається значно нижчим від відповідного середнього значення.

Таблиця 2.21

Індекс економічної ситуації в місті

Місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Луцьк	0,2223	22	0,1530	22	0,0672	22
Середнє	0,3373	-	0,2623	-	0,1967	-

* Складено автором на основі: [83].

Оцінюючи екологічну ситуацію в місті Луцьку, можна говорити про її відносно позитивний стан. Так, рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення є більше ніж у десять разів нижчим у місті Луцьку, порівняно з середнім показником в обласних центрах України (рис. 2.40).

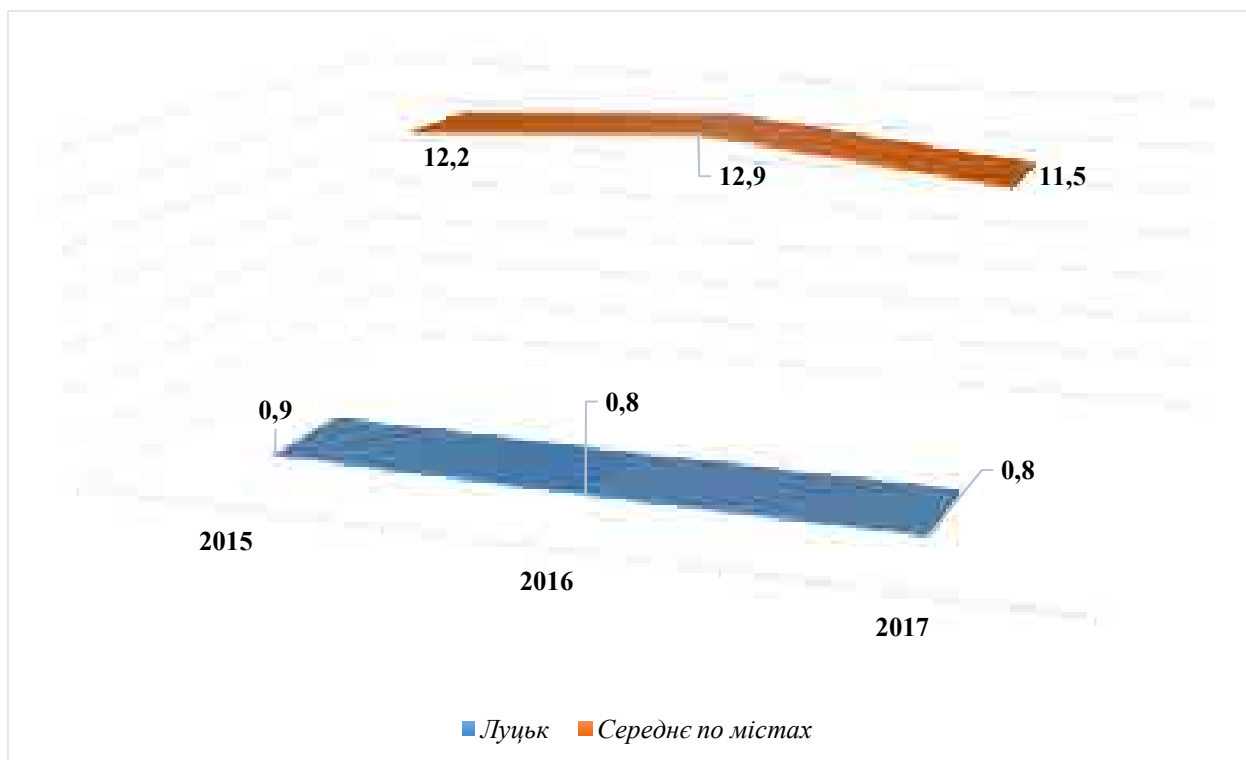

Рис. 2.40. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (тис .т)

* Складено та розраховано автором на основі [83].

Показник утворення та накопичення відходів у місті Луцьку також в рази нижчим середнього рівня в обласних центрах України (рис. 2.40).

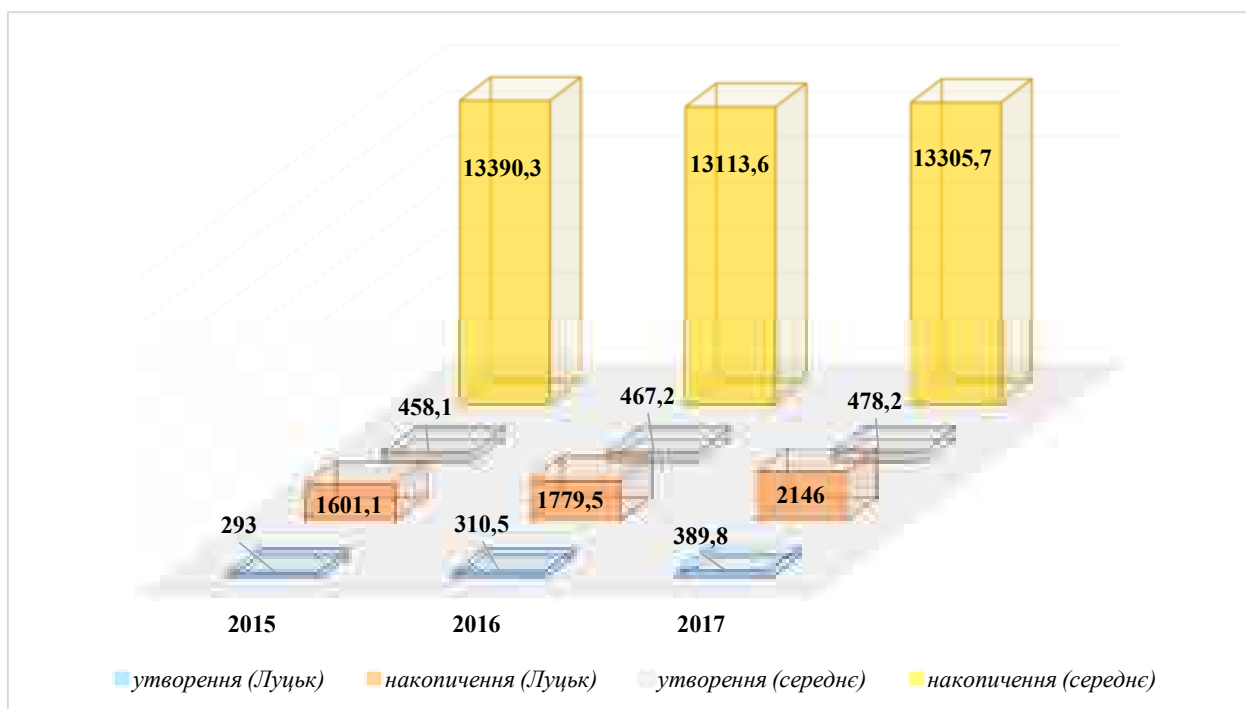

Рис. 2.41. Утворення та накопичення відходів, т

* Складено та розраховано автором на основі: [83].

Обсяги витрат на охорону навколишнього природного середовища та раціональне природокористування також значно нижчі від середнього рівня (рис. 2.42).

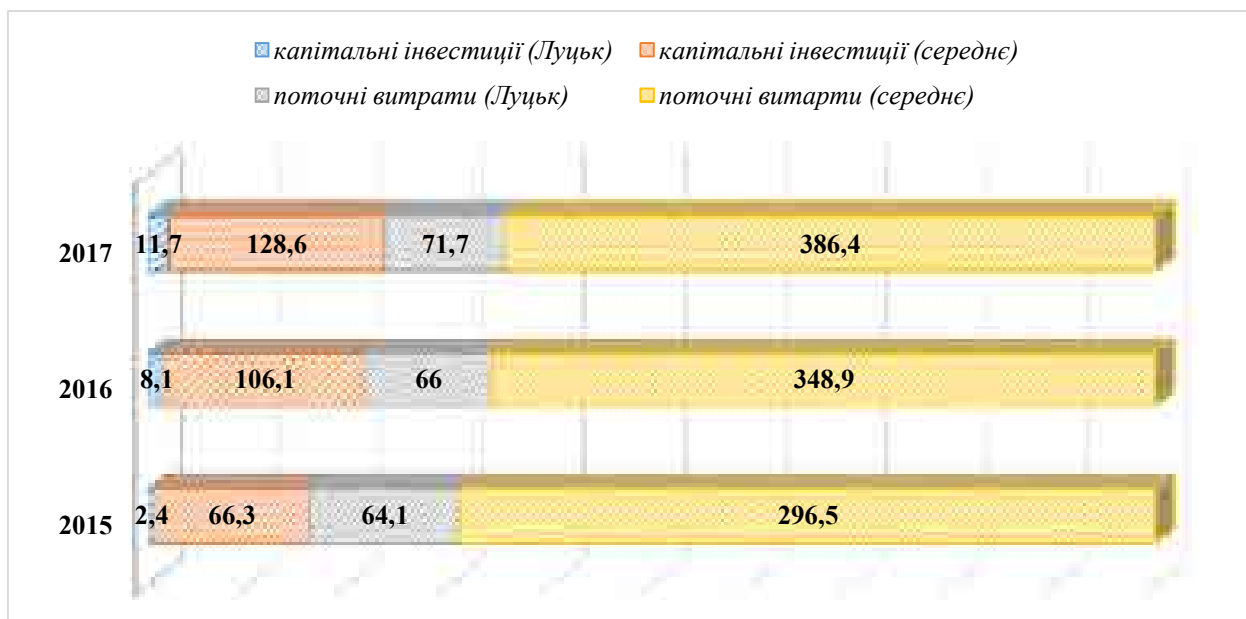

Рис. 2.42. Поточні та капітальні витрати на охорону навколишнього природного середовища, (у фактичних цінах; млн грн)

* Складено та розраховано автором на основі [83].

Загалом, згідно з індексом екологічної ситуації місто Луцьк займає 14 місце за підсумками 2017 р., значення індексу змінилося на -0,0108 (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

Індекс екологічної ситуації в місті

Місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Луцьк	0,5918	12	0,5883	13	0,5828	14
Середнє	0,5841	-	0,5675	-	0,5733	-

* Розраховано автором.

За інтегральним індексом сталого розвитку в період 2015–2017 рр. місто Луцьк покращило свої позиції, перемістившись із 22 місця на 19-те, попри погіршення значення індексу на -0,0272 (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Індекс сталого розвитку міст України

Місто	2015	Місце	2016	Місце	2017	Місце
Луцьк	0,2829	22	0,2651	21	0,2557	19
Середнє	0,3507	-	0,3263	-	0,3241	-

* Розраховано автором.

Отже, сталий розвиток міста Луцька в період 2015–2017 рр., відображає загальну тенденцію, притаманну більшості адміністративних центрів України: спостерігаємо незначне зменшення показника інтегрального індексу. Також відзначити, що порівняно з окремими містами такими як, наприклад, Житомир, Запоріжжя, Миколаїв, Рівне та Хмельницький, зміна значення розрахованого індексу є менш негативною, що дає змогу Луцьку, разом з деякими іншими містами (Вінницею, Дніпром, Кропивницьким і Херсоном), протягом досліджуваного періоду покращити свої позиції в рейтингу. Тобто негативні зміни, що відбуваються, є відносно повільними й не можуть вважатися критичними. Загальна ситуація, що відображає динаміку зміни

часткових та інтегрального індексів сталого розвитку міста Луцьк, відображено на рис. 2.43.

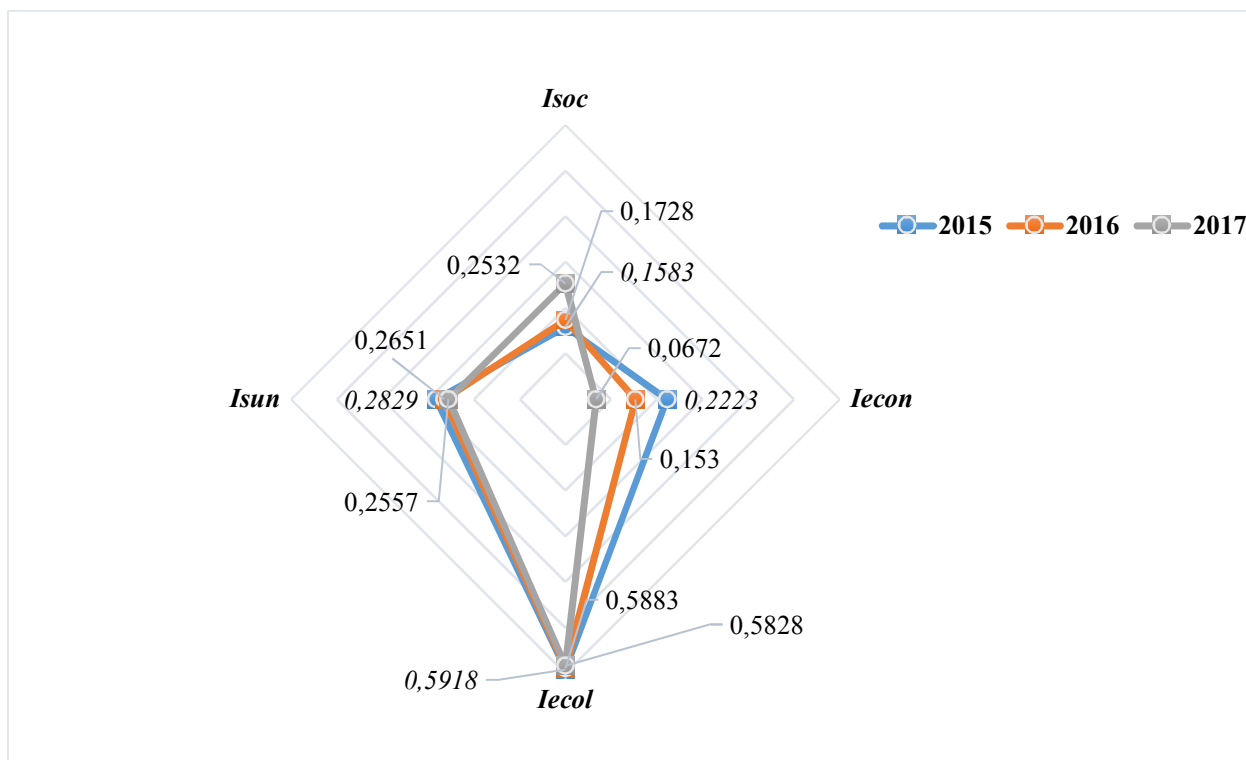

Рис. 2.43. Сталий розвиток міста Луцька

* Складено та розраховано автором.

Дані рис. 2.43 дають змогу попередньо оцінити рівень ефективності управління сталим розвитком міста Луцька як незадовільне. Тенденція до зменшення значення інтегрального індексу сталого розвитку свідчить про недосконалість наявного механізму організаційно-економічного забезпечення цього процесу.

Для розрахунку показника ефективності управління сталим розвитком Луцька нами проведено аналіз видатків бюджету міста за 2015, 2016 та 2017 рр. Згідно з даними представленими Луцькою міською радою щодо розподілу витрат бюджету міста були відібрані дані у розрізі видатків загального та спеціального фондів з розподілом на три відповідні сфери – соціальну, економічну та екологічну. Статті витрат згідно кодів та власне

найменування тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів представлено у додатку Є за 2015, 2016 та 2017 рр. відповідно (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Розподіл видатків бюджету міста Луцька

Напрямок	2015		2016		2017	
	грн	%	грн	%	грн	%
Соціальна сфера	421230895.00	38,70	506681102.00	36,78	789661700.00	58,00
Економічна діяльність	21257700.00	2,00	85072000.00	6,18	41366300.00	3,04
Екологія та природокористування	101500.00	0,01	902000.00	0,07	205000.00	0,01
Всього за рік	1088419826.00	100	1377623214.00	100	1361079,100.00	100

* Складено автором на основі [86, 87, 88].

Визначення рівня ефективності управління сталим розвитком міста здійснено за формулою:

$$E = \frac{I_i - I_{i-1}}{1 - q_i}, \quad (2.1)$$

де I – інтегральний індекс сталого розвитку міста,

q_i – обсяги витрат бюджету міста за категоріями, % до загального обсягу бюджету,

i – бюджетний рік.

Відповідно, значення E знаходиться в проміжку $-1 \geq E \leq 1$, що в свою чергу свідчить про ефективність управління сталим розвитком – чим ближче значення E до 1 тим ефективніший процес управління, і навпаки.

Результати проведених розрахунків, представлені в табл. 2.24, підтвердили попередні висновки щодо неефективності процесу управління сталим розвитком міста.

Таблиця 2.24

Визначення ефективності управління сталим розвитком у місті Луцьку

Індекс/показник ефективності	2015	2016	2017
Індекс розвитку соціальної сфери міста	0,1583	0,1728	0,2532
<i>Показник ефективності управління соціальною системою міста</i>	-	0,0229	0,1915
Індекс економічної ситуації в місті	0,2223	0,1530	0,0672
<i>Показник ефективності управління економічною системою міста</i>	-	-0,0739	-0,0885
Індекс екологічної ситуації в місті	0,5918	0,5883	0,5828
<i>Показник ефективності управління екологічною системою міста</i>	-	-0,0037	-0,0055
Інтегральний індексу сталого розвитку міста	0,2829	0,2651	0,2557
<i>Показник ефективності управління сталим розвитком міста</i>	-	-0,0312	-0,0241

**Розраховано автором.*

Спостерігається коливання показника оцінки ефективності в проміжку $-1 \geq E \leq 1$ й станом на 2017 р. для Луцька дорівнює $E = -0,0241$, що свідчить про відсутність дієвого механізму управління сталим розвитком міста.

Таким чином, підтверджується необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму управління сталим розвитком міста. Розробка напрямків удосконалення існуючого механізму проводитиметься на основі здійснення моделювання процесів сталого розвитку міста за допомогою використання загальноприйнятих в економічній науці методів, зокрема, з використанням кореляційно-регресійного аналізу.

Висновки до розділу 2

1. Виявлення та аналіз регіональних передумов сталого розвитку міст України, тобто обставин, які сформовані в тій чи іншій адміністративно-територіальній одиниці, дозволяють дослідити середовище, в якому відбувається розвиток міста у відповідному регіональному просторі.

2. Можна говорити про стабільність розвитку соціальної сфери у більшості областей України, яка в своїй більшості є задовільними. спостерігається значна регіональна диференціація за показниками, що характеризують регіональні економічні передумови сталого розвитку міст, які у більшості регіонів України вони є також відносно задовільними. Екологічна ситуація в областях України, що дозволяє охарактеризувати регіональні екологічні передумови сталого розвитку міст – відносно задовільна. За результатами проведених розрахунків можна зробити висновок, що регіональні передумови сталого розвитку міст в Україні є нерівнозначними, та в своїй більшості мають відносно задовільний рівень. Можна стверджувати, що регіональні передумови сталого розвитку міст в Україні є недостатньо сприятливими.

3. Можна говорити про відносну стабільність розвитку соціальної сфери у більшості обласних центрів України, рівень якої в своїй більшості є задовільним. Рівень економічної та екологічної ситуацій в обласних центрах України, в своїй більшості також є задовільним. Відповідно рівень сталого розвитку міст України є низькими. Виключенням є лише місто Київ.

4. Значення індексу ефективності управління сталим розвитком E знаходиться у проміжку $-1 \geq E \leq 1$, що в свою чергу свідчить про ефективність управління сталим розвитком – чим ближче значення E до 1 тим ефективнішим є процес управління, і навпаки. Для міста Луцька цей показник є від’ємним, отже процес управління є неефективним.

Основні положення другого розділу дисертаційної роботи відображено в працях дисертанта [20, 22, 22, 29, 181].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ МІСТА

3.1. Моделювання та напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів

За результатами оцінки сталого розвитку адміністративних центрів України можна констатувати відносно задовільну ситуацію – 17 із 22 міст мають задовільне та низьке значення інтегрального індексу, аналогічні значення 18 – за частковим індексом розвитку соціальної сфери, 20 – за частковим індексом економічної, та 1 – за частковим індексом екологічної ситуації.

Аналіз ефективності управління сталим розвитком міста, проведений на основі адміністративного центру, що займає 19 місце в підсумковому рейтингу за значенням інтегрального індексу, тобто був відібраний як еталонний для проведення дослідження, а саме міста Луцька, дав цілком передбачуваний результат: управління сталим розвитком міста є неефективним. Відповідно існує гостра необхідність розробки напрямів підвищення ефективності управління сталим розвитком міста, що міститиме загальний алгоритм дій, набір принципів, методів й інструментів для досягнення кінцевої мети – підвищення якості та комфортності життя мешканців.

Обґрунтовуючи доцільність удосконалення управління сталим розвитком міста, звернемо увагу на думку О. Карлової, яка зазначає, що «концепції розвитку в умовах соціально-орієнтованої економіки вимагають удосконалення системи управління міст з деформованою соціальною інфраструктурою» [51, с. 6].

І. Буднікевич зазначає, що «поява у формулюванні стратегічних цілей міст термінів «комфортне місце проживання», «комфортні умови ведення бізнесу», «комфортні умови інвестування», «комфортні умови відвідування» характеризує переорієнтацію стратегічних планів розвитку населених пунктів з об'єктів муніципального управління (житловий фонд, благоустрій та навколишнє середовище, транспорт, освіта, працевлаштування, державне управління) до інтересів цільових аудиторій (населення, бізнес-середовище, інвестори, туристи) на користь більш чіткої структуризації цілей і завдань, установленні конкретніших і вимірних цілей» [8, с. 297].

Основою для прийняття управлінських рішень щодо розробки й реалізації напрямів підвищення стратегічного управління сталим розвитком міста виступають результати моделювання, що включають побудову множинної регресійної моделі з використанням методів кореляційно-регресійного аналізу.

Взаємозв'язок міста та регіону, у якому воно розміщене, є прямо пропорційним, проте його фактичний рівень може бути як низьким, так і високим. Причому високий рівень залежності між містом та регіоном не завжди має позитивний характер. Вважаємо, що його рівень повинен бути відносно задовільним, адже в такому разі розвиток обох просторових систем відбуватиметься гармонійно.

Для аналізу впливу регіональних передумов на розвиток міст України нами побудовано поля кореляційної залежності між відповідними регіональними й міськими індексами розвитку соціальної системи, економічної та екологічної ситуацій (Додаток Ж).

На основі проведеного аналізу отримано такі рівняння регресійної залежності:

$$y = 0,1141x + 0,5148; R^2 = 0,0049 \quad (3.1)$$

що відображає рівень кореляції між регіональним і міським індексами розвитку соціальної сфери та, відповідно, свідчить про низький взаємозв'язок;

$$y = 0,0176x + 0,1896; R^2 = 0,0002 \quad (3.2)$$

що відображає рівень кореляції між регіональним і міським індексами економічної ситуації, що також свідчить про низький взаємозв'язок;

$$y = 0,1141x + 0,5148; R^2 = 0,0049 \quad (3.3)$$

що відображає рівень кореляції між регіональним і міським індексами екологічної ситуації й також свідчить про низький взаємозв'язок;

$$y = 0,1836x + 0,2528; R^2 = 0,0305 \quad (3.4)$$

що відображає рівень кореляції між регіональним і міським індексами сталого розвитку, де теж спостерігаємо низький взаємозв'язок.

Отже, можна стверджувати про наявний, проте не визначальний вплив регіональних передумов на власне сталий розвиток міста.

Наступним етапом процесу моделювання було проведення аналізу взаємозв'язку часткового індексу розвитку соціальної сфери міста I_{soc} та дев'яти параметрів, що його формують. Для того щоб переконатись у відсутності явища мультиколінеарності, нами побудовано матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	X_1^{soc}	X_2^{soc}	X_3^{soc}	X_4^{soc}	X_5^{soc}	X_6^{soc}	X_7^{soc}	X_8^{soc}	X_9^{soc}	I_{soc}
X_1^{soc}	1	0,5295	0,9849	-0,6877	0,8066	-0,5169	0,9164	0,9965	0,9711	0,9255
X_2^{soc}	0,5295	1	0,5084	-0,4642	0,2563	-0,1131	0,4039	0,5424	0,6578	0,6578
X_3^{soc}	0,9849	0,5084	1	-0,7533	0,8588	-0,5294	0,9474	0,9799	0,9538	0,9229
X_4^{soc}	-0,6877	-0,4642	-0,7533	1	-0,6485	0,3585	-0,7698	-0,6732	-0,7102	-0,7087
X_5^{soc}	0,8066	0,2563	0,8588	-0,6485	1	-0,5757	0,8262	0,8006	0,7724	0,7433
X_6^{soc}	-0,5169	-0,1131	-0,5294	0,3585	-0,5757	1	-0,4159	-0,5010	-0,4057	-0,2115
X_7^{soc}	0,9164	0,4039	0,9474	-0,7698	0,8262	-0,4159	1	0,9094	0,9163	0,9033
X_8^{soc}	0,9965	0,5424	0,9799	-0,6732	0,8006	-0,5010	0,9094	1	0,9723	0,9308
X_9^{soc}	0,9711	0,5867	0,9538	-0,7102	0,7724	-0,4057	0,9163	0,9723	1	0,9604
I_{soc}	0,9255	0,6578	0,9229	-0,7087	0,7433	-0,2115	0,9033	0,9308	0,9604	1

**Розраховано автором.*

Як бачимо, вплив відібраних факторів на розвиток соціальної сфери міста неоднорідний, проте у своїй більшості значний. Водночас між ними фактично відсутнє явище автокореляції.

За допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel було здійснено розрахунок пересійної статистики та проведено дисперсійний аналіз (табл. 3.2, 3.3).

Таблиця 3.2

Регресійна статистика

Множинний R	1
R-квадрат	1
Нормований R-квадрат	1
Стандартна похибка	0
Спостереження	22

**Розраховано автором.*

Таблиця 3.3

Результати дипресійного аналізу

Складові рівняння	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %
Y	0,1111	0,0001	2193,4933	0,0000	0,1110	0,1112
X 1	0,1112	0,0004	258,6856	0,0000	0,1102	0,1121
X 2	0,1111	0,0000	2528,0020	0,0000	0,1110	0,1112
X 3	0,0004	0,0003	1,0843	0,2995	-0,0004	0,0011
X 4	0,0001	0,0001	1,1911	0,2566	-0,0001	0,0002
X 5	0,1111	0,0001	1450,8037	0,0000	0,1109	0,1113
X 6	0,1111	0,0000	4248,4577	0,0000	0,1111	0,1112
X 7	0,1110	0,0001	923,2622	0,0000	0,1108	0,1113
X 8	0,1106	0,0003	319,3081	0,0000	0,1099	0,1114
X 9	0,1114	0,0002	700,5911	0,0000	0,1110	0,1117

* Розраховано автором.

Множинна регресійна модель розвитку соціальної сфери міста має такий вигляд (формула 3.5):

$$I_{soc} = 0,1111 + 0,1112X_1^{soc} + 0,1111X_2^{soc} + 0,0004X_3^{soc} + 0,0001X_4^{soc} + 0,1111X_5^{soc} + 0,1111X_6^{soc} + 0,1110X_7^{soc} + 0,1106X_8^{soc} + 0,1114X_9^{soc}, \quad (3.5)$$

де

I_{soc} – частковий індекс розвитку соціальної сфери в місті;

$X_1^{soc} \dots X_9^{soc}$ – відповідний параметр розвитку соціальної системи міста.

Перевірку достовірності запропонованої моделі (3.5) здійснено за допомогою побудови її графічної інтерпретації (Додаток Ж). На рисунку Ж.5 видно, що графік фактичного й розрахованого значення часткового індексу розвитку соціальної сфери міста накладаються один на одного, що, зі свого боку, свідчить про її достовірність та відсутність похибок у виконаних розрахунках.

На другому етапі проведено аналіз взаємозв'язку часткового індексу економічної ситуації в місті I_{econ} та семи параметрів, що його формують. Щоб переконатись у відсутності явища мультиколінеарності, нами побудовано матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	X_1^{econ}	X_2^{econ}	X_3^{econ}	X_4^{econ}	X_5^{econ}	X_6^{econ}	X_7^{econ}	I_{econ}
X_1^{econ}	1	-0,1944	0,9802	-0,1548	0,9921	0,9957	0,7350	0,9522
X_2^{econ}	-0,1944	1	-0,1903	0,3102	-0,1882	-0,1947	0,0369	-0,0053
X_3^{econ}	0,9802	-0,1903	1	-0,2250	0,9954	0,9868	0,7276	0,9330
X_4^{econ}	-0,1548	-0,3102	-0,2250	1	-0,1985	-0,1637	-0,2798	-0,0593
X_5^{econ}	0,9921	-0,1882	0,9954	-0,1985	1	0,9952	0,7325	0,9455
X_6^{econ}	0,9957	-0,1947	0,9868	-0,1637	0,9952	1	0,6996	0,9423
X_7^{econ}	0,7350	0,0369	0,7276	-0,2798	0,7325	0,6996	1	0,8215
I_{econ}	0,9522	-0,0053	0,9330	-0,0593	0,9455	0,9423	0,8215	1

*Розраховано автором.

Як бачимо, вплив відібраних факторів на економічну ситуацію в місті неоднорідний, але здебільшого суттєвий. Водночас між ними фактично відсутнє явище автокореляції.

Використовуючи нові дані проводимо аналогічні розрахунки використовуючи програмне забезпечення Microsoft Excel (табл. 3.5, 3.6).

Таблиця 3.5

Регресійна статистика

Множинний R	1
R-квадрат	1
Нормований R-квадрат	1
Стандартна похибка	2,73E-05
Спостереження	22

*Розраховано автором.

Таблиця 3.6

Результати дисперсійного аналізу

Складові рівняння	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %
Y	0	0	-1,9577	0,0705	-0,0001	0
X 1	0,1432	0,0005	308,9409	0,0000	0,1422	0,1442
X 2	0,1429	0,0000	4545,3834	0,0000	0,1428	0,1430
X 3	0,1432	0,0004	373,6709	0,0000	0,1424	0,1440
X 4	0,1429	0,0000	4823,6174	0,0000	0,1428	0,1429
X 5	0,1429	0,0006	224,1479	0,0000	0,1415	0,1443
X 6	0,1422	0,0006	250,1899	0,0000	0,1410	0,1434
X 7	0,1428	0,0000	2993,6615	0,0000	0,1427	0,1429

*Розраховано автором.

Множинна регресійна модель економічної ситуації в місті має вигляд (формула 3.6):

$$I_{econ} = 0 + 0,1432X_1^{econ} + 0,1429X_2^{econ} + 0,1432X_3^{econ} + 0,1429X_4^{econ} + 0,1429X_5^{econ} + 0,1422X_6^{econ} + 0,1428X_7^{econ}, \quad (3.6)$$

де

I_{econ} – частковий індекс розвитку економічної ситуації в місті;

$X_1^{econ} \dots X_7^{econ}$ – відповідний параметр економічної ситуації в місті.

Перевірку достовірності запропонованої моделі (3.6) здійснено за допомогою побудови її графічної інтерпретації (додаток Ж). На рис. Ж.6 видно, що графік фактичного й розрахованого значень часткового індексу економічної ситуації в місті накладаються один на одного, що засвідчує її достовірність і відсутність похибок у розрахунках відповідних значень цього часткового індексу на основі нормованих статистичних даних.

На третьому етапі проведено аналіз взаємозв'язку часткового індексу екологічної ситуації в місті I_{ecol} та семи параметрів, що його формують. Щоб переконатись у відсутності явища мультиколінеарності, нами побудовано матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	X_1^{ecol}	X_2^{ecol}	X_3^{ecol}	X_4^{ecol}	X_5^{ecol}	I_{ecol}
X_1^{ecol}	1	0,892557	0,524526	-0,68686	0,79287	0,9522
X_2^{ecol}	0,892557	1	0,626284	-0,59467	-0,67629	-0,0053
X_3^{ecol}	0,524526	0,626284	1	-0,24873	-0,27599	0,9330
X_4^{ecol}	-0,68686	-0,59467	-0,24873	1	0,884559	-0,0593
X_5^{ecol}	-0,79287	-0,67629	-0,27599	0,884559	1	0,9455
I_{ecol}	0,9522	-0,0053	0,9330	-0,0593	0,9455	1

*Розраховано автором.

Як бачимо, вплив відібраних факторів на екологічну ситуацію в місті, як і в попередніх випадках, неоднорідний, проте переважно суттєвий. Водночас між ними фактично відсутнє явище автокореляції.

Таблиця 3.8

Регресійна статистика

Множинний R	0,8221
R-квадрат	0,6758
Нормований R-квадрат	0,5745
Стандартна похибка	0,0905
Спостереження	22

*Розраховано автором.

Таблиця 3.9

Результати дипресійного аналізу

Складові рівняння	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %
Y	-0,0508	0,1248	-0,4072	0,6892	-0,3154	0,2137
X 1	0,4554	0,2025	2,2491	0,0389	0,0262	0,8846
X 2	-0,0186	0,2141	-0,0867	0,9320	-0,4725	0,4354
X 3	0,1920	0,0905	2,1214	0,0499	0,0001	0,3839
X 4	0,2428	0,1653	1,4686	0,1613	-0,1077	0,5932
X5	0,2690	0,2104	1,2787	0,2192	-0,1770	0,7150

*Розраховано автором.

Множинна регресійна модель екологічної ситуації в місті має такий вигляд:

$$I_{ecol} = -0,0508 + 0,4554X_1^{ecol} - 0,0186X_2^{ecol} + 0,1920X_3^{ecol} + 0,2428X_4^{ecol} + 0,2690X_5^{ecol}, \quad (3.7)$$

де

I_{ecol} – частковий індекс розвитку економічної ситуації в місті;

$X_1^{ecol} \dots X_5^{ecol}$ – відповідний параметр екологічної ситуації в місті.

Перевірку достовірності запропонованої моделі (3.7) здійснено за допомогою побудови її графічної інтерпретації (Додаток Е). На рис. Ж.7 видно, що графік фактичного та розрахованого значень часткового індексу економічної ситуації в місті практично накладаються один на одного:

відхилення в розміщенні точок меншого значення стандартної похибки, визначеної під час дисперсійного аналізу (табл. 3.9), що свідчить про достовірність побудованої моделі й відсутність похибок у розрахунках відповідних значень цього часткового індексу на основі нормованих статистичних даних.

Четвертий етап – аналіз взаємозв'язку інтегрального показника сталого розвитку міста та часткових індексів розвитку соціальної сфери, економічної й екологічної ситуацій у місті. На основі обраних показників установлюється наявність кореляційного зв'язку між ознаками $X_1(I_{soc})$, $X_2(I_{econ})$, $X_3(I_{ecol})$ та $Y(I_{sun})$ за допомогою використання графічного методу та методу аналітичного групування. Для цього будуються кореляційні поля залежності між відповідними ознаками.

На рис. 3.1. зображено кореляційне поле залежності між частковим індексом розвитку соціальної сфери міста I_{soc} та інтегральним індексом сталого розвитку I_{sun} , що попередньо дає підставу стверджувати про наявний високий рівень залежності між ознаками Y і X_1 .

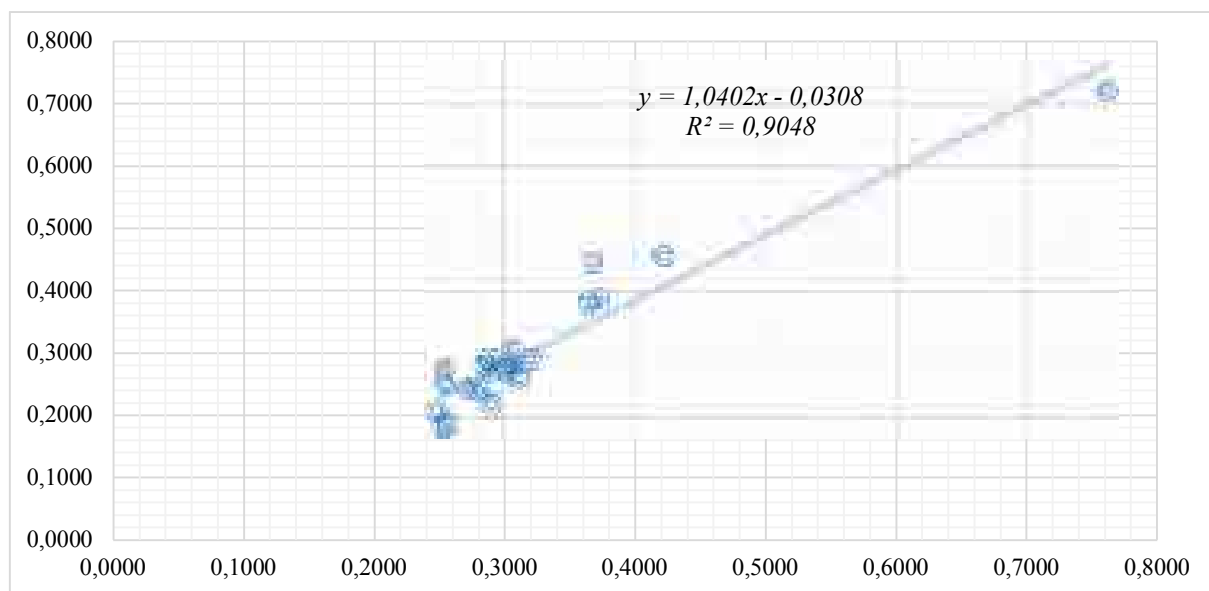

Рис. 3.1. Кореляційне поле залежності між індексом розвитку соціальної сфери в місті та інтегральним індексом сталого розвитку міста*

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

Представлене на рис. 3.2. кореляційне поле залежності між ознаками Y та X_2 також свідчить про достатньо високий рівень залежності між ними.

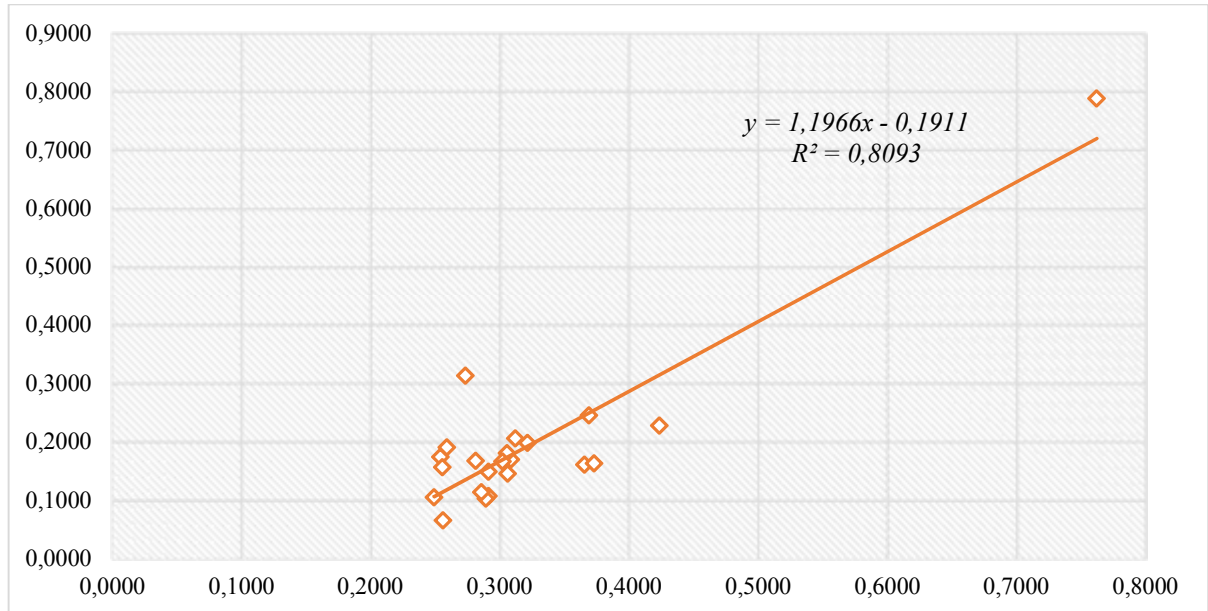

Рис. 3.2. Кореляційне поле залежності між індексом економічної ситуації в місті та інтегральним індексом сталого розвитку міста

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

На рис. 3.3 зображено кореляційне поле залежності між ознаками Y та X_3 , що також свідчить про нижчий, ніж у попередніх двох випадках, проте достатньо високий рівень залежності між ними.

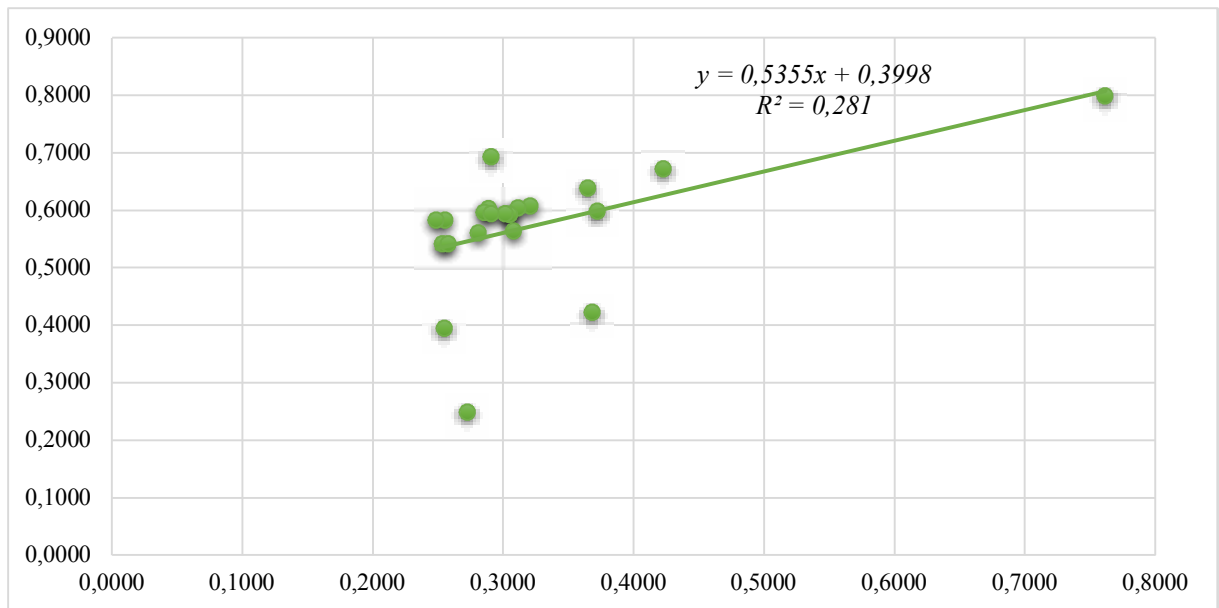

Рис. 3.3. Кореляційне поле залежності між індексом екологічної ситуації в місті та інтегральним індексом сталого розвитку міста

**Побудовано автором на основі власних розрахунків.*

Дані, представлені на кореляційних полях, дають змогу передбачити наявність лінійної кореляційної залежності між ознаками. Передбачаємо, що найвищий рівень залежності буде між ознаками X_1 та Y , найнижчий – між X_3 і Y . Відповідно до розміщення точок від нижнього лівого до верхнього правого кута на рис. 3.2 та 3.3 можна стверджувати про прямий характер зв'язку.

На основі побудованих графіків, для визначення кореляційного взаємозв'язку між ознаками X_1 , X_2 , X_3 і Y нами також отримано рівняння регресійної залежності для кожного часткового й інтегрального індексу попарно (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Кореляційне взаємозв'язок на основі даних інтегрального аналізу

Зміст взаємозв'язку	Регресійна залежність	Складові рівняння
Вплив соціальної сфери на сталий розвиток міста	$y = 1,0402x - 0,0308;$ $R^2 = 0,9048$	y – інтегральний індекс сталого розвитку міста (I_{sun}) x – індекс розвитку соціальної сфери міста (I_{soc})
Вплив економічної ситуації на сталий розвиток міста	$y = 1,1966x - 0,1911;$ $R^2 = 0,8093$	y – інтегральний індекс сталого розвитку міста (I_{sun}); x – індекс економічної ситуації в місті (I_{econ})
Вплив екологічної ситуації на сталий розвиток міста	$y = 0,5355x + 0,3998;$ $R^2 = 0,281$	y – інтегральний індекс сталого розвитку міста (I_{sun}); x – індекс екологічної ситуації в місті (I_{ecol})

**Побудовано автором.*

Для того щоб переконатись у відсутності явища мультиколінеарності між ознаками, нами побудовано матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Матриця парних коефіцієнтів кореляції

Індекс	Інтегральний індекс сталого розвитку міста (I_{sun}) – Y	Індекс розвитку соціальної сфери міста (I_{soc}) – X_1	Індекс економічної ситуації в місті (I_{econ}) – X_2	Індекс екологічної ситуації в місті (I_{ecol}) – X_3
Інтегральний індекс сталого розвитку міста (I_{sun}) – Y	1	0,9512	0,8996	0,5301
Індекс розвитку соціальної сфери міста (I_{soc}) – X_1	0,9512	1	0,7963	0,4145
Індекс економічної ситуації в місті (I_{econ}) – X_2	0,8996	0,7963	1	0,2341
Індекс екологічної ситуації в місті (I_{ecol}) – X_3	0,5301	0,4145	0,2341	1

** Побудовано автором на основі власних розрахунків.*

Як бачимо, усі часткові індекси рівня сталого розвитку міста суттєво впливають на інтегральний індекс. Водночас між частковими індексами сталого розвитку відсутня автокореляція.

Таблиця 3.12

Регресійна статистика

Множинний R	0,9987
R-квадрат	0,9974
Нормований R-квадрат	0,9969
Стандартна похибка	0,0060
Спостереження	22

*Побудовано автором.

Таблиця 3.13

Результати дисресійного аналізу

Складові рівняння	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %
Y	-0,006	0,007	-0,8835	0,3886	-0,0210	0,0086
X 1	0,464	0,020	23,3464	0,0000	0,4222	0,5057
X 2	0,335	0,015	21,8847	0,0000	0,3026	0,3668
X 3	0,213	0,013	15,9426	0,0000	0,1853	0,2415

*Побудовано автором.

Отже, множинна регресійна модель сталого розвитку міста (формула 3.8) має вигляд:

$$I_{sun} = -0,006 + 0,464I_{soc} + 0,335I_{econ} + 0,213I_{ecol}, \quad (3.8)$$

де

I_{sun} – інтегральний індекс сталого розвитку міста;

I_{soc} – індекс розвитку соціальної сфери в місті;

I_{econ} – індекс економічної ситуації в місті;

I_{ecol} – індекс екологічної ситуації в місті.

Отримані коефіцієнти регресійної моделі свідчать про таке:

-0,006 – це коефіцієнт, який показує значення Y, якщо всі використовувані в моделі фактори дорівнюватимуть 0. Цей коефіцієнт відображає вплив факторів, котрі не враховані в моделі;

0,464– коефіцієнт, що показує вагомість впливу фактора $X_1(I_{soc})$ на Y , тобто те, як розвиток соціальної сфери міста впливає на загальний рівень його сталого розвитку. Значення 0,464 свідчить, що цей вплив становить понад 46 % та, відповідно, є досить суттєвим;

0,335 – коефіцієнт впливу економічної ситуації в місті на загальний рівень його сталого розвитку. Відповідно до моделі, цей фактор має вплив дещо менший за попередній і становить 33,5 %;

0,213 – коефіцієнт впливу екологічної ситуації на загальний рівень його сталого розвитку. Відповідно до моделі, вплив цього фактора найменш значимий та становить 21,3 %.

Одним з методів перевірки достовірності запропонованої множинної регресійної моделі (3.8) є побудова її графічної інтерпретації, що містить порівняння значень інтегрального індексу сталого розвитку міста, розрахованих попередньо та на її основі (рис. 3.4).

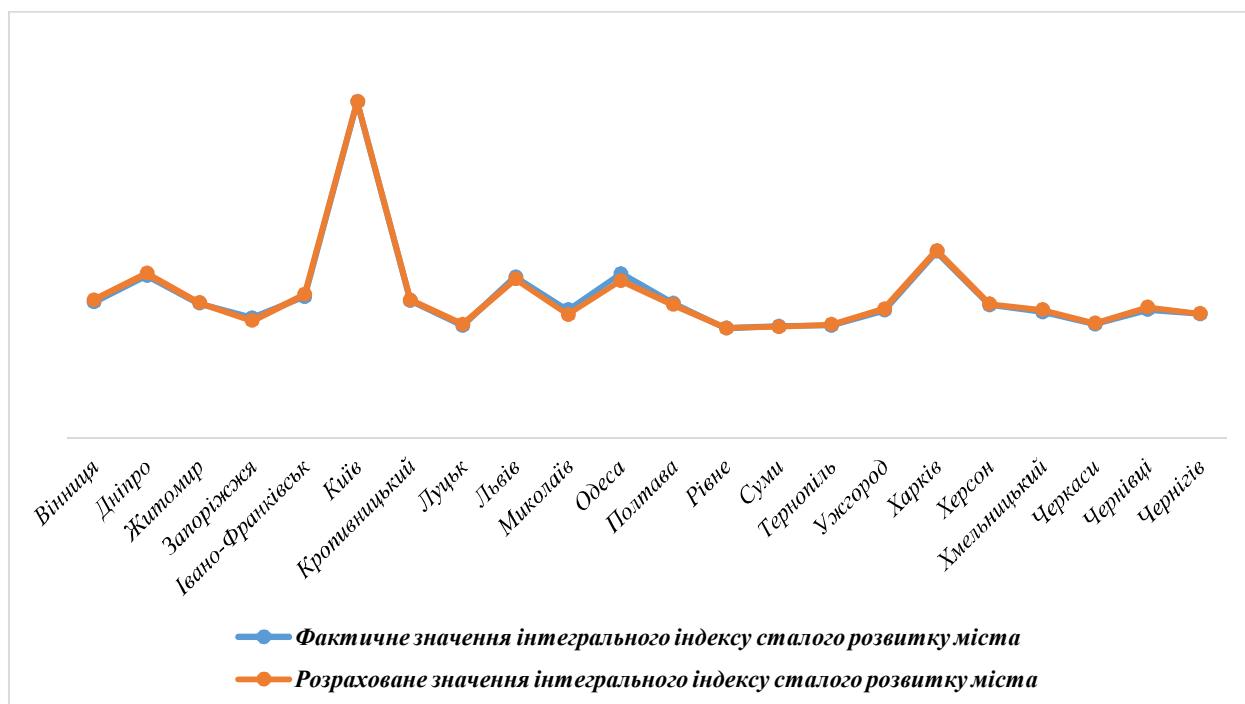

Рис. 3.4. Порівняння фактичного й розрахованого значень інтегрального індексу сталого розвитку міста*

*Побудовано автором.

Кореляційно-регресійний аналіз, зазвичай, проводять для обмеженої за обсягом сукупності змінних, тому параметри рівняння регресії (показники регресії й кореляції), коефіцієнти кореляції та детермінації можуть бути деформовані дією випадкових факторів. Щоб перевірити, наскільки ці показники характерні для всієї сукупності та чи не є вони результатом випадкових обставин, здійснюється перевірка адекватності побудованої моделі – відповідність її фактичним статистичним даним.

Для аналізу загальної якості рівняння лінійної багатфакторної регресії використовують множинний коефіцієнт детермінації, так званий квадрат коефіцієнта множинної кореляції R . Множинний коефіцієнт детермінації визначає частку варіації результативної ознаки, зумовлену зміною факторних ознак, що входять до багатфакторної регресійної.

Коефіцієнт детермінації R^2 приймає значення в діапазоні від нуля до одиниці: $0 \leq R^2 \leq 1$.

Чим більший R^2 , тим більша частина дисперсії результативної ознаки (Y) пояснюється рівнянням регресії й тим краще рівняння регресії описує вихідні дані. За відсутності залежності між (Y) і (X) коефіцієнт детермінації R^2 буде близьким до нуля.

Згідно з нашими розрахунками, $R^2=0,9974$. Це свідчить, що на 99,7 % параметри моделі пояснюють залежність і зміну результатного фактора Y . Отриманий результат указує на високу якість запропонованої моделі та точність підбору рівняння регресії.

Перевірку значущості рівняння регресії можливо здійснити на основі обчислення F -критерію Фішера, за допомогою якого оцінюють якість регресійної моделі в цілому, а також її параметрів.

Оцінку значущості рівняння регресії в цілому проводять на основі F-критерію Фішера, якому передую дисперсійний аналіз. F-тест оцінювання якості рівняння регресії складається з перевірки гіпотези H_0 статистичної незначущості рівняння регресії й показника тісноти зв'язку.

Для цього виконується порівняння фактичного $F_{\text{факт}}$ і критичного (табличного) $F_{\text{табл}}$ значень F-критерію Фішера. Значення F-критерію Фішера відображене в табл. 3.13 протоколу Excel. $F_{\text{фактичне}} = 2264,3859$.

$F_{\text{табл}}$ – максимально можливе значення критерію під впливом випадкових чинників при таких ступенях свободи й рівнях значущості α . Фактичне значення F-критерію Фішера порівнюється з табличним значенням $F_{\text{табл}}(\alpha, k_1, k_2)$ при заданому рівні значимості α і ступенях свободи $k_1 = m$ та $k_2 = n - m - 1$. Якщо $F_{\text{табл}} < F_{\text{факт}}$, то H_0 – гіпотеза про випадкову природу оцінюваних характеристик відхиляється й визнаються їх статистична значимість і надійність. Якщо $F_{\text{табл}} > F_{\text{факт}}$, тоді H_0 – гіпотеза не відхиляється й признається статистична незначимість, ненадійність рівняння регресії.

Табличне значення F-критерію при довірчій імовірності 0,95 при $k_1 = k = 3$ і $k_2 = 21$ становить 3,072. Згідно з нашими розрахунками для запропонованої моделі $F_{\text{табл}} = 590,85$, що значно перевищує його табличне значення. На основі цього можна зробити висновок про статистичну значимість обраних факторів і надійність побудованої регресійної моделі.

При чисельності об'єктів аналізу до 30 одиниць виникає необхідність перевірки значущості (суттєвості) кожного коефіцієнта регресії. При цьому з'ясовують, наскільки обчислені параметри характерні для відображення комплексу умов: чи не є отримані значення параметрів результатами дії випадкових причин. Значимість коефіцієнтів простої лінійної регресії (стосовно сукупностей, у яких $n < 30$) визначають за допомогою t-критерію

Стьюдента. При цьому обчислюють фактичні значення t-критерію для параметрів рівняння.

Розрахункові значення t-критерію Стьюдента для коефіцієнтів рівняння регресії X_1 , X_2 , X_3 наведено в четвертому стовпці табл. 3.13 протоколу Excel. Табличне значення t-критерію при 5 % рівні значущості й ступенях свободи 7 становить 2,07. Його можна знайти за допомогою СТЬЮДРАСПОБР функції в Excel.

Відтак розраховані значення для змінних факторів X_1 , X_2 , X_3 значно перевищують табличне. На основі цього можна стверджувати про те, що зв'язок між змінними й результатним показником рівняння регресії не є випадковим.

Отже, результати моделювання можуть бути використані для розробки й реалізації управлінських рішень у напрямі досягнення стратегічних цілей сталого розвитку.

Виходячи з необхідності розв'язання специфічних проблем, які притаманні містам, саме за допомогою застосування системи стратегічного управління можливо запроваджувати та реалізовувати цільові орієнтири сталого розвитку.

Стратегії розвитку міст усе більше стають потребою завдяки прогресивним процесам урбанізації й інтенсифікації процесів зростання міст. Відсутність належного територіального планування робить так звані міжміські райони, особливо у великих агломераціях, залежними від процесів швидкої, неконтрольованої та хаотичної урбанізації. Унаслідок цього перестає бути ефективною інтеграція інфраструктури як із технічною, так і із соціального погляду. Відсутність контакту між сусідніми містами, межі яких стихійно розширюються, утворює просторову деградацію та викликає

загострення соціальних, економічних й екологічних проблем. Процес розвитку, безумовно, не є стійким.

Погоджуємося з думкою О. Карлової, що «головною метою стратегічного управління є поліпшення якості життя міського співтовариства, яке реалізується через максимальне задоволення потреб громадян (особисте і суспільне споживання); можливість здійснення громадянами економічної діяльності (сприятливе підприємницьке середовище, робочі місця); висока якість міського середовища (екологія, благоустрій, культурне середовище тощо)» [54, с. 95–96].

За Г. Жаворонковою, «стратегічне управління є особливий вид управління, що зосереджується на ключових питаннях виконання місії організації, орієнтує на своєчасне реагування на виклики зовнішнього середовища й на внесення необхідних змін у структуру, робочі процедури, баланс ресурсів для набуття «силового» поля відповідного впливу на оточення й закріплення конкурентних переваг, які забезпечують самозбереження й розвиток організації в довгостроковій перспективі» [41, с. 28].

Хоча стратегічне управління та стратегічне планування виступають запорукою дієвості та ефективності будь-якої діяльності, їх методологія протягом багатьох років розвивалася досить повільно. Сучасне стратегічне управління й планування розвитком міста є результатом поширення концепції публічного менеджменту як ефективного методу розробки та реалізації сучасної регіональної політики.

Погоджуємося з думкою С. Запорожця, що рішення, які пов'язані з забезпеченням розвитку міста, досить часто мають інтуїтивний характер. Тому стратегічне планування, програмна й проектна діяльність виступають важливим елементом у стратегічному управлінні розвитком міста. На думку

вченого, «стратегічне планування» є одним із видів управлінської діяльності, спрямованої на вдосконалення інвестиційної політики міськради; адаптацію міста до зовнішнього середовища; організацію координації підрозділів міськради; прогнозування розвитку міського господарства. Стратегічне планування визначає сукупність головних цілей міського управління, а так само основні способи їх досягнення. Планування можна поділити на чотири основні групи залежно від:

- тривалості процесу планування;
- орієнтації на конкретні цілі розвитку міста;
- тимчасової орієнтації розвитку міста;
- ступеня невизначеності в плануванні.

Міськрада, будучи суб'єктом соціально-економічного розвитку міста, сама визначає напрями своєї діяльності [48].

Новими ключовими напрямками стратегічного менеджменту є стратегії розвитку міст і територій (або в ширшому значенні функціональних районів); стратегії розвитку міських центрів (Town Center Management, TCM); маркетингові стратегії; галузеві стратегії.

І. Буднікевич окреслює «декілька моделей стратегічного розвитку міст: «місто-підприємець», «клієнто-орієнтоване місто», «комфортне місто», «креативне місто», «відкрите місто», «розумне місто» (автор визнає, що цей список не є усталеним і в кожному окремому випадку він може коректуватися). Для деяких міст обрана модель є єдиною, інші розвивається в рамках декількох, відповідно до сучасних тенденцій розвитку економіки з індустріальної («місто-підприємець», «клієнтоорієнтоване місто») до постіндустріальної («комфортне місто», «креативне місто») та далі – до постеконічної («відкрите місто», «розумне місто»)» [8, с. 293]. Розробка й

реалізація напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті європейської інтеграції дасть змогу запровадити будь-яку модель із вище зазначених і сприятиме підвищенню рівня комфортності проживання в місті.

В основу цих стратегій покладено загальнодержавні документи, серед яких – Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, Постанова ВРУ «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів», Закони України «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про місцеве самоврядування в Україні»; а також документи Європейського Союзу, що регулюють питання сталого розвитку міста – Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (Страсбург, 1957 р.), Європейська хартія регіонального просторового планування (Торемполінська хартія, Торемполін 1983), Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, 1985 р.), Гетеборзька стратегія сталого розвитку Європи (Гетеборг, 2001 р.), Лейпцизька хартія сталого розвитку міста (Лейпциг, 2007 р.), Стратегія Європа-2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» (Брюссель, 2010 р.). Зазначимо, що у вище названих документах розкрито цільові орієнтири стратегічного управління сталим розвитком міста, але не чітко сформульовано напрями й принципи його реалізації в умовах євроінтеграційних процесів.

Вважаємо, що для стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті європейської інтеграції одним із керівних документів є Державна стратегія регіонального розвитку України на період 2020 р., у рамках реалізації таких цілей, як «підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів»,

«територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток». У зв'язку з цим *цільовими орієнтирами, що мають бути покладені в основу розроблених нами напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, є:*

- підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів такими способами, як забезпечення розвитку інфраструктури міст, підтримка інтегровальної ролі міст як центрів економічного й соціального розвитку;

- створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території, розвиток сільської місцевості за допомогою поліпшення транспортної доступності в межах регіону;

- підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвитку регіонів і міст на основі розвитку інтелектуального капіталу, підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів, розвитку підприємницького середовища й конкуренції на регіональних товарних ринках, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій, розвитку транскордонного співробітництва, диверсифікації джерел енергопостачання й підвищення рівня енергоефективності в регіонах;

- забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини незалежно від місця її проживання через надання якісних житлово-комунальних послуг, забезпечення житлом, надання якісних послуг транспорту й зв'язку, соціокультурний розвиток, створення умов для формування здорового населення, модернізацію системи освіти, підвищення стандартів життя;

– розвиток міжрегіонального співробітництва за допомогою створення умов для зміцнення зв'язків між регіонами та територіальними громадами.

Пропонуємо такі напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів показано (рис. 3.5).

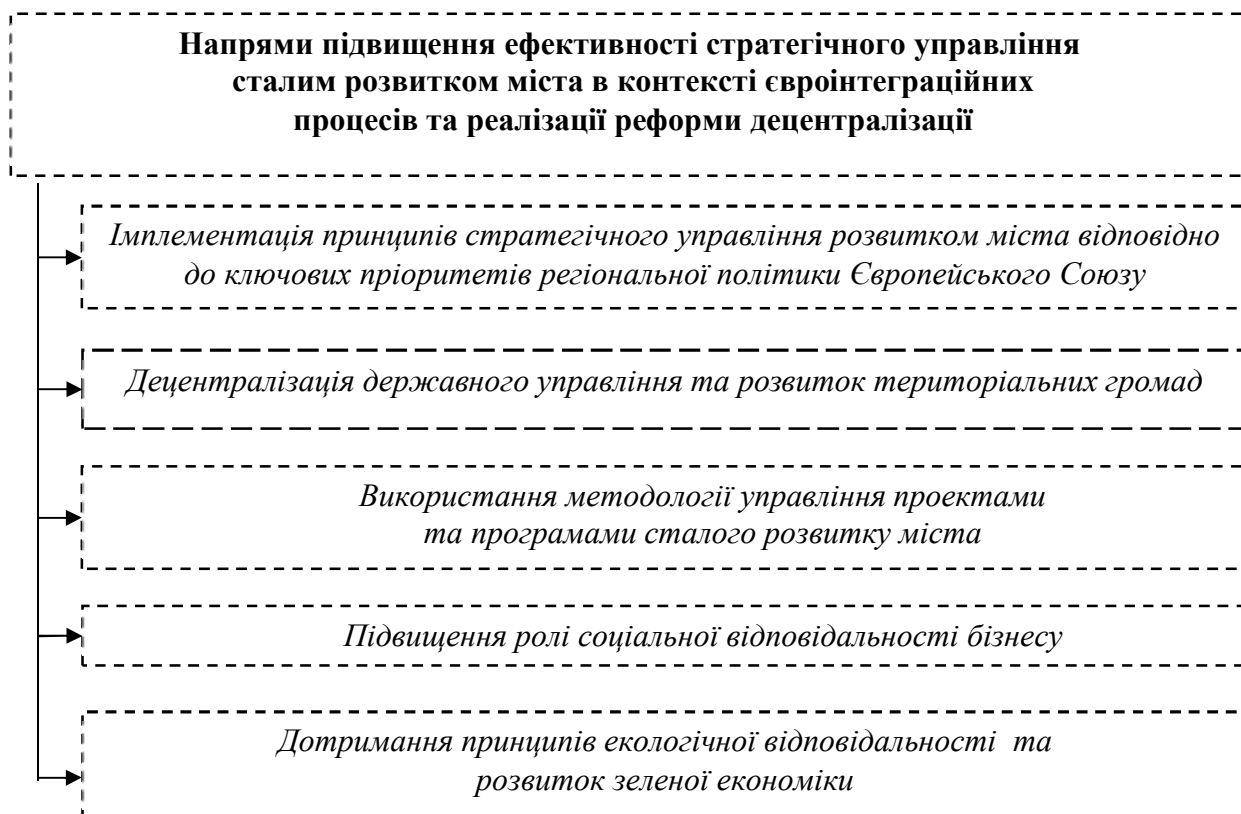

Рис. 3.5. Напрями підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів

* Побудовано дисертантом.

Імплементация принципів стратегічного управління розвитком міста відповідно до ключових пріоритетів регіональної політики Європейського Союзу

Регіональна політика Європейського Союзу задекларована таким стратегічним документом, як Європа-2020 «Стратегія для розумного, сталого

та всеохоплюючого зростання», у якому визначено керівні пріоритети розвитку Співтовариства: розумне зростання: зростання економіки, що ґрунтується на знаннях й інноваціях; стале зростання – сприяння більш ефективному використанню ресурсів, розвитку більш екологічної та конкурентоспроможної економіки; усеохоплююче зростання: стимулювання економіки з високим рівнем зайнятості, що сприятиме соціальній і територіальній згуртованості.

Аналіз наявних стратегій розвитку міст і територіальних громад в Україні свідчить про певну їх невідповідність пріоритетам Стратегії Європа 2020 та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Тому необхідне проведення процесу гармонізації принципів стратегічного управління сталим розвитком міст відповідно до досвіду й практики Європейського Союзу й стратегічних документів державного рівня.

Децентралізація державного управління та розвиток територіальних громад

С. Вовканич, С. Щеглюк та ін. справедливо стверджують, що європейська практика демонструє зростаючу роль місцевого самоврядування в системі публічної влади й можливості ефективного розмежування повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в загальнодержавному й територіальному управлінні. У більшості країн Європи на місцевому та регіональному рівнях практично всі компетенції, крім загальнодержавного значення, належать до повноважень органів місцевого самоврядування [49, с. 109–111].

Як зазначає П. Жук, у цьому контексті метою адміністративно-територіальної реформи в Україні потрібно розглядати формування ефективної системи територіальної організації публічної влади як об'єктивної умови становлення громадянського суспільства за допомогою упорядкування

територіального устрою, децентралізації здійснення публічної влади та функцій управління, створення ефективного середовища для місцевого самоврядування, реалізації потенціалу саморозвитку територіальних громад, соціальної та економічної ініціативи мешканців [92, с. 12–13].

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» «метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування й побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування».

З огляду на збільшення можливостей територіальних громад керуватися необхідними ресурсами завдяки передачі політичних, адміністративних повноважень від державних органів влади до органів місцевого самоврядування виконання завдань децентралізації державного управління й забезпечення розвитку територіальних громад сприятиме вдосконаленню механізму управління сталим розвитком міста.

Використання методології управління проектами та програмами сталого розвитку міста

У процесі стратегічного управління розробляються та встановлюються програмні й проектні цілі, для реалізації яких пропонуємо застосовувати методологію управління проектами. Як зазначає Н. Павліха, «управління сталим розвитком просторових систем виступає предметним горизонтом стратегічного управління. В свою чергу, проектні підходи до сталого просторового розвитку є одним з джерел його методології» [71].

А. Сільвіус та Дж. Тарп роблять висновок, що «зв'язок між сталим розвитком та управління проектами – тільки набирає обертів», про що свідчить зростаюча кількість досліджень, опублікованих за останні роки [168].

Для успішної реалізації управлінських цілей у процесі запровадження стратегії сталого розвитку міста пропонуємо застосовувати методологію управління проектами, в основу якої покладено системний підхід до виконання складних завдань, що передбачає розробку цілісної моделі проекту, її аналіз, узгодженість із визначеною стратегією, затвердження й реалізацію.

Отже, управління проектами та програмами все більш інтегрується в концепцію сталого розвитку й усе частіше розглядається як один з інструментів стратегічного управління.

Підвищення ролі соціальної відповідальності бізнесу в структурі сталого розвитку міста

Досягнення сталого міського розвитку вимагає втручання бізнес-структур, зокрема через реалізацію проектів у межах соціальної відповідальності бізнесу на рівні міста або районів, які можуть розв'язати найактуальніші проблеми або розвивати довгострокові можливості в економічній, соціальній та екологічній сферах [184].

Роль і власне сприйняття бізнесу в суспільстві у світлі останніх економічної та фінансової криз залишаються дещо неоднозначними. Створюючи й підтримуючи інфраструктуру, робочі місця та інноваційні рішення для громад, підприємства водночас переслідують свою головну мету – отримання прибутку для забезпечення конкурентоспроможності й стабільності. Соціальна відповідальність бізнесу в цьому розрізі стає більше ніж частиною маркетингової діяльності, а радше обов'язком перед громадою щодо запобігання чи ліквідації наслідків їхньої діяльності. Соціальна відповідальність бізнесу може й усе частіше є інструментом забезпечення

якості життя в межах певного міста, що допомагає забезпечити сталий розвиток усіх його жителів, як фізичних, так і юридичних осіб.

Існують певні фактори, що визначають зміст, цілі та структуру стратегії соціальної відповідальності бізнесу для конкретного підприємства. Так, одним із визначальних факторів у цьому розрізі є орієнтація на особливості, закономірності розвитку й потреби міста. Проекти, що можуть бути складовою частиною стратегії соціальної відповідальності бізнесу конкретної компанії, можуть різнитися масштабом і навіть впливати на процес містобудування. Відповідно, важливими в цьому процесі є партнерство та етика, адже соціальна відповідальність бізнесу являє собою багатомірний інструмент для міст, які використовують її на власну користь.

Серед множинності визначень соціальної відповідальності бізнесу, на нашу думку, одним із найцікавіших і найбільш точним є визначення, запропоноване М. Бловфілд та Дж. Фрінас, які визначають соціальну відповідальність бізнесу як загальний термін для різних теорій і практик, уключаючи та не обмежуючись такими складовими елементами: компанії несуть відповідальність за їх вплив на суспільство й навколишнє природне середовище, іноді нехтуючи нормами законодавства та відповідальністю перед фізичними особами; компанії несуть відповідальність за дії тих, із ким вони ведуть бізнес (наприклад у межах ланцюгів постачань); бізнес-структури повинні запровадити й використовувати механізм управління відносинами із суспільством у широкому розумінні, мотивуючись комерційною життєздатністю та/або відповідальністю перед власне суспільством [120].

Отже, соціальна відповідальність бізнесу не є уніфікованою категорією, проте є гармонізованим поняттям, зміст і засади реалізації якого потребують подальшої спільної роботи як наукових, так і бізнес та владних структур. Установлення ролі й значення соціальної відповідальності бізнесу в структурі

міського розвитку ґрунтується на кількох ключових аспектах: по-перше, відповідальності бізнесу за виконання власної виробничої діяльності, уключаючи й не обмежуючись діяльністю контрагентів у ланцюгах постачання, та філій і дочірніх компаній, управління якими відбувається через материнську компанію; по-друге, органи державної влади в містах й інші спеціалізовані неурядові організації досить часто вважають саме приватний сектор ключовим засобом оновлення, розвитку, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку й, відповідно, ініціюють та обґрунтовують співпрацю в пріоритетних сферах; по-третє, взаємодія бізнес-структур і громад, у яких вони діють. через використання інструментів соціальної відповідальності може та повинна розглядатися як ключовий засіб забезпечення сталого розвитку міст.

Дотримання принципів екологічної безпеки та розвиток зеленої економіки

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» необхідною умовою забезпечення екологічної безпеки є інтеграція екологічної політики до соціально-економічного розвитку країни. Стратегія державної екологічної політики передбачає формування й реалізацію механізму сприяння розвитку зеленої економіки в країні [46].

Статтею 360 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема, передбачено, що сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього природного середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку та зеленої економіки. Крім того, передбачено гармонізацію українського законодавства до законодавства Співтовариства у восьми секторах, одним із яких є «управління довкіллям та інтеграція екологічної політики в інші

галузеві політики». Відтак важливим напрямом підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста виступає дотримання принципів екологічної безпеки й розвиток зеленої економіки [93].

Досвід країн Європейського Союзу свідчить, що розвиток зеленої економіки, котрий ґрунтується на виробництві товарів і послуг із мінімальним негативним впливом на навколишнє природне середовище безпосередньо веде до формування нових типів економічної діяльності, сегментів та власне нових ринків – екоіндустрії, екологічного, екобезпечних товарів і послуг, що загалом сприяє сталому розвитку країни, регіону, міста.

Так, О. Кононенко на підтвердження про необхідність дотримання принципів екологічної безпеки та розвиток зеленої економіки для досягнення перспектив сталого розвитку міста акцентує увагу на тому, що «рівень міст характерний поєднанням інтересів різних суб'єктів щодо цілей, методів та механізмів соціально-економічного розвитку на досить обмеженій території. Концентруючи значний людський, виробничий, інноваційний та інвестиційний потенціал, міста стають все менш комфортними для проживання населення. Найбільш гострими екологічними проблемами міст є неналежний стан житлово-комунального господарства, в тому числі водопостачання та водовідведення, забруднення повітря, поводження з твердими побутовими відходами, недостатні площі зелених зон. Традиційні методи охорони навколишнього середовища – дотримання розмірів санітарних зон підприємств, гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у повітрі та водних об'єктах – не є достатніми для забезпечення відповідності міст України рекомендаціям ООН-Хабітат та положенням Стратегії регіонального розвитку Європа-2020 «Стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання» та іншим міжнародним документам» [58, с. 91].

На шляху дотримання принципів екологічної безпеки в процесі стратегічного управління сталим розвитком міста важливе значення мають формування й розвиток екобезпечних товарів, технологій і послуг. Н. Потапенко, розкриваючи суть та значення цього ринку для досягнення цілей сталого розвитку, визначає екоіндустрію як діяльність з виробництва товарів і послуг для оцінки, попередження, обмеження, мінімізації або усунення екологічних збитків, що завдаються водному середовищу, повітрю й ґрунту, а також проблем, пов'язаних з відходами, шумом та екосистемами. Товарами виступають технології з вищим рівнем екологічної безпеки, продукти й послуги, що зменшують екологічний ризик і мінімізують забруднення навколишнього природного середовища та використання ресурсів [76].

В. Шевчук визначає екобезпечний ринок як ринок екологічних технологій, робіт, промислових товарів, послуг, знань, екологічної інформації [108, с. 424].

Одним із принципів екологічної безпеки в контексті досягнення перспектив сталого розвитку міста виступає запровадження екологічних інновацій, що, згідно з Доповіддю ОБСЄ, являє собою «створення або впровадження нової або значно покращеної продукції (товарів чи послуг), процесів, методів маркетингової діяльності, організаційних структур та інституційних механізмів, які прямо чи опосередковано приводять до поліпшення стану навколишнього природного середовища, порівняно з відповідними альтернативами» [172].

Дотримання принципів екологічної безпеки передбачає формування системи екологічного менеджменту, що являє собою ініціативну й результативну діяльність економічних суб'єктів, яка спрямована на досягнення їхніх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених

на основі принципів екологічної ефективності та екологічної справедливості [106, с. 26].

Розробка напрямків підвищення ефективності управління сталим розвитком міста базується на визначенні ключових проблем та пріоритетів його сталого розвитку та в свою чергу сприяє формуванню ефективного механізму управління цим процесом.

3.2. Механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації

У контексті реалізації Угоди про Асоціацію з ЄС доцільно розробити й запровадити науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення управління сталим розвитком міста, котрі мають бути сформовані на основі використання досвіду країн Європейського Союзу. Тому в основу розробки напрямів підвищення ефективності управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів нами покладено керівні положення Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», мета якої – упровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Зокрема, звернемо увагу на визначені в Стратегії вектори розвитку та відповідальності. Маємо на увазі «забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ і, як наслідок, підвищення стандартів життя»; «територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни» [46].

С. Серьогін зазначає, що «реформа децентралізації має своїм призначенням розв'язати традиційні для вітчизняного місцевого самоврядування проблеми управління територіями, створити можливості повноцінної реалізації принципу субсидарності у виконанні самоврядних повноважень, усунути управлінське «двовладдя» на територіях» [98, с. 6].

Говорячи про вплив можливостей, які дає децентралізація влади для досягнення перспектив сталого розвитку міста, звернемо увагу на думку М. Пітцика, котрий зазначає, що органи місцевого самоврядування можуть витрачати значні бюджетні кошти конкретного села, селища, міста на розвиток інфраструктури та сфери послуг за принципом субсидіарності; а також фінансувати наукові проекти й розробки науковців і фахівців із конкретних напрямів, у т.ч. спільних з міжнародними організаціями та установами, які в майбутньому компенсують ці втрати позитивним ефектом [73].

Погоджуємося з думкою С. Серьогіна, що ключовим завданням реформи є формування належної інституційної основи діяльності територіальних громад, якою в нинішніх умовах децентралізації вважається створення укрупнених фінансово та економічно спроможних громад на підставі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Досвід Європейського Союзу доводить, що динамічний розвиток територій і країн у цілому неможливо забезпечити на сталому рівні без децентралізації державного управління, без спроможного місцевого самоврядування. Перед українським місцевим самоврядуванням уже давно постали виклики, які не можуть залишатися без відповідної реакції. Ідеться про економічно-фінансову неспроможність більшості громад, фактичну відсутність коштів у бюджетах розвитку й інвестицій в інфраструктуру, зокрема комунальну [98, с. 6].

Управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації передбачає визначення стратегічних цілей, завдань і цільових пріоритетів, спрямованих на соціально-економічне зростання та досягнення екологічної рівноваги, покращення якості життя населення загалом, що можливо за умови концентрації влади на базовому рівні.

Загалом запроваджено чотири моделі управління розвитком міст, які апробовано у Великобританії, Італії, Франції, Іспанії, Швеції, Норвегії, Австрії, Бельгії, Німеччині, а також у Польщі:

- неформальна приватна модель управління (Чезена);
- формальна модель державного управління (Терраса, Ілфорд, Манчестер, Рочдейл, Суонсі, Дарвен, Фолкерк, Лодзь, Торунь);
- неформальна модель державного управління (Ладлоу);
- формальна приватна модель управління (Зальцбург, Лас-Вегас, Сен-Марис, Орнскелдсвік, Ліверпуль, Лодзь-Мануфактура, Вестерос) [125, с. 76–78].

На думку М. Лесечка, в Україні формується багаторівнева структура управління містами, до якої належать:

- структури, які безпосередньо входять до складу апарату управління містом і фінансуються з бюджету;
- госпрозрахункові організації, що забезпечують життєдіяльність міста та є самостійними юридичними особами;
- організації й установи подвійного підпорядкування, що функціонують як регіональні підрозділи державних управлінських структур;
- установи, діяльність яких координується міською владою [61, с. 122–123].

Отже, реалізація вище названих напрямів удосконалення стратегічного управління розвитком міста сприяє отриманню синергетичного ефекту, що важливою для досягнення цілей сталого розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі. Запровадження вищезазначених рекомендацій, що розглянуто в контексті євроінтеграційних процесів, потребує вдосконалення механізму інтегрованого управління сталим розвитком міста, що має особливе значення в умовах реалізації реформи децентралізації.

В. Протас зазначає, що «під час розробки стратегії міського розвитку доцільно застосовувати так званий *інтегрований підхід*, для чого є дві основні причини. По-перше, завдяки ньому легше зрозуміти ті складні й інколи суперечливі явища і ситуації, які впливають на процеси міського розвитку або занепаду. По-друге, як наголошувалося неодноразово, міський розвиток буде набагато ефективнішим, якщо в усіх його аспектах братимуть участь різні суб'єкти, об'єднавши свої можливості, зусилля і ресурси. У даному разі інтегрований підхід має на увазі наявність, як правило, восьми типів інтеграції:

- територіальної інтеграції – розгляд міста як частини більшої території (району, області, регіону тощо), оскільки міські проблеми і бажані результати розвитку певною мірою залежать від більшої системи, до складу якої входить місто;

- інтегрованої інтерпретації ситуації – розуміння взаємозв'язків між різними чинниками, що впливають на міський розвиток (наприклад, освітою, доходом, житлом тощо), а також причинно-наслідкових зв'язків (наприклад, розвиток виробництва – збільшення кількості робочих місць – залучення додаткових працівників – залучення молодих матерів – розширення системи доступних дитячих садків);

- інтегрованої команди управління – наявність представників різних організацій із різних сфер, хоча б на рівні експертів;
- інтегрованої розробки стратегії розвитку – врахування в ній побажань та інтересів усіх учасників, використання самого процесу розробки як засобу залучення учасників в «загальну справу»;
- інтегрованого використання ресурсів – залучення ресурсів з різних джерел;
- інтегрованої політики – узгодженості політики (там, де це стосується міського розвитку) різних організацій і установ, залучених до процесу розвитку міста;
- інтегрованих дій – співпраці всіх учасників стосовно реалізації стратегії розвитку» [31].

У доповіді Європейської міської мережі трансферу знань, зазначено, що «проблеми сталого розвитку пов'язані зі зростаючими проблемами у світі, а міське планування, як правило, відбувається на нижчих рівнях влади. Тому пошук ефективних схем сталого розвитку має здійснюватися через діалог, міждисциплінарного співробітництва та партнерства між різними суб'єктами в різних сферах і регуляторних рівнях (національному, регіональних, місцевих). Мета такого комплексного підходу – задоволення спільних інтересів усіх залучених сторін. Розподіл повноважень між різними рівнями влади (децентралізація) створює можливості для оптимального об'єднання ресурсів. Наприклад, ресурси місцевих бюджетів можуть поєднуватися з національними або європейськими фінансовими інструментами чи додатковими ресурсами від недержавних суб'єктів, таких як фонди або приватні компанії. Посилення співпраці та розмежування повноважень між усіма відповідними суб'єктами може відігравати важливу роль для успіху

певної політики. Зазвичай, багаторівневе управління забезпечує ширшу підтримку та більшу легітимність. Крім того, скоординоване залучення різних суб'єктів влади стало необхідним, ураховуючи процеси децентралізації, які переживають нині багато європейських країн, тоді як заклик до міського виміру в європейській і національній політиці стає сильнішим» [173].

На доцільність застосування інтегрованого підходу до управління сталим розвитком міста звертає увагу Ю. Волинчук, на думку якої «потрібно забезпечити узгодженість у часі, скоординованість за напрямками і інтенсивностями окремих складових вектора керівних впливів, для чого необхідне застосування спеціальних схем та алгоритмів управління, закріплених у структурі підсистеми управління, функціях і способах організації взаємодії її окремих елементів як підсистем, кожна з яких являє собою певну цілісність» [31].

Ураховуючи вищезазначене, пропонуємо застосування *інтегрованого підходу* під час реалізації управління сталим розвитком міста, що дає змогу *підвищити ефективність стратегічного управління сталими розвитком міста завдяки інтеграції зусиль суб'єктів управління в процесі реалізації взаємоузгоджених цілей та дій, використання наявних ресурсів й отримання синергетичного ефекту від цього*.

Ю. Бойко, досліджуючи напрацювання вчених М. Колісника, О. Кравченка щодо питання синергетичного ефекту, «описує його як додатковий результат, отриманий унаслідок високоорганізованої взаємодії окремих елементів єдиної системи, що перевищує вигоду від їхньої діяльності як самостійних елементів. Отже, синергізм указує на узгодженість функціонування частин цілої системи та трактується з погляду того явища, яке досліджується в цей момент» [5].

Ключовими проявами синергетичного ефекту, отриманого внаслідок запровадження механізму інтегрованого управління сталим розвитком міста, є:

- у соціальній сфері ефект, який отримується за допомогою активізації участі міської громади, громадських організацій, інших суб'єктів управління до прийняття рішень, а також співфінансування в ході реалізації проектів і програм у соціальній сфері;

- в економічній сфері «реальний ефект економічної діяльності у вигляді як збільшення корисного результату, так і зниження витрат на його досягнення, що відбувається за допомогою раціонального комбінування регіональних факторів відтворення на всіх його рівнях» [31];

- в екологічній сфері ефект, отриманий за допомогою екобезпечних інновацій та екологічної поведінки населення, розвитку зеленої економіки й екологічно відповідального бізнесу.

Механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста включає в себе характеристику об'єкта та суб'єктів управління сталим розвитком міста, визначення принципів, функцій і методів здійснення інтегрованого управління сталим розвитком міста, характеристику інструментів інтегрованого управління сталим розвитком міста, що спрямовано на досягнення кінцевої мети – підвищення якості життя населення.

Механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста формується на основі таких рівнів інтеграції:

I рівень – інтеграція соціальної, економічної й екологічної складових частин сталого розвитку, тобто інтеграція об'єктів управління;

II рівень – інтеграція зусиль суб'єктів управління (громада (жителів) міста, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, інститутів) у процесі реалізації взаємоузгоджених цілей і дій;

III рівень – інтеграція цільових орієнтирів сталого розвитку міста, досягнення яких передбачає отримання єдиного результату, а саме підвищення якості життя населення.

Зазначимо, що *інтегроване управління сталим розвитком міста* – це планова, систематична та комплексна діяльність суб'єктів управління (громади, органів влади, суб'єктів господарювання) на об'єкт управління (соціальна сфера, економічна й екологічна ситуації).

Суб'єкти управління сталим розвитком міста – це місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, суб'єкти господарювання, громадські організації, громадські активісти, котрі володіють різними повноваженнями, управлінським потенціалом, інструментами для досягнення цілей сталого розвитку.

Розкриваючи функції суб'єктів управління сталим розвитком міста, звернемо увагу, що, як зазначає В. Наконечний, «управлінській потенціал має чи не найважливіше значення в системі організації влади в місті, тому врахування всіх компонентів, що впливають на систему управління, є важливою дослідницькою вимогою, котра забезпечує можливість визначити міру й обсяг управлінської складової частини в системі існування міста як територіального утворення. Можливості міста як цілого в багатьох випадках залежать від того, як і хто ним управляє, які люди мають стосунок до результатів управлінських послуг, як використовуються ресурси, що перебувають у колективному використанні, якою мірою враховуються

альтернативні способи розв'язання нагальних проблем людей і, нарешті, як люди беруть участь у самому процесі управління» [66, с. 120–121].

У доповіді міжнародної організації «Друзі Землі» зазначено, що обов'язковою умовою досягнення перспектив сталого розвитку міста є залучення громадськості до цього процесу [160].

Як зауважує Н. Діаз, багато методів міського планування виконуються поступово, унаслідок чого планувальники та влада, залежно від контексту й завдання, залучають місцеві громади до етапу реалізації. Проте такий підхід часто піддається критиці, оскільки це призводить до загроз у плануванні, незважаючи на потреби місцевих суб'єктів на місцях [136]. Добре спланований метод знизу-вгору (top-down) з ефективною участю зацікавлених сторін і місцевих жителів дає змогу рішенням органів влади мати міцнішу базу та вносить чіткіше розуміння конкретної сфери. Процеси участі також можуть бути використані як інструмент для розширення можливостей. Процес участі сприяє жителям у тому, щоб узяти на себе відповідальність за процес містобудування завдяки участі у формулюванні й реалізації політики [138]. Зміцнення громадянської участі потребує структурного залучення різних суб'єктів на політичному та адміністративному рівнях, а також на рівні громад, уключаючи асоціації, групи інтересів, місцеві ініціативи й, зокрема, самоврядування бідних та інших меншин [173].

Концептуальний підхід до розробки механізму інтегрованого управління сталим розвитком міста передбачає виокремлення принципів, методів та інструментів, запровадження яких сприятиме забезпеченню належного рівня якості життя всіх верств населення й комфортності їх проживання в місті. Механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста відображено на рис. 3.6.

Рис. 3.6. *Механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста*

**Розроблено автором.*

Принциповими положеннями формування ефективної структури інтегрованого управління сталим розвитком міста є:

- фундаментальні наукові принципи побудови структур управління великими системами;
- дотримання принципу органічності взаємозв'язку та взаємоузгодженості структур різного ієрархічного рівня управління в процесі реалізації взаємоузгоджених цілей і дій, використання наявних ресурсів;
- нормативно-правове забезпечення процесів функціонування організаційних структур управління в напрямку досягнення цілей сталого розвитку;

– урахування змін, ризиків, загроз та реальних обставин у процесі досягнення визначених цілей і реалізації завдань управління сталим розвитком міста.

В основу визначення принципів інтегрованого управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації пропонуємо покласти засади адміністративно-територіального устрою України, що зазначені в проекті Закону України «Про засади адміністративно-територіального устрою України» [70]:

– збалансованості соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних, демографічних особливостей і культурних традицій;

– унітарності, поєднання централізації та децентралізації в здійсненні державної влади;

– додержання гарантованих державою соціальних стандартів із надання адміністративних, соціальних й інших послуг громадянам, незалежно від місця проживання;

– доступності жителів до послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

– повсюдності юрисдикції виконавчої влади й місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених цим Законом;

– гармонійності – уключення в одну адміністративно-територіальну одиницю територій із різними показниками соціально-економічного розвитку.

На нашу думку, *принципами інтегрованого управління сталим розвитком міста є:*

– ієрархії стратегічних планів, дотримання якого передбачає викладення в ієрархію пріоритетів усіх стратегічних планів сталого розвитку міста в різних сферах діяльності (наприклад енергозбереження, утилізації відходів, залучення інвестицій, водопостачання та ін.);

– партнерства, що передбачає залучення представників органів влади, громадських організацій, бізнесу, громад до розробки й реалізації стратегії сталого розвитку міста та досягнення консенсусу між ними щодо майбутніх очікувань жителів міста;

– пріоритетності, тобто врахування в стратегії сталого розвитку міста головних (пріоритетних) напрямів забезпечення її реалізації;

– багатогранності, дотримання якого сприяє поєднанню соціальних, економічних й екологічних інтересів та досягненню компромісів між ними;

– прозорості, тобто забезпечення широкого обговорення результатів процесів розроблення й реалізації стратегії сталого розвитку, доступності та можливості участі зацікавлених сторін;

– об'єктивності, що передбачає реалізацію механізму управління сталого розвитку міста із врахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку міста;

– альтернативності, коли передбачено опрацювання альтернативних варіантів сталого розвитку міста;

– відповідності бюджету, що означає те, що стратегія сталого розвитку міста має інтегруватися до бюджетного процесу;

– цілісності та інтегрованості, коли розробка й реалізація стратегії сталого розвитку міста здійснюється з урахуванням регіональних і загальнодержавних інтересів на основі застосування системного підходу до побудови планів вищого чи нижчого рівня.

Метою формування й дієвості механізму інтегрованого управління сталим розвитком міста є створення організаційних та економічних умов для підвищення комфортності і якості життя населення.

Основними завданнями та напрямками втручання у сфери інтегрованого управління у великих містах є охорона навколишнього природного середовища, охорона здоров'я, управління кризовими ситуаціями, планування та просторовий розвиток, громадське управління дорогами, координація й інтеграція транспортної політики, єдність і будівництво нової комунальної інфраструктури (особливо мережевої).

Загалом, так зване міжмуніципальне співробітництво стосується трьох основних сфер:

- співробітництво у сфері управління та задоволення колективних потреб мешканців (адміністрування);
- співробітництва в галузі економічного розвитку, зокрема і стратегічного планування розвитку, і територіального;
- інтеграції задля захисту інтересів місцевих громад, захисту прав у галузі місцевого самоврядування, лобіювання на регіональному, національному та міжнародному форумах [149, с. 26].

Існує декілька моделей інтегрованого управління сталим розвитком міста за допомогою використання таких організаційно-правових форм, як угоди територіальних органів самоврядування, муніципальні асоціації, нові адміністративні одиниці, делегування повноважень іншими діючими підрозділами й інструмент інтегрованих територіальних інвестицій.

Угоди органів територіального самоврядування позбавлені правосуб'єктності (як між містами, так і між сільськими громадами та містами, а також у метрополіях). Таке партнерство найменш формальне й, отже,

нестійке. Найчастіше воно використовується для конкретно вибраних завдань і заходів [187, с. 50]. Погодження відбувається на підставі угод, декларацій, листів про наміри, нарад, дискусійних форумів тощо.

Економічні методи управління сталим розвитком міста являють собою сукупність засобів й інструментів, що формують максимально сприятливі умови для функціонування й впливають на економічну ситуацію міста. Вони включають планування, аналіз, стимулювання, фінансування, кредитування й облік.

Адміністративні методи управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації включають моніторинг і контроль кількісних та якісних характеристик, соціальних, економічних, екологічних передумов сталого розвитку, а також форм і засобів діяльності відповідно до державних стандартів та їх наближення до європейських вимог.

Соціально-психологічні методи управління сталим розвитком міста відіграють важливу роль під час формування суспільної свідомості в напрямі досягнення перспектив сталого розвитку. Вони включають набір специфічних прийомів та засобів впливу на індивідуальні відносини, бачення й сприйняття, що виникають у мешканців, а також суспільні процеси. Зі свого боку, соціальні методи спрямовані більшою мірою на мотивацію діяльності, тоді як психологічні формують максимально сприятливий психологічний клімат.

Серед ключових інструментів інтегрованого управління сталим розвитком міста особливе місце посідають *міський маркетинг та бенчмаркінг*.

Т. Марковський зазначає, що «до недавнього часу міський маркетинг розглядають лише як додаткові заходи, що впливають на імідж міста, що найчастіше обмежувало його масштаб у вузькій сфері діяльності й стратегіях просування. Сьогодні поширена думка про те, що місто є своєрідним

мегапродуктом, який складається з численних субпродуктів, котрі потребують підтримки у формі інтегрованої маркетингової стратегії для ефективного розподілу чи продажу» [154, с. 223].

Утім, хороші маркетингові стратегії є рідкістю на практиці серед органів місцевого самоврядування, а отже, усе ще залишаються новим інструментом для сучасних управлінських форм, у тому числі в процесі формування й запровадження механізму інтегрованого управління сталим розвитком міста. Особливою сферою стратегічного управління, пов'язаною з галузевим підходом до міста, є галузеві стратегії, що виокремлюють окремі сфери діяльності міста. Ідеться про «спеціалізовані стратегічні документи», що гарантують комплексний підхід до планування та підтримки розвитку в різних сферах життєдіяльності міста (стратегії), наприклад економічний розвиток, розв'язання соціальних проблем, інвестиції, житло, транспорт, соціальне спілкування тощо.

Бенчмаркінг як інструмент інтегрованого управління сталим розвитком міста являє собою оперативну аналітичну діяльність, спрямовану на реалізацію загальної стратегії міста через проведення внутрішнього операційного аудиту. Він тісно пов'язаний із соціально-психологічними й адміністративними методами управління, адже передбачає, крім іншого налагодження ефективної системи комунікації між суб'єктами управління, порівняння оперативної діяльності та внутрішньої системи управління з іншими аналогічними структурами, дослідження й імплементацію кращих практик із зовнішнього середовища, гуртування суб'єктів управління за допомогою формування гармонізованого бачення спільних цілей, актуалізацію й посилення ролі найбільш впливових внутрішніх факторів.

Звернемо увагу на те, що залучення міської громади до процесів розвитку та *соціальне партнерство* є дієвими методами здійснення інтегрованого управління сталим розвитком міста. Практика свідчить, що задля впровадження сучасних стратегічних інструментів необхідна участь громади як на етапах планування, так і на етапі їх реалізації. Результатом успішного партнерства в цій галузі можуть бути повне розуміння та підтримка дій, які часто вимагають окремих поступок, наприклад, із погляду комфорту використання громадських приміщень, громадського транспорту, обмеженого доступу до послуг тощо.

Державне управління є важливою складовою частиною суспільства, яке взаємодіє з членами громадянського суспільства через процеси соціальної комунікації, відповідні процедури участі й консультації, а також залучення неурядового сектору до реалізації проектів розвитку. Проте такі процеси не є легкими та визнаними сферами діяльності, а отже, можна зазначити, що часто лише законодавство обов'язково зобов'язує місто проводити соціальні консультації або готувати плани співпраці з неурядовими організаціями. На сучасному етапі важко розглядати такі заходи як цілісну й усеохоплюючу концепцію управління, що використовує синергетичний ефект, якого можна досягти.

Водночас *соціальне й державно-приватне партнерство* варто розглядати крізь призму соціальної відповідальності бізнесу, що в контексті досягнення цілей сталого розвитку можемо вважати дієвим інструментом розвитку.

Співвідношення підприємств і місцевих громад є складовою частиною соціальної відповідальності бізнесу, де бізнесмени та навіть органи державної влади залучаються до різних соціальних питань. Соціальні заходи, орієнтовані на місцеві громади, можуть апелювати до екологічної, освітньої, спортивної,

соціальної, економічної, міської сфер, сфери охорони здоров'я й культури та інших заходів, що стосуються життя місцевого населення. Позитивний вплив підприємств є життєво важливим, а соціальна відповідальність бізнесу надає рекомендації щодо пропозицій місцевій громаді й більш широкому середовищу. Суть соціальної відповідальності бізнесу полягає в посиленні філантропічної ролі підприємств та наданні їм рекомендацій на добровільних засадах, оскільки це не є обов'язковим елементом розвитку економічної, екологічної й соціальної діяльності, яка, проте, приносить ще більшу користь місцевим громадам або ширшому соціальному середовищу. Численні визначення соціальної відповідальності бізнесу, що сформовані науковцями, підприємствами, урядами, неурядовими організаціями й міжнародними організаціями, розподілялися, аналізувалися та піддавалися критиці. Зокрема, Д. Вотав зазначає: соціальна відповідальність бізнесу не може трактуватися як уніфіковане поняття [182]. Так, Е. Верна та ін. вважають, що соціальна відповідальність залишається досить суперечливою концепцією, котра містить розбіжності про фактичні переваги практичного використання соціальної відповідальності бізнесу як для власне бізнес-структур, так і суспільства [184]. Тенденція щодо пояснення соціальної відповідальності з погляду різних інституцій може стати усталеною нормою й фактично означає внесення у визначення цієї категорії притаманних певній інституції компетенції та, відповідно, значення, що лише розширить і якісно наповнить зміст [118].

Співвідношення соціальної відповідальності бізнесу та політики розвитку міст і/або програм відродження міст проаналізовано переважно в країнах, що розвиваються, де стихійні лиха чи війни впливають на життя міст і підприємства підтримуються завдяки інструментам соціальної відповідальності бізнесу місцевими громадами та органами державного

управління. У Європі заходи, пов'язані із соціальною відповідальністю бізнесу, орієнтовані на міста чи громади, діяльність яких зосереджена у сфері екологічної діяльності, охорони й безпеки здоров'я та соціальної діяльності. Існує чітка міська стратегія використання інструментів соціальної відповідальності бізнесу в тих державах, які стикаються з війнами, землетрусами, ураганами тощо. Проте не менш важлива і розробка та імплементація конкретних програм і проектів соціальної відповідальності бізнесу в містах та районах у розвинених країнах. Зокрема, це стосується міст, які прагнуть підвищити власну конкурентоспроможність і розвивати інноваційні, технологічні та екологічні заходи за допомогою приватного сектору.

Відносини бізнесу й міста розглядаємо з одного боку, як тісну взаємодію з органами державного управління, та соціальними інститутами й власне населенням з іншого. Виходячи з цього, управління компанією потрібно досліджувати в більш широкому значенні, що виходить за межі управління активами задля максимізації прибутку. Корпоративне управління повинно розглядатися як спільне визначення бачення розвитку, що полягає в упровадженні політик, процедур і поданні звітів задля розуміння й ефективного управління компанією власними ризиками [145].

Застосування економічних методів управління, зокрема, передбачає використання системи змішаного інвестування (наприклад акціонерного фінансування, кредитування, самофінансування), проектного фінансування (фінансування проектів), матеріального стимулювання, бюджетного управління. Тобто це сукупність способів впливу за допомогою фінансових важелів, оподаткування, надання пільг й створення інших економічних умов, що спонукає діяти відповідно до визначених пріоритетів сталого розвитку

міста. У такому контексті *вдосконалення міжбюджетних відносин* як інструмент інтегрованого управління набуває особливої актуальності в контексті реалізації реформи децентралізації.

Проте, як зазначає І. Цимбалюк, рівень фінансової децентралізації в Україні залишається низьким, із місцевих бюджетів фінансують витрати, які не підкріплені відповідними фінансовими ресурсами; хоча зміни до бюджетного та податкового законодавства стимулювали органи місцевого самоврядування до розширення власної дохідної бази, однак зростання рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів протягом останніх років відбувається достатньо повільними темпами [112, с. 120].

Отже, використання інтегрованого підходу до управління сталим розвитком міста передбачає застосування інструменту децентралізації як більш ефективного механізму управління містом у цілому. Наявність повного спектра повноважень для управління містом у міських (локальних) органів влади є ефективним засобом досягнення сталості розвитку міста.

Форсайт розвитку міста фактично являє собою набір засобів та дій із прогнозування. Реалізація форсайту передбачає використання соціально-психологічних методів інтегрованого управління, адже здійснюється в тому числі за допомогою обговорення й окреслення потенційних перспектив соціально-економічного розвитку міста суб'єктами управління та мешканцями. Він відображає міждисциплінарність і синергетичність сталого розвитку загалом. Одними з можливих й актуальних етапів реалізації форсайту є SWOT-аналіз та аналіз взаємного впливу факторів.

На окрему увагу в цьому контексті заслуговує *застосування методології управління проектами й програмами*, основні особливості, напрями та перспективи застосування якого варто розглянути більш детально.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення управління проектами сталого розвитку міста

Ефективним напрямом реалізації процесу стратегічного управління виступає залучення громади до реалізації стратегії сталого розвитку міста на основі застосування проектного підходу. Відтак питання доцільності застосування методології проектного менеджменту як дієвого інструменту стратегічного управління сталим розвитком міста засвідчує необхідність його теоретичного й практичного обґрунтування.

Одним із напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів виступає застосування методології управління проектами. Як зазначають В. Рач, О. Россошанська, О. Медведєва, «успішність застосування стратегічного та проектного підходів до розвитку закладається ще на етапі розроблення місії соціально-економічної системи» [82, 34].

Досвід Європейського Союзу свідчить, що саме через розробку, імплементацію та поширення результатів проектів, що стосуються різних аспектів сталого розвитку міст досягнуто значного прогресу в цьому питанні [132]. Питання місця, ролі управління проектами, імплементації його методів у системі управління сталим розвитком міста є нагальною науково-практичною проблемою.

Про доцільність застосування методології управління проектами для досягнення цілей сталого розвитку як «необхідної умови гарантування, що майбутні покоління однаково користуються наявними ресурсами», стверджують Р. Гаріес, М. Гойман, А. Мартінуцці, Ц. Мессікомер, О. Домінгес та ін. [144; 157]. Зокрема, Мессікомер й ін. називають ключові принципи сталого

розвитку, які повинні стати основою проектного менеджменту, орієнтованого на стале зростання: збалансованість або гармонізація соціальних, екологічних та економічних інтересів; місцева, регіональна й глобальна орієнтація; використання доходу, а не капіталу; участь зацікавлених сторін; зменшення ризиків; прозорість й підзвітність; орієнтація на коротко- та довгострокові цілі; цінності й етика [157].

Дослідженню питань застосування методології управління проектами до розвитку міста присвячені роботи С. Бушуєва [97], Н. Гавкалової [1], О. Коломицевої [57], Н. Павліхи [71], В. Рача [82], Н. Сича [89], А. Чемириса [104], І. Чикаренка [105], Ю. Шарова [107]. Проте питання щодо застосування технології управління проектами сталого розвитку міста в умовах реалізації реформи децентралізації залишаються відкритими.

На думку А. Чемириса, *управління проектами в публічній сфері* – це «процес інституалізації у програмно-цільовий формат способів втручання державних органів влади чи органів місцевого самоврядування у соціальну дійсність з метою розв’язання публічної проблеми. При цьому в умовах обмеженого часу та ресурсів створюються унікальні продукти чи послуги, які не розроблялися раніше та відрізняються від існуючих аналогів» [104, с. 12].

У процесі стратегічного управління розробляються та встановлюються програмні й проектні цілі, реалізація яких відбувається за допомогою застосування методології управління проектами. Як зазначає Н. Павліха, «управління сталим розвитком просторових систем виступає предметним горизонтом стратегічного управління. В свою чергу, проектні підходи до сталого просторового розвитку є одним з джерел його методології» [70].

А. Полянська, В. Дрогомирецький розкривають роль і значення проектної діяльності як «вкрай актуальної складової діяльності органів місцевого самоврядування, що у новому форматі дозволить підвищити ефективність та

результативність діяльності, покращуючи якість суспільного життя на відповідній території та зміцнюючи її конкурентний потенціал» [75, с. 152].

Розвиваючи ідею про доцільність застосування управління проектами й програмами в процесі управління сталим розвитком міста, звернемо увагу на необхідність запровадження принципів і механізмів управління змінами, які відбуваються в ході досягнення перспектив сталого розвитку міста.

Зокрема, у такому контексті актуальним може бути запровадження *алгоритму управління проектами сталого розвитку міста* (рис. 3.7). застосування такого алгоритму фактично означає створення проектної групи з управління сталим розвитком міста, завданням якої повинно бути збір, систематизація й обробка інформації щодо стану, проблем і перспектив сталого розвитку міста. Такий підхід розглянемо як імплементацію нового проекту в структурі управління містом. Виконання подібного проекту не потребує залучення додаткових фінансових ресурсів, а лише створення налагодженої системи комунікації між суб'єктами управління.

В основу методології управління проектами сталого розвитку міста покладено системний підхід до виконання складних завдань, що передбачає розробку цілісної моделі проекту, її аналіз, узгодженість із визначеною стратегією, затвердження та реалізацію.

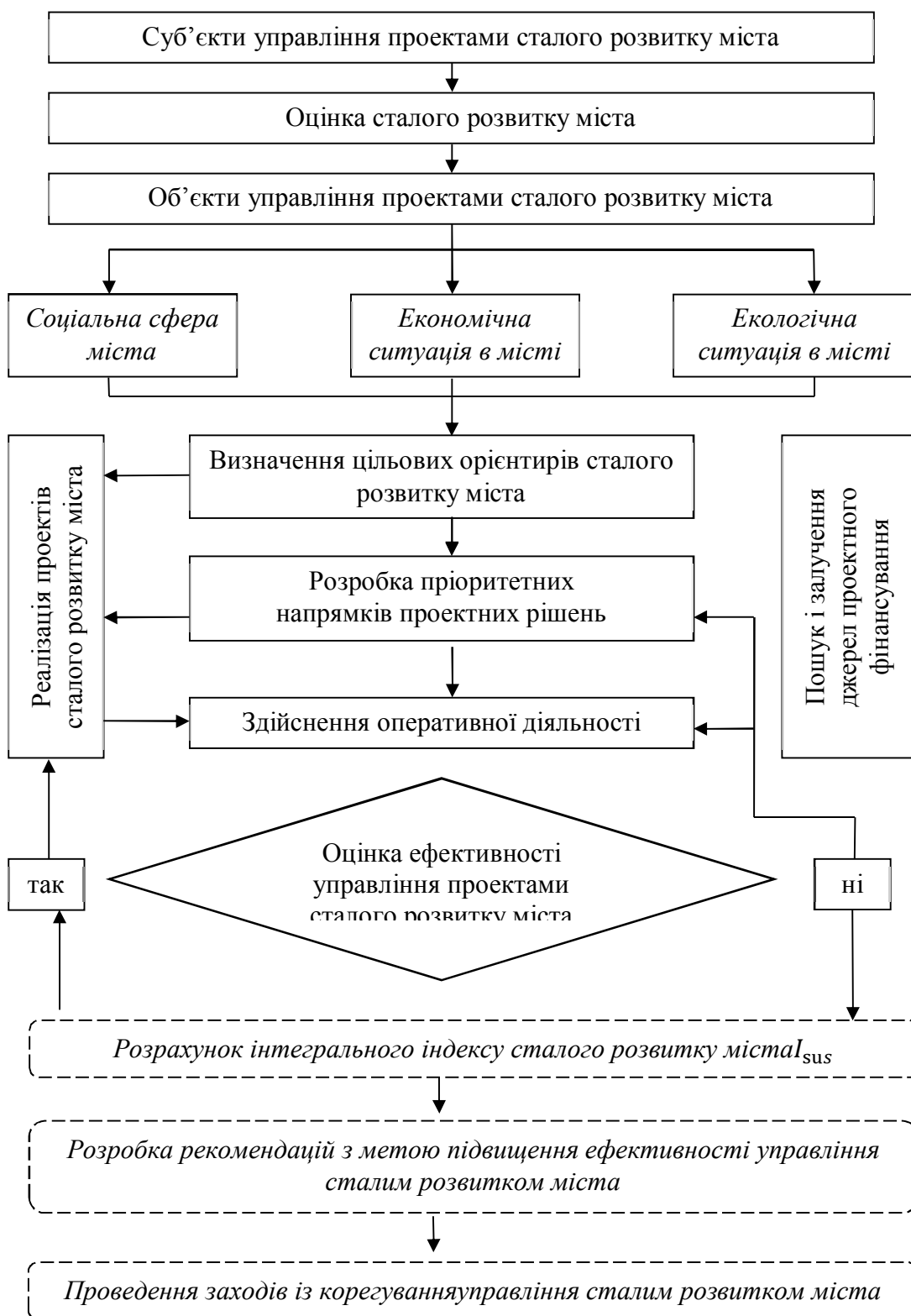

Рис. 3.7. Алгоритм управління проектами сталого розвитку міста

*Розроблено автором.

Розробка та реалізація проектів у різних сферах міського розвитку передбачає структурні зміни у місті й власне створення соціальнозначущого

продукту чи послуги, що існуватимуть тривалий час після завершення проекту. У зв'язку з цим у структурі стратегічного управління сталим розвитком міста необхідне здійснення проектної діяльності, зокрема в частині прийняття рішень і діяльності осіб, котрі відповідальні чи спроможні впливати на цей процес.

Розвиваючи ідею про доцільність застосування управління проектами й програмами в процесі управління сталим розвитком міста, звернемо увагу на потребу запровадження управління принципів і механізмів управління змінами, які відбуваються в ході досягнення перспектив сталого розвитку міста. Розгляд сутності проектів як тимчасових структур, що пов'язані зі змінами, котрі вигідні для реалізації стратегії чи цілей організації, може бути адаптоване для розкриття сутності проекту сталого розвитку міста.

А. Чемерис пропонує розглядати *сутність проекту в публічній сфері* як «комплекс взаємопов'язаних логічно-структурованих завдань і заходів, упорядкованих у масштабі часу, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць чи територіальних громад, організацій та установ і здійснюються в умовах фінансових та інших ресурсних обмежень у визначені терміни» [104, с. 12].

Класифікацію проектів сталого розвитку міста за критеріями сфери дії, масштабом, суб'єктами реалізації, джерелами фінансування відображено на рис. 3.10.

Рис. 3.8. Класифікація проектів сталого розвитком міста

**Розроблено автором.*

Проекти розглядають як тимчасові структури [176], що забезпечують (будь-які) зміни для організацій, продуктів, послуг, бізнес-процесів, політик або активів [168]. Вони характеризуються такими ознаками: тимчасовий характер або тимчасова організація; застосування організаційних структур і методів; визначений результат, який пов'язаний із стратегією чи цілями організації; обґрунтовані ресурси та бюджет.

Управління проектами в системі забезпечення сталого розвитку міст характеризується *багатофункціональністю та різноманітністю зацікавлених сторін*, які можна розподілити за формою участі у проекті.

М. Рич визначив такі категорії зацікавлених сторін:

- «основні зацікавлені сторони – це ті, від кого залежить, або хто може суттєво вплинути на проект чи бути важливим для його успіху (органи місцевого самоврядування області, ключові підприємства та організації тощо);
- першочергові зацікавлені сторони – це ті особи, групи осіб чи організації, які так чи інакше відчують на собі позитивні або негативні результати проекту, (мешканці), це особи та організації, чий ділова активність та життєвий рівень підвищиться завдяки новим можливостям;
- другорядні зацікавлені сторони – це всі інші особи чи інституції, які можуть мати опосередкований інтерес до проекту чи певну роль у його розробленні та реалізації (адміністративні працівники, представники відповідних громадських організацій)» [85, с. 46].

Проекти, які реалізуються в різноманітних сферах міського розвитку, розробляються й запроваджуються за участю зацікавлених сторін проекту – представників органів місцевого самоврядування, громади, бізнес-структур. Наприклад, проекти в громадському середовищі можуть співвідноситися з цілями діяльності громадських організацій; проекти, які реалізуються бізнес-структурами, формуються відповідно до корпоративних стратегій і стратегій розвитку підприємства; зі свого боку, проекти, управління якими здійснюється органами місцевого самоврядування, спрямовані на втілення в життя стратегічного плану розвитку міста, загальнонаціональної програми тощо. Хоча ці проекти суттєво відрізняються один від одного та кожний із них має локальний характер, але тією чи іншою мірою мають відповідати стратегічним цілям сталого розвитку міста. Тому, говорячи про застосування методології

управління проектами в системі забезпечення сталого розвитку міста, звернемо увагу на доцільність залучення до цього усіх учасників суспільних відносин у тріаді «громада–бізнес–влада» як зацікавлених сторін проектів.

Зазначимо, що «важливість діяльності керівників проектів не обмежується їх функціональними ролями як виконавців різноманітних проектних рішень» [143], їхня роль у системі досягнення пріоритетів сталого розвитку міста посилюється, коли вони беруть безпосередню участь в імплементації радикальних змін у суспільстві, що відбуваються внаслідок успішної реалізації проекту.

Особливістю проектної діяльності в системі стратегічного управління сталим розвитком міста, як свідчить світовий і вітчизняний досвід, є врахування різних за формою власності й підпорядкуванню контрагентів, що виступають зацікавленими в проекті сторонами. Це свідчить, що форма адміністрування в проектній діяльності є складнішою, ніж звичайні форми управлінської діяльності.

Уповноважений ініціаторами проекту орган управління (міська рада, інвестори, інший колегіальний орган, що представляє інтереси інвесторів проекту); керівник проекту, що призначається уповноваженим органом, здійснюють управління проектом та несуть солідарну відповідальність за успішність проекту [36]. Зрозуміло, що виконання проекту залежить, передусім, від керівника проекту й команди проекту та функціональної групи. Оскільки роль керівника проекту велика, відповідальність за його вибір повинна лежати на уповноваженому органі управління проектом, що представляє інтереси інвесторів проекту (зацікавлених сторін). Отже, керівником проекту не може бути посадова особа органу державної влади чи місцевого самоврядування, оскільки вона обмежена посадовою інструкцією й визначеними в ній функціональними обов'язками [63; 183; 84].

В умовах дефіциту бюджетних коштів для розробки та реалізації проектів, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку міста, можуть бути залучені різні джерела проектного фінансування, серед яких важливу роль сьогодні відіграють *громадські бюджети (програми бюджету участі) і гранти*.

Громадський бюджет, або бюджет участі, – це механізм взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю, спрямований на залучення громадян до участі в бюджетному процесі, зокрема шляхом прямої демократії, через визначення пріоритетів бюджетних витрат чи подання проектів, об'єднання в проектні команди, голосування за такі проекти, здійснення контролю за їх реалізацією.

Ж. Белец, розкриваючи зміст і значення запровадження громадського бюджету в системі управління розвитком територіальних громад, окреслює, що «водночас нині вже понад 1500 міст на всіх континентах Землі запроваджують механізми «партиципаторного бюджету» або «бюджету участі», які є формами прямої демократії та означають відкритий процес дискусії й ухвалення рішень, у якому кожен мешканець населеного пункту через голосування вирішує, яким чином витратити частину місцевого бюджету. Так, у Республіці Польща кілька років тому мало хто вірив, що мешканцям польських міст буде дозволено ухвалювати рішення щодо розподілу міських коштів шляхом прямого голосування. Партиципаторне бюджетування було запроваджено в цій державі лише 2011 року. Сьогодні майже в ста містах Польщі, зокрема й у Варшаві у різних формах реалізується цей принцип участі мешканців у міському бюджетуванні: кожен громадянин може подати свої пропозиції, а потім взяти участь у голосуванні щодо виділення коштів із бюджету міста» [4].

Упровадження Програми бюджету участі являє собою демократичний процес, який надає можливість кожному жителю брати участь у розподілі коштів місцевого бюджету через створення проектів для покращення міста та/або голосування за них. Будь-який житель міста може подати проект, пов'язаний із покращенням життя в місті, узяти участь у конкурсі, перемогти в голосуванні й спостерігати за тим, як його проект реалізують у рамках бюджету.

Так, у місті запроваджено Програму бюджету участі як процес взаємодії Луцької міської ради та її виконавчого комітету з громадськістю, спрямований на залучення мешканців міста Луцька до участі в бюджетному процесі через прийняття рішень щодо розподілу визначеної Луцькою міською радою частини міського бюджету. Це відбувається шляхом подання відповідних ініціативних проектів розвитку, спрямованих на розв'язання пріоритетних проблем міста та його жителів, та в подальшому – проведення відкритого громадського голосування за такі проекти. Основними пріоритетами для проектів, які можуть брати участь у цьому конкурсі, визначено:

- облаштування публічного простору міста, у тому числі для соціальної інтеграції людей з обмеженими можливостями: створення (перетворення) загальнодоступних громадських територій на привабливі зони та гостинні місця, їх озеленення, облаштування парків, скверів й інших зелених зон;

- організація локальних заходів у мікрорайонах міста для налагодження діалогу між мешканцями: проведення різнопланових заходів для мешканців окремого двору, вулиці, території;

- проекти, спрямовані на покращення екологічної ситуації в місті: запобігання та ліквідація забруднення навколишнього середовища; охорона природних ресурсів, озеленення тощо;

– застосування інформаційних технологій для підвищення комфорту мешканців і гостей міста: розробка веб-програм, мобільних додатків щодо міської інфраструктури; інтерактивні карти; облаштування зон Wi-Fi тощо.

Сума коштів із бюджету міста Луцька на реалізацію однієї ініціативи не повинна перевищувати 50 000 грн. Вартість співфінансування однієї ініціативи має бути не менше, ніж 10 % від обсягу коштів бюджету міста на її реалізацію.

Для здійснення управління проектами в системі забезпечення сталого розвитку місту можуть застосовуватися різноманітні джерела грантових коштів. Серед них, на думку А. Якимчук:

– «позики – інвестиції у інфраструктуру, наприклад, для вдосконалення місцевих очисних споруд, зазвичай потребують додаткових коштів, які можуть бути отримані у вигляді кредитів. Низка спеціалізованих фінансових структур, наприклад, Всесвітній банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Північна фінансова кооперація навколишнього середовища (Nordic Environmental Finance Cooperation, NEFCO) надають такі позики на пільгових умовах, якщо до заявки прикладений детальний бізнес-план, що показує джерела повернення цих коштів (наприклад, шляхом підвищення курортних зборів, цін на послуги водовідведення і каналізації або за рахунок бюджетів майбутніх періодів);

– приватні спонсори – затрати на інформаційні або інноваційні центри у деяких випадках можуть покриватися за рахунок грантів. Місцеві фірми та приватні інвестори також підтримують цю діяльність, якщо вони впевнені у відкритості (гласності) і правильності їх стратегій. Це включає своєчасне поширення прес-релізів і інших звітів про стан справ. Проте для того, щоб досягти фінансування від приватних спонсорів, необхідні знання та досвід;

– добровольці – залучення волонтерів до участі у деяких програмах може допомогти зекономити кошти і інші ресурси. Це досягається шляхом залучення нових осіб, або діючи у кооперації із некомерційними природоохоронними організаціями. Деякі організації не в змозі в силу певних обставин брати участь у фінансуванні, але надають можливість отримання консультативної чи технічної допомоги» [114].

Звернемо увагу на те, що важливою функцією стратегічного управління сталим розвитком міста, у тому числі виконання проектної діяльності в цій сфері та реалізації громадської ініціативи, є *мотивація*. В.В. Химинець визначив інституційні інструментами мотивації сталого розвитку регіону, які, на нашу думку, можна застосовувати й на рівні міста. Це «угоди про співпрацю між регіональними органами влади та Кабінетом Міністрів України, регіональні програми соціо-еколого-економічного стимулювання; фінансово-нормативні документи, що прийняті й реалізуються з метою стимулювання сталого розвитку регіону за рахунок коштів бюджетів різних рівнів; сталі регіональні позабюджетні фонди; фінансово-організаційні структури, не пов'язані із бюджетами різних рівнів, що задовольняють соціальні, економічні та екологічні потреби регіону; популяризація та пропаганда сталого розвитку регіону» [102, с. 164].

Реальним і, на нашу думку, дієвим прикладом застосування мотивації для реалізації проектів сталого розвитку міста є оголошення «Лейпцизької премії» в конкурсі проектів сталого розвитку міста Німецьким товариством міжнародної співпраці (GIZ) ГмБГ/Офісом проекту інтегрованого розвитку міста (БМУБ) у рамках співпраці між Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон) і Федерального міністерства навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та ядерної безпеки Німеччини. Цей конкурс відзначає вже втілені

проекти сталого розвитку міста з метою інтенсифікації інтегрованого урбаністичного розвитку в українських містах у майбутньому. Він покликаний мотивувати українські муніципалітети використовувати методику сталого розвитку та регулярно брати участь у конкурсі на премію зі своїми проектами. Організатори мають на меті підтримати таким чином процес проведення реформ в українських містах згідно з цілями «Лейпцизької хартії розвитку сталого європейського міста», а також посилити застосування методики інтегрованого розвитку міста в муніципальних проектах і серед фахівців. Тематичними напрямками цього конкурсу є:

- розробка інтегрованої стратегії розвитку міста, його окремого району або його особливого простору;
- створення інформаційної або дорадчої структури для розвитку міста, його окремого району або його особливого простору;
- випробовування нової методики для активування та залучення мешканців до процесів розвитку міста, його окремого району чи його особливого простору;
- розробка нових форматів співпраці між міською адміністрацією, громадою міста, представниками громадського суспільства, бізнесом і науковими колами для розвитку міста, його окремого району чи його особливого простору;
- реалізація некомерційних будівельних проектів для розвитку міста, його окремого району або його особливого простору, під час яких успішно використовувалися партисипативні підходи.

Окрім вищезазначеного, із метою організаційної та ресурсної підтримки проектів у системі забезпечення сталого розвитку міста згідно з новітніми тенденціями й урахуванням потреб громади пропонуємо *створити при міській раді консультативно-дорадчої структури – Ради стратегічного*

планування та розвитку міста. До її складу входитимуть представники громадських організацій, органів місцевого самоврядування, бізнес-структур, освітніх організацій, громадські активісти.

Завданнями діяльності Ради є створення сприятливих умов для консолідації громадських ініціатив, експертного аналізу та потреб міста, напрацьовуючи найбільш ефективні стратегії; налагодження зв'язків й ефективної співпраці з місцевими громадськими, Всеукраїнськими та Міжнародними організаціями для вирішення актуальних проблем міста, участь у загальнонаціональних і міжнародних грантових програмах.

Пріоритетними напрямками роботи Ради є:

- участь у стратегічному плануванні й проектній діяльності розвитку міста, тобто у впровадженні технологій стратегічного планування в систему управління громадами міста, технологій моніторингу стратегічних планів і проектів, допомога громадам у впровадженні стратегічних планів та проектів;
- ринок праці, що передбачає сприяння розробці й реалізації проектів задля підвищення зайнятості населення, покращення системи професійної орієнтації, освіти;
- сталий розвиток, тобто впровадження проектів і програм, спрямованих на вирішення соціальних, економічних, екологічних проблем, підвищення прозорості муніципального управління, популяризацію ідей сталого розвитку;
- європейська інтеграція, що охоплює впровадження проектів з активізації діяльності в напрямку європейської інтеграції;
- громадський сектор, що передбачає надання навчальної, консультативної, інформаційної та технічної підтримки для розвитку громадських організацій та ініціатив;
- молодь, тобто сприяння проектам, спрямованим на розвиток комунікативних і лідерських умінь і навичок молоді.

Функціональними завданнями *Ради стратегічного планування та розвитку міста* є підготовка його стратегічного плану розвитку, організація методу його реалізації, налагодження стратегічно-партнерських відносин, пошук методів і джерел фінансування відображено в концепції Покращення бізнес-району (ПБР) (Business Improvement District, BID), котру започатковано ще у США. Наприкінці 1980-х років ідея була досить відомою у Великобританії під назвою ITI [125, с. 76]. Ідею такої концепції запозичено з моделей управління великими торговими центрами, розміщеними на периферії, що успішно залучали клієнтів і підприємців із комерційного сектору. Отже, створення *Ради стратегічного планування та розвитку міста* є одним із найпоширеніших методів державно-приватного партнерства, орієнтованого на формулювання та реалізацію конкретної стратегії сталого розвитку міста.

У більшості випадків ефективність упровадження цієї Ради, незалежно від використовуваної моделі фінансування й лідерства, залежить від ефективності місцевого партнерства. Навіть найкраща стратегія не буде реалізована, якщо приватні та державні підприємства, а також організації третього сектору, що працюватимуть у Раді, не беруть участі в її впровадженні.

Як бачимо, управління проектами й програмами все більш інтегрується в концепцію сталого розвитку та розглядається як один із дієвих інструментів стратегічного управління розвитком міста в умовах децентралізації й формування об'єднаних територіальних громад.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано, що в контексті реалізації угоди про асоціацію з Європейським Союзом доцільно запровадити напрямки підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста. До них віднесено: імплементація принципів стратегічного управління розвитком міста відповідно до ключових пріоритетів регіональної політики європейського союзу; децентралізація державного управління та розвиток територіальних громад; використання методології управління проектами та програмами сталого розвитку міста підвищення ролі соціальної відповідальності бізнесу в структурі сталого розвитку міста; дотримання принципів екологічної безпеки та розвиток зеленої економіки.

2. Запропоновано застосування інтегрованого підходу при здійсненні управління сталим розвитком міста, що дозволяє підвищити ефективність стратегічного управління сталим розвитком міста завдяки інтеграції зусиль суб'єктів управління в процесі реалізації взаємоузгоджених цілей та дій, використання наявних ресурсів та отримання синергетичного ефекту від цього.

3. Механізм інтегрованого управління сталим розвитком міста включає в себе характеристику об'єкту та суб'єктів управління сталим розвитком міста, визначення принципів, функцій та методів здійснення інтегрованого управління сталим розвитком міста, характеристику інструментів інтегрованого управління сталим розвитком міста, що спрямовано на досягнення кінцевої мети – підвищення якості життя населення.

Основні положення першого розділу дисертаційної роботи відображено в працях дисертанта [17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 178, 179, 181].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нові наукові підходи до виконання актуального науково-практичного завдання, яке полягає в поглибленні теоретико-методичних засад, розробленні напрямів удосконалення організаційно-економічного забезпечення сталого розвитку міста. Узагальнення та систематизація результатів дослідження дали підставу сформулювати такі висновки:

1. Концепція управління сталим розвитком міста еволюціонувала від монографічних досліджень середини XX ст. до міждисциплінарних прикладних на початку XXI ст. та перебуває в центрі уваги науковців. В основу цієї концепції покладено синергетичний підхід, який полягає в наявності міжсередовищних інтеграційних закономірностей самоорганізації розвитку міста як складної соціо-економіко-екологічної системи. Застосування комплексного підходу до управління сталим розвитком міста дає змогу забезпечити узгодженість у часі, скоординованість за напрямками реалізації функцій управління й способів просторової організації суспільних відносин.

2. Установлено, що для досягнення перспектив сталого просторового розвитку міст в Україні в умовах реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом особливо цінним є досвід співтовариства щодо управління сталим розвитком міста. Імплементація в Україні комплексу заходів Європейського Союзу – Лісабонської та Гетеборзької стратегій сталого розвитку, Лейпцизької хартії «Міста Європи на шляху сталого розвитку», Стратегії розумного, сталого та всеохоплюючого зростання «Європа 2020», Угоди про асоціацію з Європейським Союзом – сприятиме використанню наявних і потенційних можливостей забезпечення розвитку

міста, підвищенню комфортності проживання в ньому, формуванню належного рівня якості життя теперішніх та майбутніх поколінь його мешканців.

3. Для подальшого розвитку методичних підходів до оцінки сталого розвитку міста запропоновано враховувати систему групових і часткових показників, що характеризують стан соціальної сфери, економічної та екологічної ситуацій у місті. Доведено, що застосування запропонованої методики діагностики сталого розвитку міста на основі розрахунку інтегрального показника дасть змогу визначити рейтинг регіону; а оцінка результатів управління сталим розвитком міста – рівень ефективності управління цим процесом. Отримані результати можуть бути враховані для розробки напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста.

4. Здійснення діагностики сталого розвитку міста дало підставу визначити регіональні передумови його забезпечення: інституційні, соціальні, економічні, екологічні. Аналіз регіональних інституційних передумов сталого розвитку міста доводить необхідність удосконалення структури інституційних відносин у напрямі підвищення якості життя населення та збереження довкілля в містах України. Визначено задовільний рівень розвитку соціальної сфери й установлено суттєві відмінності в стані економічної та екологічної ситуацій у регіонах України. Це характеризує несприятливість наявних соціальних, економічних й екологічних передумов для сталого розвитку міст у країні.

5. На основі інтегрального індексу проведено аналіз стану соціальної сфери, економічної та екологічної ситуацій, що дало підставу здійснити рейтингову оцінку міст України й визначити їх групи із відносно високим, достатнім, недостатнім, задовільним та низьким рівнями сталого розвитку.

Простежено, що найбільша кількість міст потрапляє в останню групу, котра характеризується незадовільним станом розвитку соціальної сфери, несприятливими економічною й екологічною ситуаціями. Виявлено значну асиметрію сталого розвитку міст України, котру потрібно враховувати для розробки моделей управління їх сталим розвитком.

6. У роботі визначено показники ефективності управління соціальною сферою, економічним розвитком, екологічною ситуацією та сталим розвитком міста загалом за 2015, 2016, 2017 рр. Простежено від'ємні значення більшості показників, що потребує врахування в процесі прийняття органами місцевого самоврядування управлінських рішень, пов'язаних із покращенням якості й комфортності життя в місті. Оцінка ефективності управління сталим розвитком міста Луцька дала змогу визначити загальні проблеми, що характерні для інших міст України, і специфічні. Їх виявлення та розв'язання є нагальною потребою для забезпечення сталого розвитку міст в умовах реалізації реформи децентралізації.

7. Для оцінки впливу факторів на сталий розвиток міст в Україні запропоновано проведення кореляційно-регресійного аналізу. Опираючись на наявні статистичні дані й методику цього аналізу, побудовано множинно-регресійну модель сталого розвитку міст. За результатами проведених розрахунків визначено, що найбільший вплив на процеси забезпечення сталого розвитку чинить соціальна сфера міста. Застосування запропонованої моделі дає змогу прогнозувати подальші зміни рівня сталого розвитку та, враховуючи їх відповідні стратегічні управлінські рішення.

Визначено, що напрямками вдосконалення стратегічного управління сталим розвитком міст в Україні з огляду на європейський досвід щодо реалізації Стратегії «Європа 2020» є імплементація принципів стратегічного управління розвитком міста відповідно до ключових пріоритетів регіональної

політики Європейського Союзу; децентралізація державного управління й розвиток територіальних громад; використання методології управління проектами та програмами сталого розвитку міста; підвищення ролі соціальної відповідальності бізнесу; дотримання принципів екологічної відповідальності й розвиток зеленої економіки. Їх реалізація сприятиме досягненню європейських стандартів комфортності та якості життя населення.

8. Запропоновано застосування інтегрованого підходу під час здійснення управління сталим розвитком міста, що передбачає інтеграцію зусиль суб'єктів управління в процесі реалізації взаємоузгоджених цілей і дій; інтеграцію об'єктів управління – соціальної, економічної, екологічної складових частин сталого розвитку; інтеграцію цільових орієнтирів, досягнення яких за умов використання наявних ресурсів дасть змогу отримати синергетичний ефект.

9. Розроблено рекомендації щодо запровадження управління проектами сталого розвитку міста, які класифікуються за ознаками сфери дії, масштабу, суб'єктів реалізації, джерел фінансування. Відзначено їх багатофункціональність та різноманіття зацікавлених сторін. Виявлено роль громадських бюджетів і грантів в умовах дефіциту бюджетних коштів для розробки й реалізації проектів, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку міста. Із метою організаційної та ресурсної підтримки цих проектів запропоновано створення консультативно-дорадчої структури – Ради стратегічного планування й розвитку міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов О., Гавкалова Н. Моделі публічного адміністрування (архетипова парадигма). *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Спец. вип. С. 6-13.
2. Бабаєв В. М. Управління великим містом : теоретичні і прикладні аспекти: монографія. Харків : ХНАМГ. 2010. 306 с.
3. Бакалова Л. Структурно-функціональна типологія міст як ефективний інструмент управління розвитком міста. *Управління сучасним містом*. 2007. № 1. С. 181-191.
4. Белец Ж. А. Партиципаторне бюджетування як інноваційний демократичний інструмент участі громадян в управлінні справами територіальних громад. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_21
5. Бойко Ю. І. Синергетичний ефект як ключовий аспект діяльності об'єднаних територіальних громад. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. № 1. С. 3-8.
6. Боковець В. В. Менеджмент : навч. посіб. Вінниця : ВФЕУ. 2012. 495 с.
7. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азриэляна. Москва: Ин-т новой экономики. 1997. 864 с.
8. Буднікевич І. Стратегічні моделі розвитку міста в контексті цільової орієнтації концепції муніципального маркетингу. *Вісник Чернів. торгов.-екон. ін.-ту КНТЕУ*. Чернівці. 2011. Вип. 4: Економічні науки. С. 292-300.
9. Буркинский Б. В., Степанов В. Н., Харичков С. К. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития. ИПРЭЭИ НАН Украины. Одесса: Фенікс. 2005. 575 с.
10. Василенко В. М. Про деякі результати економічної діагностики розвитку регіонів. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 12-25.

11. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад : навч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоц. міст України. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 256 с.
12. Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление. Москва: Наука. 1991. 271 с.
13. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Москва: Наука. 1988. 522 с.
14. Вишиванюк М. В. Обґрунтування пріоритетності соціальної спрямованості розвитку регіону як основи сталого розвитку. *Наукові праці. Державне управління*. Миколаїв. 2012. Т. 194, вип. 182. С. 15-19.
15. Войчук М. Acquis URBAN : досвід та перспективи сталого розвитку європейських міст. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки*. Збірник матеріалів Х Міжнародної науково- практичної конференції. 18 травня 2018 р. Харків. ХНАДУ, 2018. С. 120-121.
16. Войчук М. В. From sustainability to smartness: evolution of the European regional policy in the field of city development. *Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України»*. 2018. С. 49-56.
17. Войчук М. В. Зайнятість у структурі екологічного ринку як соціальний аспект розвитку екологічно збалансованої економіки. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів. 14-15 травня 2014 р. Луцьк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. Т. 2. С. 96-98.
18. Войчук М. В. Зміст та роль екологічно спрямованої діяльності в умовах становлення зеленої економіки. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону:*

фінансова політика та інвестиції. *Збірник наукових праць. Рівне. НУВГП*. 2013. Вип. XIX (№1). С. 177-184.

19. Войчук М. В. Інтегрований підхід до управління сталим розвитком міста: європейський контекст. *Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 19 червня 2018 р. Умань. 2018. С. 187-189.

20. Войчук М. В., Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації. *Науково-практичний журнал «Регіональна економіка»*. 2018. С. 29-36

21. Войчук М., Павліха Н. Місце та роль соціальної відповідальності бізнесу в структурі міського розвитку. *Проблеми розвитку малих відкритих економік*. Матеріали виступів Всеукраїнського форуму з проблем міжнародних економічних відносин (в онлайн форматі). 18 квітня 2018 р. Житомир, ЖДТУ. 2018. С. 87-91.

22. Войчук М. В. Напрямки підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. №3. Ч.2. С. 33-37

23. Войчук М. В. Особливості розвитку системи екологічного маркетингу в умовах становлення екологічно збалансованої економіки. *Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах*. Матеріали II-ї всеукраїнської науково-практичної конференції. 15-16 березня 2013 р. Мукачево, Мукачівський державний університет.

24. Войчук М. В. Особливості формування внутрішньої системи екологічного менеджменту в країнах-членах Європейського Союзу в умовах

інтеграції. *Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія.* 2013. №7 (186). С. 67-74.

25. Войчук М. Екологічна стандартизація в контексті сталого розвитку прикордонних територій: геоекономічний аспект. *Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов и студентов.* 29 квіт. 2013 р. Симферополь, Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского. 2011. С. 56-59.

26. Войчук М. Інструменти інтегрованого стратегічного управління міським розвитком. *Сучасні тренди підготовки фахівців з управління проектами та програмами.* Матеріали підсумкової науково-практичної конференції. 23 квітня 2018 р. Луцьк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2018. – С. 77-82.

27. Войчук М. Методи проектного менеджменту в структурі системи управління сталим розвитком міста. *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики.* Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Кривий Ріг, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. 2018.

28. Войчук М. Місце та роль управління проектами в процесі сталого розвитку. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу.* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 20-22 вересня, 2018 р. Луцьк. Вежа-Друк. 2018. С. 41-43.

29. Войчук М., Павліха Н. Особливості ринкової трансформації України. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр. / за заг. ред.*

Н. В. Павліхи. Wydawca: Zarząd Regionu Środkowowschodniego NSZZ „Solidarność”. Druk: Drukarnia Kolor Lublin. 2013. С. 106-112.

30. Войчук М., Коломечюк В. Управління трансформаційними проектами в сучасному місті: європейський досвід. *Управління соціально-економічними трансформаціями у сучасному місті.* Тези науково-практичної Інтернет-конференції. 27 лютого 2018 р. Київ, КУБГ. 2018. С. 5-7.

31. Волинчук Ю. В. Синергетичний ефект сталого розвитку регіонів. *Фінансовий простір.* 2012. № 3. С. 66-70.

32. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку : теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк: Надстир'я. 2008. 528 с.

33. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економічна діагностика : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ. 2007. 307 с.

34. Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. Киев : СОПС Украины НАНУ. 1999. 367 с.

35. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : НІДС. 2007. 768 с.

36. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. Київ : НІСД/ 2010. 288 с.

37. Диагностика производственных систем / под ред. Ф. Ф. Аунапу. Иркутск: ИНЦТИ. 1972. 39 с.

38. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / під заг. ред. А. Е. Воронкової. Харків : ВД «ІНЖЕК». 2006. 448 с.

39. Долішній М. І. Роль стратегії соціально-економічного розвитку областей у реалізації сталого розвитку України. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації:* зб. наук. пр. НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Львів. 2002. Вип. 5. С. 3-11.

40. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
41. Жаворонкова Г. В., Жаворонков В. О. Стратегічне управління розвитком регіону. Наук. вісн. Ін-ту міжнарод. відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм. 2010. Т. 1, № 1. С. 26-31.
42. Забродский В. А., Кизи Н. А. Оценка финансовой устойчивости производственно-экономических систем. Харьков: Бизнес Информ. 2000. 82 с.
43. Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17>
44. Закон України «Про засади державної регіональної політики». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
45. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
46. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
47. Закон України «Про співробітництво територіальних громад». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
48. Запорожець С. Сучасні підходи до управління містом в контексті менеджменту якості. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Одеса. 2010. Вип. 4. С. 90-93.
49. Зарубіжний і вітчизняний досвід реформування адміністративно-територіального устрою / за ред. Л. Т. Шевчук. Львів. 2007. 254 с.
50. Карлова О. А., Харенко Х. І. Актуалізація проблем функціонування системи життєзабезпечення міста. Зб. наук. пр. *Дніпропетровського*

національного університету : Економіка : проблеми теорії та практики. Вип. 250. Том 4. Дніпропетровськ. 2009. С. 1526-1531.

51. Карлова О. А. Визначення методологічних принципів та конструктивних особливостей системи міського комплексу. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1 (18). С. 18-22.

52. Карлова О. А. Методология и практическая реализация управления системой жизнеобеспечения города. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Харків. 2010. № 5. С. 69-76.

53. Карлова О. А. Соціально-економічні складові функціонування міського комплексу (теорія і практика) : монографія. Харків : Мадрид. 2011. 452 с.

54. Карлова О. А. Управління містом, орієнтоване на потреби майбутнього розвитку. *Економіка та право*. 2015. № 3(42). С. 94-99.

55. Кизим М. О., Забродський В. А., Зінченко В. А. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК». 2003. 144 с.

56. Колас Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави. Львів : Ініціатива. 2004. 976 с.

57. Коломицева О. В. Важелі управлінської діяльності в забезпеченні оптимального регіонального розвитку. *Сталий розвиток економіки*. Хмельницький. 2013. Вип. 1. С. 141–144.

58. Кононенко О. Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку : навч.-метод. посіб. Київ: ДП «Прінт сервіс». 2016. 109 с.

59. Корнейчук Л. Економічний ріст та сталий розвиток. *Економіка України*. 2008. № 4. С. 82-90.

60. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства : монографія. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Фактор, 2008. – 336 с.
61. Лесечко М. Управління великими містами в Україні. Демократичне врядування : електрон. наук. фах. вид. Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів. 2009. Вип. 3. С. 121-125. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik3/fail/+Lesechko.pdf
62. Моліна О. В., Осипов В. М. Сталий соціально-економічний розвиток регіону: аналіз підходів та інструментів оцінки. *Регіональна економіка*. 2010. №4. С. 25-32
63. Методичний посібник для учасників Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування у 2013 році. Київ : Держ. Фонд сприяння місцевомусамоврядуванню в Україні. 2012. 37 с.
64. Меліхова Т. Л. Теоретичні аспекти управління містом. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2016. Вип. 2. С. 150-157
65. Міщенко А. П. Стратегічне управління : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ. 2004. 336 с.
66. Наконечний В. В. Місто як об'єкт державного управління: теоретичний аспект. Актуальні проблеми державного управління. 2014. № 1. С. 118-124.
67. Огородник І., Огородник Т. Концепція управління якістю міського середовища великого міста. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні науки та інформаційні технології*. 2014. № 800. С. 45-51
68. Олійник Т. І., Горох О. В., Грубнік О. Ю. Стратегія «Європа-2020». Співробітництво – запорука сталого розвитку України та Європи. *Вісник*

ХНАУ. Серія : Економічні науки. Харків. 2015. № 2. С. 206-211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2015_2_29

69. Павліха Н. В. Багатогалузовий характер проблем сталого просторового розвитку регіонів : огляд наукових підходів. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції.* Випуск XI : зб. наук. праць. № 1. Серія «Інтеграція та інноваційна трансформація». Рівне : НУВГП. 2005. С. 106-122.

70. Павліха Н. Принципи просторового менеджменту сталого розвитку. *Економіка України.* 2006. № 1. С. 40-45.

71. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід : монографія. Луцьк : Волин. обл.. друк. 2006. 380 с.

72. Павлов В. І., Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим просторовим розвитком. *Вісник економічної науки України.* Науковий журнал. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд». 2007. № 1(11). С. 119-124.

73. Пітцик М. Децентралізації може завадити політичне середовище, яке не хоче змін. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/2357>

74. Полякова О. Ю., Ярошенко І. В., Семигулгуліна І. Б. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів. *БІЗНЕС ІНФОРМ.* 2014. № 6. С. 52-56.

75. Полянська А. С. Дрогомирецький В. Г. Проектна діяльність як інструмент міжнародного партнерства у забезпеченні розвитку територій. *Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем : VI міжнарод. наук.-практ. конф., 11-13 жовт. 2017 р. / ред. Л. Т. Гораль. Івано-Франківськ. 2017. С. 152-155.*

76. Потапенко Н. Особливості формування ринку екологічнобезпечних товарів, технологій та послуг в Україні. *Економіка України*. 2001. № 4. С. 28-29.
77. Постанова Верховної Ради України Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
78. Постанова КМУ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
79. Проект Закону про засади адміністративно-територіального устрою України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508
80. Протас В. М. Управління стратегічним розвитком міста. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 2. С. 254-261.
81. Пчелинцев О. С. Региональная экономика в системе устойчивого развития. Москва: Наука. 2004. 258 с.
82. Рач В. А., Россошанська О. В., Медведєва О. М. Управління проектами: практичні аспекти реалізації стратегій регіонального розвитку : навч. посіб.; за ред. В. А. Рача. Київ: «К.І.С.». 2010. 276 с.
83. Регіональні рахунки. Держстат України : сайт. Київ. 1998-2018. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
84. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи. Київ : НІСД. 2012. 56 с.
85. Рич М. І. цінності зацікавлених сторін в соціальних та комерційних проектах. *Управління розвитком складних систем*. 2013. № 13. С. 45-49.
86. Рішення міської ради від від 28.01.2015 №69/10 м. Луцьк «Про бюджет міста Луцька на 2015 рік». URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/pro-byudzheth-mista-lucka-na-2015-rik>

95. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України в редакції» від 08.06.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>
96. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 26.05.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n7>
97. Управління проектами розвитку регіонів та міст : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Бушуєва. Київ : КНУБА. 2011. 246 с.
98. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ. 2016. 276 с.
99. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. Київ : Знання. 2007. 670 с.
100. Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (КМРВЄ). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_674
101. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. *Економіка України*. 2012. № 6. С. 4-12.
102. Химинець В. В. інституційні основи сталого розвитку карпатського регіону в контексті синьої економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3 [20]. С. 161-165
103. Хохлова О. А. Региональная диагностика как методологическая база стратегического исследования экономики региона. *Вопросы статистики*. 2006. № 9. С. 52-57.
104. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України : практ. посіб. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія-А». 2012. 80 с.

105. Чикаренко І. Сутність і характерні особливості муніципальних проектів розвитку. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ. 2007. Вип. 4. С. 253-259.
106. Шапоренко О. І. Екологічний менеджмент : навч. посіб. ДонДУУ. Донецьк : НОРД комп'ютер. 2004. 312 с.
107. Шаров Ю. П. Оцінка суспільної корисності муніципальних інвестиційних проектів. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України* : зб. наук пр. Київ. 2001. Вип. 2. С. 78-85.
108. Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. Екологічне управління. Київ : Либідь. 2004. 432 с.
109. Шовгенов Т. М. Основные аспекты устойчивости региональных социально-экономических систем. *Региональная экономика и управление* : электр. науч. журн. / Вятский гос. ун-т. Киров. 2007. № 3(11). URL: <https://eee-region.ru/article/1107/>
110. Щеглюк С. Д. Міждисциплінарні дослідження метрополій: систематизація понятійно-термінологічного апарату. *Проблеми сталого розвитку національних економік* : зб. наук. пр.. з актуальних проблем економічних наук. Наукова організація «Перспектива». 2013. С. 418-422. URL: http://ird.gov.ua/vid_3/vid3_2013_s04_Shcheghlyuk.pdf
111. Щеглюк С. Д. Проблеми та перспективи розвитку організаційно-управлінської функції регіональних метрополій в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*:зб. наук. праць. 2014. №4(108). С. 199-207.
112. Цимбалюк І. Фінансова децентралізація в Україні: відповідність видатків місцевих бюджетів їх фінансовому забезпеченню. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. №16. С. 114-122.

113. Энциклопедия кибернетики: в 2 т. Киев : Глав. ред. укр. сов. энцикл. 1975. Т. 1-2. 1226 с.
114. Якимчук А. Ю. Грантові проекти як економічне стимулювання вирішення проблеми збереження біорізноманіття України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=719>
115. Яншина Ф. Т. Эволюция взглядов В. И. Вернадского на биосферу и развитие учения о ноосфере. Москва: Наука. 1996. 222 с.
116. An Overview of Environmental Indicators: State of the Art and Perspectives / Bakkes Ja. et al. URL: https://www.researchgate.net/publication/27452830_An_Overview_of_Environmental_Indicators_State_of_the_Art_Perspective
117. Article 8 of Regulation (EC) No 1080/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation (EC) No 1783/1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2006R1080:20100618:EN:PDF>
118. Baker M. CSR Europe: Unfulfilled Potential'. Ethical Corporation. URL: www.ethicalcorp.com/communications-reporting/csr-europe-unfulfilled-potential
119. Berkes F., Folke C., Colding J. Linking Social and Ecological Systems: Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience. Cambridge: University Press. 1998. URL: https://books.google.com.ua/books?id=XixuNvX2zLwC&pg=PA1&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
120. Blowfield M., Frynas J. G. Setting new agendas: critical perspectives on Corporate Social Responsibility in the developing world. *International Affairs*. 2005. No 3(81). P. 499-513. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2005.00465.x>

121. Carol L. Stimmel Building Smart Cities: Analytics, ICT, and Design Thinking. URL: <https://arthurlimantara.files.wordpress.com/2017/03/building-smart-cities.pdf>
122. COM(2006) 385 final. Cohesion Policy and cities: The urban contribution to growth and jobs in the regions. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/urban/com_2006_0385_en.pdf
123. Charter of European Cities& Towns Towards Sustainability. URL: http://www.sustainablecities.eu/fileadmin/repository/Aalborg_Charter/Aalborg_Charter_English.pdf
124. Cities. European Commision. URL: https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development/topics/cities_en
125. Coca-Stefaniak J., Parker C., Quin S. Town centre management models: A European perspective. *Cities*. 2009. No 26. P. 74-80. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2008.12.001>
126. COM(85) 310. Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council. URL: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com1985_0310_f_en.pdf
127. COM(97) 197 final. Towards an Urban Agenda in the European Union. URL: <http://aei.pitt.edu/4722/1/4722.pdf>
128. COM(98) 605 final. Urban Sustainable Development in the EU: A Framework for Action. URL: <http://aei.pitt.edu/6794/1/6794.pdf>
129. COM(2001)264 final. A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0264:FIN:EN:PDF>

130. COM(2002) 308 final. The Programming of the Structural Funds 2000-2006: An initial assessment of the Urban Initiative. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0308:FIN:EN:PDF>
131. COM(2005) 24 final. Working together for growth and jobs. A new start for the Lisbon Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0024&from=EN>
132. COM(2006) 385 final. Cohesion Policy and cities: The urban contribution to growth and jobs in the regions. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/urban/com_2006_0385_en.pdf
133. COM (2006) 675 final. Regions for Economic Change. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/ecochange/staffworkingdocument_en.pdf
134. COM(2008) 616 final. Green Paper on Territorial Cohesion. Turning diversity into strength. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0616:FIN:EN:PDF>
135. COM(2010) 2020 final. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
136. Dias N., Curwell S., Bichard E. The Current Approach of Urban Design and its Implications for Sustainable Urban Development. *Procedia Economics and Finance*. 2014. No 18. P. 497-504. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/82311486.pdf>
137. Dur F., Yigitcanlar T., Bunker J. A spatial indexing model for measuring neighbourhood level land-use and transport integration. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*. 2014. No 5(41). 792-812. DOI: <https://doi.org/10.1068%2Fb39028>

138. El-Asmar J-P., Ebohon J., Taki A. Bottom-up approach to sustainable urban development in Lebanon: The case of Zouk Mosbeh. *Sustainable Cities and Society*. 2012. No 2. P. 37-44.

URL: https://www.researchgate.net/publication/251721835_Bottom-up_approach_to_sustainable_urban_development_in_Lebanon_The_case_of_Zouk_Mosbeh

139. European regional spatial planning Charter (Torremolinos Charter). URL: https://www.are.admin.ch/dam/are/de/dokumente/internationales/dokumente/bericht/european_regionalspatialplanningchartertorremolinoscharter.pdf.download.pdf/european_regionalspatialplanningchartertorremolinoscharter.pdf (дата звернення: 00.00.000).

140. Evans B., Joas M., Sundback S., Theobald K. Governing Sustainable Cities. URL: <http://www.stellenboschheritage.co.za/wp-content/uploads/Governing-Sustainable-Cities.pdf>

141. Ewers H., Nijkamp P. Urban sustainability. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Urban+Sustainability&author=Ewers,+H.&author=Nijkamp,+P.&publication_year=1990&pages=8%E2%80%93310

142. Fougère M. Corporations as Political and Unpolitical Actors. *Journal of Business Ethics and Organization Studies*. 2011. No 2(16). P. 12-21. URL: http://ejbo.jyu.fi/pdf/ejbo_vol16_no2_pages_12-21.pdf

143. Gareis R. Happy Projects!. Wien: MANZ Verlag. 2005. 624 p.

144. Gareis R., Huemann M., Martinuzzi A. Project Management and Sustainable Development Principles. Newtown Square: Project Management Institute. 2013. 187 p.

145. Hanckok J. Investing in corporate social responsibility: a guide to best practice, business planning & the UK's leading companies. London: Kogan Page.

2005. 300 p. URL: <https://www.econbiz.de/Record/investing-in-corporate-social-responsibility-a-guide-to-best-practice-business-planning-the-uk-s-leading-companies-hancock-john/10011479659>

146. Hedenus F., Persson M., Sprei F. Sustainable development – History, definitions and the role of the engineer. Gothenburg. 2016. URL: http://publications.lib.chalmers.se/records/fulltext/230705/local_230705.pdf

147. Jabareen Y. Sustainable urban forms: their typologies, models, and concepts. *Journal of Planning Education and Research*. 2006. No 26(1). P. 38-52. URL: <https://my.vanderbilt.edu/greencities/files/2014/08/Jabareen.pdf>

148. Jenks M., Dempsey N. Future forms and design for sustainable cities. URL: [https://www.uop.edu.jo/download/research/members/\[Architecture_Ebook\]_Future_Forms_and_Design_for_Sustainable_Cities.pdf](https://www.uop.edu.jo/download/research/members/[Architecture_Ebook]_Future_Forms_and_Design_for_Sustainable_Cities.pdf)

149. Kaczmarek T. Zarządzanie obszarami metropolitalnymi – zagraniczne doświadczenia i ich polskie implikacje. URL: http://journals.pan.pl/Content/107799/PDF/Studia+KPZK+183_Kaczmarek.pdf?handler=pdf

150. Kahn M. Concepts, definitions, and key issues in sustainable development: the outlook for the future. *Proceedings of the 1995 International Sustainable Development Research Conference*, Manchester, England, Mar. 27-28, 1995. Keynote Paper. P 2-13.

URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/sd.3460030203>

151. Leipzig Charter on Sustainable European Cities Sustainability. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf

152. Limits to Growth. The Club of Rome. 1972. URL: <https://www.clubofrome.org/report/the-limits-to-growth/>

153. Lyle J. T. Regenerative design for sustainable development. URL: https://www.researchgate.net/publication/44407545_Regenerative_design_for_sustainable_development_John_Tillman_Lyle

154. Markowski T. Zarządzanie rozwojem miast. Warszawa: PWN. 1999. 247 p.
155. McCormick K., Kiss B. Learning through renovations for urban sustainability: The case of the Malmö Innovation Platform. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 2015. No 16. P. 44-50. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2015.06.011>
156. McLaren D., Agyeman J. Sharing Cities: A Case for Truly Smart and Sustainable Cities. DOI: <https://doi.org/10.1080/07393148.2017.1339416>
157. Messikomer C., Huemann M., Dominguez O. Sustainability and Project Management: The Future is Now. URL: <http://www.pmi.org/learning/academic-research/~media/PDF/Research/ROWS%20-%20NA%202011%20Sustainability%20-%20Slides.ashx> (дата звернення: 00.00.000).
158. OCDE/GD(93)179. Environment monographs No 83. OECD Core set of indicators for environmental performance reviews. A synthesis report by the Group on the State of the Environment. URL: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD\(93\)179&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD(93)179&docLanguage=En)
159. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E
160. FoE Planning for a Sustainable Future. A Guide for Local Governments. URL: https://archive.epa.gov/region03/green/web/pdf/planning_for_a_sustainable_future.pdf
161. Rauscher R., Momtaz S. Sustainable Neighbourhoods in Australia: City of Sydney Urban Planning. URL: https://www.researchgate.net/publication/275644191_Sustainable_Neighbourhoods_in_Australia_City_of_Sydney_Urban_Planning

162. Saveriades A. Establishing the social tourism carrying capacity for the tourist resorts of the east coast of the Republic of Cyprus. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00044-8](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00044-8)
163. Scherer G., Guido P. The New Political Role of Business in a Globalized World: A Review of a New Perspective on CSR and its Implications for the Firm, Governance, and Democracy. *Journal of Management Studies*. 2011. No 4. P. 900-931. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00950.x>
164. SEC (2006) 928. Annex to the Communication from the Commission to the Council and Parliament Cohesion Policy and cities: The urban contribution to growth and jobs in the regions. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/urban/sec_2006_0928_en.pdf
165. SEC(2008) 2868 final. Regions 2020. Globalisation challenges for European regions. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/regions2020/pdf/regions2020_globalisation.pdf
166. Silent Spring. URL: <http://www.rachelcarson.org/SilentSpring.aspx>
167. Silvius A. J. G., Sustainability in project management: A literature review and impact analysis. *Social business*. 2014. No 1 (4). pp.63-96. DOI: <http://dx.doi.org/10.1362/204440814X13948909253866>
168. Silvius A.J.G., Tharp, J. Sustainability Integration for Effective Project Management. DOI: 10.4018/978-1-4666-4177-8
169. Single European Act. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN>
170. Smith R. M. Planning for urban sustainability: The geography of LEED®–Neighborhood Development™ (LEED®–ND™) projects in the United States. DOI: 10.1080/19463138.2014.971802
171. Stren R., Polese, M. The social sustainability of cities: diversity and the management of change. DOI: 10.3138/9781442682399

172. Sustainable Manufacturing and Eco-Innovation: Framework, Practices and Measurement. Synthesis Report: URL: <http://www.oecd.org/sti/inno/43423689.pdf>
173. The inclusive city. Approaches to combat urban poverty and social exclusion in Europe. URL: https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2014_Greece/EUKN_report_InclusiveCity_Final.pdf
174. The State of National Urban Policy in OECD Countries A special report prepared for the United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III). URL: <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/the-state-of-national-urban-policy-in-OECD-countries.pdf>
175. The territorial and urban dimension in the National Strategic Reference Frameworks and Operational Programmes (2007-2013). A first assessment, European Commission. Working paper of the services of the Directorate General for Regional Policy. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/activity/urban/leipzig_report.pdf
176. Turner J.R., Müller R. On the Nature of the Project as a Temporary Organization. *International Journal of Project Management*. 2003.No 21(7). P. 1-8.DOI: 10.1016/S0263-7863(02)00020-0
177. United Nations Millennium Declaration. URL: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>
178. Voichuk M., Pavlikha N., Tsymbaliuk I., Kolomechiuk V. City marketing as the integrated development instrument: sustainable development and smart growth. *2nd International scientific conference on business and economics (ISCBE'18)*. May 25, 2018. Tetovo, South East European University. 2018. P. 32.

179. Voichuk Maksym Integration component of environmental management: geo-economic aspect. *Region and regionalism*. No. 11. Vol. 2. Lodz-Opole: Wydawnictwo Instytut Slaski Sp. Z o.o. 2013. P. 81-86.
180. Voichuk M., Pavlikha N., Kolomechiuk V. Leipzig Charta: Sustainable city development for smart future perspective in European Union. *The economy of Bulgaria and the European Union in the global world: Management, marketing and entrepreneurship, corporate control and business development in Bulgaria and in the EU*. Collective Monographs of Scientific Articles. Sofia: UNSS, 2018. P. 117-126.
181. Voichuk Maksym Policy of single environmental market of European Union: on national and supranational level. *Economic and Regional Studies. Studia Ekonomiczne i Regionalne. Pope John Paul II State School of Higher Education in Biala Podlaska, Biala Podlaska*. 2014. Vol. 7. No. 4. P. 73-85.
182. Votaw D. Genius Became Rare: A Comment on the Doctrine of Social Responsibility. *California Management Review*. 1972. No 2(15). P. 25-31. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/41164415>
183. Weiss J. W., Wysocki R. K. 5-Phase project management: A Practical planning & implementation guide. Perseus Books Publishing: L.L.C. 1992. 140 p.
184. Werna E., Keivani R., Murphy D. Corporate Social Responsibility and Urban Development. Lessons from the South. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK. 2009. 245 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=QiCGDAAAQBAJ&pg=PR4&lpg=PR4&dq=Werna+E.,+Keivani+R.,+Murphy+D.+Corporate+Social+Responsibility+and+Urban+Development.+Lessons+from+the+South&source=bl&ots=bAdE5C93n-&sig=ACfU3U35XJGJJzCzbUrYjIqqrI6nrll3Uw&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjzrYbI2fzfAhWHKCwKHSqwALYQ6AEwAnoECAgQAQ#v=onepage&q=Werna>

%20E.%2C%20Keivani%20R.%2C%20Murphy%20D.%20Corporate%20Social%20Responsibility%20and%20Urban%20Development.%20Lessons%20from%20the%20South&f=false (дата звернення: 00.00.000).

185. While A., Jonas A., Gibbs D. From sustainable development to carbon control: ecostate restructuring and the politics of urban and regional development. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 2009. No35. P. 76-93. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2009.00362.x>

186. Winkler R., Deller S., Marcouiller D. Recreational housing and community development: A triple bottom line approach. *Growth and Change. A journal of urban and regional policy*. No 3 (46). Special Issue: Regional Development in Metropolitan and Non-Metropolitan Regions. 2015. 481-500. DOI: <https://doi.org/10.1111/grow.12100>

187. Wojciechowski E. Samorząd terytorialny w warunkach gospodarki rynkowej. Warszawa: PWN. 1997. 149 p.

188. Yigitcanlar T., Teriman S. Rethinking sustainable urban development: towards an integrated planning and development process *International Journal of Environmental Science Technologies*. 2015. No 12. P. 341-352. DOI 10.1007/s13762-013-0491-x

189. Yigitcanlar T. Sustainable urban and regional infrastructure development: technologies, applications and management. URL: https://www.researchgate.net/publication/277837539_Sustainable_urban_and_regional_infrastructure_development_technologies_applications_and_management

190. 2000/C 141/04. Laying down guidelines for a Community Initiative concerning economic and social regeneration of cities and of neighbourhoods in crisis in order to promote sustainable urban development (URBAN II). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000Y0519\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000Y0519(03)&from=EN)

191. 7619/1/05 REV 1 Presidency conclusions of the Brussels European Council. Doc. 7619/05. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7619-2005-REV-1/en/pdf>

192. 94/C 180/02. Laying down guidelines for operational programmes which Member States are invited to establish in the framework of a Community Initiative concerning urban areas (URBAN). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1994:180:FULL&from=IT>

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Войчук М. В. Особливості формування внутрішньої системи екологічного менеджменту в країнах-членах Європейського Союзу в умовах інтеграції. *Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія.* 2013. №7 (186). С. 67–74 [фахове видання].(0,39 друк. арк.).
2. Войчук М. В. Зміст та роль екологічно спрямованої діяльності в умовах становлення зеленої економіки. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції:* зб. наук. праць. Рівне: НУВГП. 2013. Вип. XIX (№ 1). С. 177–184 [фахове видання].(0,38 друк. арк.).
3. Войчук М. В. Напрямки підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки».* 2017. № 3. Ч.2. С. 33–37 [фахове видання, *Index Copernicus*].(0,68 друк. арк.).
4. Войчук М. В., Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації: *Регіональна економіка:наук.-практ. журн.* 2018. С. 29–36 [фахове видання, *Index Copernicus*].*Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз регіональних передумов сталого розвитку міста, проведено аналіз ефективності управління сталим розвитком міста (на матеріалах міста Луцьк) (0,74 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,40 друк. арк.).*

5. Войчук М. В. From sustainability to smartness: evolution of the European regional policy in the field of city development: *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*:зб. наук. праць. 2018. С. 49–56 [фахове видання, *Index Copernicus*].(1,25 друк. арк.).

6. Voichuk M., Pavlikha N., Kolomechiuk V. Leipzig Charta: Sustainable city development for smart future perspective in European Union. *The economy of Bulgaria and the European Union in the global world: Management, marketing and entrepreneurship, corporate control and business development in Bulgaria and in the EU*. Collective Monographs of Scientific Articles. Sofia: UNSS, 2018. P. 117–126. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано основні засади, проблеми та перспективи інтегрованого управління містом. (0,58 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,19 друк. арк.).*

Наукові праці які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Войчук М. Екологічна стандартизація в контексті сталого розвитку прикордонних територій: геоекономічний аспект. *Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях*:материалы междунар. науч-практ. конф. молодых ученых, аспирантов и студентов. 29 апр. 2011 р. , г. Симферополь: Таврический нац. ун-т. им. В. И. Вернадского, 2011. С. 56-59. (0,17 друк. арк.).

8. Войчук М. В. Особливості розвитку системи екологічного маркетингу в умовах становлення екологічно збалансованої економіки. *Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах*:матеріали II-ї всеукр. наук.-практ. конф. 15–16 берез. 2013 р. Мукачево: Мукачівський держ. ун-т. 2013. С. 142–144. (0,13 друк. арк.).

9. Войчук М. В. Зайнятість у структурі екологічного ринку як соціальний аспект розвитку екологічно збалансованої економіки. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*:матеріали VIII

Міжнар. наук-практ. конф. студентів і аспірантів. 14–15 трав. 2014 р. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т. імені Лесі Українки, 2014. Т. 2. С. 96–98. (0,14 друк. арк.).

10. Войчук М., Коломечюк В. Управління трансформаційними проектами в сучасному місті: європейський досвід. *Управління соціально-економічними трансформаціями у сучасному місті*: тези наук.-практ. Інтернет-конф. 27 лют. 2018 р. Київ: КУБГ. 2018. С. 5–7. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано підходи до стратегічного управління розвитком міста. (0,14 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,07 друк. арк.).*

11. Войчук М., Павліха Н. Місце та роль соціальної відповідальності бізнесу в структурі міського розвитку. *Проблеми розвитку малих відкритих економік*: матеріали виступів Всеукр. форуму з проблем міжнар. екон. відносин (в онлайн-форматі). 18 квіт. 2018 р. Житомир: ЖДТУ, 2018. С. 87–91. *Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз співвідношення соціальної відповідальності бізнесу та політики міського розвитку. (0,3 друк. арк., особистий внесок дисертанта – 0,15 друк. арк.).*

12. Войчук М. Інструменти інтегрованого стратегічного управління міським розвитком. *Сучасні тренди підготовки фахівців з управління проектами та програмами*: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. 23 квіт. 2018 р. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т. імені Лесі Українки, 2018. – С. 77–82 (0,31 друк. арк.).

13. Войчук М. Методи проектного менеджменту в структурі системи управління сталим розвитком міста. *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Кривий Ріг: Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського, 2018. С. 139–142. (0,2 друк. арк.).

14. Войчук М. Acquis URBAN: досвід та перспективи сталого розвитку європейських міст. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки*: Зб.

матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф. 18 трав. 2018 р. Харків: ХНАДУ, 2018. С. 120–121. (0,24 друк. арк.).

15. Voichuk M., Pavlikha N., Tsymbaliuk I., Kolomechiuk V. City marketing as the integrated development instrument: sustainable development and smart growth. *2nd International scientific conference on business and economics (ISCBE'18)*. May 25, 2018. Tetovo: South East European University. 2018. P. 32. *Особистий внесок здобувача: запропоновано використання маркетингу інструменту як інтегрованого управління*(0,036 друк. арк., особисто автора – 0,008 друк. арк.).

16. Войчук М. В. Інтегрований підхід до управління сталим розвитком міста: європейський контекст. *Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 19 черв. 2018 р. Умань, 2018. С. 187–189. (0,15 друк. арк.).*

17. Войчук М. Місце та роль управління проектами в процесі сталого розвитку. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 20–22 верес., 2018 р. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 41–43. (0,11 друк. арк.).*

***Наукові праці які додатково відображають наукові
результати дисертації:***

18. Voichuk Maksym. Integration component of environmental management: geo-economic aspect. *Region and regionalism*. No. 11. Vol. 2. Lodz-Opole: Wydawnictwo Instytut Slaski Sp. Z o.o., 2013. P. 81–86. (0,32 друк. арк.).

19. Voichuk Maksym. Policy of single environmental market of European Union: on national and supranational level. *Economic and Regional Studies. Studia Ekonomiczne i Regionalne. Pope John Paul II State School of Higher Education in*

Biała Podlaska. Biała Podlaska, 2014. Vol. 7. No. 4. P. 73–85[*Index Copernicus*].
(1,6 друк. арк.).

20. Войчук М., Павліха Н. Особливості ринкової трансформації України. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України*: кол. моногр./за заг. ред. Н. В. Павліхи. Wydawca: Zarząd Regionu Środkowowschodniego NSZZ «Solidarność». Druk: Drukarnia Kolor Lublin, 2013. С. 106–112. *Особистий внесок здобувача: визначено засади інтегрованого управління ринковими процесами.* (0,38 друк.арк., особистий внесок дисертанта – 0,18 друк. арк.).

Додаток Б

Таблиця Б.1.

**Чисельність населення в регіонах (за оцінкою) станом на 1 лютого
поточного року, тис. осіб**

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	1609,6	0,2959	1601,1	0,2952	1588,9	0,2936
2	Волинська	1042,8	0,0563	1042,4	0,0567	1040,3	0,0572
3	Дніпропетровська	3274,6	1	3252,2	1	3227,6	1
4	Житомирська	1255,3	0,1461	1246,6	0,1439	1239,4	0,1430
5	Закарпатська	1259,5	0,1479	1259,0	0,1491	1258,2	0,1511
6	Запорізька	1764,9	0,3616	1752,3	0,3597	1737,8	0,3578
7	Івано-Франківська	1382,6	0,1999	1382,0	0,2017	1379,2	0,2033
8	Київська	1729,0	0,3464	1732,0	0,3511	1733,5	0,3560
9	Кіровоградська	979,9	0,0297	972,2	0,0267	965,0	0,0247
10	Львівська	2536,9	0,6881	2533,2	0,6931	2532,8	0,7005
11	Миколаївська	1163,8	0,1074	1157,5	0,1059	1148,9	0,1040
12	Одеська	2395,5	0,6283	2389,2	0,6316	2385,4	0,6370
13	Полтавська	1447,9	0,2276	1437,7	0,2254	1425,5	0,2232
14	Рівненська	1161,2	0,1063	1161,6	0,1076	1162,4	0,1098
15	Сумська	1122,5	0,0900	1112,0	0,0864	1103,5	0,0844
16	Тернопільська	1069,6	0,0676	1065,1	0,0664	1058,4	0,0650
17	Харківська	2730,1	0,7697	2716,7	0,7714	2699,8	0,7725
18	Херсонська	1067,3	0,0666	1061,5	0,0649	1054,7	0,0634
19	Хмельницька	1300,6	0,1653	1293,7	0,1640	1284,2	0,1623
20	Черкаська	1250,9	0,1443	1241,9	0,1419	1229,8	0,1389
21	Чернівецька	909,7	0	909,6	0	907,6	0
22	Чернігівська	1054,6	0,0613	1043,9	0,0574	1032,0	0,0536

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.2.

Зареєстроване безробіття за регіонами, тис. осіб

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	29,1	0,2744	30,1	0,2622	27,5	0,1654
2	Волинська	11,5	0,9361	12,1	0,8916	10,3	0,8425
3	Дніпропетровська	36,4	0	37,6	0	31,7	0
4	Житомирська	20,6	0,5940	21,7	0,5559	17,6	0,5551
5	Закарпатська	10	0,9925	9	1	6,3	1
6	Запорізька	30,8	0,2105	29	0,3007	24,7	0,2756
7	Івано-Франківська	16,7	0,7406	14,4	0,8112	12	0,7756
8	Київська	20,9	0,5827	20,3	0,6049	16,7	0,5906
9	Кіровоградська	22,1	0,5376	22,3	0,5350	19,1	0,4961
10	Львівська	24,9	0,4323	23,6	0,4895	18,2	0,5315
11	Миколаївська	20,1	0,6128	20,2	0,6084	18,2	0,5315
12	Одеська	17,6	0,7068	16,8	0,7273	15,3	0,6457
13	Полтавська	32	0,1654	31,3	0,2203	26,1	0,2205
14	Рівненська	18,2	0,6842	16,7	0,7308	15,9	0,6220
15	Сумська	19	0,6541	18,6	0,6643	15,8	0,6260
16	Тернопільська	15,8	0,7744	13,3	0,8497	12,1	0,7717
17	Харківська	30,3	0,2293	29,2	0,2937	25,6	0,2402
18	Херсонська	15,6	0,7820	15,5	0,7727	12,3	0,7638
19	Хмельницька	18,9	0,6579	18	0,6853	18,2	0,5315
20	Черкаська	27,7	0,3271	25,6	0,4196	22,2	0,3740
21	Чернівецька	9,8	1	9,2	0,9930	8,5	0,9134
22	Чернігівська	16,8	0,7368	16,2	0,7483	13,7	0,7087

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та розраховано автором на основі [83]

Продовження додатка Б

Таблиця Б.3.

Наявний дохід населення, тис. грн.

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	47,6	0,2434	55,8	0,2540	69,2	0,2593
2	Волинська	26,0	0,0396	31,3	0,0466	39,6	0,0524
3	Дніпропетровська	127,8	1	143,9	1	175,2	1
4	Житомирська	34,8	0,1226	41,0	0,1287	51,6	0,1363
5	Закарпатська	28,3	0,0613	33,8	0,0677	41,9	0,0685
6	Запорізька	63,8	0,3962	75,9	0,4242	91,3	0,4137
7	Івано-Франківська	36,7	0,1406	43,8	0,1524	54,2	0,1544
8	Київська	58,8	0,3491	69,6	0,3709	87,8	0,3892
9	Кіровоградська	26,8	0,0472	31,7	0,0500	39,3	0,0503
10	Львівська	74,9	0,5009	89,5	0,5394	111,9	0,5577
11	Миколаївська	34,1	0,1160	40,4	0,1236	50,2	0,1265
12	Одеська	77,5	0,5255	93,5	0,5732	115,6	0,5835
13	Полтавська	46,2	0,2302	54,4	0,2422	66,9	0,2432
14	Рівненська	31,0	0,0868	36,4	0,0898	45,2	0,0915
15	Сумська	34,2	0,1170	40,0	0,1202	48,7	0,1160
16	Тернопільська	25,7	0,0368	30,0	0,0356	37,2	0,0356
17	Харківська	87,7	0,6217	103,5	0,6579	126,2	0,6576
18	Херсонська	29,7	0,0745	34,9	0,0771	42,3	0,0713
19	Хмельницька	38,0	0,1528	44,4	0,1575	54,2	0,1544
20	Черкаська	33,6	0,1113	40,0	0,1202	49,8	0,1237
21	Чернівецька	21,8	0	25,8	0	32,1	0
22	Чернігівська	29,9	0,0764	34,5	0,0737	42,4	0,0720

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б. 4.

Середньомісячна заробітна плата за регіонами, грн.

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	2732	0,2470	3412	0,2796	5097	0,3002
2	Волинська	2652	0,1869	3357	0,2415	5028	0,2548
3	Дніпропетровська	3735	1	4445	0,9945	5905	0,8321
4	Житомирська	2643	0,1802	3297	0,2000	4871	0,1514
5	Закарпатська	2652	0,1869	3419	0,2844	5191	0,3621
6	Запорізька	3441	0,7793	4341	0,9225	5831	0,7834
7	Івано-Франківська	2816	0,3101	3567	0,3869	5218	0,3799
8	Київська	3381	0,7342	4453	1	6160	1
9	Кіровоградська	2687	0,2132	3286	0,1924	4919	0,1830
10	Львівська	2905	0,3769	3806	0,5522	5372	0,4812
11	Миколаївська	3326	0,6929	4120	0,7696	5743	0,7255
12	Одеська	3250	0,6359	4265	0,8699	5666	0,6748
13	Полтавська	3085	0,5120	3850	0,5827	5466	0,5431
14	Рівненська	2898	0,3716	3583	0,3979	5214	0,3772
15	Сумська	2841	0,3288	3455	0,3093	5097	0,3002
16	Тернопільська	2403	0	3008	0	4641	0
17	Харківська	3021	0,4640	3797	0,5460	5263	0,4095
18	Херсонська	2536	0,0998	3249	0,1668	4867	0,1488
19	Хмельницька	2737	0,2508	3394	0,2671	5027	0,2541
20	Черкаська	2742	0,2545	3484	0,3294	5055	0,2725
21	Чернівецька	2479	0,0571	3139	0,0907	4717	0,0500
22	Чернігівська	2640	0,1779	3365	0,2471	4758	0,0770

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.5.

Прийняття в експлуатацію житла по регіонах, тис. м²

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	391,4	0,2096	349,7	0,1476	337,9	0,1617
2	Волинська	329,1	0,1762	364,1	0,1548	336,3	0,1608
3	Дніпропетровська	339,8	0,1819	293,0	0,1193	364,6	0,1767
4	Житомирська	212,6	0,1136	165,9	0,0560	163,1	0,0631
5	Закарпатська	442,1	0,2368	336,0	0,1408	419,6	0,2077
6	Запорізька	101,5	0,0540	108,3	0,0273	103,4	0,0295
7	Івано-Франківська	0,9	0	480,8	0,2129	624,5	0,3232
8	Київська	1863,8	1	2059,8	1	1825,0	1
9	Кіровоградська	117,1	0,0624	53,6	0	51,1	0
10	Львівська	1164,7	0,6247	859,2	0,4016	958,9	0,5118
11	Миколаївська	168,3	0,0899	106,1	0,0262	73,5	0,0126
12	Одеська	631,8	0,3387	575,9	0,2603	720,5	0,3774
13	Полтавська	266,3	0,1425	136,9	0,0415	235,1	0,1037
14	Рівненська	360,6	0,1931	324,6	0,1351	394,4	0,1935
15	Сумська	157,1	0,0838	109,9	0,0281	106,3	0,0311
16	Тернопільська	479,7	0,2570	234,4	0,0901	292,9	0,1363
17	Харківська	383,6	0,2054	469,6	0,2074	469,9	0,2361
18	Херсонська	112,9	0,0601	82,1	0,0142	74,9	0,0134
19	Хмельницька	468,7	0,2511	404,8	0,1751	361,1	0,1748
20	Черкаська	192,8	0,1030	125,8	0,0360	153,4	0,0577
21	Чернівецька	382,4	0,2048	221,6	0,0837	202,3	0,0852
22	Чернігівська	190,5	0,1018	106,0	0,0261	127,9	0,0433

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.6.

**Кількість осіб, які навчалися на початок навчального року у
загальноосвітніх навчальних закладах за регіонами, тис. осіб**

№	Регіон	2015/16	Нормовані значення	2016/17	Нормовані значення	2017/18	Нормовані значення
1	Вінницька	153,3	0,2872	155,1	0,2854	157,5	0,2802
2	Волинська	128,9	0,1751	131,3	0,1784	134,3	0,1783
3	Дніпропетровська	308,4	1	314,1	1	321,4	1
4	Житомирська	129,3	0,1769	130,5	0,1748	131,7	0,1669
5	Закарпатська	157,0	0,3042	159,1	0,3034	160,6	0,2938
6	Запорізька	159,4	0,3153	161,3	0,3133	163,3	0,3057
7	Івано-Франківська	148,8	0,2665	150,1	0,2629	151,8	0,2552
8	Київська	186,4	0,4393	193,1	0,4562	200,9	0,4708
9	Кіровоградська	90,8	0	91,6	0	269,2	0,7708
10	Львівська	260,4	0,7794	264,2	0,7757	114,0	0,0892
11	Миколаївська	110,7	0,0915	112,0	0,0917	255,5	0,7106
12	Одеська	243,3	0,7008	248,8	0,7065	131,4	0,1656
13	Полтавська	128,3	0,1723	129,4	0,1699	153,7	0,2635
14	Рівненська	147,5	0,2606	150,4	0,2643	94,2	0,0022
15	Сумська	93,0	0,0101	93,3	0,0076	107,5	0,0606
16	Тернопільська	106,3	0,0712	106,7	0,0679	269,2	0,7708
17	Харківська	229,7	0,6383	234,0	0,6400	239,5	0,6403
18	Херсонська	106,1	0,0703	106,8	0,0683	108,2	0,0637
19	Хмельницька	128,3	0,1723	129,2	0,1690	131,2	0,1647
20	Черкаська	110,1	0,0887	111,0	0,0872	112,5	0,0826
21	Чернівецька	97,6	0,0313	98,6	0,0315	100,0	0,0277
22	Чернігівська	91,8	0,0046	92,7	0,0049	93,7	0

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.7.

**Кількість осіб, які навчалися на початок навчального року в
університетах, академіях, інститутах за регіонами, тис. осіб**

№	Регіон	2015/16	Нормовані значення	2016/17	Нормовані значення	2017/18	Нормовані значення
1	Вінницька	32,6	0,1506	34,0	0,1620	35,4	0,1824
2	Волинська	19,0	0,0616	19,3	0,0644	18,2	0,0640
3	Дніпропетровська	104,6	0,6221	100,9	0,6062	94,4	0,5884
4	Житомирська	20,8	0,0733	21,1	0,0764	20,4	0,0791
5	Закарпатська	18,7	0,0596	19,5	0,0657	20,7	0,0812
6	Запорізька	63,1	0,3504	62,1	0,3486	60,1	0,3524
7	Івано-Франківська	31,0	0,1401	31,1	0,1428	30,5	0,1487
8	Київська	22,9	0,0871	23,4	0,0916	21,8	0,0888
9	Кіровоградська	9,6	0,0000	9,6	0,0000	8,9	0,0000
10	Львівська	111,0	0,6640	111,1	0,6740	108,7	0,6869
11	Миколаївська	27,2	0,1153	26,3	0,1109	25,0	0,1108
12	Одеська	97,9	0,5783	98,9	0,5930	93,4	0,5816
13	Полтавська	42,0	0,2122	41,8	0,2138	39,9	0,2134
14	Рівненська	28,5	0,1238	28,2	0,1235	26,1	0,1184
15	Сумська	33,1	0,1539	32,3	0,1507	30,5	0,1487
16	Тернопільська	32,9	0,1526	34,6	0,1660	33,5	0,1693
17	Харківська	162,3	1,0000	160,2	1,0000	154,2	1,0000
18	Херсонська	20,5	0,0714	20,7	0,0737	20,3	0,0785
19	Хмельницька	28,2	0,1218	27,5	0,1189	26,3	0,1198
20	Черкаська	30,6	0,1375	30,6	0,1394	31,4	0,1549
21	Чернівецька	22,3	0,0832	22,9	0,0883	21,8	0,0888
22	Чернігівська	15,3	0,0373	16,4	0,0452	15,6	0,0461

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.8.

Індекси споживчих цін за регіонами
(грудень до грудня попереднього року)

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	138,8	1	110,0	1	113,0	0,7692
2	Волинська	143,3	0,3571	111,8	0,5714	114,6	0,1538
3	Дніпропетровська	142,6	0,4571	112,7	0,3571	112,8	0,8462
4	Житомирська	143,7	0,3000	112,6	0,3810	113,0	0,7692
5	Закарпатська	144,0	0,2571	111,7	0,5952	113,9	0,4231
6	Запорізька	142,1	0,5286	112,3	0,4524	114,1	0,3462
7	Івано-Франківська	143,4	0,3429	110,9	0,7857	113,7	0,5000
8	Київська	144,3	0,2143	112,2	0,4762	113,8	0,4615
9	Кіровоградська	141,3	0,6429	112,3	0,4524	113,8	0,4615
10	Львівська	145,2	0,0857	111,9	0,5476	113,0	0,7692
11	Миколаївська	143,5	0,3286	112,2	0,4762	113,5	0,5769
12	Одеська	144,6	0,1714	113,6	0,1429	114,6	0,1538
13	Полтавська	145,0	0,1143	114,2	0,0000	113,1	0,7308
14	Рівненська	144,9	0,1286	112,3	0,4524	115,0	0
15	Сумська	145,5	0,0429	114,2	0	113,6	0,5385
16	Тернопільська	145,1	0,1000	111,6	0,6190	113,3	0,6538
17	Харківська	144,2	0,2286	114,1	0,0238	113,8	0,4615
18	Херсонська	145,8	0	112,8	0,3333	114,4	0,2308
19	Хмельницька	142,5	0,4714	111,4	0,6667	113,8	0,4615
20	Черкаська	143,8	0,2857	112,7	0,3571	114,6	0,1538
21	Чернівецька	142,0	0,5429	111,0	0,7619	112,4	1
22	Чернігівська	145,6	0,0286	112,8	0,3333	113,9	0,4231

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.9.

Капітальні інвестиції за регіонами (млн. грн)

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	7373,0	0,1982	8301,9	0,1832	11744,1	0,2193
2	Волинська	6166,8	0,1460	6384,2	0,1209	7041,9	0,1015
3	Дніпропетровська	25919,9	1	33169,0	0,9921	42908,5	1
4	Житомирська	4044,4	0,0543	5573,5	0,0945	7722,0	0,1185
5	Закарпатська	3778,4	0,0428	4663,0	0,0649	5623,7	0,0659
6	Запорізька	7794,3	0,2164	11039,7	0,2723	15879,7	0,3229
7	Івано-Франківська	9609,3	0,2949	7947,6	0,1717	9707,8	0,1682
8	Київська	24359,1	0,9325	33411,4	1	34494,5	0,7892
9	Кіровоградська	4057,1	0,0548	6355,3	0,1199	7320,9	0,1084
10	Львівська	13386,5	0,4581	18605,2	0,5184	24105,9	0,5290
11	Миколаївська	5989,9	0,1384	9730,2	0,2297	11178,0	0,2051
12	Одеська	9983,5	0,3110	16728,7	0,4573	22299,7	0,4837
13	Полтавська	8337,9	0,2399	15265,1	0,4097	15855,6	0,3223
14	Рівненська	4334,2	0,0668	4324,1	0,0538	6126,8	0,0785
15	Сумська	3663,0	0,0378	5762,6	0,1006	6947,1	0,0991
16	Тернопільська	3827,5	0,0449	4888,2	0,0722	7150,6	0,1042
17	Харківська	11246,7	0,3656	16545,9	0,4514	19361,7	0,4101
18	Херсонська	3107,4	0,0138	4591,3	0,0625	7362,2	0,1095
19	Хмельницька	6809,3	0,1738	9123,3	0,2100	10499,9	0,1881
20	Черкаська	4485,8	0,0733	6498,7	0,1246	8144,2	0,1291
21	Чернівецька	2789,2	0	2668,8	0	2992,1	0
22	Чернігівська	3550,2	0,0329	5318,5	0,0862	7351,1	0,1092

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [88]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.10.

Кількість підприємств за регіонами

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	9442	0,2323	8645	0,2330	9187	0,2196
2	Волинська	5600	0,0666	5041	0,0698	5597	0,0698
3	Дніпропетровська	27251	1	25584	1	27892	1
4	Житомирська	6607	0,1101	5930	0,1100	6491	0,1071
5	Закарпатська	6111	0,0887	5058	0,0705	5788	0,0777
6	Запорізька	14423	0,4470	13474	0,4516	14576	0,4444
7	Івано-Франківська	7942	0,1676	6883	0,1532	7638	0,1549
8	Київська	18164	0,6083	17830	0,6489	19339	0,6431
9	Кіровоградська	7684	0,1565	7205	0,1678	7735	0,1590
10	Львівська	18628	0,6283	15586	0,5473	17933	0,5845
11	Миколаївська	10569	0,2809	10051	0,2966	10801	0,2869
12	Одеська	23883	0,8548	21004	0,7926	24023	0,8386
13	Полтавська	10142	0,2624	8989	0,2486	10188	0,2613
14	Рівненська	5253	0,0517	4697	0,0542	5280	0,0565
15	Сумська	5842	0,0771	5287	0,0809	5705	0,0743
16	Тернопільська	5096	0,0449	4249	0,0339	4710	0,0328
17	Харківська	24938	0,9003	20435	0,7668	22597	0,7791
18	Херсонська	8008	0,1705	7171	0,1662	8107	0,1745
19	Хмельницька	6992	0,1267	6228	0,1235	6954	0,1264
20	Черкаська	8296	0,1829	8050	0,2060	8864	0,2061
21	Чернівецька	4054	0	3500	0	3925	0
22	Чернігівська	6018	0,0847	5236	0,0786	5904	0,0826

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та розраховано автором на основі [83]

Продовження додатка Б

Таблиця Б.11.

**Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у I півріччі року
(Експорт) тис. дол. США**

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	846856	0,1174	982955,8	0,1503	1217714,0	0,1547
2	Волинська	631693,7	0,0832	611874,2	0,0857	689287,7	0,0782
3	Дніпропетровська	6398976,4	1	5864832,5	1	7052759,5	1
4	Житомирська	441318,7	0,0529	3430783,8	0,5764	589727,3	0,0637
5	Закарпатська	1094379,6	0,1568	484674,8	0,0636	1446423,2	0,1878
6	Запорізька	2931027,4	0,4487	1211902,4	0,1902	2980860,6	0,4101
7	Івано-Франківська	373000,4	0,0421	2292804,6	0,3783	665400,5	0,0747
8	Київська	1690436,6	0,2515	573736,5	0,0791	1748405,8	0,2316
9	Кіровоградська	406551,9	0,0474	1705127,2	0,2760	415614,8	0,0385
10	Львівська	1206324,8	0,1745	427431,4	0,0536	1585154,1	0,2079
11	Миколаївська	1603063,6	0,2376	1275566,1	0,2012	1900646,2	0,2536
12	Одеська	1727480,4	0,2574	1666363,1	0,2693	1813852,2	0,2411
13	Полтавська	1481082	0,2182	1520473,9	0,2439	1864524,1	0,2484
14	Рівненська	378286,5	0,0429	1436045,0	0,2292	383300,6	0,0338
15	Сумська	606604,7	0,0792	318252,0	0,0346	672733,3	0,0758
16	Тернопільська	290982,8	0,0290	542240,0	0,0736	380193,7	0,0334
17	Харківська	1311586,9	0,1913	294260,9	0,0304	1191537,1	0,1509
18	Херсонська	238440	0,0207	1027843,0	0,1581	289153,3	0,0202
19	Хмельницька	401620,9	0,0466	246567,0	0,0221	467642,2	0,0460
20	Черкаська	434189,9	0,0518	318695,5	0,0347	617781,3	0,0678
21	Чернівецька	108294,5	0	474333,1	0,0618	149780,6	0
22	Чернігівська	846856	0,1174	119319,1	0	625068,7	0,0689

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.12.

**Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у I півріччі року
(імпорт) тис. дол. США**

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	846856	0,1174	982955,8	0,1503	1217714,0	0,1547
2	Волинська	631693,7	0,0832	611874,2	0,0857	689287,7	0,0782
3	Дніпропетровська	6398976,4	1	5864832,5	1	7052759,5	1
4	Житомирська	441318,7	0,0529	3430783,8	0,5764	589727,3	0,0637
5	Закарпатська	1094379,6	0,1568	484674,8	0,0636	1446423,2	0,1878
6	Запорізька	2931027,4	0,4487	1211902,4	0,1902	2980860,6	0,4101
7	Івано-Франківська	373000,4	0,0421	2292804,6	0,3783	665400,5	0,0747
8	Київська	1690436,6	0,2515	573736,5	0,0791	1748405,8	0,2316
9	Кіровоградська	406551,9	0,0474	1705127,2	0,2760	415614,8	0,0385
10	Львівська	1206324,8	0,1745	427431,4	0,0536	1585154,1	0,2079
11	Миколаївська	1603063,6	0,2376	1275566,1	0,2012	1900646,2	0,2536
12	Одеська	1727480,4	0,2574	1666363,1	0,2693	1813852,2	0,2411
13	Полтавська	1481082	0,2182	1520473,9	0,2439	1864524,1	0,2484
14	Рівненська	378286,5	0,0429	1436045,0	0,2292	383300,6	0,0338
15	Сумська	606604,7	0,0792	318252,0	0,0346	672733,3	0,0758
16	Тернопільська	290982,8	0,0290	542240,0	0,0736	380193,7	0,0334
17	Харківська	1311586,9	0,1913	294260,9	0,0304	1191537,1	0,1509
18	Херсонська	238440	0,0207	1027843,0	0,1581	289153,3	0,0202
19	Хмельницька	401620,9	0,0466	246567,0	0,0221	467642,2	0,0460
20	Черкаська	434189,9	0,0518	318695,5	0,0347	617781,3	0,0678
21	Чернівецька	108294,5	0	474333,1	0,0618	149780,6	0
22	Чернігівська	846856	0,1174	119319,1	0	625068,7	0,0689

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.13.

Утворення відходів по регіонах. Обсяги відходів**I-IV класів небезпеки, тис. т**

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	1950,3	0,9920	1927,5	0,9914	2345,4	0,9910
2	Волинська	638,9	0,9978	684	0,9974	733,1	0,9977
3	Дніпропетровська	227077	0	205850,1	0	243115	0
4	Житомирська	518,3	0,9983	550,4	0,9981	550,3	0,9984
5	Закарпатська	133,7	1	155,6	1	168,8	1
6	Запорізька	5463,3	0,9765	5040,8	0,9763	5129,8	0,9796
7	Івано-Франківська	2124,8	0,9912	1935,4	0,9913	1948,8	0,9927
8	Київська	1660,5	0,9933	1561,3	0,9932	977,3	0,9967
9	Кіровоградська	33344,7	0,8537	34408,1	0,8335	37623,3	0,8458
10	Львівська	2953,3	0,9876	2773,8	0,9873	2542,1	0,9902
11	Миколаївська	2306,1	0,9904	2366,4	0,9893	2336,7	0,9911
12	Одеська	602,6	0,9979	647,5	0,9976	741,8	0,9976
13	Полтавська	4431,7	0,9811	5421,2	0,9744	35040,1	0,8565
14	Рівненська	843,3	0,9969	713,2	0,9973	457,7	0,9988
15	Сумська	840	0,9969	672,6	0,9975	583,4	0,9983
16	Тернопільська	808,9	0,9970	862,2	0,9966	1905,8	0,9929
17	Харківська	1711,4	0,9930	1952,6	0,9913	1803,4	0,9933
18	Херсонська	417,3	0,9988	388,7	0,9989	399,8	0,9990
19	Хмельницька	960,9	0,9964	1299,6	0,9944	928,2	0,9969
20	Черкаська	1179,2	0,9954	1219,2	0,9948	1295,1	0,9954
21	Чернівецька	398,1	0,9988	388,5	0,9989	369	0,9992
22	Чернігівська	867,3	0,9968	720,6	0,9973	732,7	0,9977

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження додатка Б

Таблиця Б.14.

**Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від
стаціонарних джерел забруднення, тис. т**

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	134,7	0,8175	119,8	0,8593	155,8	0,7667
2	Волинська	4,7	0,9979	4,7	0,9980	5,1	0,9971
3	Дніпропетровська	723,9	0	833,0	0	657,3	0
4	Житомирська	9,0	0,9920	9,3	0,9924	10,3	0,9891
5	Закарпатська	4,4	0,9983	4,9	0,9977	3,2	1
6	Запорізька	193,7	0,7357	167,0	0,8024	180,9	0,7283
7	Івано-Франківська	223,9	0,6938	196,7	0,7666	198,3	0,7017
8	Київська	78,1	0,8961	98,2	0,8853	48,2	0,9312
9	Кіровоградська	14,2	0,9847	11,8	0,9894	12,2	0,9862
10	Львівська	102,4	0,8624	103,1	0,8794	109,1	0,8381
11	Миколаївська	15,8	0,9825	13,9	0,9869	14,2	0,9832
12	Одеська	26,1	0,9682	26,4	0,9718	29,6	0,9596
13	Полтавська	55,6	0,9273	56,2	0,9359	55,9	0,9194
14	Рівненська	10,2	0,9903	9,1	0,9927	9,6	0,9902
15	Сумська	17,5	0,9802	19,8	0,9798	20,3	0,9739
16	Тернопільська	8,5	0,9926	9,0	0,9928	10,6	0,9887
17	Харківська	53,4	0,9303	100,2	0,8829	45,0	0,9361
18	Херсонська	8,9	0,9921	9,7	0,9919	9,6	0,9902
19	Хмельницька	18,3	0,9790	21,7	0,9775	21,1	0,9726
20	Черкаська	57,5	0,9247	52,3	0,9406	48,3	0,9311
21	Чернівецька	3,2	1	3,0	1	3,3	0,9998
22	Чернігівська	33,9	0,9574	37,1	0,9589	31,6	0,9566

* *Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та розраховано автором на основі [83]

Продовження додатка Б

Таблиця Б.15.

**Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного
середовища (у фактичних цінах; тис. грн)**

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	40533,0	0,0085	63674,3	0,0074	88844,2	0,0210
2	Волинська	5268,7	0	10627,6	0,0010	19264,3	0,0039
3	Дніпропетровська	1417943,2	0,3402	1662257,0	0,1997	2628764,6	0,6427
4	Житомирська	17979,6	0,0031	16730,6	0,0017	14626,5	0,0028
5	Закарпатська	7812,3	0,0006	5911,7	0,0004	13838,9	0,0026
6	Запорізька	591509,0	0,1412	1062753,0	0,1276	817114,6	0,1992
7	Івано-Франківська	90553,5	0,0205	119686,7	0,0141	370373,0	0,0899
8	Київська	4157510,7	1	8313266,1	1	4088520,9	1
9	Кіровоградська	6252,8	0,0002	18517,0	0,0020	14179,4	0,0027
10	Львівська	60398,5	0,0133	103973,6	0,0122	241440,7	0,0583
11	Миколаївська	98168,4	0,0224	122722,4	0,0145	118060,9	0,0281
12	Одеська	26512,9	0,0051	17530,9	0,0018	95079,1	0,0225
13	Полтавська	66925,9	0,0148	103043,3	0,0121	199642,0	0,0481
14	Рівненська	42919,8	0,0091	30165,6	0,0034	39504,9	0,0089
15	Сумська	52506,2	0,0114	48599,7	0,0056	47128,9	0,0108
16	Тернопільська	23742,1	0,0044	54986,0	0,0063	32392,0	0,0071
17	Харківська	62885,6	0,0139	95171,1	0,0112	340746,0	0,0826
18	Херсонська	7865,9	0,0006	2278,0	0	3209,3	0
19	Хмельницька	19254,1	0,0034	36718,5	0,0041	35863,5	0,0080
20	Черкаська	54313,6	0,0118	66799,5	0,0078	22508,1	0,0047
21	Чернівецька	18739,6	0,0032	13799,6	0,0014	23759,6	0,0050
22	Чернігівська	30872,4	0,0062	23012,3	0,0025	47431,8	0,0108

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Закінчення додатка Б

Таблиця Б.16.

**Поточні витрати на охорону навколишнього природного
середовища, (у фактичних цінах; тис. грн)**

№	Регіон	2015	Нормовані значення	2016	Нормовані значення	2017	Нормовані значення
1	Вінницька	147304,6	0,0243	180084,5	0,0306	216836,1	0,0370
2	Волинська	108616,8	0,0172	114239,4	0,0185	170828,0	0,0287
3	Дніпропетровська	5494249,4	1	5481696,9	1	5533501,6	1
4	Житомирська	85783,7	0,0131	103306,2	0,0165	116922,2	0,0189
5	Закарпатська	88782,0	0,0136	129108,8	0,0213	164164,0	0,0274
6	Запорізька	1587096,5	0,2870	1849575,8	0,3359	2002980,7	0,3605
7	Івано-Франківська	233966,8	0,0401	252727,4	0,0439	316231,8	0,0550
8	Київська	489315,8	0,0867	601143,6	0,1076	879681,3	0,1570
9	Кіровоградська	113381,1	0,0181	113804,6	0,0185	140353,3	0,0231
10	Львівська	341737,8	0,0598	383469,5	0,0678	446575,2	0,0786
11	Миколаївська	1502518,4	0,2716	1358819,7	0,2461	1446683,9	0,2597
12	Одеська	279316,3	0,0484	519714,8	0,0927	778429,0	0,1387
13	Полтавська	854846,2	0,1534	914033,3	0,1648	1065777,7	0,1908
14	Рівненська	340469,4	0,0595	329359,2	0,0579	343791,3	0,0600
15	Сумська	251519,4	0,0433	308046,4	0,0540	456000,6	0,0803
16	Тернопільська	14139,2	0	12855,5	0	12649,6	0
17	Харківська	71672,7	0,0105	74018,8	0,0112	78111,8	0,0119
18	Херсонська	192675,9	0,0326	180642,1	0,0307	210868,2	0,0359
19	Хмельницька	205956,5	0,0350	199580,9	0,0341	254118,6	0,0437
20	Черкаська	68818,8	0,0100	70163,8	0,0105	86939,4	0,0135
21	Чернівецька	219032,1	0,0374	235349,2	0,0407	285532,2	0,0494
22	Чернігівська	147304,6	0,0243	180084,5	0,0306	216836,1	0,0370

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Додаток В

Таблиця В.1.

**Розмежування регіонів України за групами на основі індексів
розвитку соціальної сфери***

№	Регіон	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінницька	0,2440	Е	0,2409	Е	0,2347	Е
2	Волинська	0,2331	Е	0,2334	Е	0,2300	Е
3	Дніпропетровська	0,6863	С	0,6743	В	0,6567	В
4	Житомирська	0,2010	Е	0,1908	Д	0,1850	Е
5	Закарпатська	0,2842	Е	0,2873	С	0,3092	Д
6	Запорізька	0,3525	С	0,3852	С	0,3597	С
7	Івано-Франківська	0,2568	Е	0,3101	Д	0,3200	Д
8	Київська	0,5055	С	0,5535	С	0,5565	С
9	Кіровоградська	0,1272	Е	0,1149	Е	0,2178	Е
10	Львівська	0,5809	С	0,5894	С	0,5084	С
11	Миколаївська	0,2608	Е	0,2623	Е	0,3316	Д
12	Одеська	0,5878	С	0,6231	В	0,5237	С
13	Полтавська	0,2375	Е	0,2423	Е	0,2587	Е
14	Рівненська	0,2609	Е	0,2641	Е	0,2164	Е
15	Сумська	0,2054	Е	0,1952	Е	0,1953	Е
16	Тернопільська	0,1942	Д	0,1822	Е	0,2784	Е
17	Харківська	0,5612	С	0,5881	С	0,5652	С
18	Херсонська	0,1750	Е	0,1768	Е	0,1718	Е
19	Хмельницька	0,2531	Е	0,2481	Е	0,2231	Е
20	Черкаська	0,1666	Е	0,1820	Е	0,1720	Е
21	Чернівецька	0,1966	Е	0,1839	Е	0,1664	Е
22	Чернігівська	0,1709	Е	0,1718	Е	0,1430	Е

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі власних розрахунків.

Продовження Додатка В

Таблиця В.2.

**Розмежування регіонів України за групами на основі індексів
економічної ситуації**

№	Місто	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінницька	0,4976	С	0,5011	В	0,4595	С
2	Волинська	0,2960	Е	0,3077	Д	0,2263	Е
3	Дніпропетровська	0,6914	В	0,6698	В	0,7692	А
4	Житомирська	0,2928	Е	0,3717	С	0,3967	С
5	Закарпатська	0,2498	Е	0,3444	Д	0,2963	Е
6	Запорізька	0,4641	С	0,4113	С	0,4507	С
7	Івано-Франківська	0,3558	С	0,4439	С	0,3563	С
8	Київська	0,4419	С	0,6223	В	0,4787	С
9	Кіровоградська	0,3786	С	0,2326	Д	0,3480	Д
10	Львівська	0,3823	С	0,5281	С	0,5262	В
11	Миколаївська	0,3656	С	0,3449	Д	0,4348	С
12	Одеська	0,4624	С	0,4972	С	0,4850	С
13	Полтавська	0,3202	Д	0,3126	Д	0,4665	С
14	Рівненська	0,2501	Е	0,3133	Д	0,2236	Е
15	Сумська	0,2267	Е	0,2337	Е	0,3381	Д
16	Тернопільська	0,2323	Е	0,3394	С	0,3542	С
17	Харківська	0,4605	С	0,4438	С	0,4933	С
18	Херсонська	0,2370	Е	0,2608	Е	0,3031	Д
19	Хмельницька	0,3522	С	0,4002	С	0,3510	С
20	Черкаська	0,3092	Д	0,3304	Д	0,2985	Е
21	Чернівецька	0,3086	Д	0,3531	С	0,4000	С
22	Чернігівська	0,2336	Е	0,2996	Е	0,3220	Д

**Без урахування тимчасово окупованих території АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено автором на основі власних розрахунків.*

Продовження Додатка В

Таблиця В.3.

**Розмежування регіонів України за групами на основі індексів
екологічної ситуації**

№	Область	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінницька	0,4606	С	0,4722	С	0,4539	С
2	Волинська	0,5032	С	0,5037	С	0,5069	С
3	Дніпропетровська	0,3351	Д	0,2999	Е	0,4107	С
4	Житомирська	0,5016	С	0,5022	С	0,5023	С
5	Закарпатська	0,5031	С	0,5049	С	0,5075	С
6	Запорізька	0,5351	С	0,5606	С	0,5669	С
7	Івано-Франківська	0,4364	С	0,4540	С	0,4598	С
8	Київська	0,7440	А	0,7465	А	0,7712	А
9	Кіровоградська	0,4642	С	0,4609	С	0,4645	С
10	Львівська	0,4808	С	0,4867	С	0,4913	С
11	Миколаївська	0,5667	С	0,5592	С	0,5655	С
12	Одеська	0,5049	С	0,5160	С	0,5296	С
13	Полтавська	0,5192	С	0,5218	С	0,5037	С
14	Рівненська	0,5140	С	0,5128	С	0,5145	С
15	Сумська	0,5080	С	0,5092	С	0,5158	С
16	Тернопільська	0,4985	С	0,4989	С	0,4972	С
17	Харківська	0,4869	С	0,4742	С	0,5060	С
18	Херсонська	0,5060	С	0,5054	С	0,5063	С
19	Хмельницька	0,5035	С	0,5025	С	0,5053	С
20	Черкаська	0,4855	С	0,4884	С	0,4862	С
21	Чернівецька	0,5099	С	0,5103	С	0,5134	С
22	Чернігівська	0,4962	С	0,4973	С	0,5005	С

*Без урахування тимчасово окупованих території АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі власних розрахунків.

Закінчення Додатка В

Таблиця В.4.

**Розмежування регіонів України за інтегрованим
індексом сталого розвитку**

№	Регіон	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінницька	0,3774	С	0,3800	С	0,3597	С
2	Волинська	0,3203	D	0,3242	D	0,2981	Е
3	Дніпропетровська	0,6001	В	0,5793	В	0,6304	В
4	Житомирська	0,3048	D	0,3252	D	0,3305	D
5	Закарпатська	0,3282	D	0,3595	С	0,3547	С
6	Запорізька	0,4330	С	0,4372	С	0,4399	С
7	Івано-Франківська	0,3326	D	0,3879	С	0,3663	С
8	Київська	0,5453	С	0,6233	В	0,5859	С
9	Кіровоградська	0,2900	Е	0,2382	Е	0,3202	D
10	Львівська	0,4938	С	0,5445	С	0,5097	В
11	Миколаївська	0,3700	С	0,3624	С	0,4223	С
12	Одеська	0,5279	С	0,5570	С	0,5131	С
13	Полтавська	0,3337	D	0,3341	D	0,3849	С
14	Рівненська	0,3208	D	0,3417	D	0,2932	Е
15	Сумська	0,2877	Е	0,2858	Е	0,3200	D
16	Тернопільська	0,2822	Е	0,3105	D	0,3568	С
17	Харківська	0,5112	С	0,5145	В	0,5279	С
18	Херсонська	0,2771	Е	0,2852	Е	0,2965	Е
19	Хмельницька	0,3467	D	0,3593	С	0,3336	D
20	Черкаська	0,2909	Е	0,3050	D	0,2901	Е
21	Чернівецька	0,3099	D	0,3183	D	0,3262	D
22	Чернігівська	0,2718	Е	0,2931	Е	0,2883	Е

**Без урахування тимчасово окупованих території АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено автором на основі власних розрахунків.*

Додаток Д

Таблиця Д.1.

**Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними
джерелами забруднення, тис .т**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	15,8	0,8149	12,1	0,8546	13,6	0,8066
2	Дніпро	48,5	0,4201	80,6	0	45,7	0,3467
3	Житомир	1,3	0,9900	1,3	0,9894	1,4	0,9814
4	Запоріжжя	83,3	0	70,2	0,1298	69,9	0
5	Івано-Франківськ	0,47	1	0,45	1	0,45	0,9950
6	Київ	26,7	0,6833	34,3	0,5777	45,5	0,3496
7	Кропивницький	2,3	0,9779	2,3	0,9769	2,1	0,9713
8	Луцьк	0,9	0,9948	0,8	0,9956	0,8	0,9900
9	Львів	2,6	0,9743	1,7	0,9844	4,0	0,9441
10	Миколаїв	5,5	0,9393	3,6	0,9607	3,3	0,9542
11	Одеса	9,7	0,8886	11,9	0,8571	12,0	0,8295
12	Полтава	1,2	0,9912	1,2	0,9906	1,2	0,9842
13	Рівне	3,7	0,9610	3,2	0,9657	2,8	0,9613
14	Суми	6,5	0,9272	7,0	0,9183	7,4	0,8954
15	Тернопіль	0,6	0,9984	0,6	0,9981	0,7	0,9914
16	Ужгород	1,8	0,9839	1,0	0,9931	0,1	1
17	Харків	4,4	0,9526	4,9	0,9445	4,9	0,9312
18	Херсон	5,4	0,9405	3,0	0,9682	2,6	0,9642
19	Хмельницький	1,0	0,9936	1,0	0,9931	1,1	0,9857
20	Черкаси	29,8	0,6459	23,8	0,7087	20,1	0,7135
21	Чернівці	1,1	0,9924	1,0	0,9931	1,1	0,9857
22	Чернігів	15,1	0,8234	18,5	0,7748	13,0	0,8152

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.2.

Утворення відходів за містами, т.

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	460,2	0,8849	514,5	0,8653	499,6	0,8663
2	Дніпро	1507,6	0,5998	1832,9	0,4972	1672,9	0,5299
3	Житомир	66,0	0,9922	56,1	0,9932	71,0	0,9892
4	Запоріжжя	3711,3	0	3613,8	0	3521,3	0
5	Івано-Франківськ	138,7	0,9724	187,0	0,9567	115,2	0,9765
6	Київ	542,7	0,8624	505,3	0,8678	950,3	0,7371
7	Кропивницький	125,4	0,9760	102,7	0,9802	96,9	0,9818
8	Луцьк	293,0	0,9304	310,5	0,9222	389,8	0,8978
9	Львів	228,1	0,9480	217,2	0,9482	393,5	0,8968
10	Миколаїв	90,4	0,9855	247,8	0,9397	196,3	0,9533
11	Одеса	392,7	0,9032	368,1	0,9061	423,1	0,8882
12	Полтава	146,1	0,9704	161,3	0,9639	159,2	0,9639
13	Рівне	106,7	0,9811	78,1	0,9871	68,5	0,9899
14	Суми	512,5	0,8707	468,4	0,8781	367,4	0,9042
15	Тернопіль	77,6	0,9890	90,3	0,9837	144,8	0,9680
16	Ужгород	41,2	0,9989	54,8	0,9936	54,0	0,9941
17	Харків	869,3	0,7735	869,2	0,7662	875,3	0,7586
18	Херсон	37,2	1	31,8	1	33,3	1
19	Хмельницький	132,0	0,9742	131,0	0,9723	106,8	0,9789
20	Черкаси	88,9	0,9859	91,3	0,9834	108,8	0,9784
21	Чернівці	187,0	0,9592	141,5	0,9694	143,1	0,9685
22	Чернігів	324,5	0,9218	205,4	0,9516	130,2	0,9722

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.3.

Накопичення відходів за містами, т.

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	985,8	0,9933	960,6	0,9937	1055,3	0,9915
2	Дніпро	44461,5	0,6265	46632,2	0,6153	46960,7	0,6191
3	Житомир	3155,0	0,9750	3227,1	0,9750	3270,1	0,9735
4	Запоріжжя	118715,2	0,0000	120893,9	0,0000	123257,2	0,0000
5	Івано-Франківськ	2301,1	0,9822	2400,9	0,9818	2529,1	0,9796
6	Київ	11280,1	0,9065	11623,1	0,9054	11920,4	0,9034
7	Кропивницький	2684,0	0,9790	2762,0	0,9788	9,6	1,0000
8	Луцьк	1601,1	0,9881	1779,5	0,9870	2146,0	0,9827
9	Львів	837,6	0,9946	881,9	0,9944	913,9	0,9927
10	Миколаїв	9631,5	0,9204	9777,0	0,9207	9955,7	0,9193
11	Одеса	9818,8	0,9188	10204,1	0,9171	10597,4	0,9141
12	Полтава	2945,2	0,9768	3063,0	0,9763	3187,1	0,9742
13	Рівне	34264,4	0,7125	22341,1	0,8166	22445,0	0,8180
14	Суми	33178,7	0,7217	33344,3	0,7254	33775,3	0,7260
15	Тернопіль	-	-	-	-	-	-
16	Ужгород	1091,7	0,9924	1143,9	0,9922	1205,7	0,9903
17	Харків	544,0	0,9970	248,7	0,9996	251,2	0,9980
18	Херсон	193,3	1,0000	205,0	1,0000	216,3	0,9983
19	Хмельницький	4600,9	0,9628	4769,4	0,9622	4874,6	0,9605
20	Черкаси	1349,2	0,9902	862,1	0,9946	2401,6	0,9806
21	Чернівці	2205,1	0,9830	2372,5	0,9820	2545,6	0,9794
22	Чернігів	8742,1	0,9279	9007,0	0,9271	9207,3	0,9254

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.4.

**Поточні витрати на охорону навколишнього
природного середовища, (у фактичних цінах; тис. грн)**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	92633,1	0,0601	108871,2	0,0477	130476,2	0,0579
2	Дніпро	346079,8	0,2314	423180,8	0,1908	498185,0	0,2245
3	Житомир	15717,2	0,0081	17085,7	0,0059	20282,0	0,0080
4	Запоріжжя	1130786,7	0,7618	1372375,1	0,6229	1444073,1	0,6530
5	Івано-Франківськ	38318,8	0,0234	35793,4	0,0144	47782,8	0,0204
6	Київ	1483166,8	1	2200673,7	1	2210134,7	1
7	Кропивницький	89270,6	0,0578	85690,8	0,0371	107128,4	0,0473
8	Луцьк	64101,1	0,0408	66017,8	0,0282	71735,9	0,0313
9	Львів	185861,3	0,1231	240523,0	0,1076	299038,7	0,1342
10	Миколаїв	1464778,8	0,9876	1189034,1	0,5394	1236086,4	0,5587
11	Одеса	109164,0	0,0712	358181,5	0,1612	610992,7	0,2756
12	Полтава	78196,0	0,0503	90773,9	0,0394	90638,5	0,0398
13	Рівне	266647,6	0,1777	248448,9	0,1112	244980,6	0,1097
14	Суми	171862,5	0,1136	218338,3	0,0975	337003,9	0,1514
15	Тернопіль	3767,2	0	4172,8	0	2729,2	0
16	Ужгород	34494,6	0,0208	42379,4	0,0174	57300,1	0,0247
17	Харків	667030,5	0,4483	680130,4	0,3077	761498,9	0,3437
18	Херсон	11684,0	0,0054	12207,7	0,0037	14978,1	0,0055
19	Хмельницький	68885,5	0,0440	69341,4	0,0297	77303,8	0,0338
20	Черкаси	57683,0	0,0364	75786,5	0,0326	72116,8	0,0314
21	Чернівці	52780,0	0,0331	53255,8	0,0223	65229,8	0,0283
22	Чернігів	90321,0	0,0585	83232,9	0,0360	100904,5	0,0445

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.5.

**Капітальні інвестиції на охорону навколишнього
природного середовища (у фактичних цінах; тис. грн)**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	40229,2	0,0819	108871,2	0,1133	87923,7	0,0940
2	Дніпро	99086,1	0,2018	150040,6	0,1562	362757,6	0,3879
3	Житомир	4308,9	0,0088	14077,8	0,0146	7585,5	0,0081
4	Запоріжжя	439123,8	0,8943	960399,4	1	550689,4	0,5889
5	Івано-Франківськ	23405,2	0,0476	27674,4	0,0288	56981,3	0,0609
6	Київ	491002,5	1	708137,6	0,7373	935150,5	1
7	Кропивницький	4714,1	0,0096	17446,7	0,0181	13475,3	0,0144
8	Луцьк	2367,8	0,0048	8054,7	0,0083	11666,1	0,0124
9	Львів	48993,2	0,0998	83662,6	0,0871	209867,7	0,2244
10	Миколаїв	81285,7	0,1655	41045,1	0,0427	72034,7	0,0770
11	Одеса	10896,5	0,0222	6214,0	0,0064	78190,3	0,0836
12	Полтава	9,8	0	68,2	0	35,0	0
13	Рівне	9976,2	0,0203	22650,8	0,0235	29558,7	0,0316
14	Суми	37734,1	0,0768	28810,0	0,0299	25291,9	0,0270
15	Тернопіль	21558,2	0,0439	33093,9	0,0344	7871,4	0,0084
16	Ужгород	1817,4	0,0037	1970,3	0,0020	3564,1	0,0038
17	Харків	52728,3	0,1074	76379,5	0,0795	306060,4	0,3273
18	Херсон	3911,4	0,0079	54,6	0	445,5	0,0004
19	Хмельницький	10580,6	0,0215	8578,0	0,0089	20520,9	0,0219
20	Черкаси	28961,0	0,0590	1808,8	0,0018	126,1	0,0001
21	Чернівці	16348,0	0,0333	13047,5	0,0135	6881,6	0,0073
22	Чернігів	30156,2	0,0614	21602,2	0,0224	42360,6	0,0453

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.6.

**Фінансові результати (сальдо) діяльності підприємств
до оподаткування по містах та районах, тис. грн.**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	257386,2	1,0000	964867,6	0,3869	1403446,6	0,0389
2	Дніпро	-52651026,7	0,5942	-16173627,1	0	7421167,0	0,0833
3	Житомир	-391367,1	0,9950	96794,6	0,3673	375261,0	0,0313
4	Запоріжжя	-8895556,8	0,9298	7648118,8	0,5378	14255029,3	0,1337
5	Івано-Франківськ	-123980,8	0,9971	185520,7	0,3693	-16376,7	0,0284
6	Київ	-130125444,0	0	28124659,1	1	131594888,2	1
7	Кропивницький	-11873859,2	0,9070	502909,6	0,3765	-3861453,1	0
8	Луцьк	-4026158,3	0,9671	-1118865,9	0,3398	-46714,9	0,0282
9	Львів	-5007918,5	0,9596	119286,2	0,3678	-182179,1	0,0272
10	Миколаїв	-2670286,2	0,9775	-3920981,2	0,2766	564464,1	0,0327
11	Одеса	-11366880,5	0,9108	-1626833,6	0,3284	2027915,0	0,0435
12	Полтава	259945,0	1	607849,1	0,3788	1876940,3	0,0424
13	Рівне	-5854690,4	0,9531	-1452209,7	0,3323	-345757,0	0,0260
14	Суми	-681198,8	0,9928	710954,5	0,3812	241447,0	0,0303
15	Тернопіль	-86754,2	0,9974	-31448,2	0,3644	138823,6	0,0295
16	Ужгород	992,5	0,9980	315160,7	0,3722	-389025,5	0,0256
17	Харків	-7306021,9	0,9420	-450916,2	0,3549	4311964,8	0,0603
18	Херсон	-335179,2	0,9955	551056,7	0,3775	903 497,6	0,0352
19	Хмельницький	516718,7	1,0020	745511,4	0,3819	533682,6	0,0324
20	Черкаси	-3614122,9	0,9703	-716937,9	0,3489	150093,1	0,0296
21	Чернівці	-11820,3	0,9979	240858,3	0,3705	309309,2	0,0308
22	Чернігів	-349211,7	0,9953	375442,3	0,3736	921177,0	0,0353

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.7.

**Підприємства, які одержали прибуток, %
до загальної кількості підприємств**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	71,5	0,5842	72,1	0,6641	70,0	0,4762
2	Дніпро	71,4	0,5743	71,3	0,6016	71,4	0,5595
3	Житомир	73,4	0,7723	73,0	0,7344	71,7	0,5774
4	Запоріжжя	73,3	0,7624	73,2	0,7500	73,9	0,7083
5	Івано-Франківськ	75,2	0,9505	75,4	0,9219	78,8	1
6	Київ	67,4	0,1782	66,1	0,1953	66,6	0,2738
7	Кропивницький	75,7	1	76,4	1	74,6	0,7500
8	Луцьк	70,2	0,4554	69,1	0,4297	66,3	0,2560
9	Львів	72,4	0,6733	72,3	0,6797	69,4	0,4405
10	Миколаїв	72,6	0,6931	72,2	0,6719	71,3	0,5536
11	Одеса	70,5	0,4851	71,0	0,5781	70,2	0,4881
12	Полтава	72,8	0,7129	73,0	0,7344	71,4	0,5595
13	Рівне	69,7	0,4059	69,0	0,4219	66,5	0,2679
14	Суми	68,7	0,3069	69,6	0,4687	68,8	0,4048
15	Тернопіль	74,3	0,8614	73,5	0,7734	73,1	0,6607
16	Ужгород	69,9	0,4257	68,2	0,3594	64,3	0,1369
17	Харків	71,1	0,5446	69,1	0,4297	69,3	0,4345
18	Херсон	72,8	0,7129	71,6	0,6250	70,9	0,5298
19	Хмельницький	72,5	0,6832	70,7	0,5547	70,2	0,4881
20	Черкаси	74,6	0,8911	75,3	0,9141	74,1	0,7202
21	Чернівці	65,6	0	63,6	0	62,0	0
22	Чернігів	68,4	0,2772	69,1	0,4297	68,7	0,3988

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.8.

**Діяльність підприємств сфери нефінансових послуг:
Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах, тис. грн)**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	815555,6	0,0128	1143012,5	0,0165	1073751,5	0,0111
2	Дніпро	5755344,3	0,1335	7818567,1	0,1389	9953383,9	0,1483
3	Житомир	693545,3	0,0098	866207,7	0,0115	1129738,3	0,0120
4	Запоріжжя	1727003,4	0,0351	2033111,8	0,0328	2380422,4	0,0313
5	Івано-Франківськ	1083386,2	0,0194	1543961,1	0,0239	1718688,5	0,0211
6	Київ	41237802,8	1	54787504,3	1	65080436,1	1
7	Кропивницький	716685,1	0,0104	774426,7	0,0098	726124,7	0,0058
8	Луцьк	610469,0	0,0078	742098,7	0,0092	800135,1	0,0069
9	Львів	5251682,	0,1212	7610834,7	0,1351	5975106,0	0,0869
10	Миколаїв	3341521,1	0,0745	4315860,7	0,0747	4111083,3	0,0581
11	Одеса	7605338,6	0,1786	8933981,6	0,1594	9279605,8	0,1379
12	Полтава	1532581,9	0,0303	2434446,7	0,0402	3305697,2	0,0456
13	Рівне	757325,6	0,0114	868495,6	0,0115	1080194,3	0,0112
14	Суми	660599,5	0,0090	737796,7	0,0091	1044184,5	0,0107
15	Тернопіль	761731,6	0,0115	871667,6	0,0116	1387971,4	0,0160
16	Ужгород	290484,6	0	241600,3	0	352251,5	0
17	Харків	5001862,9	0,1151	6104609,2	0,1075	7763671,8	0,1145
18	Херсон	1085430,4	0,0194	1261600,1	0,0187	1316987,4	0,0149
19	Хмельницький	392353,1	0,0025	548253,2	0,0056	605519,7	0,0039
20	Черкаси	933508,8	0,0157	1160255,6	0,0168	1274493,7	0,0142
21	Чернівці	632987,0	0,0084	662325,4	0,0077	747736,3	0,0061
22	Чернігів	614398,0	0,0079	853531,1	0,0112	1051762,8	0,0129

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.9.

**Діяльність підприємств сфери нефінансових послуг. Частка послуг,
реалізованих населенню у загальному обсязі, %**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	27,9	0,3213	27,8	0,4078	33,9	0,5070
2	Дніпро	23,8	0,2292	19,1	0,1966	16,5	0,1005
3	Житомир	46,8	0,7461	42,6	0,7670	37,1	0,5818
4	Запоріжжя	32,6	0,4270	29,4	0,4466	30,4	0,4252
5	Івано-Франківськ	31,7	0,4067	22,1	0,2694	23,9	0,2734
6	Київ	25,8	0,2742	22,1	0,2694	23,2	0,2570
7	Кропивницький	31,4	0,4000	30,4	0,4709	39,6	0,6402
8	Луцьк	16,8	0,0719	20,6	0,2330	17,5	0,1238
9	Львів	22,4	0,1978	21,9	0,2646	23,4	0,2617
10	Миколаїв	13,6	0,0000	11,0	0,0000	12,2	0,0000
11	Одеса	21,3	0,1730	22,4	0,2767	22,7	0,2453
12	Полтава	26,7	0,2944	18,9	0,1917	15,7	0,0818
13	Рівне	33,7	0,4517	29,2	0,4417	29,0	0,3925
14	Суми	53,4	0,8944	49,9	0,9442	41,2	0,6776
15	Тернопіль	43,1	0,6629	33,0	0,5340	27,0	0,3458
16	Ужгород	51,6	0,8539	44,0	0,8010	36,4	0,5654
17	Харків	37,0	0,5258	35,1	0,5850	33,0	0,4860
18	Херсон	34,1	0,4607	33,8	0,5534	35,3	0,5397
19	Хмельницький	24,4	0,2427	25,2	0,3447	21,1	0,2079
20	Черкаси	36,8	0,5213	28,9	0,4345	31,2	0,4439
21	Чернівці	58,1	1,0000	52,2	1,0000	55,0	1,0000
22	Чернігів	48,8	0,7910	40,9	0,7257	41,6	0,6869

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.10.

Капітальні інвестиції по містах та районах за січень-грудень, тис. грн.

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	2989186	0,0301	2882060	0,0241	3908405	0,0250
2	Дніпро	7008533	0,0806	10318788	0,1014	14033132	0,1070
3	Житомир	1048662	0,0057	1474102	0,0095	1930133	0,0089
4	Запоріжжя	4810209	0,0530	6442539	0,0611	9879190	0,0734
5	Івано-Франківськ	5378086	0,0601	2626442	0,0215	2803063	0,0160
6	Київ	80216838	1	96810656	1	124174705	1
7	Кропивницький	1347975	0,0095	1927681	0,0142	2583921	0,0142
8	Луцьк	1878096	0,0161	2544919	0,0206	2343313	0,0123
9	Львів	5850795	0,0660	8795002	0,0856	11264735	0,0846
10	Миколаїв	4164220	0,0448	560330	0	5640319	0,0390
11	Одеса	5055271	0,0560	8153384	0,0789	11597280	0,0873
12	Полтава	1855168	0,0158	3413525	0,0296	3804882	0,0241
13	Рівне	1236436	0,0081	1551010	0,0103	1806489	0,0079
14	Суми	1454375	0,0108	2054662	0,0155	2640768	0,0147
15	Тернопіль	1418028	0,0103	1890550	0,0138	3008723	0,0177
16	Ужгород	594056	0	614591	0,0006	830183	0
17	Харків	6564030	0,0750	10490950	0,1032	11126411	0,0835
18	Херсон	1148480	0,0070	1549390	0,0103	2036164	0,0098
19	Хмельницький	3130176	0,0319	4386377	0,0398	4360461	0,0286
20	Черкаси	1206287	0,0077	1823733	0,0131	2348071	0,0123
21	Чернівці	1155908	0,0071	1530849	0,0101	1656468	0,0067
22	Чернігів	861263	0,0034	1161806	0,0062	1608114	0,0063

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.11.

**Прямі інвестиції (акціонерний капітал) у містах та районах, станом
на 31 грудня року, тис. дол. США**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	83635,9	0,0037	94674,8	0,0037	115877,5	0,0043
2	Дніпро	1596554,4	0,0821	1368868,4	0,0631	1662917,0	0,0713
3	Житомир	82294,0	0,0036	81058,1	0,0031	84946,8	0,0029
4	Запоріжжя	630296,6	0,0320	601289,4	0,0273	868826,6	0,0369
5	Івано-Франківськ	464848,2	0,0235	456251,7	0,0206	498093,8	0,0208
6	Київ	19295983,9	1	21471756,8	1	23103351,9	1
7	Кропивницький	12517,2	0	18891,4	0,0002	26670,2	0,0004
8	Луцьк	94117,2	0,0042	80771,5	0,0031	95674,1	0,0034
9	Львів	608012,8	0,0309	606069,8	0,0275	656251,8	0,0277
10	Миколаїв	156223,2	0,0075	157613,4	0,0066	132155,3	0,0050
11	Одеса	546982,3	0,0277	537690,3	0,0244	530861,6	0,0222
12	Полтава	110291,3	0,0051	104448,8	0,0042	104473,3	0,0038
13	Рівне	105048,5	0,0048	96114,3	0,0038	105175,1	0,0038
14	Суми	113759,1	0,0053	103423,1	0,0041	98125,8	0,0035
15	Тернопіль	12549,3	0	15086,7	0	17759,9	0
16	Ужгород	48193,1	0,0019	47563,1	0,0015	49483,5	0,0014
17	Харків	1310473,0	0,0673	1406251,1	0,0648	427614,7	0,0178
18	Херсон	59623,1	0,0024	54771,2	0,0018	65278,9	0,0021
19	Хмельницький	27585,3	0,0008	26884,9	0,0005	26980,3	0,0004
20	Черкаси	106416,4	0,0049	99705,0	0,0039	105967,2	0,0038
21	Чернівці	18614,4	0,0003	18374,5	0,0002	18090,6	0,0000
22	Чернігів	21915,0	0,0005	21638,4	0,0003	30305,9	0,0005

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.12.

**Чисельність наявного населення по обласних центрах України
(станом на 1 січня року, тис. осіб)**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	372,5	0,0921	373,3	0,0918	371,8	0,0914
2	Дніпро	989,8	0,3132	983,8	0,3091	1002,9	0,3152
3	Житомир	269,9	0,0553	267,6	0,0542	266,9	0,0542
4	Запоріжжя	762,0	0,2316	756,9	0,2283	745,4	0,2239
5	Івано-Франківськ	251,5	0,0487	254,5	0,0496	257,4	0,0509
6	Київ	2906,6	1	2925,7	1	2934,5	1
7	Кропивницький	231,7	0,0416	238,2	0,0438	237,1	0,0437
8	Луцьк	217,1	0,0364	217,5	0,0364	216,5	0,0364
9	Львів	729,5	0,2200	728,3	0,2181	757,8	0,2283
10	Миколаїв	493,6	0,1355	490,7	0,1336	486,2	0,1320
11	Одеса	1013,7	0,3218	1010,7	0,3186	1010,8	0,3180
12	Полтава	295,0	0,0643	294,0	0,0636	291,9	0,0631
13	Рівне	249,0	0,0478	247,4	0,0470	247,3	0,0473
14	Суми	267,6	0,0545	268,4	0,0545	267,3	0,0544
15	Тернопіль	218,2	0,0368	217,8	0,0365	218,6	0,0371
16	Ужгород	115,5	0	115,2	0	113,9	0
17	Харків	1449,7	0,4780	1439,0	0,4710	1450,0	0,4737
18	Херсон	295,0	0,0643	331,5	0,0770	329,4	0,0764
19	Хмельницький	269,1	0,0550	268,5	0,0545	268,4	0,0548
20	Черкаси	284,2	0,0604	282,4	0,0595	278,8	0,0585
21	Чернівці	266,4	0,0541	266,0	0,0537	265,6	0,0538
22	Чернігів	294,1	0,0640	291,6	0,0628	289,3	0,0622

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.13.

**Загальний приріст, скорочення (-) чисельності населення
за містами та районами, тис. осіб**

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	0,8	0,2735	-0,6	0,3367	-0,8	0,1507
2	Дніпро	-5,9	0	-7,3	0,1111	24,0	1
3	Житомир	-2,3	0,1469	-0,2	0,3502	-0,4	0,1644
4	Запоріжжя	-5,1	0,0327	6,2	0,5657	-5,2	0
5	Івано-Франківськ	3,7	0,3918	3,0	0,4579	2,9	0,2774
6	Київ	18,6	1	19,1	1	8,7	0,4760
7	Кропивницький	-1,2	0,1918	-1,5	0,3064	-1,0	0,1438
8	Луцьк	0,4	0,2571	-0,4	0,3434	-0,5	0,1610
9	Львів	-0,7	0,2122	0,7	0,3805	-0,5	0,1610
10	Миколаїв	-1,2	0,1918	-2,8	0,2626	-4,5	0,0240
11	Одеса	-5,7	0,0082	-0,6	0,3367	0,7	0,2021
12	Полтава	-1,0	0,2000	-2,0	0,2896	-2,4	0,0959
13	Рівне	-1,3	0,1878	-0,9	0,3266	-0,7	0,1541
14	Суми	-1,0	0,2000	-2,1	0,2862	-1,1	0,1404
15	Тернопіль	0,5	0,2612	-0,3	0,3468	0,7	0,2021
16	Ужгород	-0,3	0,2286	-1,1	0,3199	-0,6	0,1575
17	Харків	-3,1	0,1143	-10,6	0	11,0	0,5548
18	Херсон	-1,5	0,1796	-1,8	0,2963	-2,0	0,1096
19	Хмельницький	1,4	0,2980	-0,5	0,3401	-1,1	0,1404
20	Черкаси	-1,4	0,1837	-1,7	0,2997	-3,6	0,0548
21	Чернівці	2,0	0,3224	-0,3	0,3468	-0,3	0,1678
22	Чернігів	-0,6	0,2163	-2,4	0,2761	-2,2	0,1027

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та розраховано автором на основі [83]

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.14.

Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	95,2	0,0506	96,1	0,0510	95,7	0,0507
2	Дніпро	330,0	0,2656	321,3	0,2617	331,4	0,2722
3	Житомир	79,9	0,0366	78,3	0,0343	74,7	0,0309
4	Запоріжжя	229,4	0,1735	222,8	0,1695	217,7	0,1653
5	Івано-Франківськ	69,6	0,0272	239,9	0,1855	71,7	0,0281
6	Київ	1132,1	1	1110,4	1	1105,9	1
7	Кропивницький	65,8	0,0237	62,0	0,0191	62,4	0,0194
8	Луцьк	67,2	0,0250	68,4	0,0251	73,8	0,0301
9	Львів	244,8	0,1876	69,8	0,0264	231,6	0,1784
10	Миколаїв	114,5	0,0683	112,4	0,0662	106,7	0,0610
11	Одеса	248,8	0,1913	245,1	0,1904	248,6	0,1943
12	Полтава	105,3	0,0599	102,1	0,0566	100,5	0,0552
13	Рівне	66,8	0,0246	66,0	0,0228	62,4	0,0194
14	Суми	84,0	0,0404	83,7	0,0394	79,7	0,0356
15	Тернопіль	63,2	0,0213	62,1	0,0192	60,2	0,0173
16	Ужгород	39,9	0	41,6	0	41,8	0
17	Харків	384,6	0,3156	382,9	0,3193	370,6	0,3090
18	Херсон	78,9	0,0357	78,7	0,0347	80,3	0,0362
19	Хмельницький	66,6	0,0244	65,6	0,0225	65,5	0,0223
20	Черкаси	78,7	0,0355	75,2	0,0314	77,6	0,0336
21	Чернівці	62,1	0,0203	63,3	0,0203	63,3	0,0202
22	Чернігів	73,4	0,0307	75,3	0,0315	72,1	0,0285

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.15.

Рух кадрів (сальдо) по містах та районах, осіб

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	-6,615	0,0501	-1,185	0,0165	667	0,667
2	Дніпро	-26,97	0,2629	-3,731	0,0685	932	0,932
3	Житомир	-6,319	0,0470	-2,083	0,0348	233	0,233
4	Запоріжжя	-3,277	0,0152	-6,508	0,1252	-1595	-1,595
5	Івано-Франківськ	-3,382	0,0163	-0,379	0	595	0,595
6	Київ	-97,475	1	-49,328	1	6112	6,112
7	Кропивницький	-2,342	0,0054	-0,832	0,0093	84	0,084
8	Луцьк	-1,827	0	-1,425	0,0214	438	0,438
9	Львів	-14,025	0,1275	-9,498	0,1863	-137	-0,137
10	Миколаїв	-5,692	0,0404	-4,502	0,0842	-1043	-1,043
11	Одеса	-15,097	0,1387	-5,382	0,1022	-2287	-2,287
12	Полтава	-10,678	0,0925	-1,741	0,0278	-544	-0,544
13	Рівне	-9,535	0,0806	-3,042	0,0544	297	0,297
14	Суми	-3,646	0,0190	-3,587	0,0655	41	0,041
15	Тернопіль	-3,371	0,0161	-1,935	0,0318	-742	-0,742
16	Ужгород	-3,973	0,0224	-1,062	0,0140	183	0,183
17	Харків	-24,993	0,2422	-9,041	0,1770	1763	1,763
18	Херсон	-8,9	0,0739	-1,662	0,0262	269	0,269
19	Хмельницький	-4,182	0,0246	-2,034	0,0338	645	0,645
20	Черкаси	-6,02	0,0438	-2,889	0,0513	594	0,594
21	Чернівці	-3,317	0,0156	-1,989	0,0329	848	0,848
22	Чернігів	-4,831	0,0314	-2,127	0,0357	141	0,141

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.16.

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн

№	Місто	2015	Нормовані показники	2016	Нормовані показники	2017	Нормовані показники
1	Вінниця	3723	0,1422	4657	0,1421	7514	0,2163
2	Дніпро	4266	0,2970	5018	0,2197	7657	0,2394
3	Житомир	3495	0,0773	4333	0,0724	6980	0,1303
4	Запоріжжя	4470	0,3552	5380	0,2975	7967	0,2893
5	Івано-Франківськ	3497	0,0778	4371	0,0806	6777	0,0976
6	Київ	6732	1	8648	1	12379	1,0000
7	Кропивницький	3293	0,0197	4065	0,0148	6457	0,0461
8	Луцьк	3383	0,0453	4204	0,0447	6536	0,0588
9	Львів	3958	0,2092	5029	0,2221	7571	0,2255
10	Миколаїв	4245	0,2910	5223	0,2638	7920	0,2817
11	Одеса	4089	0,2466	5051	0,2268	7536	0,2199
12	Полтава	3906	0,1944	4854	0,1844	7487	0,2120
13	Рівне	3587	0,1035	4377	0,0819	6670	0,0804
14	Суми	3894	0,1910	4552	0,1195	7356	0,1909
15	Тернопіль	3277	0,0151	4115	0,0256	6600	0,0691
16	Ужгород	3697	0,1348	4744	0,1608	8767	0,4182
17	Харків	3840	0,1756	4605	0,1309	7156	0,1587
18	Херсон	3402	0,0507	4510	0,1105	7203	0,1662
19	Хмельницький	3479	0,0727	4124	0,0275	6750	0,0933
20	Черкаси	3672	0,1277	4551	0,1193	7513	0,2162
21	Чернівці	3224	0	4102	0,0228	6753	0,0938
22	Чернігів	3298	0,0211	3996	0	6171	0,0000

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та розраховано автором на основі [83]

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.17.

Заборгованість із виплати заробітної плати станом на 1 січня, тис. грн.

№	Місто	2015	Нормовані показники	2016	Нормовані показники	2017	Нормовані показники
1	Вінниця	4136,3	0,9766	2830,0	0,9880	2573,1	0,9742
2	Дніпро	62148,8	0,5780	72208,7	0,6336	35210,5	0,6410
3	Житомир	3073,8	0,9839	2473,7	0,9899	3273,8	0,9670
4	Запоріжжя	21135,3	0,8598	43439,5	0,7806	62404,6	0,3634
5	Івано-Франківськ	3067,0	0,9839	4800,3	0,9780	5411,6	0,9452
6	Київ	74999,4	0,4897	76498,6	0,6117	98010,4	0
7	Кропивницький	4456,2	0,9744	3297,4	0,9857	364,6	0,9967
8	Луцьк	3939,0	0,9779	1043,8	0,9972	4908,0	0,9503
9	Львів	17395,7	0,8855	14707,9	0,9274	9334,8	0,9051
10	Миколаїв	45229,6	0,6942	73821,2	0,6254	72594,2	0,2594
11	Одеса	46201,0	0,6876	45056,0	0,7723	6657,0	0,9325
12	Полтава	12096,5	0,9219	11348,5	0,9445	42,0	1
13	Рівне	6626,9	0,9594	3043,0	0,9870	53131,3	0,4581
14	Суми	69980,6	0,5242	91271,3	0,5362	78588,8	0,1982
15	Тернопіль	4397,6	0,9748	2945,2	0,9875	2348,8	0,9765
16	Ужгород	862,7	0,9990	750,6	0,9987	294,9	0,9974
17	Харків	146278,4	0	196227,4	0	31724,6	0,6766
18	Херсон	11158,8	0,9283	6433,6	0,9696	1249,7	0,9877
19	Хмельницький	1778,3	0,9928	665,1	0,9991	75,9	0,9997
20	Черкаси	7886,4	0,9508	6823,1	0,9676	72210,9	0,2633
21	Чернівці	723,4	1	489,2	1	979,3	0,9904
22	Чернігів	14268,5	0,9069	8751,9	0,9578	4651,5	0,9529

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д.18.

Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель, м²

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	15,2	0,0000	21,8	0	195,6	0,0973
2	Дніпро	161,5	0,1083	182,2	0,1222	260,5	0,1354
3	Житомир	44,0	0,0213	61,6	0,0303	45,1	0,0090
4	Запоріжжя	58,9	0,0324	65,0	0,0329	48,7	0,0111
5	Івано-Франківськ	398,7	0,2839	124,7	0,0784	243,2	0,1253
6	Київ	1365,8	1	1334,0	1	1733,5	1
7	Кропивницький	54,2	0,0289	27,6	0,0044	29,8	0,0000
8	Луцьк	69,3	0,0401	78,8	0,0434	79,2	0,0290
9	Львів	571,8	0,4121	475,4	0,3457	517,6	0,2863
10	Миколаїв	100,0	0,0628	85,5	0,0485	50,8	0,0123
11	Одеса	371,6	0,2639	263,0	0,1838	420,0	0,2290
12	Полтава	115,7	0,0744	41,8	0,0152	80,4	0,0297
13	Рівне	131,6	0,0862	104,2	0,0628	149,6	0,0703
14	Суми	95,2	0,0592	66,2	0,0338	66,8	0,0217
15	Тернопіль	191,8	0,1308	146,5	0,0950	165,2	0,0795
16	Ужгород	76,7	0,0455	65,9	0,0336	67,9	0,0224
17	Харків	245,5	0,1705	366,6	0,2628	373,1	0,2015
18	Херсон	41,2	0,0193	51,9	0,0229	39,8	0,0059
19	Хмельницький	308,7	0,2173	254,3	0,1772	242,3	0,1247
20	Черкаси	58,9	0,0324	56,4	0,0264	85,8	0,0329
21	Чернівці	131,1	0,0858	141,1	0,0909	98,9	0,0406
22	Чернігів	77,1	0,0458	61,9	0,0306	79,6	0,0292

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Продовження Додатка Д

Таблиця Д. 19.

Загальноосвітні навчальні заклади

№	Місто	2015	Нормовані дані	2016	Нормовані дані	2017	Нормовані дані
1	Вінниця	63	0,0814	63	0,0814	63	0,0814
2	Дніпро	175	0,3419	175	0,3419	175	0,3419
3	Житомир	53	0,0581	53	0,0581	53	0,0581
4	Запоріжжя	136	0,2512	136	0,2512	136	0,2512
5	Івано-Франківськ	52	0,0558	52	0,0558	52	0,0558
6	Київ	458	1,0000	458	1,0000	458	1,0000
7	Кропивницький	39	0,0256	39	0,0256	39	0,0256
8	Луцьк	40	0,0279	40	0,0279	40	0,0279
9	Львів	150	0,2837	150	0,2837	150	0,2837
10	Миколаїв	87	0,1372	87	0,1372	87	0,1372
11	Одеса	158	0,3023	158	0,3023	158	0,3023
12	Полтава	61	0,0767	61	0,0767	61	0,0767
13	Рівне	46	0,0419	46	0,0419	46	0,0419
14	Суми	43	0,0349	43	0,0349	43	0,0349
15	Тернопіль	47	0,0442	47	0,0442	47	0,0442
16	Ужгород	28	0,0000	28	0,0000	28	0,0000
17	Харків	238	0,4884	238	0,4884	238	0,4884
18	Херсон	60	0,0744	60	0,0744	60	0,0744
19	Хмельницький	50	0,0512	50	0,0512	50	0,0512
20	Черкаси	45	0,0395	45	0,0395	45	0,0395
21	Чернівці	63	0,0814	63	0,0814	63	0,0814
22	Чернігів	44	0,0372	44	0,0372	44	0,0372

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

**Складено та розраховано автором на основі [83]

Закінчення Додатка Д

Таблиця Д.20.

Заклади вищої освіти III-IV рівня акредитації

№	Місто	2015	Нормовані показники	2016	Нормовані показники	2017	Нормовані показники
1	Вінниця	13	0,1343	14	0,1587	14	0,1515
2	Дніпро	27	0,3433	27	0,3651	27	0,3485
3	Житомир	8	0,0597	8	0,0635	8	0,0606
4	Запоріжжя	8	0,0597	8	0,0635	8	0,0606
5	Івано-Франківськ	9	0,0746	9	0,0794	9	0,0758
6	Київ	71	1	67	1	70	1
7	Кропивницький	10	0,0896	10	0,0952	10	0,0909
8	Луцьк	5	0,0149	5	0,0159	5	0,0152
9	Львів	25	0,3134	26	0,3492	26	0,3333
10	Миколаїв	13	0,1343	13	0,1429	13	0,1364
11	Одеса	23	0,2836	23	0,3016	23	0,2879
12	Полтава	11	0,1045	11	0,1111	11	0,1061
13	Рівне	5	0,0149	5	0,0159	5	0,0152
14	Суми	4	0	4	0	4	0
15	Тернопіль	7	0,0448	7	0,0476	7	0,0455
16	Ужгород	6	0,0299	6	0,0317	6	0,0303
17	Харків	40	0,5373	40	0,5714	40	0,5455
18	Херсон	7	0,0448	7	0,0476	7	0,0455
19	Хмельницький	9	0,0746	9	0,0794	9	0,0758
20	Черкаси	6	0,0299	6	0,0317	6	0,0303
21	Чернівці	5	0,0149	5	0,0159	5	0,0152
22	Чернігів	4	0	4	0	4	0

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

***Складено та розраховано автором на основі [83]*

Додаток Е

Таблиця Е.1.

Розмежування міст за індексом соціальної сфери в місті

№	Місто	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінниця	0,2001	Е	0,2074	Е	0,3070	Д
2	Дніпро	0,2789	Е	0,2703	Е	0,4468	С
3	Житомир	0,1651	Е	0,1875	Е	0,2715	Е
4	Запоріжжя	0,2235	Е	0,2794	Е	0,2444	Е
5	Івано-Франківськ	0,2178	Е	0,2184	Е	0,2920	Е
6	Київ	0,9433	А	0,9569	А	0,7196	А
7	Кропивницький	0,1556	Е	0,1671	Е	0,2608	Е
8	Луцьк	0,1583	Е	0,1728	Е	0,2532	Е
9	Львів	0,3168	Д	0,3266	Д	0,3804	С
10	Миколаїв	0,1951	Е	0,1960	Е	0,2203	Е
11	Одеса	0,2716	Е	0,3039	Д	0,3880	С
12	Полтава	0,1987	Е	0,1966	Е	0,2871	Е
13	Рівне	0,1719	Е	0,1823	Е	0,2075	Е
14	Суми	0,1248	Е	0,1300	Е	0,1823	Е
15	Тернопіль	0,1717	Е	0,1816	Е	0,2727	Е
16	Ужгород	0,1622	Е	0,1732	Е	0,2918	Е
17	Харків	0,2802	Е	0,2690	Е	0,4555	С
18	Херсон	0,1634	Е	0,1844	Е	0,2740	Е
19	Хмельницький	0,2012	Е	0,1984	Е	0,2822	Е
20	Черкаси	0,1671	Е	0,1807	Е	0,1884	Е
21	Чернівці	0,1772	Е	0,1850	Е	0,2714	Е
22	Чернігів	0,1504	Е	0,1591	Е	0,2427	Е

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено автором на основі власних розрахунків.*

*Продовження Додатка Е
Таблиця Е.2.*

Розмежування міст за індексом економічної ситуації в місті

№	Місто	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінниця	0,2921	Е	0,2304	Е	0,1707	Е
2	Дніпро	0,3350	Д	0,2516	Е	0,2467	Е
3	Житомир	0,3710	С	0,2790	Е	0,1823	Е
4	Запоріжжя	0,4284	С	0,3646	С	0,3152	Д
5	Івано-Франківськ	0,3595	С	0,2384	Е	0,1995	Е
6	Київ	0,6361	В	0,7807	А	0,7901	А
7	Кропивницький	0,3422	Д	0,2736	Е	0,2076	Е
8	Луцьк	0,2223	Е	0,1530	Е	0,0672	Е
9	Львів	0,3177	Д	0,2510	Е	0,1619	Е
10	Миколаїв	0,2744	Е	0,1590	Е	0,1082	Е
11	Одеса	0,2780	Е	0,2238	Е	0,1643	Е
12	Полтава	0,3256	Д	0,2308	Е	0,1467	Е
13	Рівне	0,2691	Е	0,1800	Е	0,1060	Е
14	Суми	0,3308	Д	0,2734	Е	0,1759	Е
15	Тернопіль	0,3670	С	0,2470	Е	0,1577	Е
16	Ужгород	0,3256	Д	0,2192	Е	0,1042	Е
17	Харків	0,3830	С	0,2913	Е	0,2288	Е
18	Херсон	0,3200	Д	0,2328	Е	0,1680	Е
19	Хмельницький	0,2858	Д	0,1954	Е	0,1152	Е
20	Черкаси	0,3657	С	0,2696	С	0,1914	Е
21	Чернівці	0,2886	Е	0,1995	Е	0,1505	Е
22	Чернігів	0,3024	Д	0,2261	Е	0,1686	Е

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено автором на основі власних розрахунків.*

Продовження Додатка Е

Таблиця Е.3.

Розмежування міст за індексом екологічної ситуації в місті *

№	Місто	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінниця	0,5670	С	0,5749	С	0,5633	С
2	Дніпро	0,4159	С	0,2919	С	0,4216	С
3	Житомир	0,5948	С	0,5956	С	0,5920	С
4	Запоріжжя	0,3312	D	0,3505	С	0,2484	Е
5	Івано-Франківськ	0,6051	В	0,5963	С	0,6065	В
6	Київ	0,8904	А	0,8176	А	0,7980	А
7	Кропивницький	0,6001	В	0,5982	С	0,6030	В
8	Луцьк	0,5918	С	0,5883	С	0,5828	С
9	Львів	0,6280	В	0,6243	В	0,6384	В
10	Миколаїв	0,7997	А	0,6806	В	0,6925	В
11	Одеса	0,5608	С	0,5696	С	0,5982	С
12	Полтава	0,5977	С	0,5940	С	0,5924	С
13	Рівне	0,5705	С	0,5808	С	0,5821	С
14	Суми	0,5420	С	0,5298	С	0,5408	С
15	Тернопіль	0,4063	С	0,4032	С	0,3936	С
16	Ужгород	0,5999	С	0,5997	С	0,6026	В
17	Харків	0,6558	В	0,6195	В	0,6718	В
18	Херсон	0,5908	С	0,5944	С	0,5937	С
19	Хмельницький	0,5992	С	0,5932	С	0,5962	С
20	Черкаси	0,5435	С	0,5442	С	0,5408	С
21	Чернівці	0,6002	В	0,5961	С	0,5938	С
22	Чернігів	0,5586	С	0,5424	С	0,5605	С

*Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей

** Складено автором на основі власних розрахунків.

Закінчення Додатка Е
Таблиця Е.4.

**Розмежування регіонів України за інтегрованим
індексом сталого розвитку**

№	Місто	2015	Група	2016	Група	2017	Група
1	Вінниця	0,3181	С	0,3026	С	0,3082	С
2	Дніпро	0,3302	С	0,2692	С	0,3688	С
3	Житомир	0,3361	С	0,3152	С	0,3053	С
4	Запоріжжя	0,3174	С	0,3247	С	0,2729	С
5	Івано-Франківськ	0,3572	С	0,3150	С	0,3210	С
6	Київ	0,8283	А	0,8650	А	0,7618	А
7	Кропивницький	0,3236	С	0,3053	С	0,3120	С
8	Луцьк	0,2829	С	0,2651	С	0,2557	С
9	Львів	0,3912	С	0,3723	С	0,3653	С
10	Миколаїв	0,3654	С	0,2991	С	0,2912	С
11	Одеса	0,3426	С	0,3404	С	0,3727	С
12	Полтава	0,3360	С	0,3026	С	0,3057	С
13	Рівне	0,2992	С	0,2764	С	0,2491	Д
14	Суми	0,2928	С	0,2730	С	0,2540	С
15	Тернопіль	0,2926	С	0,2562	С	0,2552	С
16	Ужгород	0,3209	С	0,2901	С	0,2892	С
17	Харків	0,4039	С	0,3599	С	0,4232	С
18	Херсон	0,3174	С	0,2981	С	0,3020	С
19	Хмельницький	0,3242	С	0,2914	С	0,2857	С
20	Черкаси	0,3229	С	0,2969	С	0,2586	С
21	Чернівці	0,3150	С	0,2877	С	0,2911	С
22	Чернігів	0,2982	С	0,2727	С	0,2812	С

**Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, Донецької та Луганської областей*

*** Складено автором на основі власних розрахунків*

Додаток Є

Таблиця Є.1.

Розподіл видатків бюджету міста Луцька в 2015 р.*

№	Код тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів	Найменування коду тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів	Видатки загального фонду	Видатки спеціального фонду	Всього
1	090802	Інші програми соціального захисту дітей	90,000.00	0.00	90,000.00
2	091101	Утримання центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	805,800.00	0.00	805,800.00
3	091102	Програми і заходи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	64,000.00	0.00	64,000.00
4	180409	Внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у статутні капітали суб'єктів підприємницької діяльності	0.00	4 550,000.00	4 550,000.00
5	240601	Охорона та раціональне використання природних ресурсів	148,500.00	57,500.00	206,000.00
6	070101	Дошкільні заклади освіти	109 480 200.00	10 082 800.00	119 563 000.00
7	070201	Загальноосвітні школи (в т. ч. школа-дитячий садок, інтернат при школі), спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колегіуми	184 902 670.00	7 980 000.00	192 882 670.00
8	070202	Вечірні (змінні) школи	1 892 100.00	601 500.00	2 493 600.00
9	070301	Загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні санаторні школи-інтернати	11 354 400.00	897 100.00	12 251 500.00
10	070304	Спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, школи та інші заклади освіти для дітей з вадами у фізичному чи розумовому розвитку	9 046 100.00	52 050.00	10 110 700.00

Продовження Додатка. Є
Продовження табл. Є.1.

11	240601	Охорона та раціональне використання природних ресурсів	75 000.00	26 500.00	101 500.00
12	080101	Лікарні	53 541 025,00	2 598 900,00	56 139 925.00
13	080203	Перинатальні центри, пологові будинки	26 136 200.00	143 500,00	26 279 700.00
14	150101	Капітальні вкладення	21 252 900,00	0.00	21 252 900,00
15	180404	Підтримка малого і середнього підприємництва	50 000,00	0.00	50 000.00
16	150118	Житлове будівництво та придбання житла для окремих категорій населення	0.00	550 000.00	550 000.00
17	180410	Інші заходи пов'язані з економічною діяльністю	200 000,00	0.00	200 000,00

** Складено автором на основі [86].*

Таблиця Є.2.

Розподіл видатків бюджету міста Луцька в 2016 р.*

№	Код тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів	Найменування коду тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів	Видатки загального фонду	Видатки спеціального фонду	Всього
1	090802	Інші програми соціального захисту дітей	90,000.00	0.00	90,000.00
2	091101	Утримання центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	1 089 200,00	0.00	1 089 200,00
3	091102	Програми і заходи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	92 000,00	0.00	92 000,00

Продовження Додатка. Є
Продовження табл. Є.2.

4	180409	Внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у статутні капітали суб'єктів підприємницької діяльності	0.00	4 650,000.00	4 650,000.00
5	240601	Охорона та раціональне використання природних ресурсів	75 000.00	332,000.00	402,00.00
6	070101	Дошкільні заклади освіти	123 793 000,00	16 567 200,00	140 360 200,00
7	070201	Загальноосвітні школи (в т. ч. школа-дитячий садок, інтернат при школі), спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колегіуми	213 329 700,00	4 874 825,00	218 204 525,00
8	070202	Вечірні (змінні) школи	2 168 460,00	0.00	2 168 460,00
9	070301	Загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні санаторні школи-інтернати	12 972 700,00	207 700,00	13 180 400,00
10	070304	Спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, школи та інші заклади освіти для дітей з вадами у фізичному чи розумовому розвитку	10 391 800,00	87 900,00	10 479 700,00
11	080101	Лікарні	58 478 300,00	1 871 517,00	60 349 817,00
12	080203	Перинатальні центри, пологові будинки	31 546 400,00	1 148 400,00	32 694 800,00
13	150101	Капітальні вкладення	0.00	79 222 000,00	79 222 000,00
14	180404	Підтримка малого і середнього підприємництва	50 000,00	0.00	50 000.00
16	180410	Інші заходи пов'язані з економічною діяльністю	1 150 000,00	0.00	1 150 000,00
17	100208	Видатки на впровадження засобів обліку витрат та регулювання споживання води та теплової енергії	0.00	500 000,00	500 000,00

* Складено автором на основі [87].

Продовження Додатка. Є
Таблиця Є.3.

Розподіл видатків бюджету міста Луцька в 2017 р.*

№	«Код ТПКВКМБ/ ТКВКБМС»	Найменування коду тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів	Видатки загального фонду	Видатки спеціального фонду	Всього
1	3000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	3 309 400,00	0.00	3 309 400,00
2	7470	Внески до статутного капіталу суб'єктів господарювання	0.00	7 815 000,00	7 815 000,00
3	7480	Виконання Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста гарантійних зобов'язань за позичальників, що отримали кредити під місцеві гарантії	0.00	4 617 200,00	4 617 200,00
4	3131	Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	1 984 400,00	0.00	1 984 400,00
5	3132	Програми і заходи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	295 000,00	0.00	295 000,00
6	1010	Дошкільна освіта	174 409 400,00	14 739 600,00	189 149 000,00
7	1020	Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми навчальними закладами (в т. ч. школою-дитячим садком, інтернатом при школі), спеціалізованими школами, ліцеями, гімназіями, колегіумам	336 827 100,00	3 178 200,00	340 005 300,00
8	1030	Надання загальної середньої освіти вечірніми (змінними) школам	3 527 100,00	0.00	3 527 100,00
9	1040	Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми школами- інтернатами, загальноосвітніми санаторними школами-інтернатами	18 413 700,00	288 300,00	18 702 000,00

Продовження Додатка. Є
Продовження табл. Є.3.

10	1070	Надання загальної середньої освіти спеціальними загальноосвітніми школами-інтернатами, школами та іншими навчальними закладами для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку	16 931 700,00	114 000,00	17 045 700,00
11	2010	Багатoproфільна стаціонарна медична допомога населенню	84 566 500,00	1 802 820,00	86 369 320,00
12	2120	Амбулаторно-поліклінічна допомога населенню	40 944 900,00	511 720,00	41 456 620,00
13	2140	Надання стоматологічної допомоги населенню	7 759 200,00	11 419 290,00	19 178 490,00
14	2180	Первинна медична допомога населенню	64 198 600,00	4 440 770,00	68 639 370,00
15	6310	Реалізація заходів щодо інвестиційного розвитку території	17 439 100,00	11 495,000,00	28 934,100.00
16	9110	Охорона та раціональне використання природних ресурсів	0.00	205 000,00	205 000,00

** Складено автором на основі [88].*

Додаток Ж

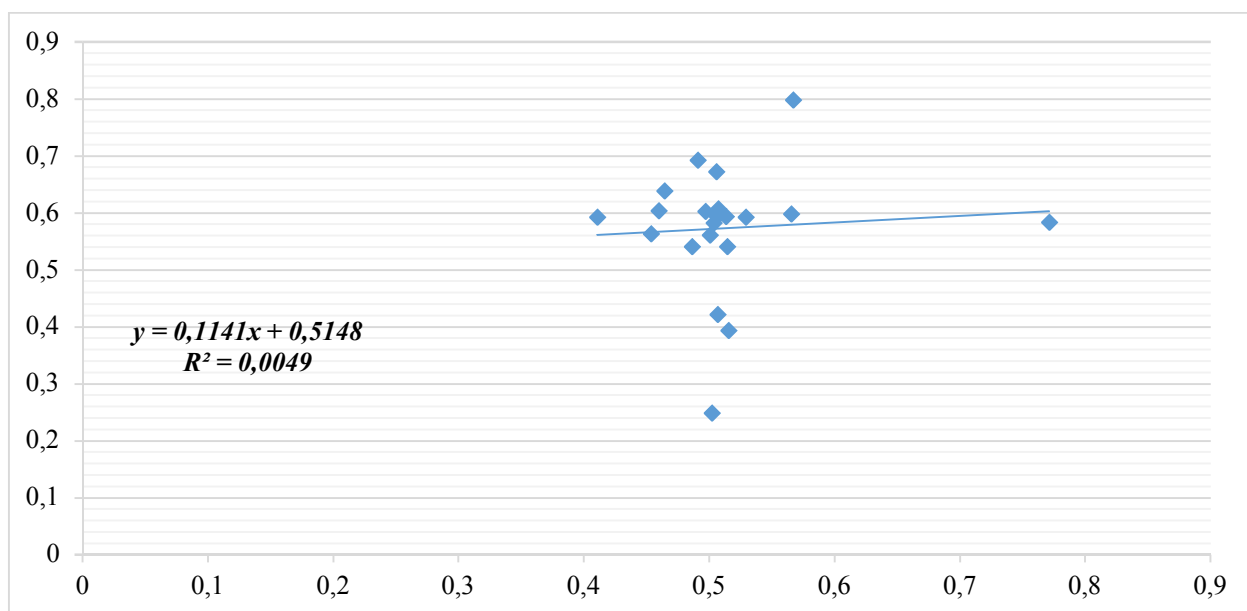

Рис. Ж.1. Кореляційне поле залежності між регіональним та міським індексом розвитку соціальної сфери *

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

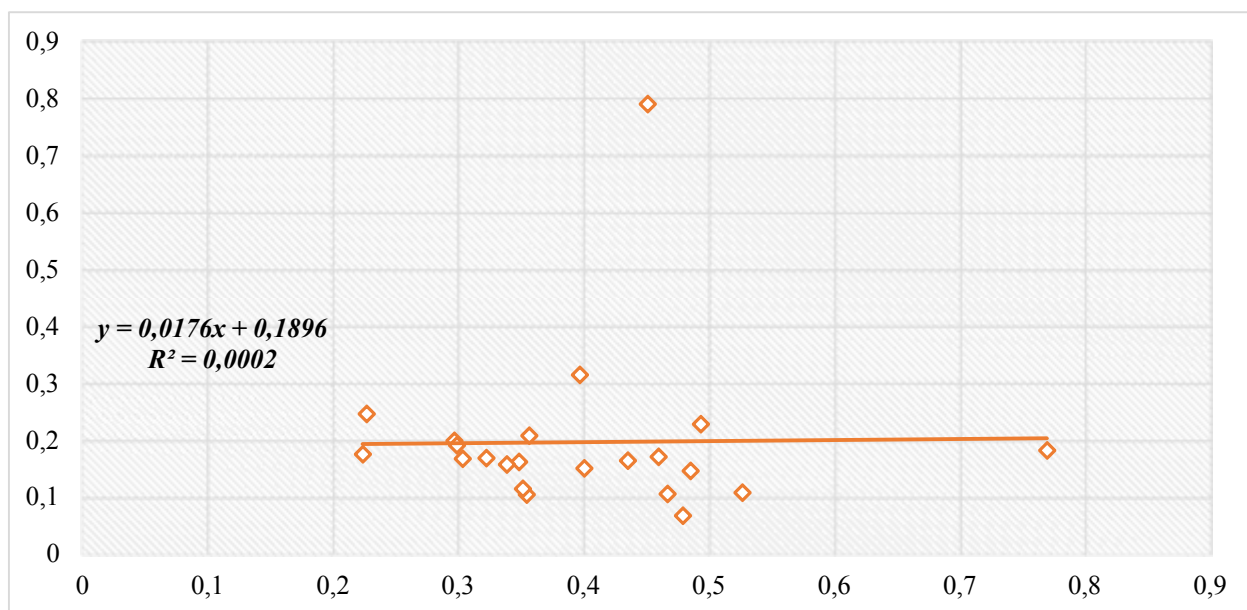

Рис. Ж.2. Кореляційне поле залежності між регіональним та міським індексом економічної ситуації *

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

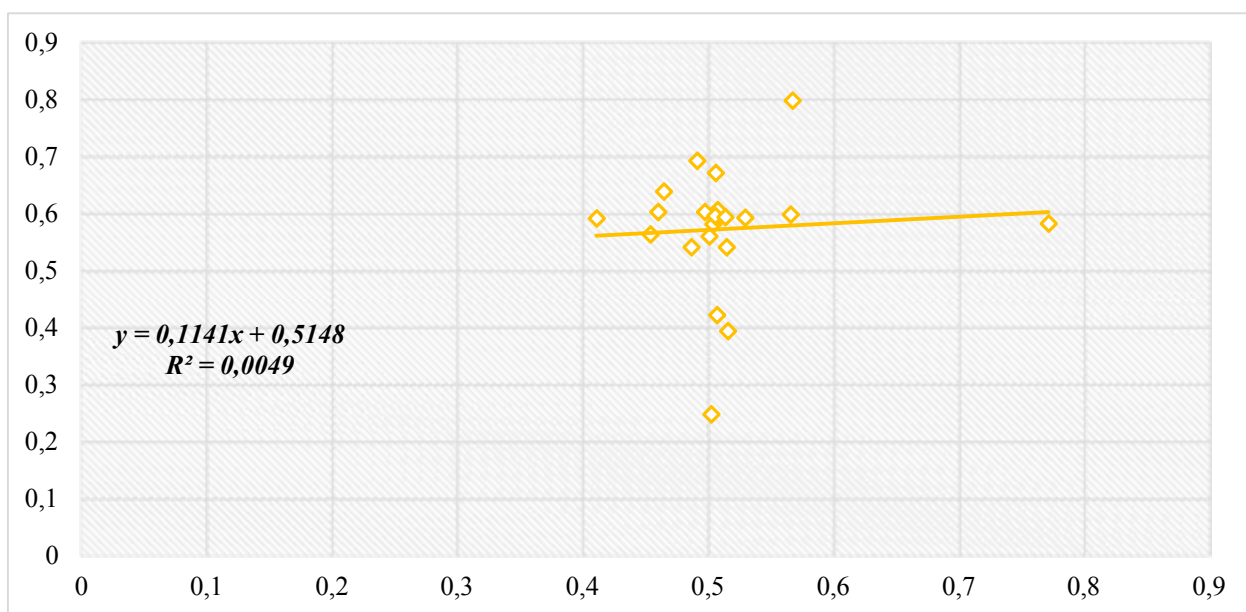

Рис. Ж.3. Кореляційне поле залежності між регіональним та міським індексом екологічної ситуації *

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

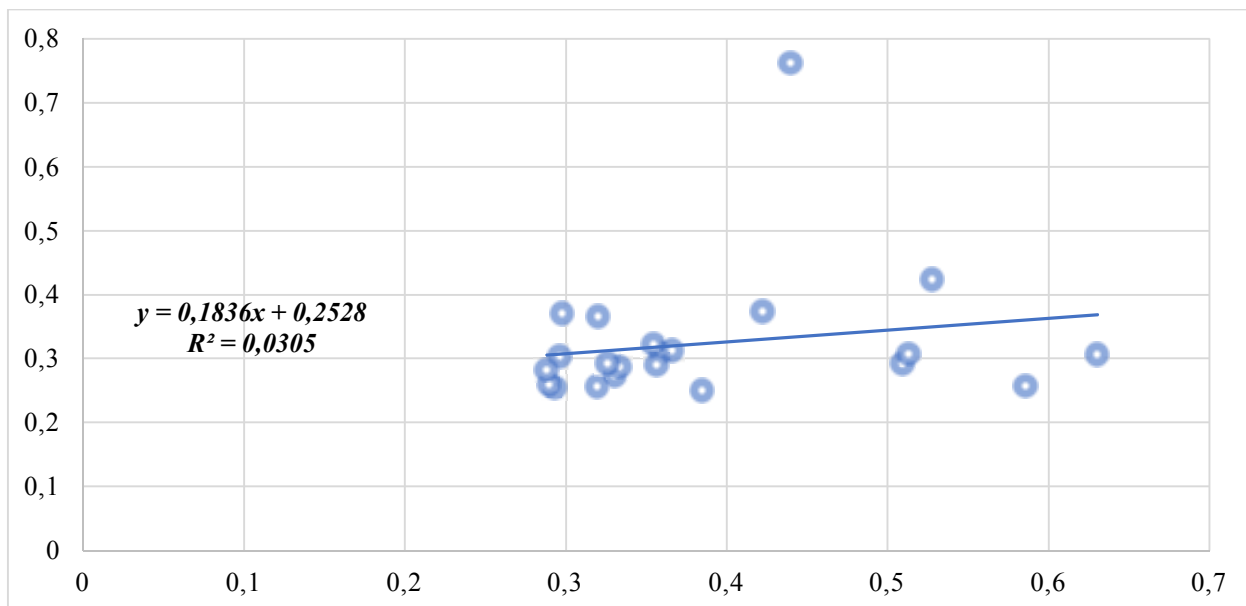

Рис. Ж.4. Кореляційне поле залежності між регіональним та міським інтегральним індексом сталого розвитку *

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

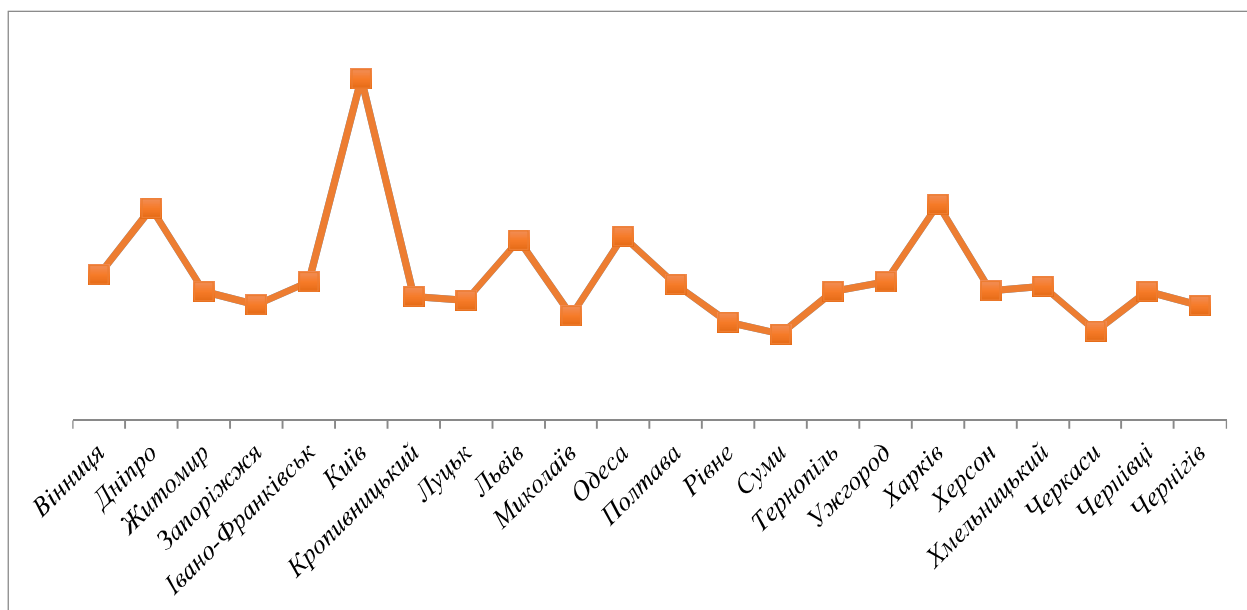

Рис. Ж.5. Порівняння фактичного і розрахованого значення часткового індексу розвитку соціальної системи міста

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

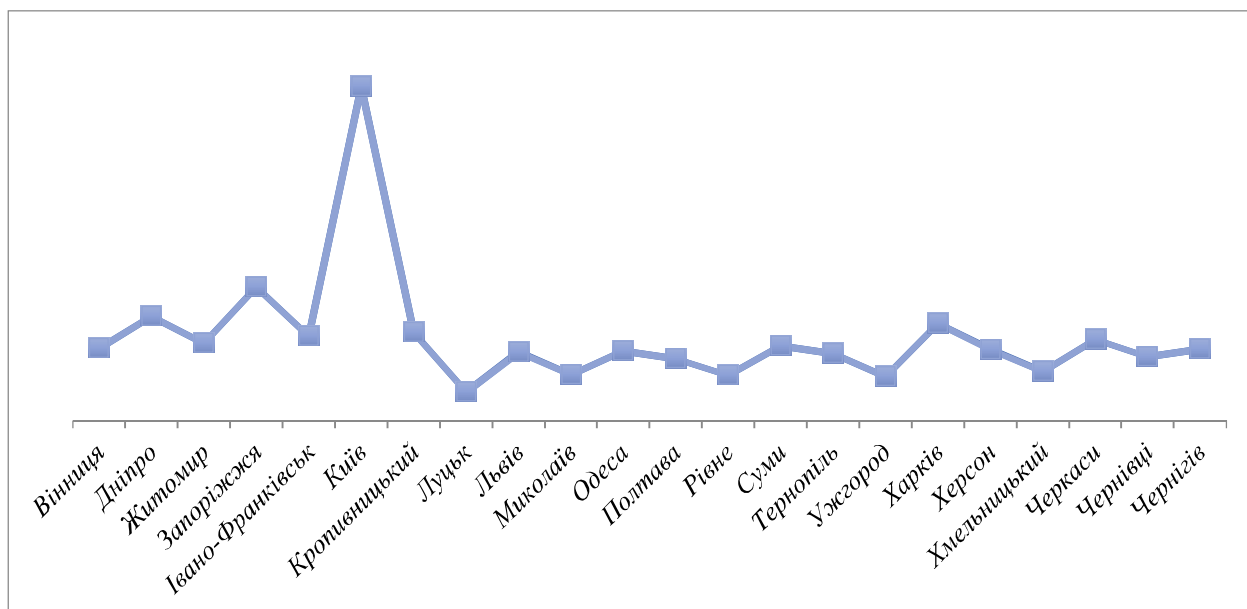

Рис. Ж.6. Порівняння фактичного і розрахованого значення часткового індексу економічної ситуації в місті*

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

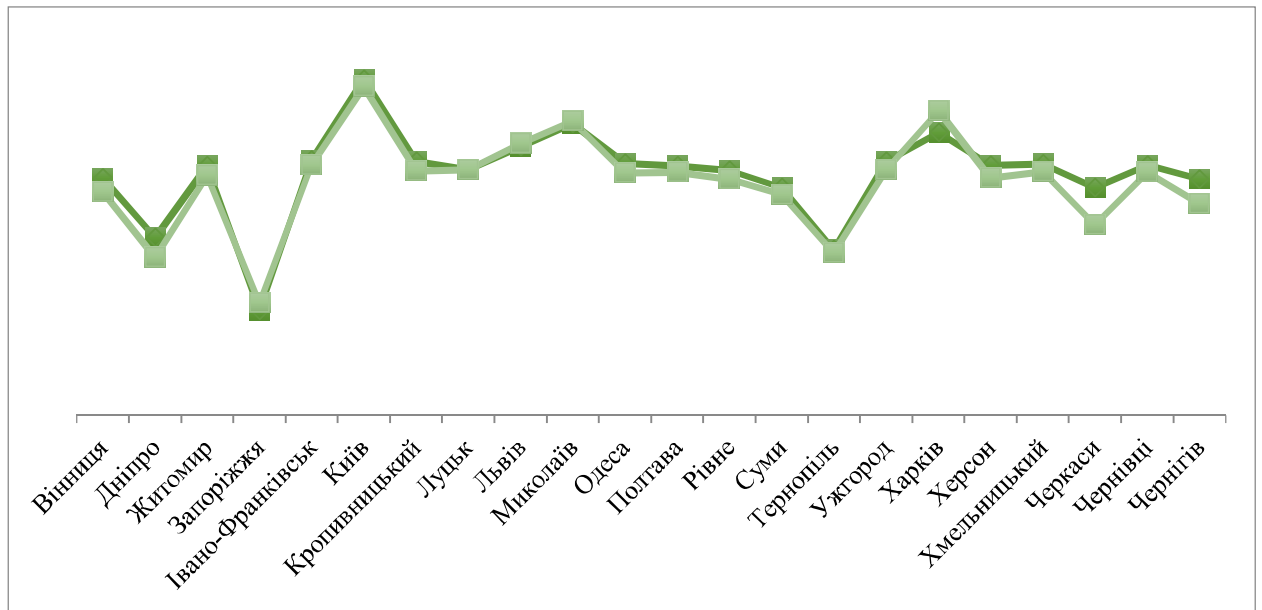

Рис. Ж.7. Порівняння фактичного і розрахованого значення часткового індексу екологічної ситуації в місті*

*Побудовано дисертантом.

**ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

м-н Київський, 9, м. Луцьк, 43027, факс (0332) 778 126, e-mail: zastupnik@eko.volyn.gov.ua код ЄДРПОУ 40177594

31.10.2018 № 311/01-22/2-18 на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Войчука Максима Володимировича

на тему: «Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста»

У дисертаційному дослідженні Войчук М. В. здійснив теоретичне узагальнення та запропонував нові наукові підходи до виконання актуального науково-практичного завдання, яке полягає в поглибленні теоретико-методичних засад та розробці напрямів підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів.

Наукові результати дисертаційної роботи на здобуття ступеня кандидата економічних наук на тему: «Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста», знайшли впровадження в частині забезпечення покладених на департамент економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації завдань щодо забезпечення розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення нових робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури.

В.о. директора

А.ТКАЧУК

Швах 778 126

**УКРАЇНА
ЛУЦЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ**

пр-т Волі, 4а, м. Луцьк, 43025
Тел./факс (0332) 724565, 724164
E-mail: dsp@lutskrada.gov.ua
Web: http://www.social.lutsk.ua
Код ЄДРПОУ 03191963

30.10.2018 № 142-24/15841

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену Раду
К 32.051.06
Східноєвропейського національного
університету імені Леся Українки

Довіда

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами

Східноєвропейського національного університету імені Леся Українки

Войчука Максима Володимировича

на тему: «Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста»

За результатами дослідження на здобутті ступеня кандидата економічних наук на тему «Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста» Максим Володимирович Войчук здійснив теоретико-методичне узагальнення питань управління сталим розвитком міста та запропонував напрями удосконалення цього процесу в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації.

Результати дисертаційного дослідження Войчук М. В. прийняті до розгляду департаментом соціальної політики Луцької міської ради для удосконалення підходів для забезпечення підвищення якості життя населення в місті Луцьку відповідно до європейських норм та стандартів, а саме в питаннях активного впровадження нових технологій стратегічного управління та управління проектами розвитку об'єктів соціальної сфери.

В.о. директора департаменту

Тетяна Короткова

УКРАЇНА
ЗОЛОЧІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

80700, Львівська область, Золочівський район, м. Золочів, вул. Шимкевича 22
т. +380(3265) 4-23-76, 7-01-60, e-mail: mail@zlnr.gov.ua

31.10.2018 № 139

на № _____ від _____

У спеціалізовану вчену Раду
К 32.051.06
Східноєвропейського Національного
університету імені Лесі Українки

Д О В І Д К А

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами

Східноєвропейського Національного університету імені Лесі Українки

Войчука Максима Володимировича

на тему: «Організаційно-економічні засади управління
сталим розвитком міста»

У дисертаційному дослідженні на здобуття ступеня кандидата економічних наук на тему: «Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста» М. В. Войчук запропонував нові наукові підходи до виконання актуального науково-практичного завдання, яке полягає, зокрема, в розробці та імплементації напрямків підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті євроінтеграційних процесів та реформи децентралізації.

Результати дисертаційного дослідження М. В. Войчука знайшли впровадження в діяльності Золочівської міської ради Львівської області в частині підвищення ефективності стратегічного управління сталим розвитком міста в контексті децентралізації державного управління та розвитку територіальних громад.

Міський голова
м. Золочева

Ігор Гриньків

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Віснї, 11, м. Луцьк, 43023, тел. (0332) 24-10-07, факс (0332) 72-01-23
e-mail: rector@seu.edu.ua, web: <http://www.seu.edu.ua>, код ЄДРПОУ 01325102

№ Р. 1007 № 05-28/01/2019

на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Войчука Максима Володимировича

на тему: «Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста»

Наукові результати, отримані Войчуком М.В. при виконанні дисертаційної роботи знайшли впровадження при виконанні науково-дослідної діяльності кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, зокрема, науково-дослідної роботи «Трансформація зовнішньоекономічної діяльності України в умовах реалізації європейського вибору», а також у межах виконання держбюджетних тем: «Євроregion "Буг": передумови та стратегічні пріоритети сталого просторового розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000580), де дисертантом розкрито сутність і значення управління сталим розвитком міста; «Євроregion "Буг": ринкова трансформація в умовах мікрорегіональної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0111U002147), у межах якої розроблено методичні підходи до діагностики управління сталим розвитком міста та проаналізовано його ефективність; «Ініціативні форми активізації бізнесу в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0115U002350), де здобувачем обґрунтовано напрями удосконалення управління сталим розвитком міста; «Реґіональні ринки в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0118U001094), у якій автором розроблено рекомендації щодо запровадження інтегрованого управління сталим розвитком міста в умовах реалізації реформи децентралізації.

Ректор

І. Я. Кошар

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОСВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

вул. Воли, 13, м. Луцьк, 43022, тел. (0332) 24-10-03, факс (0332) 72-01-23
e-mail: post@seu.edu.ua, [web: http://www.seu.edu.ua](http://www.seu.edu.ua), код ЄДРРР: 00125103

19.10.2018 № 13-28/64/3018

на 20 _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Войчука Максима Володимировича

на тему: «Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста»

Основні теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації автора впроваджено у навчальний процес Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки під час підготовки навчально-методичних матеріалів у процесі проведення лекційних та практичних занять із таких навчальних дисциплін, як: «Управління розвитком регіонів та територіальних громад», «Економіка регіонів», «Менеджмент та маркетинг», «Основи економічних теорій», «Управління проектами», а також у керівництві студентськими науково-дослідними роботами студентів факультету міжнародних відносин та студентів факультету економіки та менеджменту.

І. Я. Кошар.